DE FRANSCHE REVOLUTIE

DOOR

H. P. GEERKE

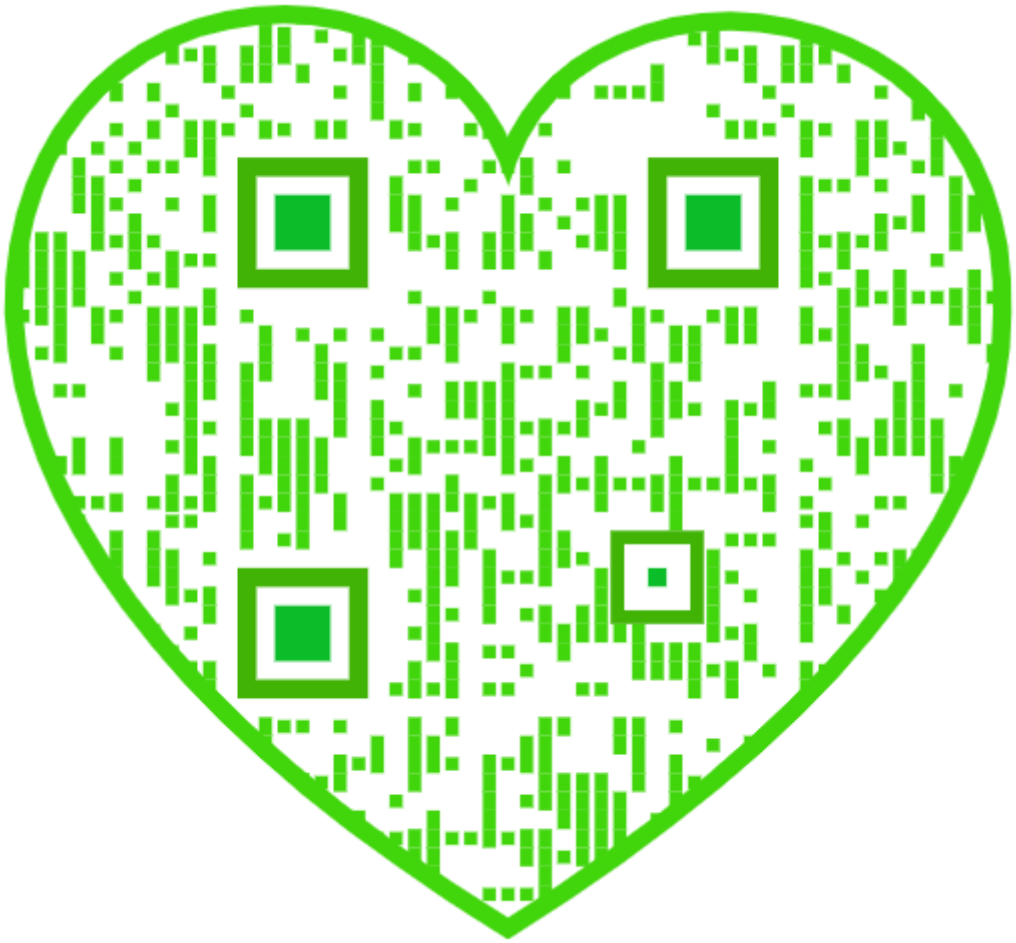

JMM

DE MEULENHOFF-EDITIE

EEN ALGEMEENE BIBLIOTHEEK

UITGEGEVEN DOOR J. M. MEULENHOFF
TE AMSTERDAM IN HET JAAR MCMXXVI

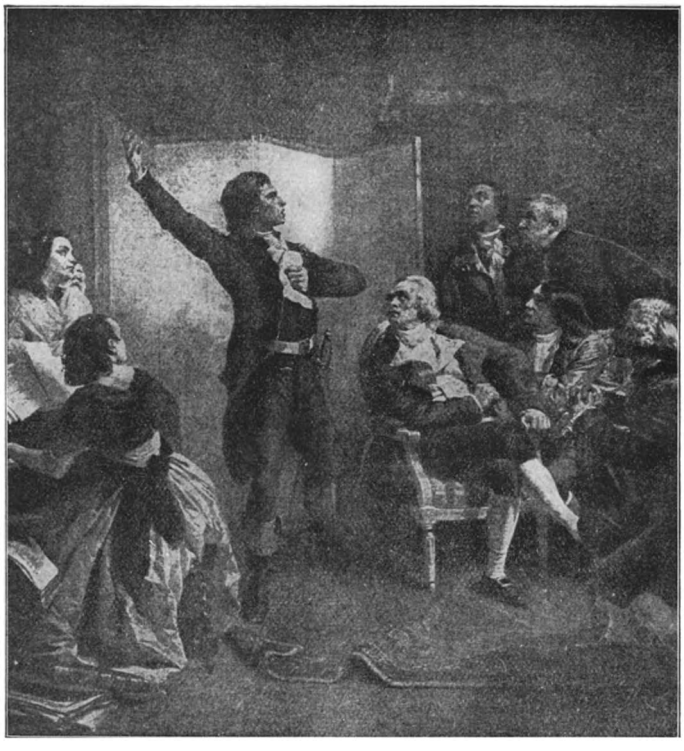

De dichter van de „Marseillaise" Rouget de l'Isle, die voor het eerst het lied voor eenige belangstellenden zingt.

Naar een schilderij van J. A. Pels.

DE MEULENHOFF-EDITIE

DE FRANSCHE REVOLUTIE

DOOR

H. P. GEERKE

SCHRIJVER VAN NAPOLEON, OPKOMST EN GROOTHEID; DE VAL VAN NAPOLEON; NAPOLEON EN DE VROUWEN, ENZ.

UITGEGEVEN DOOR J. M. MEULENHOFF
TE AMSTERDAM IN HET JAAR MCMXXVI

INHOUD.

INLEIDING.

I. EUROPA IN DE ACHTTIENDE EEUW 9
II. FRANKRIJK IN DE ACHTTIENDE EEUW..... 26

DE REVOLUTIE TIJDENS HET KONINGSCHAP.

III. DE STATEN-GENERAAL 47
IV. DE CONSTITUANTE 62
V. DE LEGISLATIVE 104

HET ZELFBESTUUR DER BURGERS.

VI. DE CONVENTIE TOT AAN DE TERECHTSTELLING VAN LODEWIJK XVI 143
VII. DE STRIJD TUSSCHEN GIRONDIJNEN EN JACOBIJNEN 159
VIII. DE LEIDING DER JACOBIJNEN TOT AAN DE TERREUR 178
IX. DE TERREUR 194
X. HET BESTUUR DER THERMIDORISTEN 230
XI. HET DIRECTOIRE 253
XII. DE GEVOLGEN VAN DE FRANSCHE REVOLUTIE.... 274

INLEIDING

HOOFDSTUK I.

EUROPA IN DE ACHTTIENDE EEUW.

DE Revolutie van 1789, die een einde maakte aan een stelsel van regeeren en besturen, dat zich sinds eeuwen had ontwikkeld en ten slotte onbruikbaar was geworden, die een streep trok onder het Ancien Régime en voor de ontwikkeling van Frankrijk een nieuw tijdperk opende, is de revolutie bij uitnemendheid, de groote revolutie, die het verdere leven van de volken gedurende een periode zal beheerschen, welke nog niet ten einde is. De beginselen in 1789 erkend zijn de grondslagen van een nieuwe levensopvatting, niet alleen in Frankrijk, maar in de geheele beschaafde wereld. Zeer zeker, die beginselen, neergelegd in de Verklaring van de Rechten van den Mensch en van den Burger, zij zijn niet aanvaard door allen zonder onderscheid, zij staan nog te veel onder den invloed van het Rationalisme, dat in de achttiende eeuw zijn grootste beteekenis had en meende dat alles door het menschelijk verstand verklaard kon worden, maar toch, niemand zal willen terugkeeren tot toestanden als vóór 1789. Zelfs de meest felle bestrijder van de revolutionnairen geniet de voordeelen van hunne overwinning, voordeelen welke hij niet prijs zal willen geven. Het revolutie-

drama is bloedig, te bloedig en dat maakt het zijn bestrijders gemakkelijk een veroordeelend vonnis te vellen over de mannen die het oude ten val hebben gebracht. Maar men moet achter dit bloedige gordijn de innerlijke beteekenis van het verkregene blijven onderscheiden. In den tijd van verwoesting is er gebruik gemaakt van de medewerking van lieden, voor wie veelal in een geregelde, goed geordende samenleving geen leidende beteekenis te verwachten was, van helpers die door de revolutie naar voren zijn gebracht, doch met haar ook weer zijn verdwenen. Maar de verkondigde beginselen zijn niet slechts gebleven, doch hebben sinds dien tijd hun blijvende waarde onafgebroken bewezen.

De Revolutie van '89 is een noodzakelijk gevolg geweest van toestanden, die niet tijdig gewijzigd zijn. Waar de geleidelijke verandering niet werd aangebracht moest het onbruikbaar gewordene ten slotte ruw worden neergeworpen. Die toestanden vond men niet slechts in Frankrijk, maar ze werden aangetroffen in geheel Europa. Want geen volk staat geheel alleen op zichzelf, geen is als door een Chineesche muur afgescheiden van vreemde invloeden.

Al sedert eeuwen zijn de landen en volken onderworpen aan vreemden invloed, wordt hun ontwikkeling ook beheerscht door gebeurtenissen en meeningen die hun oorsprong hebben, soms ver, over de grenzen. Het leven van de verschillende volken grijpt in elkaar als de raderen van een moderne machine. Sedert de overwinningen van de Romeinen worden zij voortdurend nauwer met elkaar in aanraking gebracht, is van een afzonderlijke geschiedenis der naties geen sprake meer. Langzaam gaat de beschaving vooruit, soms heeft men door plotselinge rampen een tijdelijke achteruitgang, maar door gezonde levenskrachten wordt deze achterstand weldra weer ingehaald en krijgen meerdere groepen hun deel aan een hooger

geluk en verwerven zij betere levensvoorwaarden. De machtige invloed van het Christendom slaat een band om de Westersche volken, welke hun een wereldpositie heeft verschaft en hen in staat stelt in te grijpen in het leven tot in de meest verwijderde gedeelten van de aarde. Daardoor neemt Europa de eerste plaats in onder de werelddeelen, heeft de roeping aanvaard om de Westersche beschaving toegang te verschaffen tot in de meest afgelegen uithoeken.

In Europa is de rol, die de verschillende staten is toegedeeld niet gelijkwaardig. Sommige hebben door hun ligging, door het gemak waarmee zij in verbinding kunnen komen met andere, een door de natuur aangegeven voorsprong en zijn als het ware voorbeschikt om leiding te geven aan de voortschrijdende beschaving. Zij nemen in zich op wat zij bij het in aanraking komen met hun buren als goed erkennen, zuiveren het als in een smeltkroes en geven het weer, in betere vorm, aan hen, aan wie zij het oorspronkelijk ontleend hebben. Niet door ruw geweld zijn zij geplaatst boven anderen, al hebben zij ook meermalen van de brute kracht gebruik moeten maken; immers nog steeds is het geweld, de kracht, ook voor den meest beschaafden staat een der middelen tot het verkrijgen van wat nuttig en noodzakelijk geacht kan worden. Zal men er ooit van terug komen deze gave, zoo goed als het verstand een hoog gewaardeerd bezit, als middel tot het bereiken van een doel, ter zijde te stellen? Velen hopen het, maar ook velen betwijfelen of dit ooit het geval zijn zal. Maar nog machtiger dan het geweld is de gedachte, de geest van een volk.

Meer dan eenig ander volk komt de bevolking van het laagland van Seine, Loire en Garonne in aanraking met vreemdelingen. Van dat voortdurend in contact komen met het Zuiden, het midden en het Noorden van Europa heeft zij haar voordeel getrokken. Het heeft haar geest vatbaar gemaakt voor het ontvangen

van nieuwe, haar vreemde denkbeelden, welke zij verder heeft verwerkt, verbeterd en weer verbreid. Door hare ligging wordt de hooge plaats welke het Fransche volk inneemt verklaard, evenals haar zoo vaak verweten wispelturigheid en haar zucht tot uitbreiding. Na tijden van algemeene inzinking heeft het zich steeds weer weten te verheffen tot haar vooraanstaande plaats onder de volken van Europa, dank zij haar door hare ligging veroorzaakte eigenschappen.

Een tijd van algemeene inzinking in Europa vertoont ons de achttiende eeuw, een inzinking zoowel op het gebied van politiek als kunst. Van de verworven vrijheid op Godsdienstig gebied, in de zeventiende eeuw, heeft men weinig of geen gebruik gemaakt om vrijheid op politiek gebied te verwerven. Bij de politiek aanvaardt men het beginsel van het Staatkundig evenwicht, zonder rekening te houden met de belangen van de burgers der landen.

België wordt aan Oostenrijk gegeven, wie denkt aan de belangen van de Belgen? Silezië wordt veroverd door Frederik de Groote, zonder dat er gevraagd wordt naar de wil van de bevolking, al waren de belijders der hervormde leer die daar vrij algemeen heerschte, niet ontevreden met het Habsburgsche staatsverband te verlaten. Maar of het gaarne Pruisisch wilde worden? De heerscher van Lotharingen moest zijn gebied verwisselen met Toskane, waar hij evenzeer een vreemdeling was als de Oostenrijkers in België. Men hield alleen in de groote politiek rekening met het staatsbelang, daaraan was alles ondergeschikt, de staat moest sterk en krachtig zijn; wanneer er maatregelen genomen werden om den handel of nijverheid der verschillende volken te bevorderen, geschiedde dit niet om meer welvaren onder de burgers te verspreiden, maar dacht men in de eerste plaats aan de vermeerdering van de staatsmacht daardoor.

Zoo worden de maatregelen van Fredrik de Groote, van Jozef II verklaard.

En in geen land, Engeland uitgezonderd, dachten de regeerders er aan de ontwikkelde burgerij eenig aandeel te geven in het bestuur van den staat. Trouwens ook de meerderheid, de overgroote meerderheid dier burgerij had geen verlangen zich met dat staatsbestuur te bemoeien, totdat eindelijk duidelijk zou worden dat de regeeringen niet meer bij machte waren leiding te geven. De vorsten heerschten, waren despoten, soms verlichte despoten, die zich als de eerste dienaren van den staat beschouwden, daarom heen stonden de edelen, die zich ver van de burgerij hielden, dienden als officier of staatsman, maar zich nimmer neerlieten tot de groote groep ven ontwikkelde burgers die in den modernen staat de kracht van de natie moesten vormen. De burgerij was en bleef onmondig, de regeering oordeelde wat het beste voor haar was. Die regeering bepaalde wat in-, wat uitgevoerd mocht worden, stelde vast wat geschreven en gelezen kon worden, alles tot het bestwil der burgers. Zelfs in Pruisen waren huwelijken van leden van den adel en personen uit den burgerstand verboden. Kunstmatig werd de scheiding tusschen de standen scherp gehouden, geen edelman mocht een burgerberoep uitoefenen, zoomin als een boer een ambacht.

Engeland en ons vaderland vormden in heel veel opzichten een uitzondering. De volksvertegenwoordiging in Engeland had haar rechten duidelijk omschreven en erkend gezien in de declaration of rights, in 1689 toen Willem en Maria gekroond werden. Daar was een onbeperkte vorstelijke macht niet meer mogelijk; George III heeft maar een korten tijd gepoogd tegen den wil van het parlement te handelen en de macht van enkele whigfamilies te breken. Doch de reggering bleef afhankelijk van de belasting-

inwilliging van het parlement en dat maakte een willekeurig optreden van den koning onmogelijk. De groote kooplui konden hun stem doen hooren en al spoedig hielden de ministers rekening met de massa die achter de kiezers stond. De adel nam in het Eilandenrijk een andere plaats in dan op het vasteland en was geen hofadel geworden. Bovendien was hij meer met het volk verbonden doordat de jongere zoons door het erfrecht, dat de vaste goederen steeds toekende aan den oudsten zoon, zich een beroep moesten kiezen. In geen land werden zooveel militairen, groote kooplui en bekwame juristen in den adelstand verheven als daar; zoo stond de adel niet als een afzonderlijke stand tegenover de burgerij, maar maakte deel uit van het gansche volk, waarvan hij een geëerd bestanddeel uitmaakte en geen streng afgesloten kaste vormde als in de meeste staten van het vasteland. Toch was ook voor den adel heel de achttiende eeuw een tijd van inzinking, was zijn macht minder dan in de voorgaande eeuw.

Daartegenover kwam een burgerij die zich meer en meer van haar macht bewust werd, die profiteerde van de vestiging van Engeland's heerschappij in Indië. De uitvinding van James Watt, die jaren lang zocht naar een verbetering van de eenvoudige stoommachine van Papianus en haar eindelijk vond, waardoor de stoomkracht in 1774 het eerst kon worden toegepast, geeft een kentering aan. De invoering der nieuwigheden ging niet zonder verzet. Arkwright, de uitvinder van de spinmachine, ondervond de meeste tegenwerking van de zijde der arbeiders; maar nadat de eerste machinale katoenspinnerij was opgericht en succes had volgden er velen. Juist omdat het door Arkwright genomen patent door de rechtbank niet erkend werd, konden velen zijn uitvinding toepassen en namen de fabrieken in aantal toe. Inplaats van werkeloosheid, kreeg men een steeds stijgende vraag

naar arbeidskrachten. Zoo had in de tweede helft der achttiende eeuw de verandering plaats van landbouw- in industrieland. Terwijl nog in 1750 jaarlijks 6500 quarters graan uitgevoerd werden, moesten in 1780 43000 quarters ingevoerd worden.

Met uitbreiding van industrie ging natuurlijk vermeerdering van handel gepaard. Kooplui en industrieelen kunnen zich niet ondergeschikt voelen aan een niets produceerenden adelstand, zij maken een despotische regeering onmogelijk; in Engeland konden zij zich ontwikkelen dank zij de bepalingen van de roemrijke omwenteling in 1688.

Voltaire en Montesquieu, de groote Fransche philosophen die de Engelsche regeering en de toestanden leerden kennen, moesten er bewondering voor gaan voelen en den achterstand van Frankrijk bemerken. Ook daar begon zich een nijvere burgerij te ontwikkelen, gloorde de dageraad van een nieuwen tijd. Zij zagen het en wilden leiding geven. Ook hier geldt het dichterwoord: „het daagt niet wijl de hanen kraaien, maar de hanen kraaien wijl het daagt." In Engeland zag men onder een niet onbeperkte regeering een zich ontwikkelende burgerij, zag men zich vermeerderende voorspoed. Waarom was het in het van nature zoo rijke Frankrijk anders? De vraag stellen is haar tevens beantwoorden. In Frankrijk moest een andere wijze van staatsbestuur komen, waardoor de ellende gebannen en het welvaren vermeerderd zou worden.

Bij de Oostelijke buren van Frankrijk was de toestand niet minder slecht dan in dat land zelve. Na den zeven-jarigen oorlog, waarin men getracht had het opkomende Pruisen terug te dringen tot de vroegere positie van het kleine Brandenburg, was het Duitsche rijk niet meer dan een naam. De groote inspanning van 1756 tot 1763 had de krachten ervan totaal verslonden. Het vorstelijk despotisme stond er vast, aan

rechten van burgers werd niet gedacht. Klopstock kon er spottend over schrijven, de willekeur der heerschers aantoonen en de misbruiken der ambtenaren in zijn geschriften geeselen, degenen naar wie hij zijn pijlen afschoot voelden zich er niet door getroffen. De Duitscher vond alles goed, hij bewonderde in zijn binnenkamer den ouden heldenmoed der Romeinen, weende tranen over den toestand van verval waarin het Duitsche volk zich bevond, maar in het openbare leven kwam het niet tot verzet. Wanneer Schiller in zijn Räuber en in zijn Kabale und Liebe den oorlog verklaart aan de willekeur der kleine despoten en een afkeer aan den dag legt voor de stijve vormelijke, onnatuurlijke samenleving, vindt hij veel bewonderaars; men leest zijn werken, ziet ze opvoeren, voelt er zich door opgebeurd en getroost, maar niemand denkt er aan dat op het woord de daad moet volgen. Door woorden alleen krijgt men geen veranderingen. Want in denzelfden tijd dat de werken van den jongen Schiller zooveel opgang maken verkoopt Frederik van Hessen-Kassel zijn trouwe onderdanen om ze te laten vechten in Amerika voor belangen van Engeland, die hun even vreemd zijn als het land waar ze heen gezonden werden. En waar Schiller, de oude burgerlijke levenswijze bezong, kon men in denzelfden tijd lezen hoe Karel Theodoor van Beieren Lodewijk XV overtrof in zedeloosheid.

De vorsten waren nog niet het meest gevaarlijk voor de burgers. Daar waren nog een duizend rijksridders, die alleen den keizer boven zich erkenden, den keizer die machteloos was; de meesten hunner waren nog ruwer dan de vorsten, al was hun gebied kleiner. Het rijksgraafschap Rheineck telde maar één slot, twaalf onderdanen en één Jood. Zekerheid van bezit had men in dit patriarchale gebied niet; de despoten over die landjes in duodecimo maakten zich aan de meest ergerlijke gezagsmisbruiken schuldig.

Men telde in het Duitsche rijk niet minder dan 51 vrije rijkssteden. Al waren de toestanden der burgers hier iets beter dan die der onderdanen van de rijksridders, toch kon men een corruptie bij de patricische families constateeren, bestuurden de regenten er als vorstelijke despoten, heerschte bij de lagere burgerij een groote armoede. Hoevelen hebben in de 18e eeuw niet een nieuw en beter bestaan gevonden over de grenzen van het Groote Vaderland, in de Nederlanden en elders? Kracht ging er van die steden en hun bestuurders niet uit; een groote koopmansstad als Neurenberg liet zich na den zevenjarigen oorlog plunderen door een klein troepje huzaren. Ontelbare malen hebben kleinere steden blootgestaan aan afpersingen van rondzwervende, afgedankte soldaten. Een opkomst van den gegoeden burgerstand werd krachtig tegengehouden door de patricische regentenfamilies. Alleen in Bremen, Hamburg, Lubeck en Frankfort waren de toestanden iets beter. In Baden, dat altijd wat meer democratisch is geweest en gebleven dan de overige gedeelten van Duitschland, waren ook de toestanden voor de burgerij en de landelijke bevolking gunstiger dan in de andere Duitsche landen; zelfs heeft men er reeds vóór de Fransche revolutie de lijfeigenschap afgeschaft.

Heeft het Hoofd van het Duitsche Rijk in de achttiende eeuw nimmer iets gedaan om verbeteringen te brengen? Keizer Karel VI, de zoon van den ketterjager Leopold I, dacht alleen aan zijn plan zijn landen na te laten aan zijn dochter Maria Theresia en overigens gaf hij zich over aan zijn vroomheid; in de weken voor Paschen bracht hij dagelijks negen uur in de kerk door. Maria Theresia, die hem in 1740 opvolgde, had haar handen vol met de zorg voor de verdediging van haar erfenis, streed van 1740 tot '48 om zich te handhaven en vocht van 1756 tot '63 om wraak te nemen en het opkomende Pruisen weer neer te

werpen, wat haar ten slotte mislukte. En om dat laatste doel te bereiken had zij zich nog wel verbonden met den erfvijand van haar geslacht, met Frankrijk, was zij, in haar particuliere leven een door en door fatsoenlijke vrouw, in briefwisseling getreden met de beruchte Madame de Pompadour. Het toegeven aan haar gevoel van haat dwong haar zich over de bezwaren heen te zetten. Maar ook wanneer zij geen oorlogen zou hebben willen voeren, had men van haar geen verbeteringen, die de tijd eischte, kunnen verwachten. Want daarvoor was zij nog te bekrompen, te veel kind van haar vader. De „ondeugd der vrijdenkerij" bestreed zij met niet mindere hardheid dan men het in den Kerkelijken Staat placht te doen. In 1744 verjoeg zij, nog wel dwars tegen het advies van de steden en der lokale besturen in, de Joden uit Bohemen. Nog meer dan de Joden waren de protestanten bij haar gehaat, omdat zij hen gevaarlijker achtte voor het Katholieke geloof. Voor het lot van vreemde volken was bij haar geen medelijden; tegen recht en billijkheid nam zij deel aan de Poolsche deeling, voegde zij een vreemd volk bij haar onderdanen. Jawel, spotte Voltaire terecht, elle pleurait mais prenait toujours!

Neen van zulke bestuurders was voor het Duitsche rijk weinig of geen goeds te verwachten. Na Maria Theresia komt haar zoon Jozef II, een man met een werkkracht, weinig minder dan die van Frederik de Groote, en evenals deze een bewonderaar van de geschriften der philosophen, die in Frankrijk de gevoelens van hen die veranderingen noodzakelijk achtten, verbreidden. Men rekent hem onder de verlichte despoten; hij heeft de te groote macht van de kerk willen breken, een burgerlijken stand ingevoerd, aan vervolgingen van andersdenkenden een eind gemaakt. Zeer zeker een vooruitgang na het bestuur van zijn moeder. Maar bij alles dacht hij in de eerste, men zou haast zeggen in de eenige plaats, aan het

bestuur van de Habsburgsche landen, aan zijn dynastieke belangen. Voor de politieke en sociale behoeften van het Duitsche volk miste hij het inzicht, begreep niets van de Duitsche geest. Daardoor volgde hij een enghartige Oostenrijksche politiek, was er op uit vreemde gebieden met zijn Habsburgsche land te vereenigen.

De Duitsche landen begrepen al gauw dat zij van hem geen verbetering te wachten hadden; sloot hij zelfs zijn Oostenrijksche landen door een tolstelsel niet van de Duitsche gebieden af? 't Was koren op den molen van Frederik de Groote, die in 1785 er in slaagde de Duitsche staten in een vorstenbond tegen de roofpolitiek van Jozef II te vereenigen. Meer en meer ging men Pruisen beschouwen als het land dat de leiding van Oostenrijk zou moeten overnemen. Maar met den dood van Frederik de Groote viel deze aaneensluiting weer uiteen want de nieuwe Pruisische koning was er de man niet voor de hoogere denkbeelden van zijn voorganger ten uitvoer te brengen.

De maatregelen van Frederik den Groote zijn er op gericht geweest het aanzien van den staat te vergrooten: hij is er in geslaagd. Wanneer hij landbouw en industrie bevordert, denkt hij in de eerste plaats aan de voordeelen die de staat hiervan zal kunnen trekken. Hij, een tijdlang de vriend en ook nog daarna een bewonderaar van Voltaire, kent de geschriften der nieuwe leiders der ontwikkelde burgerij beter dan eenig vorst; hij is de geestelijke reus onder de medevorsten, maar van verbeteringen door die burgerij zelf wil hij niet weten: zij mag alles zeggen, ja dat vond hij goed, maar hij mag alles doen. Misschien heeft hij gelijk gehad, wellicht was ook tijdens zijn regeering de ontwikkelde Duitsche en Pruisische burgerij nog niet in staat zelf te beslissen en zelf uit te voeren. Men hield er te veel van praten, men idealiseerde te veel; in zijn oog was men niet practisch

genoeg. Had hij als afschrikwekkend voorbeeld waartoe de vrijheid der Duitsche burgerij kon voeren niet de Duitsche rijkssteden waar omkooperij en wanbestuur schering en inslag waren? Waarschijnlijk daarom voelde hij weinig voor de Duitsche litteratuur. Anders dan in Frankrijk heeft de groote beweging, die zich in Weimar voltrok, weinig of niets met de politiek uit te staan. Uit de geschriften van Frederik de Groote over de Duitsche litteratuur is het duidelijk dat hij van de beteekenis dier beweging niet doordrongen is. De burgerij wordt er wel van doordrongen, maar eerst later zullen de hofkringen en de adel zich onder de bewonderaars gaan plaatsen. Men was in Duitschland en ook in Pruisen te lang onder den invloed van Frankrijk geweest, om zich zelfstandig te gaan gevoelen. Vóór Goethe was het Duitsch ontaard, de literatuur laagstaand, de wetenschap pedant, er moest nog heel wat meer gebeuren om de Duitsche leiders wakker te schudden tot verheffing van hun volk. De stoot daartoe is uitgegaan van de Fransche revolutie; na Jena komt eindelijk pas de opheffing.

De merkwaardigste gebeurtenis uit de geschiedenis der achttiende eeuw vóór de Fransche revolutie is de verheffing van Rusland, het plaats nemen van dit land onder de groote mogendheden. Peter de Groote heeft het opgeheven uit zijn toestand van verwildering, heeft het toegang verschaft, door het Oostzeegebied te verwerven, naar het Westen. In den Zeven-jarigen oorlog zal het, na hem, als gelijke en bondgenoot van Maria Theresia deelnemen aan den aanval op Pruisen. De groote Katharina zet het werk verder voort, wil het een nieuwen uitweg geven, streeft naar een verbinding met de Middellandsche zee. Als ontwikkelde vrouw kent zij de werken van de Fransche philosophen, staat met hen in briefwisseling en verleent sommigen hunner financieelen steun. Maar na een mislukte poging enkele van hun plannen in toepassing te

brengen, ziet zij in dat het Russische volk hiervoor nog niet rijp is. Voor den Rus, nog drie kwart Aziaat, was een eigen bestuur allerminst mogelijk. Katharina begreep het; haar bewondering voor Voltaire en zijn medestanders wordt dan ook spoedig platonisch. Voor de Russische natie kan de beschaving van het Westen eerst na jaren haar goede vruchten brengen; Katharina heeft het ingezien.

In het Zuiden van Europa was nog een land dat altijd gegolden had voor een centrum van hoogere beschaving: Italië, dat nog steeds bezocht en bewonderd werd. Bezocht om de zichtbare herinnering aan het prachtige tijdperk van bloei en kunst in de vijftiende en zestiende eeuw. Maar in geen land was het verval in de achttiende eeuw dieper dan in het door de natuur zoo rijk begunstigde land. Na eerst twee eeuwen door Spanje overheerscht te zijn was het in 1713 in Oostenrijksch bezit gekomen. Van een vrij leven was er geen sprake.

Rome en Venetië waren onafhankelijk. De handelsbloei van de stad aan de Adriatische zee was echter sinds lang verdwenen. De tijd was voorbij dat de Venetiaansche diplomaten golden voor de kundigste van Europa. De regeering was er ellendig; een beperkte kring van oude geslachten voerde er met moeite het bestuur, voorbeschikt om te verdwijnen bij den eersten aanval. Voor dien aanval was Oostenrijk te zwak, maar de eerste vreemdeling die Italië met een leger binnenrukt zal het kunnen bemachtigen. Wanneer Napoleon Bonaparte in 1796 Italië binnen trekt om de Oostenrijkers te bestrijden, moet ieder begrijpen dat het einde der dogestad daar is. De zelfstandigheid van een staat, die zichzelf niet had weten te beveiligen, verdween.

Nog slechter waren de toestanden in Rome gedurende de achttiende eeuw. De biograaf van Pius VI, Beccalini, iemand die veel wil prijzen, moet toch

erkennen dat, met uitzondering van Turkije, er in zijn tijd geen slechter bestuurd land is dan de Kerkelijke Staat. Gedurende het elfjarig pontificaat van Clemens XIII worden er 12000 moorden vermeld, waarvan niet minder dan 4000 in Rome zelf.

Wat hielp het dat in kleinere staten van Italië hier en daar pogingen werden aangewend door verlichte mannen om verbeteringen aan te brengen en ongeloof en anarchie te bestrijden? Sinds eeuwen had men het volk laten verwilderen en de gevolgen hiervan waren niet te verbeteren in enkele jaren; hoogstens werd de oppervlakte der samenleving getroffen, maar de groote menigte van het volk werd niet bereikt, en bleef ongevoelig voor hoogere plichtsbetrachting. Gedurende een halve eeuw van 1747 tot 1794 heeft Italië geen oorlog op haar gebied gehad. Een zegen had dit kunnen zijn, doch de Italianen hebben er geen gebruik van weten te maken. Want de demoralisatie is in die vredesperiode steeds verder doorgedrongen. Bedelen, bedriegen en rooven, dat vermelden alle reisbeschrijvingen van personen die in de achttiende eeuw het goddelijke Italië bezochten.

Een naief volksverhaal vertelt, dat, toen de eerste menschen zich in Spanje vestigden een hemelsche afgezant hun verlof gaf eenige wenschen kenbaar te maken. Zoo vroegen die bewoners een mooi land, met rijkdommen in den bodem, een warm klimaat, mooie vrouwen en een krijgshaftige geest voor hun nakomelingen. Het werd hun toegezegd. Maar daarna kwam nog het verzoek om een goed bestuur. Waar reeds zooveel goeds was toegestaan, werd dit laatste wel wat al te veel gevonden en daarom volgde hier geen bewilliging op. En zoo moest Spanje altijd lijden onder een slecht bestuur!

De geschiedenis van Spanje is de bevestiging van deze fabel. Het is schier onbegrijpelijk dat de verovering van Amerika, de vestiging van een groot koloniaal

bezit, voor de Spanjaarden niets dan ellende heeft gebracht. De gift van Columbus heeft Spanje niets dan ongeluk bezorgd; een Spanjaard schreef eens dat al wat de vreemdelingen zijn land hadden gegeven een gif was geweest. Ook de heerschershuizen, de Habsburgers zoo goed als de Bourbons, waren vreemdelingen. De mannen die in de 18e eeuw Spanje weer zijn oude plaats wilden doen innemen Alberoni en de Hollandsche avonturier Ripperda, ze waren vreemdelingen. Columbus een Genuees. Zijn ontdekking is een zegen voor de wereld der zestiende eeuw geweest, een vloek voor Spanje. De rijkdommen aan den overkant van den Oceaan verworven ze stroomden door Spanje heen, kwamen en verdwenen, maar deden geen welvarende burgerij ontstaan. De Spanjaard in Amerika was ambtenaar, de handel monopolie der regeering, de winst een middel voor de regeering zich onafhankelijk te houden van een volksvertegenwoordiging. Duizenden geestelijken leefden op kosten van een arme bevolking; duizenden kloosters namen mannen en vrouwen op die vaak een afkeer hadden van arbeid, en een middel dankbaar aangrepen dat hun het mogelijk maakte lui en gemakkelijk te leven. De kerk vergat haar taak, waar zij kennis en ontwikkeling moest brengen; zij was niet meer de kerk uit de middeleeuwen die in haar kloosters centra had van ontwikkeling, waar men de armen bijstond, de zwakken steunde, de verdrukten beschermde. De kerk was de instelling geworden die alleen handelde uit eigen belang, die slechts de eigen macht wilde behouden en, waar mogelijk, nog vergrooten. Zoo is de kerk een van de oorzaken van den wanhopigen toestand waarin Spanje verkeerde. Toen Karel III en zijn minister Aranda in het midden van de achttiende eeuw het volk wilden opheffen, meenden zij eerst de macht van de kerk te moeten breken. Het was niet voldoende kloosters op te heffen, waar de

kerk weerstand bood en zich tegenover den koning en Aranda plaatste; men moest haar aantasten in haar leiders, in haar meest intellectueele krachten. Zoo kwam men er toe op te treden tegen de Jezuieten, de ecclesia militans. In Spanje, en ook in Portugal, meende men den strijd voor verandering niet te kunnen voeren, zonder verdrijving van de leden der machtige orde. Uit beide landen werd de orde verbannen. Toch is de strijd vergeefsch geweest. Wat baatte het dat in 1773 de Paus de orde, die ook uit Frankrijk verdreven was, geheel ophief. In Spanje en in Portugal verviel men in de laatste decenniën der achttiende eeuw weer terug tot den vroegeren toestand. Aranda in Spanje, de Pombal in Portugal, zij konden geen afdoende verbetering brengen, waar de bevolking sinds jaren physiek en moreel uitgeput was.

't Is geen schoon tafereel dat ons Europa biedt aan den vooravond van de Fransche Revolutie. 't Is een beeld van uitputting, maar waarin levensverschijnselen merkbaar zijn, die er op wijzen dat kracht voor een nieuw leven aanwezig is. Door heel Europa van Zuid naar Noord, van West naar Oost reikt men de handen uit naar de werken van de Fransche philosophen, naar de spotternijen van Voltaire, naar de bespiegelingen van Montesquieu, naar de ontwerpen tot verbetering van Rousseau. Men kent niet alleen de namen van de Encyclopaedisten als Diderot en d'Alembert, maar heeft ook hun werken gelezen. Men begrijpt die werken, want de Fransche toestanden heeft men in het eigen land ook. Wat mooi zou het zijn wanneer die nieuwe beginselen konden worden toegepast; men verwachtte er een nieuwen tijd van. Want is het te verwonderen dat de mannen die verder zagen dan hun onmiddellijke omgeving, begrepen dat in Europa verbetering moest komen? De Fransche philosophen hebben de ploeg bestuurd, die de geesten over de

Fransche grens bereid heeft gemaakt, de beginselen die in '89 verkondigd zouden worden, te ontvangen. De bereidwilligheid waarmee de Fransche wetten in den vreemde aanvaard werden, is een bewijs ervoor dat er iets nieuws, iets beters moest komen. Het oude had afgedaan. Frankrijk zou nogmaals de leiding nemen en werd de werkplaats voor Europa; de geheele beschaafde wereld zou het nieuwe dat gewrocht werd met begeerte ontvangen; men had het noodig, brood noodig.

HOOFDSTUK II.

FRANKRIJK IN DE ACHTTIENDE EEUW.

DE toestand van de landen van Europa in de achttiende eeuw was verouderd, slecht. Van verzet tegen de verouderde instellingen kon echter geen sprake zijn daar overal een band, die de ontevredenen zou kunnen samenhouden, ontbrak. Kon een Duitscher, een Oostenrijker of nog beter een onderdaan van een van de Duitsche vorsten of van den keizer spreken van Vaderland, kon men er gewagen van gemeenschappelijke belangen, had men er vaderlandsliefde? Nergens was dit het geval. Eén land was er op het vasteland waar men van eenheid kon spreken, waar eenheid van taal, eenheid van geloof en, helaas, eenheid van ellende gevonden werden. In Frankrijk. Daar voelde men zich een volk, daar kende men, in weerwil van de ellende, bewondering voor het schoone land, sprak men van la belle France, koesterde men reeds de amour sacreé de la patrie! Wanneer men er zich bewust werd van den slechten toestand, dan moest de bevrijding volgen; wanneer daar de vrijheidstoorts ontstoken werd, zou zij niet uitgedoofd kunnen worden. En als dan de beweging, die op een verbetering aanstuurde algemeen werd, wat zou dan het verdeelde Europa, alleen door egoïsme

en behoudzucht verbonden, vermogen? Wat vermochten de samengedreven scharen van de Perzische koningen tegen de Grieken? Niets. En de verdeelde volken van Europa, zij zouden de eenheid van het Fransche volk evenmin kunnen overwinnen als de veranderlijke winden de rotsen vermogen te verdringen.

In Frankrijk was de toestand minstens even slecht, zoo niet slechter, dan in een ander land. Het keurige kleed van een lichtzinnige samenleving kon de vooze instellingen geen uiterlijk van kracht meer geven. De absolute macht van den koning was niet in staat verbetering te brengen; waar deze eens redding gebracht en orde had geschapen in de verwarde maatschappij van de zeventiende eeuw, moest nu iets anders komen. Hoe het nieuwe zou zijn wist men nog niet juist, toen men het oude verwierp. Nadat men de eerste veranderingen had aangebracht, erkende men al heel spoedig lapwerk geleverd te hebben; toen deed men een greep naar iets nieuws en al voortgaande zag men in hoe men moest handelen. Men nam proeven, keurde af, begon opnieuw, tot men eindelijk was waar men wezen wilde. Die pogingen hebben tijd, geld, en bloed, heel veel bloed gekost, maar ten slotte heeft men bruikbaar werk geleverd, bruikbaar niet slechts voor Frankrijk, maar voor geheel de beschaafde wereld.

Vóór de Fransche revolutie was het absolute koningschap in Frankrijk zoo alles overheerschend dat in Engeland Frankrijk en Turkije in een adem als despotisch bestuurde staten genoemd werden. Wanneer de vijanden van Lodewijk XIV hem vermelden moesten, spraken zij dan niet van hem als de Groote Turk der Franschen?

L'état c'est moi, de Roi Soleil moge deze woorden al dan niet hebben gebruikt, zij duiden iets aan dat werkelijk zoo was. Tusschen vorst en staat bestond

geen grenslijn, de koning was onbeperkt in zijn macht, achtte zich alleen jegens God verantwoordelijk. Tusschen de staatskas en het particuliere vermogen van den koning was geen scheiding.

Soms hoort men gewag maken van het ingrijpen van enkele hooge staatslichamen, die zich zouden kunnen verzetten. Men noemt dan het parlement, het hooge rechtscollege van Parijs, dat van haar droit de remonstrance kon gebruik maken om de inschrijving van koninklijke decreten te weigeren en de ten uitvoerlegging ervan dus te verhinderen. Doch een eenvoudig lit de justice was voldoende om het weerspannige college tot gehoorzaamheid te brengen.

De États-Généraux waren sinds de meerderjarigheidsverklaring van Lodewijk XIII in 1614 niet meer bijeen geweest. De meening der natie kon zich alleen uiten in de provinciale staten, voor zoover deze nog niet afgeschaft waren. Slechts in enkele gewesten, de z.g. pays d'états als b.v. Languedoc, Provence en Bretagne bestonden zij nog. Maar het was gevaarlijk om oppositie te voeren tegen regeeringsmaatregelen, daar opposanten meestal op last van de gouverneurs der provincie gevangen gezet werden. Ruim drie kwart der gewesten van Frankrijk, de z.g. pays d'élection, was zonder eenige vertegenwoordiging.

Zekerheid van persoonlijke vrijheid bestond niet. Men was overgelaten aan de grove willekeur van ambtenaren. Waar in Engeland al sinds eeuwen het beginsel gehuldigd werd dat niemand gevangen kon worden gehouden, dan krachtens een wettig geveld vonnis, kon men in Frankrijk jaren lang gevangen blijven op last gegeven in een bevelschrift, een lettre de cachet. Ja zelfs wanneer een rechtbank een verdachte onschuldig had bevonden, kon men toch nog gevangen blijven, wanneer dit de wil des konings was. Men heeft het gebruik maken van deze lettres de cachet overdreven, men heeft verhalen uitgevonden,

waarin verteld wordt dat ze in blanco te verkrijgen waren bij de lakeien van de gunstelingen des konings. Men heeft gesproken van duizenden bevelschriften, uitgegeven onder de regeering van Lodewijk XV. Maar deze schromelijke overdrijving heeft men niet noodig om het stelsel verfoeielijk te vinden.

Waar voor het gesproken woord, wanneer het critiek bevatte op regeeringsmaatregelen, gevangenschap werd toegepast, is het niet te verwonderen dat drukpersvrijheid onbekend was. Vervolging van verderfelijke lectuur, van sensatie prullen, van anonieme schotschriften, 't is begrijpelijk, zelfs gewenscht. Maar hoeveel geschriften zijn verboden en verbrand, waarop het geheele volk trotsch had moeten zijn? Het critische werk van den grooten vestingbouwkundige Vauban, die op het eind der regeering van Lodewijk XIV het verderfelijk finantieel beleid bemerkte en waarschuwde voor de toekomst, het meesterstuk van Fénélon, de Télémachus, de bespreking van de feodale rechten van Turgot, die nog wel minister zou worden onder Lodewijk XVI, werken van Rousseau, Voltaire en Diderot, die later tot de wereldlitteratuur zouden worden gerekend, op last van onwetende en bekrompen censoren zijn ze verboden en verbrand!

Geen vrijheid van drukpers, nog minder vrijheid van geweten. Lodewijk XV paste een steeds goed helpend middel toe om de geestelijkheid, die het geld wel missen kon, maar niet verplicht was tot het storten van bijdragen, tot het afstaan van een vrijwillige gift te dwingen. Het verscherpen van maatregelen tegen niet-Katholieken had steeds de offervaardigheid van den geestelijken stand ten gevolge. Een edict van 1724 stelt vast dat zij, die gestorven waren na de laatste sacramenten der kerk geweigerd te hebben, op een teenen horde naar de vuilnisbelt gevoerd zouden worden. In 1730 werd een besluit uitgevaardigd waarbij bepaald werd dat, wanneer

protestanten betrapt werden op het houden van gemeenschappelijke godsdienstoefeningen, de mannen naar de galeien, de vrouwen levenslang in de gevangenissen geplaatst moesten worden. Nog in 1762 werd op last van het parlement van Toulouse een predikant onthoofd, wien men alleen ten laste kon leggen dat hij protestant was en als geestelijke zijn functie had vervuld. Het vervolgen van de hervormden was een stelsel; legde Lodewijk XVI bij zijn huldiging in 1774 nog niet de oude eed af dat hij al zijn krachten zou inspannen om in zijn gebied de ketterij te bestrijden?

Het gaat bij de vermelding der vervolgingen der hervormden als bij de lettres de cachet. Zij zijn vaak overdreven, men heeft later er heel wat bijgeschreven wat onjuist is. De werkelijkheid was al erg genoeg. Naast de vervolgingen moet men echter ook vermelden dat er onder de Katholieken van Frankrijk, zelfs onder de geestelijken, zeer velen waren die met de vervolgingen van andersdenkenden wilden breken. Kardinaal de Fleury heeft herhaaldelijk, en vaak met goed gevolg, zich verzet tegen de ten uitvoerbrenging van strafbepalingen vastgesteld voor Hugenoten, doch kwam dan nog dikwerf in botsing met de heftigen onder zijn geloofsgenooten. Lodewijk XVI, in weerwil van zijn eed, nam een Hugenoot Necker, als directeur-generaal der finantiën. De groote fout was dat vervolgingen van anders-denkenden niet alleen mogelijk waren, maar ook voorkwamen; het ellendige behoeft men niet te overdrijven om er afkeer van te verwekken.

Het koninklijk despotisme drukte op allen; maar de druk was ongelijk over de onderdanen verdeeld. Het Fransche volk was gescheiden in drie standen: geestelijkheid, adel en derde stand. In den vooravond der revolutie bestond de geestelijkheid uit 130000 priesters of monniken, de adel uit 140000 personen,

de derde stand werd geschat op 25 millioen. Geestelijkheid en adel vormden de gepriveligeerde standen; de geestelijkheid bad, de adel streed: daarom waren zij bevrijd van nagenoeg alle belastingen: deze werden opgebracht door den derden stand, terwijl de adel en geestelijkheid het overgroote gedeelte van het grondbezit in handen had.

Niet slechts dat de gepriveligeerde standen zelf geen belasting aan den staat opbrachten en dat overlieten aan den boer en den burger, maar zij hadden ook nog het recht belasting te heffen, in allerlei vorm, van de belastingopbrengers aan het rijk. De boer werd driedubbel getroffen, door den staat, door de geestelijkheid en door den adel. De geestelijkheid eischte de quête, een geregelde liefdegave, tienden van graan, van wijn, van zuivelproducten van alles schier wat het boerenbedrijf opbracht. De adel had zijn heerlijke rechten, die uitgeoefend werden bij elke verkoop, zijn heerendiensten, waardoor de boer gedwongen kon worden soms twee en vijftig dagen gratis voor den heer van het kasteel te werken, waaronder ook gerekend moest worden het recht van tolheffing op wegen en bruggen; tot de heerlijke rechten behoorden ook de dwangrechten, die b.v. den kleinen grondbezitter dwongen gebruik te maken van den wijnpers en den molen van den landheer, het recht van houden van duiventillen, waardoor de te velde staande oogst jaarlijks voor duizenden schade werd toegebracht; de heerlijke rechten hielden de vorming van een vrijen boerenstand volkomen tegen, ondermijnden het welvaren van het geheele land ten voordeele van een groep van enkele bevoorrechten. Behalve de vrije boeren, die een voortdurend zorgelijk bestaan voerden, bestond nog een kleine groep lijfeigenen, treurig overblijfsel uit de middeleeuwen; men schat hen op 150000 personen; in het gebied der Jura hadden zij die er toe behoorden zelfs geen

familienaam. Een voornaam als Jean of Pierre achtte men voldoende voor zulke wezens!

Het standenverschil deed zich niet slechts bemerken bij het opbrengen der belastingen, maar in alle takken van de samenleving. In het leger waren de officieren allen van adel; voor een troepenmacht van 170000 man had men niet minder dan 60000 officieren noodig. Nog eenige jaren voor de groote revolutie, in 1781, werd bepaald dat om tot officier benoemd te kunnen worden, minstens sedert vier geslachten de adelijke titel in het bezit der familie van den candidaat moest zijn geweest.

Ook in de kerk had men de ongelijkheid; de voordeelen van de groote rijkdommen genoten slechts de hooge geestelijken en zij allen waren van adel. De hooge waardigheden der Gallicaansche Kerk werden vergeven door de regeering, een voorrecht goedgekeurd door den Paus, die de benoemingen liet bekrachtigen. En de regeering in Frankrijk was in de achttiende eeuw langen tijd in handen van onwaargen. Madame de Pompadour heeft, jaren achtereen de bisschoppelijke zetels, de vette pastoorsplaatsen en de rijke abdijen kunnen laten bezetten door haar gunstelingen; haar paleis werd als het ware overloopen door geestelijken die haar voorspraak kwamen afsmeeken. Er waren rijke en arme bisschopszetels; die van Gap beschikte over een inkomen van 8000 livres, die van Autun over 50000, die van Toulouse over niet minder dan 100000 livres. Nog rijker waren de inkomsten van sommige kloosters; men liet er gunstelingen over beschikken; zoo kreeg daaruit de kardinaal de Rohan 400000 livres! De geestelijke de Vermond, lecteur, lezer van Marie Antoinette, een ambt dat een sinecure was waarvoor hij niets behoefde te doen dan af en toe zijn opwachting te maken bij de koningin, trok uit verschillende abdijen, die hij nimmer bezocht, niet minder dan 60000 livres jaarlijks.

Lodewijk XVI, Koning van Frankrijk.
Naar een oude gravure.

Marie Antoinette.
Naar een schilderij van Mme Vigée—Le Brun
(Musée de Versailles.)

De rijke abten en abdissen leefden vorstelijk en onbezorgd. De lagere geestelijken hadden het meestal arm en zagen met afgunst in het hart op naar hun geestelijke overheidspersonen. In de kloosters heerschte veelal nog toestanden als in de middeneeuwen. Eenmaal tot het klooster toegetreden was vrijwording niet meer mogelijk; bleek de kerk niet bijmachte om een vlucht te beletten, dan kwam de staat te hulp. Gendarmes spoorden den vluchtelingen na, om hen terug te voeren naar het klooster waar dan barbaarsche straffen werden ten uitvoer gebracht.

Ongelijkheid, ondragelijke misstanden, ellende, het uitzicht op een toekomst die geen verbetering scheen te kunnen brengen, dat was het beeld dat Frankrijk vertoonde.

Men leefde in een maatschappij waarvan de grondslagen voos en verkeerd waren. Men wist het en las gaarne de werken van denkers die middelen tot verbetering aangaven. Montesquieu, die in zijn Lettres Persanes de verkeerde toestanden had aangetoond, in zijn Esprit des lois de goede bepalingen van het Engelsche regeerings-stelsel heeft voorgehouden, Voltaire, die opkwam voor het recht, die hekelde en spotte, die neerhaalde in zijn werken al wat hij slecht en verkeerd achtte, Rousseau, die aandrong op sociale veranderingen, meer naar de natuur wilde terugkeeren en in zijn Emile de richting aangaf waarin de opvoeding zich moest begeven, het drietal is bij alle beschaafde volken bekend. Of men hun werken ook nu nog leest? Zij hebben aan de zoekenden van honderdvijftig jaar geleden den weg gewezen, die voerde tot een betere maatschappij, zij hebben er toe bijgedragen de ontwakenden wakker te houden. Toch doet men verkeerd hen de geestelijke vaders van de omwenteling te noemen. De beginselen die dan erkend zullen worden, zijn ruimer, zijn van meer practischen aard dan de stellingen door de drie groote geesten verkondigd.

De oorzaken van den geweldigen schok, het waren de heerschende misstanden, de verouderde instellingen het krachtelooze van de regeerders. Wat is de aanleiding geweest?

De laatste jaren der regeering van Lodewijk XV hadden den toestand verergerd en wel zoo dat men zich afvraagt hoe is het mogelijk dat de bom reeds toen niet gebarsten is. In 1769 was Jeanne Bécut genaamdVaubernier en door den koning uitgehuwelijkt aan den Graaf Du Barry, maitresse en titre geworden, een vrouw uit de onderste lagen der maatschappij kreeg daardoor invloed op de regeering. Algemeen ergerde men zich in Frankrijk; doch de koning was oud en lang zou het niet meer kunnen duren; dan hoopte men, zou er een verbetering kunnen komen. In 1770 kwam het parlement van Parijs in heftigen strijd met het hof, welke ten slotte zoo hoog liep dat dit hoogste rechtscollege haar werkzaamheden stopzette. En de eerste minister Choiseul schaarde zich aan de zijde van de stakers. De koning gaf hem zijn ontslag en verbande hem naar een van zijn landgoederen, dat weldra een vergaderplaats werd van ontevredenen. De leden van het parlement werden in hun woningen gearresteerd en toen zij niet wilden toegeven besloot de koning de parlementen af te schaffen. De opvolger van Choiseul was een hoveling, die slechts rekening hield met de verlangens van het hof. Geen eisch van Du Barry was te hoog: in drie jaar tijds kreeg zij 18 millioen livres voor haar feesten. Op deposito's van particulieren bij de staatsbanken werd beslag gelegd; over de gelden bestemd voor schulddelging beschikte de regeering naar willekeur; het hof nam deel aan speculatie, die door een vennootschap werden op touw gezet in verband met de voedselvoorziening van Parijs; de koning kreeg den bijnaam van „graankoopman". Wanneer Lodewijk XV vroeger had geleefd, zou de Revolutie eerder zijn uit-

gebroken. In 1774 stierf hij, die eens den bijnaam had gedragen van „de(n) zeer beminde," door geen zijner onderdanen betreurd.

De kleinzoon van den overleden koning, wiens zoon reeds in 1667 was overleden, Lodewijk XVI, aanvaardde de regeering, bezield met goeden wil. Hij kreeg een taak te vervullen te zwaar voor zijn twintig jaren. Het hof onderging een zuivering, de ministers werden door anderen vervangen, doch dit alles was niet voldoende. Voor een verandering van het stelsel had men een koning noodig die allen, die door hem tot medewerking geroepen werden, zou kunnen leiden, doch een leider was de jonge vorst allerminst. Als mensch eerlijk en braaf, als echtgenoot onberispelijk miste hij de eigenschappen van een staatshoofd ten eenenmale. Voor regeeren voelde hij niets, viel meermalen op vergaderingen van den ministerraad in slaap, weende bij het denkbeeld krachtig tegen hooggeplaatste ambtenaren te moeten optreden. Zwak en besluiteloos, ziedaar de nieuwe koning. Weldra zou hij slechts handelen, wanneer zijn gemalin hem daartoe aanspoorde.

Marie Antoinnette, de gemalin des konings en dochter van Maria Theresia, is steeds vreemdelinge in haar nieuwe land gebleven, een vreemde voor haar onderdanen. Voor haar gemaal kon zij geen achting voelen. Hij was haar te stuurloos, zij betreurde zijn gemis aan doorzetvermogen. Soms behandelde zij hem als een kind en zette de wijzers van de klok voor, om hem eerder ter ruste te doen gaan. Wat haar gemaal te weinig had, bezat zij wellicht te veel; zij kon hardnekking aan een eenmaal opgevat voornemen vasthouden en wist hare meening meestal te doen zegevieren. Mirabeau verklaarde later dat de koning maar één werkelijke man in zijn omgeving had: zijn vrouw. Juist deze eigenschap van te kunnen volhouden moest verderfelijk worden, doordat de grondtrekken

van haar karakter lichtvaardigheid en spilzucht waren. Zij gaf te veel toe aan haar neiging tot vermaak, wilde te veel de weldoenster van haar vriendinnen zijn. De prinses van Lamballe en de hertogin van Polignac hebben tot schade van het land, van de mildheid der koningin een verderfelijk gebruik gemaakt. Onder de regeering van Lodewijk XV werd het geld weggegooid in de handen van nietswaardige favourites, in de regeeringsjaren van Lodewijk XVI werd het onnoodig, weggeschonken aan mee-feestvierende hovelingen; de gevolgen voor Frankrijk waren gelijk.

Lodewijk XIV wilde het goede ongetwijfeld. De finantiën waren hopeloos verward; men moest uitzien naar iemand die orde in den chaos zou kunnen brengen, want hoe de stand van zaken nauwkeurig was wist niemand, dat de finantiën in de war waren, ja dat begreep schier ieder. Men dacht dat Turgot de aangewezen man was om de finantiëele toestand weer zuiver te maken.

Turgot had bekendheid gekregen als intendant van Limoges. Zijn gewest onderscheidde zich gunstig van de anderen, de wegen waren er beter, de bevolking was er welvarend, het bestuur niet veracht. Turgot had er leiding gegeven en verbeteringen doen aanbrengen. Ook voor den minderen man had hij belangstelling getoond, met kleine middelen en een geringe macht had hij veel bereikt. Met hem meende Lodewijk XVI in zee te kunnen gaan, werkelijk de keuze was allerminst ongelukkig.

Als minister heeft Turgot heel wat verbeterd, heel wat tot stand gebracht. Hij had een mooi plan: voorkoming van het staatsbankroet zonder belastingverhooging, alleen door bezuiniging. Jaarlijks kwam op een budget van pl.m. 400 millioen livres ruim 20 millioen te kort. Dit te kort wist hij te doen verdwijnen door aanstonds dertig millioen te bezuinigen. De voedselvoorziening maakte hij veel gemakkelijker

door het graanvervoer te bevrijden van tal van rechten die in de verschillende gewesten geheven werden. Ook op ander gebied was hij werkzaam, verbeterde het gevangeniswezen, beperkte het gebruik van de lettres de cachet, zorgde er voor dat de censuur minder knellend werd.

Een nog dieper ingrijpende maatregel was het begin van de afschaffing der gilden in 1776. In de Middeleeuwen een krachtige steun voor de ontwikkeling en volmaking van verschillende ambachten, waren zij een keurslijf geworden dat de verdere vorming der meer zich aaneensluitende nijverheid tegenhield. Al sinds tientallen jaren verlangde men naar afschaffing van het verplichte meesterstuk en van verschillende verouderde, zot klinkende voorschriften. Turgot zette er het mes in. Maar in een staat waar velen profiteeren van het voortbestaan van misbruiken, ontmoet een hervormer tegenstand, een tegenstand die te heftiger is naar mate de tegenstanders hooggeplaatst zijn. Door hofintriges waaraan Marie Antoinette deelnam, kreeg Turgot zijn ontslag; met hem verdween een man die een goeden steun voor koning en land had kunnen zijn.

Zijn opvolger bracht in een half jaar weer alles in de war wat goed geregeld was geworden: de beperkende, hinderende bepalingen voor het graanvervoer werden weer hersteld, evenals de gilden; wat verbeterd was, werd weer op verkeerde banen geleid.

Toen zag men aan het hof dat men berg af ging, dat hervormd moest worden. De aandacht werd gevestigd op een bankier, Necker, Zwitser van geboorte die in Parijs gevestigd was. Men besloot het met hem te wagen; daar hij als Calvinist niet tot minister benoembaar was in Frankrijk, kreeg hij den titel van directeur-generaal der belastingen. Het hof heeft hem van den aanvang af niet mogen lijden, doch voor de burgerij was hij de man die beter dan een ander het te vreezen staatsbankroet zou kunnen voorkomen. In

October 1776 aanvaardde hij zijn ambt. Nog steeds is zijn naam omgeven als met een aureool, beschouwen velen hem als de man die de noodzakelijke hervormingen had kunnen aanbrengen. Toch meenen wij, dat, ook al had hij geen tegenwerking ondervonden van een egoïstische hofkliek, Necker de man niet had kunnen zijn die de revolutie had kunnen afwenden. Hoewel zeer zeker een bekwaam financier was hij geen staatsman, had geen duidelijk vaststaand plan voor oogen, durfde ten slotte eigen voorstellen niet consequent door te zetten.

Hij begon de bezuinigingen van Turgot weer op te vatten. Vier honderd onnoodige posten op het budget werden geschrapt, in weerwil van de protesten der hovelingen. Doordat de financieele wereld meer vertrouwen in hem had, heeft hij gedurende de vijf jaren van zijn ministerschap — want niettegenstaande hem de titel ontbrak, was hij niet anders dan minister — nieuwe leeningen tot een bedrag van 500 millioen weten te plaatsen. Daardoor was het mogelijk dat Frankrijk in 1778 Amerika in haar vrijheidsoorlog te hulp kwam. Niet alleen dat die oorlog weer schatten verslond, maar ook het eigenaardige, dat men over den Oceaan streed voor erkenning van beginselen, die in het land zelf niet geduld werden, droeg er toe bij dat het regeeringsstelsel van het Ancien Regime ondermijnd werd.

Evenals onder Turgot werden onder Necker misbruiken afgeschaft; in 1779 kregen alle hoorigen der koninklijke domeinen hun vrijheid; iets later werd de pijniging bij de gerechtelijke verhooren afgeschaft. Maar tot een grondige hervorming kwam het niet en alleen deze kon redding brengen. In 1781 publiceerde Necker een Compte Rendu waarin de toestand van de geldmiddelen bekend gemaakt werd. Dit geschiedde niet geheel, maar een tipje van den sluier werd opgelicht. Men kon er uit vermoeden dat de

inkomsten de uitgaven met een millioen francs overtroffen, terwijl het te kort in werkelijkheid ontzettend was. Necker wilde door zijn openbaarmaking het uitschrijven van een nieuwe leening voorbereiden. Vooral aan het hof was men woedend; men maakte den koning wijs dat het koninklijk gezag er een slag door was toegebracht, dat de minister tegen den koning een beroep deed op het volk. De koning toch had immers het recht belasting naar eigen goedvinding te heffen. Lodewijk XVI steunde zijn minister niet: Necker nam 21 Mei 1781 zijn ontslag.

De hovelingen maakten gebruik van het verdwijnen van den Cerberus voor de schatkist. Het regende dotaties en lijfrenten of er geen financieele nood bestond In 1783 kwam er een minister naar het hart van de gunstelingen, Calonne. Om den staat crediet te geven moest er ruim, onbeperkt gehandeld worden, alsof.... men het geld voor het grijpen had, de wanhopige politiek van een zwakkeling, wiens zaken op het punt van springen staan. Zijn eigen finantiën waren danig in de war; voor hij het ambt van minister aanvaardde betaalde de koning zijn 200000 francs schulden af. De koningin en hare vriendinnen, zij konden weer krijgen, wat zij meenden noodig te hebben. De broers van den koning meenden, dat wanneer anderen de hand mochten ophouden om geschenken te ontvangen zij hun hoed wel konden toesteken om de giften aan te nemen. En tot de koningin zeide de nieuwe finantie-beredderaar op haar verzoeken: „Mevrouw, wanneer het mogelijk is, is het reeds zoo goed als gedaan; is het onmogelijk dan zal het gedaan worden." Zoo moest het spaak loopen en het liep spaak; in '87 kon men geen nieuwe leeningen meer sluiten. Wel was er nog geld genoeg, maar niet bij den derden stand. Een nieuwe poging werd gewaagd; de finantieele goochelaar riep een vergadering bijeen van vertegenwoordigers der gepriveligeerde

standen. Zoo kwamen in 1787 142 vertegenwoordigers van adel en geestelijkheid in een notabele vergadering bijeen. Maar daar barstte de bom los; van een algemeene heffing op alle goederen wilde men niet weten. Men oefende critiek uit. Waarom waren er tijdens het bestuur van Calonne honderdduizenden verspild aan verfraaiingen van Saint Cloud en Petit Trianon? Waarom waren er feesten aan het hof gegeven, nog schitterender dan ooit te voren?"

Er werden harde noten gekraakt. Het Hof moest menige veer laten, want ook bij den adel was Marie Antoinette niet bemind. In deze dagen hoorde men voor het eerst den spotnaam: „madame Deficit". Ook in adelijke kringen lachte men om de spotternijen van Beaumarchais in zijn Mariage de Figaro, waarin een edelman zegt dat de eenige moeite die hij ooit gedaan heeft, is ter wereld te komen. Een onbegrijpelijke waardeering in die hooge kringen, onbegrijpelijk zelfs voor den auteur, die zich uitliet dat het meeste dwaze in zijn werk was het groote succes!

Tijdens het ministerschap van Calonne valt ook het bekende proces over het Colier de la Reine. De wereldsche kardinaal De Rohan, die een groote liefde voor de koningin had opgevat, waarvan zij zelf onkundig bleef, was het slachtoffer geworden van een bedriegster de la Motte. De kardinaal meende aan Marie Antoinette een dienst te bewijzen door haar een paarlen collier te verschaffen ter waarde van 1600000 francs; de afbetaling zou later volgen in termijnen. Het collier werd door hem ter hand gesteld aan een medehelpster van de la Motte in het park van Versailles, maar de kardinaal meende dat hij het snoer daar gegeven had aan Marie Antoinette. De la Motte ging naar Engeland waar de paarlen te gelde werden gemaakt. Het proces dat naar aanleiding van deze oplichterij gevoerd werd, toonde de onschuld van de koningin duidelijk aan, maar het volk wilde er niet aan gelooven en sprak van

samenkomsten in het donkere park om het paleis. De naam der koningin werd ongemotiveerd door het slijk gehaald en het koninklijke prestige kreeg een geweldigen knauw. Men zong spotliedjes op bijeenkomsten van adelijke personen en de lakeien zorgden er wel voor dat de inhoud naar buiten bekend werd. De periode van het ministerschap van Calonne is wel een der meest ongelukkige geweest onder het bestuur van Lodewijk XVI vóór 1789.

Door het verzet der Notabelen was de positie van Calonne zoo verzwakt dat hij moest aftreden. Ook het hof, en daarbij de Koningin, liet hem in de steek. Loménie de Brienne, aartsbisschop van Toulouse, een man die bevriend was geweest met Turgot, volgde hem op. Ook hij was niet voor zijn taak geschikt, in hem had men geen hervormer. Wie hem tegen stond trachtte hij op zijde te schuiven. Door zijn optreden moest hij vijanden krijgen. Toen het parlement van Parijs weigerde een nieuwe zegelbelasting in te schrijven, volledige inlichtingen verlangde omtrent den stand der financiën en een bijeenroeping van de Staten Generaal aanried, was het hem te bar. Hij kwam er toe tot dwangmiddelen zijn toevlucht te nemen, wat weer een opstand in Parijs, waar men het parlement gelijk gaf, deed ontstaan. In heel Frankrijk werd het rumoerig en de regeering bleek machteloos. Wat hielp het dat enkele leden van het parlement, dat zelf bevreesd werd voor den storm, die het ontketend had, gevangen werden genomen? In den zomer van '88 liet de koning verklaren dat in het volgende jaar de Staten Generaal bijeen zouden worden geroepen. Tot in de meest afgelegen gedeelten van Frankrijk ging men hopen dat deze zouden bereiken, wat aan de Notabelen mislukt was. Maar dan moest men meer vertrouwen schenken aan de vertegenwoordigers van den derden stand. Onder dien stand vond men hen, die onder een staatsbankroet het meeste

zouden verliezen. de bezitters van staatspapieren. De bourgeoisie was bevreesd, zag met schrik de finantiën zich steeds meer verwarren. Een vlugschrift van een geestelijke verkondigde de rechten van den derden stand: de abbé Siéyès, later bekend als een der plannenmakers der revolutie, schreef in zijn brochure: „Qu'est ce que le tiers état?" dat de verdrukte stand recht er op had ten minste iets te zijn. Zoo werd men langzamerhand wakker geschud voor het groote werk dat te wachten stond. Maar in Augustus '88 bleek het, dat de belofte van den koning tot bijeenroeping der Staten Generaal nog niet voldoende was geweest. De nood der schatkist was zoo hoog gestegen dat men genoodzaakt werd de grootste betalingen uit te stellen. Steeds dringender begon men terugroeping in het ministerie te vragen van Necker.

Brienne kon deze laatste beweging niet bezweren. Hij diende zijn aanvrage om ontslag in. Weer moest de koning ertoe overgaan Necker te benoemen, weer tegen zijn zin, weer tegen dien van Marie Antoinette. Zijn korte, werkelijk onhoffelijke, aanvraag om ontslag in '81 was den koning buitengewoon onaangenaam geweest, daarbij kwam dat men hem niet den man vond om mee te kunnen samenwerken. Toch stapte Lodewijk over alles heen; de nood dwong; het terugroepen van Necker was het eenige middel om den opkomenden storm te bezweren.

Werkelijk kwam er eenige rust, nadat Necker de leiding weer had gekregen. Ook hij was voorstander van het bijeenroepen van de Staten Generaal. Sinds 1614 waren zij niet bijeengeweest. De meening der notabelen werd ingewonnen over de wijze waarop zij bijeen geroepen moesten worden en hoe men hun werkwijze zou regelen. In November '88 gaf de vergadering van Notabelen te kennen dat men de gebruiken van 1614 moest volgen en in gelijke geest uitte zich het parlement van Parijs. Maar Necker was

het hier niet geheel mee eens: niet al het oude was na ruim anderhalve eeuw nog bruikbaar. Hij bewoog den koning te bepalen dat de derde stand evenveel vertegenwoordigers zou afvaardigen als de geestelijkheid en de adel samen. Een prachtig besluit, alleen jammer dat hierbij tevens niet werd vastgesteld dat niet de standen hun meening zouden uitbrengen, maar dat hoofdelijk zou worden gestemd. Dit laatste durfde Necker nog niet aan en daardoor werd de verdubbeling van het aantal leden van den derden stand voorloopig zonder beteekenis, want deze zou toch steeds overstemd kunnen worden door de gepriveligeerde standen. In Januari '89 werd aan de gouverneurs der gewesten meegedeeld dat de Staten Generaal in Mei te Versailles bijeen moesten komen. De Natie zou haar stem kunnen doen hooren; zij zou het veroordeelend vonnis over het Ancien Régieme uitspreken, redding was niet meer mogelijk, het wrakke gebouw moest omvergehaald worden. De Revolutieklok zou een nieuw tijdperk inluiden.

DE REVOLUTIE TIJDENS HET KONINGSSCHAP

HOOFDSTUK III.

DE STATEN-GENERAAL.

ZOO was dan het besluit gevallen dat de Staten-Generaal bijeen zouden komen. Een sprong in het duister, want wie durfde te veronderstellen dat zij gewillig zouden aanvaarden wat de regeering hun wilde afvragen! Niet zonder reden was het Hof er bevreesd voor geweest. De achttiende eeuw was een periode van studie, die de groote veranderingen had voorbereid. Een overvloed van denkbeelden, van theoretische beschouwingen, was er, waaruit de vertegenwoordigers van het volk zouden kunnen kiezen wat voor de praktijk bruikbaar geacht werd. Een gevaar was, dat die vertegenwoordigers wat het regeeren aanging allen ongeschoold waren. Niet ten onrechte was men in regeeringskringen bezorgd voor den afloop; zelfs Necker voelde zich niet gerust.

De maanden, die het bijeenkomen voorafgingen, werden gebruikt voor de regeling der verkiezingen. Deze waren voor de verschillende standen niet gelijk. In de hoofdbaljuwschappen kwam de adel samen en verkoos een afgevaardigde; voor dezen stand waren de verkiezingen dus rechtstreeksch. De hoogere geestelijkheid koos haar vertegenwoordigers direct, de lagere geestelijkheid benoemde vertrouwensmannen, die de

afgevaardigden moesten aanwijzen. Voor den derden stand had men niet anders dan een getrapte verkiezing. De hoofdbaljuwschappen, veelal te groot om het mogelijk te maken dat alle door de stemhebbenden gekozen personen zich in een vergadering zouden kunnen vereenigen, tot de aanwijzing van een kiezer naar de vergadering waar een vertegenwoordiger benoemd moest worden, werden meestal verdeeld in onder-baljuwschappen. In de steden vereenigden zich zij, die tot een corporatie behoorden, wezen vertrouwensmannen aan, die samenkwamen met hen die gekozen waren door lieden die niet tot een erkende corporatie, niet tot een gilde b.v. behoorden en samen werd dan een afgevaardigde benoemd.

In alle vergaderingen, dus ook in die waar de kiezers werden aangewezen, werden de wenschen opgemaakt die de saamgekomenen hadden. Die wenschen werden opgenomen in de z.g. cahiers. Zoo had men de cahiers opgesteld door de stemgerechtigden in de grondvergaderingen en de cahiers der vergaderingen van de vertrouwensmannen, die een leiddraad moesten vormen voor de afgevaardigden. Uit deze stukken kan men de behoeften en nooden van Frankrijk aan den vooravond van de groote gebeurtenis opmaken.

Republikeinsche gevoelens merkt men in geen dier geschriften; Frankrijk was koningsgezind en zou het, wanneer de koning geen onvergevelijke fouten gemaakt had, ook gebleven zijn. Het koningschap is in den afgrond geworpen, die de laatste drager van het koninklijk gezag zelf heeft uitgedolven. De groote philosophen hadden een afkeer gehad van een republikeinsche regeeringsvorm, de derde stand had er een vrees voor: men wilde niet denken aan een regeering zonder erfelijk hoofd.

Bij den derden stand, in de grondvergaderingen, werden alleen opgeroepen zij, die een zeker bedrag in de directe belastingen betaalden. Zoo waren de

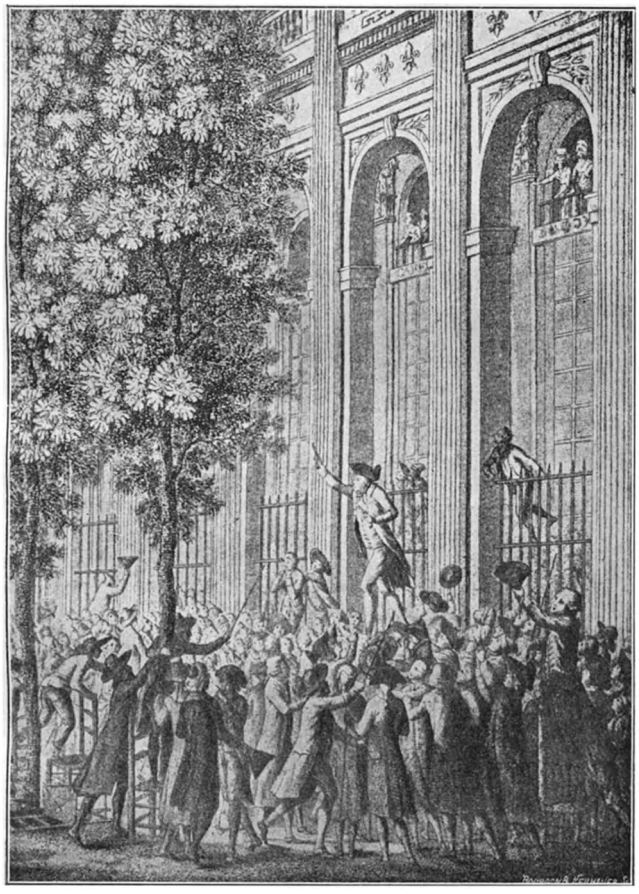

Camille Desmoulins spreekt de menigte toe in den tuin van het Palais-Royal. Teekening van Prieur

Het einde van de séance royale op 23 Juni 1789. De Markies de Dreux-Brézé deinst terug voor Mirabeau, die zegt alleen te zullen wijken voor de bajonetten.

De eed in de Kaatsbaan op 20 Juni 1789. De afgevaardigden zweren het land een constitutie te zullen geven.

arbeiders, de loontrekkenden uitgesloten. De grootste onrust en ontevredenheid over het regeeringsbeleid vond men bij de bezittende bougeoisie, bij de financiers. Zij hadden, ook door den handel met de koloniën in de laatste jaren, groote winsten gemaakt en wilden hun fortuin niet in gevaar laten brengen door willekeurige maatregelen van een absolute macht. Onder hen vond men de lieden die op wijzigingen aandrongen. Zij wilden delging van de schuld, die zoo hoog was opgeloopen dat de rentebetaling twijfelachtig werd. De kapitalisten zouden in de Staten Generaal een grooten invloed uitoefenen. De zich ontwikkelende industrie, die in de achttiende eeuw meer beteekenis had verkregen, die vooruitging door aaneensluiting, door toepassing van nieuwe uitvindingen en invoering van een nieuwe werkverdeeling, waarbij groote kapitalen benoodigd waren, kon haar belangen niet toevertrouwen aan een regeering welke haar behoeften niet kende. Een regeering, die gevoerd werd door adel en geestelijkheid, was haar een struikelblok voor den vooruitgang. In de tijden dat de landbouw de eerste produktieve stand vormde, was een groote macht van den adel begrijpelijk geweest, in een maatschappij waarin handel en nijverheid op den voorgrond stonden, was zij niet te dulden. Het is geen misgreep wanneer men beweert dat de revolutie aanvankelijk gemaakt is door renteniers en industriëelen.

Zoo wordt het duidelijk dat men in de cahiers niets hoort van wenschen van arbeiders, zelfs niet in de cahiers van een industriestad als Lyon. Parijs werd in de eerste maanden van '89 als het ware overstroomd door een vloedgolf van duizenden geschriften, waarin den kiezers raad gegeven werd. Maar hoogst zelden heeft men in de vlugschriften een uiting die opkomt voor de in Parijs toch zoo talrijke arbeiders. Af en toe leest men iets over het noodzakelijke van goedkoop

brood, maar dan is dit om de loonen der arbeiders laag te kunnen houden.

De cahiers der landelijke bevolking dringen aan op bescherming niet alleen tegen den adel, maar eveneens tegen de rijke stedelingen, die in de achttiende eeuw veel landbezit hadden verworven. De boeren werden in hun vergaderingen geholpen door de lagere geestelijkheid; deze stelde hun verwachtingen en hun grieven op schrift; de arme pastoors en kapelaans wisten wat er in de harten der onderdrukte boeren omging; heel vaak waren zij één met hen. In de vergaderingen van de vertrouwensmannen werden de uitingen meestal iets verzacht; de felle noodkreet hoort men slechts in de cahiers der dorpen op de grondvergaderingen gemaakt.

Hoe verschillend de gevoelens van den derden stand in stad en land waren, enkele eischen werden overal gesteld:

1e. Hoofdelijke stemming in de Staten-Generaal.

2e. Geen invoering van nieuwe belastingen, geen uitschrijven van leeningen zonder dat deze geregeld zullen zijn door een constitutie.

Men wilde dus niet overstemd worden door de twee gepriveligeerde standen, men verlangde ook algemeen een vaste leiddraad voor de regeering, een noodzakelijken grondslag voor den staat. Had reeds Montesquieu er niet op gewezen dat een staat zonder behoorlijken grondslag, zonder constitutie, onmogelijk was, dat scheiding van wetgevend, uitvoerend en rechtsprekend gezag onafwendbaar geacht moest worden?

Naast deze algemeen op den voorgrond tredende eischen, hoort men hier en daar andere geluiden, die ook binnenkort krachtiger zullen worden. Zeer vaak komt men op tegen het groot grondbezit der kerk en vraagt men, tegen vergoeding, onteigening. Men wil de benoeming van ministers niet geheel afhankelijk

laten zijn van de wil van den koning; de Staten-Generaal moeten hierbij geraadpleegd worden. Heel schuchter vraagt men alzoo invoering van een beginsel dat onafwijsbaar verder moet leiden tot verantwoordelijkheid van de ministers, niet aan den koning maar aan de vertegenwoordigers der natie. De derde stand stond reeds vóór zij in de Staten-Generaal verscheen aaneengesloten in haar uitingen, vormde een blok.

Die phalanx, dat geheel, vond men noch bij de geestelijkheid, noch bij den adel. Al bij de voorbereiding voor de verkiezing bleek in de verschillende gewesten dat er afgunst was die de beide geprivilegeerde standen scheidde. De adel stond immers onwelwillend tegenover de geestelijkheid, die op het gebied van belasting nog meer begunstigd was, die zooveel meerdere bronnen van inkomsten had.

Onder de geestelijken zelve was geen eenheid. De hoogere dignitarissen, vaak zeer wereldsch, gaarne ontvangen en gezien in hofkringen, stond afzonderlijk. Onder hen zou men de krachtigste bestrijders van veranderingen vinden. De lagere geestelijken, door de grootwaardigheidsbekleeders, de rijke prelaten, maar al te dikwijls uit de hoogte bejegend, waren van den aanvang af gewillig de eischen van den derden stand te steunen. Zij gunden hun kerkelijken meerderen wel eens een knauw en waren daarbij ook meer doordrongen van de billijkheid der eischen van de burgerij. Reeds heel gauw na het bijeenkomen der Staten-Generaal wezen zij er op dat de geestelijke goederen gebruikt konden worden om de schulden van den staat af te doen. De lagere geestelijkheid trof daarmee de hoogere in het hart.

Evenmin was het onder den adel heelemaal koek en ei. Als onder de geestelijkheid had men er de tegenstelling van rijk en arm. Daarbij voelde de op het land levende edelman een afkeer van den hofadel, die zich onderscheidde door een gekunstelde vormen-

dienst, die steeds dotaties wist te verkrijgen en lachte en spotte om de eenvoudige manieren van den landedelman. Zoo vond men in sommige cahiers nog wel de overtuiging dat in deze tijden van nood offers gebracht moesten worden; het grootste offer dat men brengen wilde was het afschaffen van de vrijstelling van het betalen van belasting. Vast moest men houden aan de stemming per stand; van hoofdelijke stemming wilde men niet weten. Daarbij had de adel ook nog eischen. Ook hier was men tevreden over het koninklijk despotisme. Men herinnerde zich nog gaarne den grooten invloed uit de jaren vóór Richelieu. Die invloed was sinds 150 jaar verloren gegaan, maar de wrok over het verlies was gebleven. En nu had het onbeperkte koninklijke gezag getoond het land niet voor moeilijkheden te kunnen bewaren. Wanneer de adel het hof zijn macht kon laten merken, wel dan zou hij dat niet nalaten. Eenige weken na het bijeenkomen van de Staten-Generaal, toen men niet wist hoe te handelen met toelating van vertegenwoordigers, wier rechten betwist werden, stelde de regeering voor dat de koning over de betwiste rechtmatigheid zou beslissen; de adel verklaarde zich hiertegen. De oude geest van verzet kwam weer boven.

Natuurlijk waren er èn onder de geestelijkheid èn onder den adel aartsconservatieven die van een samenkomen met burgers in een vergadering der Staten-Generaal niet wilden weten, die den derden stand de bevoegdheid ontzegden om over zaken die den staat betroffen mee te spreken. Zoo in Bretagne, waar de gepriveligeerde standen eenvoudigweg weigerden aan de verkiezingen deel te nemen.

Er waren er ook onder den derden stand die weinig goeds van het bijeenkomen der afgevaardigden verwachten. Men had zooveel proefnemingen zien mislukken en deze zou, meenden enkelen, de rij der mislukkingen wel weer met een doen vermeerderen.

Die onverschilligheid bleek het duidelijkst in Parijs. Het aantal stemhebbenden bedroeg 40000, doch hiervan kwamen maar 11000, dus iets meer dan een derde, op!

Den 4den Mei 1789 dreunde in de morgenuren van de kerken te Versailles de galm der zware klokken. De uitverkorenen van de natie, of beter der drie groepen waarin de natie verdeeld was, werden opgeroepen ter kerk te gaan, om met het hof en de ministers een mis bij te wonen, tot inwijding van de groote gebeurtenis. Het klokgelui zou voor het laatst drie groepen bijeenroepen, het was het uitluiden van een periode, welke op het punt stond te verdwijnen. Duizenden waren uit Parijs gekomen om de plechtigheid bij te wonen, al kon men er meestal weinig meer van zien dan het gaan van de uitverkorenen naar de kerk van den Heiligen Lodewijk. Alles herinnerde aan de traditie welke voortleefde van de Staten-Generaal van 1614. De processie naar de kerk was mooi om te zien, schitterend, doch de pracht dekte niet meer een krachtig lichaam, de praal kon het vooze van den toestand niet uit de gedachte bannen. Herhaaldelijk hoorde men van onzekerheid: zouden de leden van den derden stand met gebogen knie tot den koning moeten spreken? Ja, wanneer Z. M. het verlangde! In de toespraak van den bisschop van Nancy vond men de tegenstelling der standen terug: „Sire, ontvang de hulde van de geestelijkheid, de bewijzen van eerbied van den adel en de nederige smeekbeden van den derden stand!" Men zag blijkbaar niet in dat de koning de hulde en bewijzen van eerbied wel missen kon, daarvoor was men niet bijeengeroepen, en de derde stand zou al heel gauw wat anders doen dan smeken. Want smeken, daar voelde hij weinig voor, van vragen zou het spoedig komen tot eischen en van eischen tot bevelen.

Den vijfden Mei had de opening plaats in de salle des Menus, een ruime lokaliteit. Rechts van de troon de geestelijkheid, links de adel en tegenover den zetel des konings de derde stand. De tribunes waren ingenomen door honderden genoodigden. Om de troon, de koningin, de leden van het koninklijk huis en de Ministers. Nadat de koning had plaats genomen dekte hij zich het hoofd; de afgevaardigden van geestelijkheid en adel volgden dit voorbeeld, wat hun recht was; doch toen de leden van den derden stand zich eveneens het hoofd dekten, ontstond er een rumoer. Wat een aanmatiging! De koning maakte een eind aan de beweging door het hoofd te ontblooten, wat door allen gevolgd moest worden. Er broeide dus wat, er zat onrust in de lucht.

Necker sprak een rede uit; hij waarschuwde tegen den zucht naar vernieuwingen. Zijn woorden verwekten niet dan teleurstelling; men had gehoopt dat de mededeeling gedaan zou worden dat, in afwijking van wat in 1614 regel was geweest, de stemming hoofdelijk zou geschieden. Er werd over deze belangrijke kwestie gezwegen. Zeer veel nadruk legde de minister op de verklaring dat alleen de finantieele toestand en de opofferingen die men zich zou moeten getroosten ter sprake konden komen.

Wanneer men zich zou houden aan de uitgesproken wil van de regeering, kon er van hervorming niets komen, zou de hoop op betere tijden aanstonds verdwijnen. Men was echter niet voor niets in al de grondvergaderingen samengekomen. Geen der 571 afgevaardigden van den derden stand zou zich onderwerpen aan de voorgehouden beperking. Zeker, zij waren onbekend met de gebruiken in een vergadering van volksvertegenwoordigers noodzakelijk, zij hadden zich voor hun optreden geen vaststaand plan gevormd, zij wisten niet steeds wat nuttig en mogelijk was, waren vaak aarzelend, zouden zich te buiten gaan aan groote

woorden, maar één stellig voornemen hadden zij in hun hart meegedragen: er moesten veranderingen komen, in de toekomst moest hun vergaderen geen gunst maar een recht en een plicht zijn. De kracht van dit voornemen is door het Hof onderschat; de leden van den derden stand waren opgewassen voor hun taak niet alleen, maar na eenige weken zouden zij zich ook bewust zijn van hun kracht.

Na de opening kwamen de standen afzonderlijk bijeen; de derde stand bleef in de Salle des Menus. Bij het onderzoek der geloofsbrieven, op zichzelf van weinig beteekenis, kwamen al dadelijk kwesties naar voren waarover gemeenschappelijke beraadslagingen wenschelijk bleken te zijn. De lagere geestelijkheid toonde duidelijk blijken van toenadering tot den derden stand. Vragen naar Necker gezonden kregen geen voldoend antwoord. Necker was zwak, zonder bepaald programma, hechtte alleen aan zijn plannen tot voorziening in de finantiëele behoeften. Toch zagen maar heel weinigen in dat Necker niet de man was, dien het oogenblik eischte; men was gewend tot hem op te zien, had hem gewaardeerd omdat hij de bijeenroeping der Staten-Generaal had weten door te zetten en kwam door dit alles er toe hem te overschatten. Toch weerstond men hem toen hij liet voorstellen de beslissing in zaken waarover men niet tot eensgezindheid kon komen, over te laten aan den koning.

Tegen een dergelijke machtsuitbreiding van het koninklijk gezag kwam Mirabeau krachtig op. De Graaf van Mirabeau was in het Zuiden gekozen als afgevaardigde van den derden stand. Hij had een veelbewogen jeugd achter zich, had langen tijd in het buitenland vertoefd, had veel gestudeerd en veel gezien. Vlot redenaar, die een buitengewone handigheid in het debat toonde, luisterde men gaarne naar hem. Dat zijn verleden, evenmin als zijn leven tijdens

de jaren van '88 tot aan zijn dood, niet vlekkeloos was, strekte hem in zijn politiek bestaan niet tot nadeel. Ten minste men aanvaardde hem gelijk hij was, en volgde vooral in de eerste maanden van het bijeenzijn van de Staten-Generaal gaarne zijn meening. Hij was afkeerig van vage plannen, wist wat mogelijk was en wat niet. De burgerij voelde in hem een geschonken beschermer, dien men gaarne volgde. Reeds voor '89 had hij het met zijn standgenooten in Provence aan den stok gehad. Hij stelde de nietsdoende adel tegenover de werkzame burgerij, vond zijn aanhang onder de groote kooplui, zoo goed als onder de kleine neringdoenden. Toen hij als vertegenwoordiger door den derden stand gekozen was en naar Versailles uit Marseille vertrok deed een stoet van 300 rijtuigen hem uitgeleide tot aan Aix. En in de vergadering te Versailles liet hij zich aanstonds hooren en wist er eenige leiding te geven. Hij drong er op aan dat men de andere standen sommeeren zou zich bij den derden stand te voegen.

Een ander afgevaardigde van den derden stand, een geestelijke, die ook reeds voor '89 van zich had doen spreken, de abbé Siéyès ging door, waar Mirabeau ophield. De derde stand was de grondslag van de natie; haar vertegenwoordigers, toonde hij aan, hadden recht op den naam: „Vertegenwoordigers van het Fransche Volk." Te midden van het onderzoek over de geloofsbrieven, een vermoeiend en tijdroovend werk, gaf dit den afgevaardigden nieuwe kracht. Er waren reeds eenige lagere geestelijken gekomen om zich met den derden stand te vereenigen; de hoogere geestelijken hielden samenwerking tegen; men zou nu laten blijken dat men aan de vele vruchtelooze besprekingen een eind kon maken.

Zoo namen op den 17en Juni de afgevaardigden van den derden stand het besluit, dat, waar zij de gekozen vertegenwoordigers waren van 96% van de

bevolking van Frankrijk, zij zich proclameerden tot *Nationale Vergadering*.

Ongetwijfeld is het besluit onwettig. Niettemin is het heilzaam geweest. Niet omdat het de revolutie opent, maar wijl het den aanvang is van een periode van opbouw. De nationale vergadering sloot de vertegenwoordigers van andere standen niet uit. Integendeel: verzoeken werden er tot hen gericht zich bij de Vergadering te voegen. Het besluit maakte een eind aan de verdeeldheid en hakte het vraagstuk betreffende het stemmen per stand of hoofdelijke stemming door. Immers in de Nationale Vergadering kende men alleen afgevaardigden, geen standen!

Maar de proclamatie, dat men zou vormen de Nationale Vergadering, alleen was niet voldoende. Men wist dat de regeering het besluit niet zou erkennen. Om te kunnen zegevieren in den strijd, dien men verwachtte, had de nieuw gevormde vergadering steun noodig. Dien steun zocht men bij het Fransche volk; men miste de krachtige bijstand van wapengeweld, welnu, men zou een nog machtiger hulp zoeken voor de goedkeuring van het gevallen besluit bij het geheele volk. Zeker van de noodzakelijkheid van de gevallen beslissing, decreteert de Nationale Vergadering op dienzelfden 17 Juni:

1e. dat de belastinginning verboden is, wanneer zij (d.i. de nationale Vergadering) ontbonden mocht worden;

2e. dat de openbare schuld wordt gesteld onder garantie van de natie;

3e. dat een comité van bijstand ingesteld zal worden.

De mannen van den derden stand lieten zich daardoor kennen als mannen van de daad. Zij wapenden zich door het eerste besluit bij voorbaat tegen een aanval van het Hof, door het tweede stelde zij de bezittende klasse gerust en door het derde kon men hulp brengen

aan de armen. Den 17en Juli dient men te erkennen als de dageraad van een nieuwen tijd, waarin de burgerij het aandeel in het staatsbestuur opeischt, waarop zij door hare ontwikkeling en haar kracht recht heeft. Het zwaartepunt wordt verschoven van adel en geestelijkheid naar de bourgeoisie.

De adel is ontsteld; twee dagen later stelt hij een protest op tegen de aanmatiging van den derden stand, maar op dien zelfden dag besluiten velen der lagere geestelijken zich bij de nationale vergadering aan te sluiten. Woedend richtten de hoogere geestelijken zich tot het hof; de aanmatiging van den derden stand moet niet alleen bestraft worden, maar een herhaling van zulke grepen naar het gezag moet men trachten te voorkomen. Het Hof, de Koning, of beter de Koningin, was het met hoogere geestelijkheid volkomen eens. De Koning zou nogmaals de Etats-Généraux toespreken als op den 5den Mei, hen aan hun plichten herinneren en de genomen besluiten voor onwettig verklaren. Dat kon men afdoende achten. Toen op 20 Juni de leden van de jonge Nationale Vergadering weer hun zaal dachten binnen te gaan, waren de toegangen afgezet door militairen. De voorzitter Bailly had mededeeling gekregen dat de vergadering geschorst was, doch hij meende zich aan die mededeeling niet te moeten storen. In de nabijgelegen Kaatsbaan vonden de verontwaardigde leden een lokaal ruim genoeg om hen allen te bevatten. Te midden van een begrijpelijke verwarring wist een afgevaardigde ‚Mounier, zich verstaanbaar te maken; hij stelde voor dat de leden hun werk niet als afgedaan zouden beschouwen, vóór zij Frankrijk een constitutie hadden gegeven. Bailly, de voorzitter, nam het voorstel over; staande op een tafel wist hij de juiste woorden er voor te vinden, en onder een algemeene geestdrift legden de leden een voor een den eed af zich aan het voorstel te zullen houden.

Wanneer de koning in de vergadering, welke verwacht werd, de vereenigde standen zou hebben toegesproken, moest men bijeen blijven, aldus besloot men.

De aangekondigde zitting zou 22 Juni plaats hebben, doch werd een dag uitgesteld. Maar op den 22sten Juni vereenigde de meerderheid van de geestelijkheid zich met den voormaligen derden stand. Het Hof was voornemens op den 23sten Juni met al de hoogheid waarover het kon beschikken zijn wil te doen kennen. Om een mogelijk verzet te breken en demonstraties buiten de zaal te verhinderen, werden de straten die tot het gebouw voerden, in den vroegen morgen afgezet.

Al voor den aanvang werden de leden van den derden stand in een geprikkelde stemming gebracht. Na de opening der deuren werden eerst de vertegenwoordigers der bevoorrechte standen toegelaten, de anderen moesten meer dan een uur buiten in den regen wachten. Als op den 5den Mei waren in de Salle des Menus de standen geplaatst. Maar onder de ministers miste men er één: Necker. Deze, die de pressie van het Hof afkeurde, wilde zijn populariteit niet in gevaar brengen. Een hofkliek had de verklaring die de koning voorlas, opgesteld. De decreten welke de Nationale Vergadering had uitgevaardigd, werden onwettig verklaard, de verdeeling in standen moest gehandhaafd blijven, men zou geen besluiten mogen nemen die betrekking hadden op de kerk, op de organisatie van het leger of op het belastingstelsel, zonder de toestemming van de gepriveligeerden zelf. En evenmin mocht men raken aan de tiendrechten, noch aan andere heerlijke rechten of plichten. De koning besloot zijn korte rede met de woorden: „Ik beveel u, mijne heeren, onmiddellijk uit elkaar te gaan en u morgen te vereenigen in de lokalen die tot uwe beschikking zijn gesteld."

Toen de koning de zaal verlaten had, verwijderden

zich ook de edelen en de geestelijkheid. De vertegenwoordigers van den derden stand bleven op hun plaatsen zitten, kalm maar verontwaardigd. Toen kwam de opperhofceremoniemeester terug, de hertog Dreux-Brézé, een man die door een paar onbenullige woorden zich een plaats heeft gegeven in de wereldgeschiedenis, waardoor zijn naam bewaard is gebleven voor het nageslacht. „Mijne Heeren, ge hebt de bevelen van den Koning vernomen!" Bailly richtte zich tot zijn medeleden: „Het wil mij voorkomen dat de vereenigde natie geen bevelen kan ontvangen."

Mirabeau wist treffender woorden te vinden. Een paar vertegenwoordigers op zijde schuivende, naderde hij tot vlak voor den keurigen hoveling en voegde deze met zijn donderende stem, die duidelijk verstaanbaar was tot in de verste hoeken van de zaal, waarin het rumoerig begon te worden, toe: „Wij hebben de bedoelingen gehoord, die men den koning heeft ingegeven.... Ga aan hen die u gezonden hebben zeggen dat wij hier bijeen zijn door den wil van het volk en dat wij alleen zullen wijken gedwongen door de kracht der bajonetten!" Die woorden waren theatraal, maar hadden het succes dat verlangd werd. Zelfs de Opperhofceremoniemeester kwam onder den indruk, hij was er aan gewend achterwaarts het vertrek te verlaten, wanneer de koning aanwezig was: nu ging hij op gelijke wijze terug voor de souvereiniteit van het volk.

Siéyès bracht de aanwezigen weer tot kalmte terug: „Wij zijn vandaag, wat wij gisteren waren; laten wij voortgaan te vergaderen."

Zoo besloot men dat men zich niet zou storen aan de uitgesproken wil van den koning. Men verklaarde de bevelen in de Koninklijke zitting gegeven voor onwettig, gelijk de koning de besluiten der Assemblée voor onwettig had verklaard. Maar men was tevens bevreesd voor verdere maatregelen van het Hof.

Het was alweer Mirabeau die op het noodzakelijke van zelfbescherming wees. Zoo werd op dienzelfden 23sten Juni het besluit genomen waarbij de onschendbaarheid der leden van de Assemblée Nationale werd vastgesteld.

Het Hof had aanvankelijk gemeend zeker te zijn van de overwinning, op het verzet van den derden stand was niet gerekend; het begreep nu niet wat die afgevaardigden wilden, omdat het buiten het volk stond en bleef staan. De Koning wist niet hoe te handelen: „Wanneer ze niet willen gaan, nu laat ze dan maar blijven." Necker, dien men in den morgen van 23 Juni besloten had ontslag als minister te verleenen, kreeg in den avond het verzoek aan te blijven. Het ontzag dat men voor den Koning had, kreeg op den 23 Juni een knak; de vereering het koningschap toegedragen begon te verminderen. De oorzaak daarvan is in de eerste plaats te zoeken bij den Koning zelf.

HOOFDSTUK IV.

DE CONSTITUANTE.

NA de rumoerige dagen, na de mislukte poging van het Hof om meester van den toestand te blijven, heeft de derde stand zich een juist doel voor oogen gesteld. In de eerste weken na den 5den Mei had men elkaar leeren kennen, na 23 Juni kon men aan het werk gaan. Langzamerhand legden hooge geestelijkheid en adel zich bij den nieuwen toestand neer; ze moesten wel wilden zij niet allen invloed verliezen. Druppelsgewijs voegden hun vertegenwoordigers zich bij de Assemblée Nationale, die het samenstellen van een constitutie begon en van daar den naam heeft gekregen van Constituante.

De vertegenwoordigers hadden zich een zwaren taak opgelegd, zwaarder dan de arbeid van een parlement aan samenwerking gewend. Heel vaak gebeurde het dat men van de vastgestelde agenda afweek, dat men zich mee liet sleepen door het gevoel, geen rekening hield met wat practisch mogelijk was. Wie zal het hun kwalijk nemen? De tegenstanders, de vijanden der revolutie kunnen er om lachen, mogen heel veel oogenblikken bespottelijk maken, maar te midden van die afwijkingen hield de Constituante toch steeds haar groote doel voor oogen en wist zij

dan den goeden weg weer spoedig te betreden.

De ambassadeur van de jonge Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die de zittingen meermalen heeft bijgewoond, die de beweging natuurlijk welgezind was, gaf vermakelijke staaltjes van de afdwalingen. Zoo van een scène tijdens de behandeling van een voorstel van Necker betreffende de Nationale Bank. Een afgevaardigde begrijpt van de moeilijk te volgen plannen niet veel; alleen dringt tot hem door dat het vaderland geld noodig heeft. Zijn oog valt op de zilveren gespen van zijn schoenen; hij krijgt een inval. Aanstonds vraagt hij het woord en stelt voor dat iedere afgevaardigde die kostbare versierselen zal offeren voor het Vaderland. Onmiddellijk deponeert hij de zijne op de tafel van den voorzitter en zijn collega's volgen zijn voorbeeld. Voorstellen die een onderzoek vereischten van maanden werden in een uur aangenomen, over kleinigheden werd weken beraadslaagd. Mirabeau heeft er zich aan geërgerd: „Voilà bien nos Français, ils sont un mois à discuter sur des syllabes et dans une nuit, ils renversent tout l'ancien ordre de la monarchie."

In Parijs volgde men met belangstelling de gebeurtenissen in Versailles; op de openbare plaatsen, waar men elkaar placht te ontmoeten, besprak men de handelingen van den derden stand. In de tuinen om het z.g. Palais Royal, in de schaduw der kastanjeboomen, kwam het tot kleine vergaderingen. Daar kwamen als gewoonlijk veel nietsdoeners, advocaten zonder practijk, jongelui zonder beroep, jeugdige artisten, onrijpe geesten die doortrokken waren met de denkbeelden van groote mannen als Montesquieu, Voltaire en Rousseau, die meenden dat zij geroepen waren de oude maatschappij te hervormen. Toespraken werden er gehouden tot de rondslenterende arbeiders, tot vrouwen die klaagden over de duurte van het brood. Dagelijks had men er als het ware volksvergaderingen,

meetings, protestbijeenkomsten. Men bewonderde de daden der Constituante, men was fel in zijn afkeuring over de reactionnaire gevoelens van het Hof, men wilde ook zelf wat doen, toonen dat men bereid was de nieuwe beweging te steunen. Een prachtig terrein voor volksmenners, die gemakkelijker gezag krijgen over de groote massa dan kalme leiders.

Eind Juni werden eenige soldaten wegens disciplinaire vergrijpen in arrest gesteld in de Abbaye te Parijs. Het volk van eenige arbeiderswijken werd in beroering gebracht, men bevrijdde de arrestanten en voerde hen in triomf naar den tuin van het Palais Royal.

Deze oproerige beweging was koren op den molen der reactie aan het Hof te Versailles en diende als voorwendsel om troepen te verzamelen, bij voorkeur vreemde, die in Franschen dienst waren. Het bevel hierover droeg men op aan Breteuil, dien men de woorden in den mond legde: „Als Parijs verbrand moet worden, dan zal het gebeuren" en aan den maarschalk van Broglie, die beweerd had dat het kanon en het geweer de sprekers in de Constituante wel tot rede zouden brengen. Natuurlijk werd de opwinding te Parijs grooter door die maatregelen, waarvan men de bedoeling begreep. Huizen van werkgevers werden geplunderd: de gegoede burgerij werd onrustig, had geen vertrouwen in de regeering en was bevreesd voor de ruwe volksleiders, die de meest onzinnige verdachtmakingen verspreidden. Hoorde men niet beweren dat Marie Antoinette valsch bankpapier deed vervaardigen om het staatsbankroet te verwekken?

Ook de Nationale Vergadering werd ongerust, met vrees zag zij de militaire macht te Versailles sterker worden, begreep het plan van het Hof, om met wapens te verkrijgen wat op 23 Juni mislukt was. Op den 9den Juli, op denzelfden dag waarop zij officieel den naam Constituante aannam, richtte zij tot den koning het ver-

Slachtoffers van de Bastille! Men doet het verhaal van een oud man, jarenlang gevangen gehouden, en die thans door de inneming der Bastille bevrijd werd. (Een overlevering die echter niet op feiten berust.)

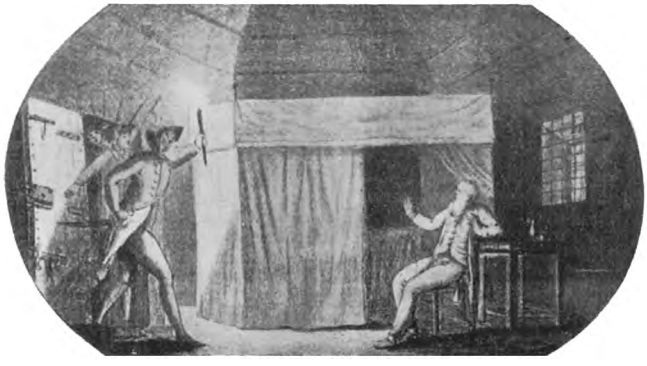

Moet voorstellen een graaf die na 32 jaren gevangenschap in de Bastille, bevrijd werd door het volk. (De voorstelling berust evenmin op feiten).

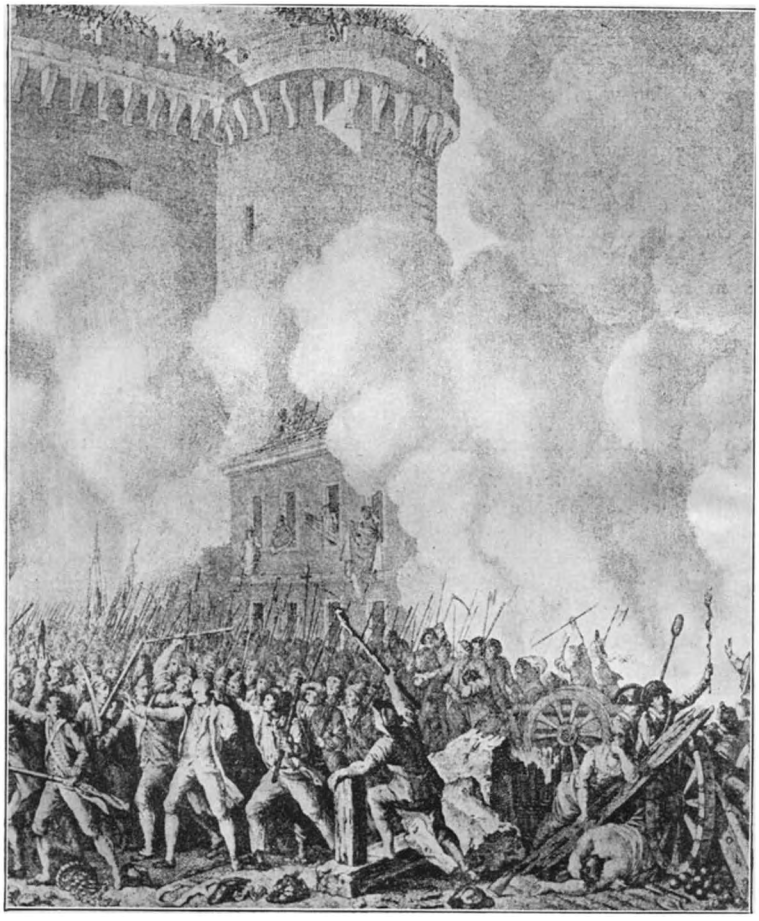

De Bestorming der Bastille. De eigenlijke bestorming zal echter wel geheel anders plaats gehad hebben, daar de belegeraars maar één stuk geschut hadden. (Naar een teekening van Grieux)

zoek de vreemde regimenten, wier aanwezigheid het volk in opwinding bracht, terug te trekken. Zij kreeg ten antwoord dat alleen de koning beoordeelen kon waar troepen noodzakelijk waren. Wanneer de vergadering bevreesd was, wel dan kon zij zich naar Noyon of Soissons verplaatsen. De Constituante voelde haar machteloosheid, zocht naar een uitweg, wist voorloopig niet wat te doen. Mirabeau vergrootte den onrust door zijn woorden dat ondanks de blinde toewijding der militaire discipline de soldaten niet zouden vergeten wie zij waren. Zij maakten deel uit toch van het volk, dat aan de Constituante zijn vrijheid, zijn bezit, zijn eer had toevertrouwd. Dat klonk als een opwekking tot verzet, want men wist dat de vreemde troepen te Versailles trouw waren aan de regeering, de ontvangen bevelen zouden gehoorzamen en geen ontzag hadden voor de Volksvertegenwoordiging.

De hofpartij gevoelde zich sterk. Op 11 Juli kreeg Necker zijn ontslag als minister. De Constituante was als lam geslagen; zij deed niets. Redding kwam uit Parijs. Daar werkte de bekendmaking van het ontslag als een brandende lont in een vat buskruit.

In de Champs-Elysées werden afdeelingen ruiterij met steenen begroet. De kolonel Lambesc liet zijn huzaren chargeeren, een oude man kwam onder de paarden. Huisjes, waarin kantoren van belastingambtenaren waren, werden verbrand. Om verdere botsingen te voorkomen trok de regeering de troepen die in de stad waren terug. De burgerij vormde burgerwachten om zich tegen het grauw te kunnen verdedigen. Te midden van de toenemende verwarring gingen de volksmenners in de tuinen van het Palais Royal voort de menigte op te zweepen. Camille Desmoulins springt op een tafel, wuift met een afgerukten tak van een kastanjeboom de omstanders toe en schreeuwt het uit: „Burgers. Er is geen minuut te verliezen. Necker is ontslagen; het ontslag is als het

klokgelui voor een nieuwen Bartholomeusnacht: vanavond zullen de Zwitsersche en Duitsche troepen oprukken van het Champ de Mars om ons te wurgen. Slechts een middel blijft ons over: Te Wapen!"

Op twaalf en dertien Juli vermeerderen de relletjes zich, die op straatoproeren gaan gelijken. De gevangenis La Force wordt opengebroken, het hospitaal der Lazaristen geplunderd. De pas gevormde burgerwacht doet wat zij kan om rooven en plunderen tegen te gaan, maar de oproerige elementen krijgen de overhand. Op den ochtend van 14 Juli, een prachtdag, is er een algemeen verlangen naar wapenen; de burgerij wil ze hebben om zich te beschermen, het grauw om te kunnen plunderen. In het gebouw der Invaliden maakt men zich meester van honderden geweren. Plotseling klinkt de kreet: „Naar de Bastille!"

Om acht uur in den morgen kreeg het gemeentebestuur van Parijs van de bewoners van de faubourg Saint-Antoine het verzoek om te willen bewerken dat de kannonnen die op muren van het eeuwenoude gebouw stonden weg genomen zouden worden. Het Gemeentebestuur vaardigde een deputatie af om dit verzoek aan den gouverneur der gevangenis over te brengen en te ondersteunen. De kanonnen werden van de schietgaten weggetrokken. De bezetting bestond uit 95 invaliden en 25 Zwitsers; zij beloofden geen vuur te zullen geven, zoo lang zij niet werden aangevallen.

Voor de Bastille verzamelden zich in den loop van den ochtend duizenden manifestanten. Na uren wachten werd een ophaalbrug naar beneden gehaald; men kon van een belegering gaan spreken. Eindelijk werd op last van den gouverneur Launay een schot gelost, dat beantwoord werd door een schot uit een kanon, dat het volk meegevoerd had naar de Bastille. Heftig gestreden is er niet. Tegen de massa aanvallers was de bezetting niet bestand. Door de negentien

kanonnen die op de hooge muren stonden is niet één schot gelost. Nadat het volk meester was, werd Launay afgemaakt, de bezetting vermoord. Uren daarna liepen de dappere overwinnaars met het hoofd van Launay op een piek nog door de straten van de hoofdstad. Aan bevrijding der gevangenen dacht niemand; zij moesten eerst in den laten avond uit hun cellen gehaald worden, zeven personen, waarvan enkele opgenomen waren op eigen verzoek wijl zij zich in de stad niet veilig hadden gevonden.

De „bestorming" der Bastille is dus geen heldendaad van het volk geweest. Toch was de opstand van bijzonder groote beteekenis, daar de Constituante het bewijs er door kreeg dat zij kon rekenen op hulp, dat het gewapende volk haar terzijde stond, wanneer de hofpartij zich weer tegenover haar wilde stellen. Zonder de inname van het gebouw, dat in Parijs dreigend haar torens verhief als zichtbaar teeken van het despotisme van het stervend Ancien Régime, zou de Constituante haar werk niet hebben kunnen voortzetten. Het volk had geen haat tegen de Bastille, Marat zeide het later, het kende haar immers slechts bij name, maar het had zijn kracht getoond.

Het voorbeeld van de hoofdstad werd in het binnenland gevolgd. Overal schier ontstonden hongeroproeren. Op het platte land werden de kasteelen bestormd en in brand gestoken, de revolutie, de daad, was begonnen.

Lodewijk XVI en het hof deden niets om de orde te herstellen. De Parijzenaars wezen eigenmachtig een nieuw gemeentebestuur aan met Bailly als maire, stelden een garde nationale in, waarvan de populaire Lafayette commandant werd.

Op den 15den Juli verscheen de koning in de vergadering der Constituante; hij verklaarde de troepen bij Versailles te zullen wegnemen en één te willen zijn met de natie. De leden der vergadering brachten

hem onder geestdriftige kreten: „Leve de Koning!" naar het paleis terug. Zij geloofden nog in hem, waren verheugd hem aan hun zijde te hebben. Den volgenden dag ging Lodewijk een bezoek brengen aan Parijs waar hij uit handen van Bailly de driekleurige cocarde aannam, welke spoedig het symbool der omwenteling zou worden. Necker werd in het ministerie teruggeroepen. De mannen die den slag tegen de Constituante beraamd hadden, maar hun poging zagen falen, verlieten het Fransche grondgebied: de hertog van Artois, broer des konings, Polignac, Broglie, Lambesc, de vroegere minister Calonne, zij begonnen gevaar te vermoeden en gaven het teeken voor de emigratie.

Na 14 Juli zette de Constituante haar taak voort, nu verzekerd te kunnen doorwerken. Doch de kalmte, die zoo noodzakelijk was, werd al spoedig gestoord. Want na eenige weken kwamen er berichten van opstanden, van plunderingen op het platte land. Toen begreep men dat er iets gedaan moest worden om aan die rooverijen een einde te maken. Een afgevaardigde kwam met een motie waarin de wensch werd uitgesproken dat men de misdadige woelingen zou tegengaan en de verklaring werd afgelegd dat alles bij het oude zou blijven, totdat de vergadering een besluit genomen zou hebben. Alle belastingen, opbrengsten en plichten zouden gehandhaafd blijven totdat zij bij de wet waren afgeschaft.

Het antwoord van de provincie zou, ware die motie aangenomen, een duizendvoudige kreet van hoon en verbittering zijn. Hoe kon de vergadering meenen gehoorzaamheid te vinden bij een menigte die in opstand was, die van haar medewerking en geen wijze lessen verwachtte? Zij had haar goedkeuring gehecht aan den opstand van Parijs, kon nu de gevolgen daarvan in de provincie niet kalmweg afkeuren. Een lid van den adel, de Vïcomte de Noailles zag het in. „Wat hebben de landelijke gemeenten," vroeg hij,

„in de allereerste plaats verlangd en verwacht? Afschaffing der heerlijke rechten en vermindering van belastingdruk. Dat heeft hun deze vergadering drie maanden onthouden en dat willen zij zich nu zelf veroveren. Wanneer de Vergadering wil beletten dat door deze teugellooze eigen berechtiging, de geheele staat ten gronde gaat, dan moet zij aan haar tegenwerking, aan haar veto waarop de motie aandringt, een besluit laten voorafgaan, dat in de toekomst de belasting voor ieder een gelijken druk geeft en waardoor alle leenplichten en heerlijke rechten worden afgeschaft."

De woorden werden gesproken in de vergadering van 4 op 5 Augustus; men was lang bijeen, overtuigd dat er een besluit genomen moest worden. Ook de hertog van Aiguillon wees op het gevaarlijke van den toestand: „Het zijn niet alleen straatroovers, die met gewapende hand, zich in deze troebele tijden willen verrijken; in verschillende provinciën vormt het geheele volk een soort liga om de kasteelen te bemachtigen, de landgoederen te verwoesten en zich meester te maken van de oorkonde-kamers, waarin de feodale rechttitels zijn bewaard. Het tracht een juk af te schudden, dat sinds eeuwen een kwelling wordt gevonden. Deze opstand, te veroordeelen als elk gewapend verzet, vindt hare verontschuldiging in de kwellerij en afpersing, die zijn voorafgegaan." Hij deed een beroep op de offervaardigheid van zijn standgenooten, die hij wilde laten medewerken aan de wedergeboorte van den staat. De woorden van den hertog van Aiguillon werden met gejuich beantwoord. De vergadering had den rechten weg gevonden. De instellingen, die sinds lang een schande voor het land waren, werden afgeschaft, een gedeelte der feodale rechten onmiddellijk, een ander met recht van afkoop. De burgerij, die in het bezit van sommige dier rechten was gekomen, liep daardoor gevaar zonder vergoeding te worden onteigend. Meegesleept door de algemeene

geestdrift stonden de geestelijken hun tiendrechten af.

De nacht van 4 op 5 Augustus is wel genoemd de Bartholomaeusnacht der misbruiken; sommigen achten hem de belangrijkste gebeurtenis der revolutie. Men brak met het oude, wierp het onbruikbare, het gehate weg. Het besluit is overhaast genomen, Mirabeau dreef met de overhaasting de spot, de geleerde, doctrinaire Brissot, pedant in zijn uitingen, maar een man die een geheele groep in de volgende jaren om zich zou vereenigen, iemand, die voor een te nemen besluit alles rijpelijk wilde overwegen, keurde de beslissing af. Lodewijk XVI raakte in de war en wilde aan de vergadering vragen het gevallen besluit in te trekken. Reeds 6 Augustus kwamen er adressen, ook van de hooge geestelijkheid, met bezwaren binnen, doch de Constituante bleef bij haar genomen beslissing.

Voor den boerenstand waren de gevolgen zegenrijk; de boer kreeg het uitzicht zelf te kunnen profiteeren van zijn harden arbeid. Aan het systeem van afkooping stoorde hij zich niet, hij begreep alleen dat de feodale rechten waren afgeschaft. Praktisch is er van aflossing niets gekomen. Evenmin kwam er iets van vergoeding voor de tienden: deze beliepen ruim 120 millioen per jaar. Waar zou men de drie milliard vandaan halen, die voor schadevergoeding noodig waren? De aartsbisschop van Parijs stelde op den 11den Augustus voor de schadeloosstelling te doen vervallen.

Nu men een aanvang met de hervormingen gemaakt had, werkte de Constituante door; zij begon met de samenstelling der verklaring van de rechten van den mensch en van den burger, welke zij de constitutie wilde doen voorafgaan. Een dergelijke inleiding tot een grondwet mogen wij onnoodig, zelfs zonderling vinden, voor de eerste grondwet was zij begrijpelijk, zou zij een richtsnoer zijn, waarnaar de constitutie gevormd moest worden. Politieke programma's be-

stonden er nog niet, er waren nog geen georganiseerde partijen, die hun plannen formuleerden. De Verklaring van de rechten van den mensch en van den burger moet men beschouwen als het programma voor de Constituante; zij is geworden het politieke evangelie van het moderne Frankrijk.

Langzamerhand begon een partijverdeeling zich af te teekenen. De partij van het hof, gevormd door de hooge geestelijkheid en den adel, die zoo weinig mogelijk verandering wilde aanbrengen, had weinig goede redenaars, haar invloed was gering. Een meer vooruitstrevende groep werd samengesteld uit mannen als Lally Tollendal, Clermont Tonnerre, geleid door Necker. Hun ideaal was het uitvoerend gezag toe te vertrouwen aan den koning, het wetgevend aan twee kamers, waarvan een Lagerhuis de vertegenwoordigers der gemeenten zou opnemen, terwijl een Hooger Huis zou moeten worden samengesteld uit vertegenwoordigers van geestelijkheid en adel, die veel van hun oude beteekenis zouden bewaren. De volkspartij, die een éénkamerstelsel wenschte en een zeer verzwakte koninklijke macht vond haar woordvoerders in Mirabeau, Siéyès, Bailly en Lafayette. Hoewel zij vaak tegenstand zouden ontmoeten was hun invloed groot; ten slotte zouden velen met hen meegaan, de nieuwe constitutie werd in hoofdzaak een verwezenlijking van hun gedachten, al werden er ook bepalingen in opgenomen waarmee zij het niet eens waren. Meer vooruitstrevende meeningen, die rekening hielden met wat buiten de Volksvergadering werd gevraagd, met de uitingen van de zich vormende clubs in Parijs vond men bij de geavanceerde groep die als aanvoerders erkende Duport, Barnave en de gebroeders Lameth. Geheel links stonden Robespierre, Barère, Gregoire en Pétion, mannen die later de partij der Gironde of der Montagne zouden vormen, wier einddoel nu nog niet vaststond; zij wilden de volksinvloed zoo groot

mogelijk maken, doch met handhaving van het koningschap; niemand zelfs niet één van de uiterste linkerzijde dacht aan de mogelijkheid van een republiek.

Weldra zou de revolutie, begonnen in de Staten-Generaal op 17 Juni, door het volk voortgezet worden. Daarvoor werd het voorbereid door lieden die geen zitting hadden in de Constituante, doch die haar arbeid bespraken in clubs, die samenkwamen in de lokalen van het voormalige klooster der Jacobijnen of der Cordeliers en die hiernaar genoemd zouden worden. Daar liet Danton zich reeds hooren, daar bereidde hij de Parijzenaars voor zich te doen gelden en leiding te geven. Camille Desmoulins sprak er, maar schreef in deze dagen eveneens zijn Révolutions de France et de Brabant, waarin hij belangstelling vroeg ook voor den tijd dien men meemaakte. Iets later zou Marat zijn Ami du Peuple verspreiden, zou Hébert zijn platheden debiteeren in de Père Duchêne. Die blaadjes werden gelezen door het volk, verspreidden de ontevredenheid, zaaiden de haat. Ook de hofpartij had haar organen, waar wel niet zulke grove platheden werden ten beste gegeven, doch de hatelijkheden niet minder vinnig waren, vooral tegen de gematigden; want de ultra's waren, meenden de aanhangers van het Ancien régime, niet bijzonder te duchten. In '89 waren de verschillende periodieken nog niet gevaarlijk; in eenige jaren zou hun invloed groeien, dan zou de volksvertegenwoordiging rekening moeten houden met de vloeken die Hébert in zijn kelderwoning neerschreef. Wie had in '89 kunnen voorspellen dat Marat, die in zijn Ami du Peuple schreef over den goeden koning, drie jaar later een der heftigste tegenstanders zou worden van het koningschap?

De Constituante had rustig verder kunnen werken, wanneer de hofpartij haar hoofd weer niet had opgestoken. Want al had de koning zich niet verzet tegen

het gebeurde op den 14den Juli, al was hij daarna naar Parijs gegaan, gevolg gevende aan een gevoel van schrik en een neiging om te trachten te redden wat te redden was, door zich voor te doen alsof hij de verandering aanvaardde, oprecht was hij niet. Zoodra de gelegenheid daar was, zou hij zich verzetten; maar dan moest hij de beschikking hebben over mannen waarop hij zeker kon rekenen. Dat hij het werk der Constituante niet goedkeurde, wist men na zijn verzet tegen de afschaffing der feodale rechten, uit zijn weigering de rechten van den mensch en van den burger goed te keuren. Men vermoedde meer. In Versailles vereenigden zich vele ridders van de orde van den Heiligen Lodewijk, militairen die zich in oorlog een hooge onderscheiding hadden verworven. Het werd bekend dat op den 1sten October een groote feestmaaltijd had plaats gehad in de operazaal van het paleis; het was een militair corpsdiner van de officieren van de garde du corps, waarbij tevens officieren van het regiment Vlaanderen aanzaten. De koningen de koningin met den dauphin hadden eenigen tijd te midden der officieren vertoefd, waar men den monarch ten slotte een ovatie had gebracht; met getrokken degens zworen de officieren hem te zullen helpen. De driekleurige cocardes werden vervangen door de witte. Het was een reactionnaire manifestatie. En in de dagen daarna hadden weer dergelijke feesten plaats.

In Parijs kreeg men er bericht van: de lagere bevolking kwam door de verhalen van overdaad en feestviering in een oproerige stemming. Het brood in Parijs was duur, de graanvoorziening gebrekkig. Werd er in Versailles een aanval op de Constituante voorbereid? Op de Constituante, waarvan men verbetering van den toestand verwachtte! Daar hoorde men dat de Commandant der Nationale Garde te Versailles, na een weigering om de driekleurige cocarde af te leggen, mishandeld was door royalisten. Weer kwamen

er samenscholingen, scheen een herhaling van de gebeurtenissen van vóór 14 Juli te vreezen te zijn. Wel was er nu een nationale garde, die gevormd was uit de gegoede burgerij, doch deze was niet krachtig in haar optreden. Het volk riep om den Bakker, den Boulanger, den Koning; wanneer die te Parijs was zou de voedselvoorziening wel geregeld plaats vinden, het brood goedkoop worden en het gevaar voor een uiteenjagen van de Constituante verdwijnen. In den morgen van 6 October vormde zich een groote optocht, waaronder vele vrouwen, enkele met pieken en geweren. Overwinnaars van de Bastille, waaronder obscure types als Hullin en Maillard, geboren onruststokers en schetteraars, kregen de leiding. Versailles was het doel. Voorop een vrouw, vroegere cocotte, die zich een mooien naam had gegeven, Théroïgne de Méricourt, te paard gezeten. Een mooie verschijning, gekleed in een laag uitgesneden rood fluweelen japon, uit de verte reeds zichtbaar door de witte wuivende veer op haar hoed. Af en toe sprak zij de menigte toe, haar opwekkende vol te houden. Op het stadhuis te Parijs wist men dat de tocht gevaarlijk kon worden, doch maatregelen om de manifestanten tegen te houden werden te laat genomen. Lafayette, de commandant der Nationale garde, begreep te elfder ure eerst dat hij de oproerlingen voor had moeten zijn: nu hij dit verzuimd had trok hij met zijn mannen den optocht na, om zoo mogelijk, noodlottige daden te kunnen verhinderen.

In Versailles vergaderde de Constituante. Zij had zooeven de definitieve weigering van den koning ontvangen de verklaring van de rechten van den mensch en den burger te bekrachtigen. De feestmaaltijden van de militairen werden besproken; er was bericht ingekomen van de onrustige stemming te Parijs. De vergadering begreep dat een botsing met den koning gevaarlijke gevolgen moest hebben. En tarten van de

volksmeening, die algemeen de bekrachtiging verwachtte, moest de onrust van Parijs vermeerderen en wat dan? Er werd besloten een deputatie naar het paleis te zenden om nogmaals op bekrachtiging aan te dringen. Zoover was de vergadering gekomen toen de vrouwen uit Parijs de zaal binnendrongen, na de wachten op zij geschoven te hebben. Er ontstond een rumoer zooals later in de Volksvertegenwoordiging meermalen zou gehoord worden, maar nu was men er nog niet aan gewend. Maillard nam het woord en verklaarde het doel van de komst. Het hof moest naar Parijs komen! Mounier, voorzitter van de Constituante, wist zich eindelijk verstaanbaar te maken en stelde voor goed te vinden dat twaalf vrouwen met de benoemde Commissie naar het paleis zouden gaan. Een toegeven aan de overrompeling.

Buiten de vergaderzaal, voor de toegangen van het paleis was het inmiddels tot een botsing gekomen tusschen de soldaten van de garde du corps en de manifestanten; de verdedigers van de Bastille maakten al spoedig gebruik van hun vuurwapenen en schoten een paar militairen neer. Toen de Commissie met de vrouwen bij den koning was, klonken de schoten en misschien onder invloed daarvan werd de bewilliging op de Verklaring verkregen.

Het volk was moe geworden na de lange wandeling; onrustig door het wachten, wilde het wat zien. Een groote massa drong de vergaderzaal van de volksvertegenwoordigers binnen, nam de zitplaatsen in, een vrouw plaatste zich op den voorzitterszetel. Eerst toen de Commissie uit het paleis teruggekeerd was slaagde Mounier erin hen die niet tot de vergadering behoorden te doen verwijderen. Hij kon gebruik maken van de hulp der mannen van Lafayette, die met zijn troep te Versailles was aangekomen. Mirabeau sprak de menigte dreigend toe: „Welk recht had het volk hier de wet te komen voorschrijven." Alsof in woelige

dagen de macht niet boven het recht gaat! Wanneer de nationale garde niet was gekomen hadden de woorden van Mirabeau, hoe juist ook, geen gevolg gehad.

De nacht werd door het volk feestvierende doorgebracht. De herbergiers hadden het goed. In den vroegen morgen drongen eenige manifestanten, na een paar lijfwachten te hebben neergeslagen, het paleis binnen. Lafayette werd in allerijl gewekt en spoedde zich naar den koning. De toestand was critiek, want buiten hoorde men kreten van haat, het ergste was te vreezen, wanneer het volk tot in de koninklijke vertrekken kwam. Lafayette wist den koning te overreden zich met de koningin en den dauphin op het balcon aan het volk te vertoonen. Een gejoel steeg uit de menigte op, toen zij de koningin, de Autrichienne, bemerkte. „Ah, la Boulangère, à bas la Boulangère!"

Hoe zou het afloopen? Lafayette kende, gelukkig voor de bedreigde vorstin, zijn Parijzenaars. Hij boog zich naar de hand der koningin en drukte er zijn lippen op. De tierende menigte begreep het; de populaire Lafayette vereerde de koningin, achtte haar hoog. Hij moest haar kennen, dus zou zij niet zoo slecht zijn, als men dacht. Een overdonderend Vive la Reine weerschalde, teruggekaatst door de hooge muren van het paleis. Het gevaar voor het Koninklijk gezin was voor het oogenblik afgewend.

Doch tusschen de toejuichingen klonken nog duidelijk andere klanken, hoorde men het à Paris. Naar Parijs, daar was geen ontkomen aan, dat begreep Lafayette ook. Met beloften zou men de menigte niet kunnen paaien; zij wilde met het hof naar Parijs, anders dreigde er weer gevaar. Samen met den boulanger, de boulangère en den petit mitron wilden de Parijzenaars naar de stad terug. En zoo geschiedde het. 't Was een treurige stoet die zich later op den dag in beweging stelde. Vooraf kerels, met de hoofden van de

vermoorde soldaten op een piek, daar achter mannen en vrouwen, opgewonden door het behaalde succes, maar ook door den wijn, dan de koninklijke rijtuigen, waarin Lodewijk XVI met zijn hofhouding naar de hoofdstad ging, naar Parijs, waaruit eens Lodewijk XIV zich verplaatst had naar Versailles, omdat hij van de rumoerige stad een afkeer had. En Lodewijk XVI keerde terug als machteloos, niet meer beveiligd door een hem welgezinde omgeving, maar overgegeven aan de grillige gevoelens van een volksmassa, waarvan hij de nooden niet kende en de ziel niet begreep. Parijs zou voor hem worden een strengere gevangenis dan de Bastille eens voor een harer gevangenen geweest was. In de Tuileriën nam hij zijn intrek. De Constituante verplaatste zich ook spoedig hierna naar de hoofdstad, nam als vergaderzaal eerst l'Evêché, daarna de Manège.

De gedwongen tocht naar Parijs is een journée revolutionnaire van de meest verstrekkende gevolgen geweest. De daden van geweld, het vermoorden der lijfwachten, het zijn verschrikkelijke gebeurtenissen; de personen die aan den tocht deelnamen waren voor het grootste gedeelte samengekomen uit de meest achterlijke buurten, waar alleen geweld erkend werd. De koning en de volksvertegenwoordiging zouden hun vrijheid van handelen te Parijs niet kunnen behouden. Lodewijk XVI vond er ten slotte den dood, doch de Volksvertegenwoordiging, hoe vaak ook door de Parijzenaars gedwongen tot maatregelen die haar zelve noodlottig toeschenen, zou zich op het einde van de revolutie van den invloed van den man van de straat weten te bevrijden. Te Parijs zou zij, en dat was een voordeel, meer dan te Versailles, hoe dicht bij de hoofdstad gelegen, zich beter op de hoogte kunnen houden van wat voor Frankrijk noodig was. En Frankrijk zag al sinds eeuwen in de stad aan de Seine haar hoofd, haar leidster. De voordeelen zijn grooter, zijn

van veel meer beteekenis dan de nadeelen, aan de verplaatsing verbonden.

De Constituante moest zich te Parijs aanstonds verder bezighouden met de voorziening in de geldbehoeften van den staat, een vraagstuk voor de vergadering geweldig moeielijk, omdat onder hare leden finantieele specialisten zeer zeldzaam waren en de algemeene denkbeelden over de geldmiddelen nog niet geregeld werden door erkende wetten. Immers de economische wetten, die het geldwezen beheerschen, waren nog niet bekend. Necker heeft in 1789, toen nieuwe leeningen uitgeschreven werden, gewaarschuwd tegen het vaststellen van een lage rente; zijn advies werd niet gevolgd en de leeningen mislukten.

Er moest evenwel geld zijn, onmiddellijk. Zoo kwam de Constituante op voorstel van Necker er toe een belasting uit te schrijven, waarbij een kwart der jaarlijksche inkomsten geheven werd. De Fransche burgerij begreep dat dit zeer hooge bedrag opgebracht moest worden; geschiedde het niet dan werd het dreigende spook van het staatsbankroet werkelijkheid en liep de Constituante kans ontbonden te worden, want dan had zij immers het aanvankelijke doel, waartoe de Staten-Generaal waren bijeengeroepen, niet bereikt. Slechts zeer weinigen verhieven hun stem er tegen. Marat wilde een progressieve heffing, doch bij de gezeten burgerij heeft zijn meening nimmer gewicht in de schaal gelegd; daar was men van oordeel dat Marat eigenlijk thuis behoorde in een gekkenhuis, zooals de latere criticus van de Fransche revolutie Taine eveneens zou zeggen, een waardeering die allerminst juist is, want hoe groot de fouten van Marat ook geweest mogen zijn, gek was hij niet. Hij verdient de verguizing niet, ook al moet men heel veel uit zijn later optreden veroordeelen, en is het te betreuren dat hij zich heeft laten meeslepen door zijn gevoel naar wraak. Zijn denkbeelden omtrent progressie

waren niet verkeerd, maar zij klonken in een tijd toen men voor het eerst er van hoorde dwaas. Op een oogenblik van grooten nood, toen er aanstonds geld moest zijn, waren zij niet door te voeren. De door Necker voorgestelde belasting is opgebracht.

Necker dacht er bij het voorstellen van de zware belasting tevens aan om in de naaste toekomst de geldnood van den staat te voorkomen. Daarvoor wilde hij gebruik maken van het crediet van een bankinstelling, de discontokas, welke het recht zou krijgen, tot een beperkt bedrag, bankbiljetten uit te geven onder garantie van den staat. Hoe kon de staat, die op het punt stond bankroet te slaan garandeeren, waar moest men de waarborg van daan halen? Toen wees men in de Constituante op de enorme rijkdommen van den geestelijken stand. Evenwel als stand bestond de geestelijkheid niet meer, als door den staat erkende stand ten minste niet, daar de Constituante geen standen meer onderscheidde. Zou men dus de bezittingen van een instelling die verdwenen was, niet aan den staat terug kunnen brengen? De bisschop van Autun, de Talleyrand-Périgord verdedigde deze stelling, daar de staat het onderhoud van de geestelijken en den armenzorg op zich zou kunnen nemen; men kreeg dan de beschikking over de rijkdommen die vrij kwamen. Men voorzag stijgende behoeften. Want door de eerste revolutionnaire maatregelen had men nog meer geld noodig dan voor Mei 1789 berekend was. De terugkoop der tienden zou schatten vorderen. Ook was men besloten tot afkoop van verschillende rechterlijke ambten, met instelling waarvan in vroegere jaren ruw was omgesprongen. Op den duur zou die afkoop besparing geven, maar aanvankelijk moesten er groote bedragen voor uitgegeven worden. De schuld zou nog vermeerderen.

De kerk was rijk, ontzaggelijk rijk. Honderd duizend geestelijken, of beter en juister gezegd enkele hon-

derden prelaten bezaten een derde van den Franschen grond. Hun jaarlijksche inkomsten overtroffen 400 millioen francs. Het kapittel van Saint-Claude had op zijn gebied 15000 boeren als hoorigen! De greep naar die rijke bezittingen is werkelijk niet alleen uitgegaan van de revolutionnairen, gelijk men later vaak heeft hooren beweren. Niet alleen Talleyrand, die na eenige jaren, toen hij den geestelijken stand verlaten had, en zich als diplomaat vermaardheid verwierf, ook als revolutieman wordt aangemerkt, heeft er op aangedrongen. Al reeds in Augustus '89 stelde markies de Lacoste een wetsontwerp voor, waarin de geestelijke goederen aan den staat werden gebracht en de bepaling was opgenomen dat de geestelijken door de regeering gesalarieerd zouden worden.

Over de positie der geestelijken en den toestand der boeren op de kerkelijke goederen, was reeds weken lang gesproken, maar tot een oplossing was men nog niet gekomen. De Constituante had nog niet de koude zakelijkheid, die de latere volksvertegenwoordigingen, gewend alleen met de praktijk rekening te houden, zou kenmerken. Zij was nog vatbaar voor indrukken, gevoelig voor ellende. Op 23 October verscheen voor haar een meer dan honderdjarige hoorige, de tijdgenooten spreken van slaaf, uit de Jura, om de vergadering den dank van zijn lotgenooten te brengen voor de verbetering in hun lot gebracht. Op voorstel van den pastoor Grégoïre verhief men zich van de zetels en bracht den laatsten slaaf van Frankrijk de hulde der vertegenwoordiging. Tegenwoordig zou men spreken van een théatrale vertooning, maar de leden der Constiuante waren er door geroerd, nog dagen lang. Men werd er te eerder bereid door het mes te zetten in een instelling, die zoo geweldig rijk was en op haar goederen toestanden had laten bestaan, die met ware menschelijkheid en Christenliefde niet overeen te brengen waren.

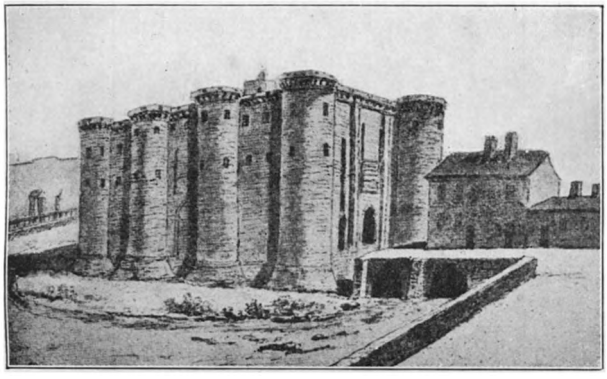

De Bastille, de gehate gevangenis te Parijs.
Naar een teekening van Jacques Bertaux (Musée du Louvre.)

La Fayette.
Naar: Janet Fransche Revolutie.

Marie, markies de La Fayette geboren in 1752. Huwde op zestien-jarigen leeftijd, nam deel aan den Amerikaanschen vrijheidsoorlog. Commandant der nationale garde in '89; gaat in '92 over naar den vijand, waar hij gevangen gehouden wordt tot '97. Tijdens de Juli revolutie in 1830 was hij weer commandant der nationale garde. Hij overleed in 1834.

Mirabeau ontleend aan „Janet. De Fransche Revolutie."
Honoré Gabriel Victor Riquetti graaf van Mirabeau, geb. 9 Maart 1749 te Bignon in Provence. Gehuwd in 1772, heeft ruw geleefd: na veel reizen sloot hij vriendschap met Henriette de Nehra,onwettige dochter van Onno Zwier van Haren, die hem in '89 verliet. Hij stierf in April 1791.

Théroïgne de Méricourt
geboortig uit een dorp in de Belgische Ardennen, leidde in Parijs een ongebonden leven, voerde de vrouwen aan op den tocht naar Versailles; werd een jaar later in het openbaar gegeeseld; stierf krankzinnig.

Zoo kwam de Constiuante er toe om op den 2den November 1789 een motie aan te nemen, voorgesteld door Mirabeau. Hierbij werden alle kerkelijke goederen ter beschikking van de natie gesteld, op voorwaarde dat deze voorzien zou, op een behoorlijke wijze, in de kosten van den eeredienst. Onder den naam van nationale goederen moesten zij dienen tot garantie van eene uitgifte van 400 millioen francs aan assignaten. De hooge geestelijkheid was het met deze beschikking niet eens. Evenals velen van den adel na 14 Juli het land verlaten hadden, zoo emigreerden thans vele aanzienlijke prelaten naar het buitenland. Erger was het dat zij die bleven, voortdurend een actie voerden tegen de besluiten van de Constituante. Zij spraken van de gevangenschap des konings, noemden de geestelijken, die de nieuwe beweging volgden, verraders, schurken of betaalde huurlingen van boosdoeners, waarmee de volksvertegenwoordigers bedoeld werden. Die hooge geestelijken zagen zich een invloed en rijkdom ontnemen, waaraan zij jaren, eeuwen gewend waren geweest. Zij hadden sinds tientallen van jaren niets gedaan om zich deze waardig te betoonen, maar zij begrepen dat niet, evenmin als zij iets begrepen van het doorbreken van een nieuwen tijd. In het Zuiden van Frankrijk kwam het door hun agitatie tot bloedige botsingen en moorden. Te Nimes, te Toulouse en Montauban werden voorstanders van de Constituante geknuppeld, doodgeslagen.

Met de uitgifte van de assignaten is de Constituante een gevaarlijken weg betreden. Wanneer men de uitgifte beperkt had gehouden, de papieren had laten dienen voor het doel waarvoor zij uitgegeven waren, dan was naar alle waarschijnlijkheid het gevolg niet noodlottig geweest. Waren er geen buitengewone omstandigheden bijgekomen, dan had men zich aan het oorspronkelijke plan gehouden en alles zou goed

gegaan zijn. Die buitengewone omstandigheden heeft de constituante niet kunnen voorzien. Wie had kunnen vermoeden dat na drie, vier jaren Frankrijk in oorlog zou geraken met half Europa? Men had de assignaten niet uitgegeven als ruilmiddel, maar als rentegevende staatsbrieven van 1000 of 2000 francs; als rente werd aangegeven 5%. De bezitters der stukken zouden een voorkeur genieten bij de te wachten zijnde verkoop der kerkelijke goederen. Bij den verkoop dier goederen zouden de assignaten ingeleverd worden en dus langzamerhand kunnen verdwijnen uit den omloop. In den aanvang ging alles goed, maar weldra hield men geen rekening met de spoedig intredende koersschommelingen. Men ging toen over tot dwangmiddelen en gaf aan de assignaten een gedwongen voorgeschreven koers. Nog gevaarlijker werd dit toen eerst de rente van 5% verlaagd werd tot 3% en spoedig daarna op voorstel van Mirabeau geheel werd afgeschaft. Slechts heel enkelen zagen de heillooze, ja rampzalige gevolgen hiervan in. Lavoisier, de groote natuuronderzoeker, die zich voorheen als pachter der belastingen met finantieele studies had beziggehouden, een man die de praktijk van finantieele transacties kende, waarschuwde. Welke onrust zou er ontstaan wanneer naast de goede munt een fictieve kwam! Wat een verwarring in prijsbepalingen, waarvan ieder het slachtoffer zou worden! Hij voelde de later als economische waarheid erkende wet van Gresham, dat slecht geld, goed geld uit den staat doet verdwijnen.

De verkoop der kerkelijke goederen is regelmatig doorgegaan en voor Frankrijk een zegen geworden. De betaling werd gemakkelijk gemaakt; slechts 12% behoefde contant gestort te worden, de rest kon volgen in twaalf jaarlijksche termijnen. Voor den verkoop werd de waarde getaxeerd, die overeen moest komen met den werkelijken toestand; daar beneden mocht de verkoop niet doorgaan. Plaatselijke besturen werden

door de Constituante belast met het toezicht en behoudens enkele uitzonderingen is fraude niet voorgekomen. Ten onrechte wordt wel eens beweerd dat de boeren het grootste gedeelte der goederen hebben opgekocht; het meeste land kwam in handen van stedelingen, van de gegoede burgerij. Voor de boeren is dit eer een voordeel dan een nadeel geweest; want de gegoede burgerij, de bourgeoisie, was de leidende stand geworden, had het roer van den staat in handen. Waar ook zij deelnam aan het opkoopen van de kerkelijke goederen, was de boer ervan overtuigd, dat ook hij het gedeelte dat hij aankocht zou kunnen behouden.

Nu de geestelijke goederen aan den staat getrokken waren, moesten maatregelen genomen worden om in het onderhoud van den eeredienst en van zijn dienaren te voorzien. 't Was een moeielijke taak, die aanleiding tot botsingen moest geven, daar er velen waren die van verandering niet weten wilden, ook onder de leeken. Toch had, al voor de revolutie, het Ancien régime reeds zich bezig gehouden met heel veel wat zuiver op kerkelijk gebied lag. De Katholieke Kerk in Frankrijk, de Gallicaansche Kerk, had sinds eeuwen een eigenaardige plaats in de Katholieke wereld ingenomen. Werden niet de bisschoppen door den koning benoemd, daarna namens den Paus bevestigd? Waardoor moest nu dit koninklijke voorrecht vervangen worden?

De Constituante regelde den nieuwen stand van zaken in een reeks bepalingen, die samen vormden de Constitution Civile du Clergé. Als staatsburger verkregen de geestelijken gelijke rechten met de leeken, waardoor het mogelijk werd dat orde-geestelijken individueel bezit verwierven en hier vrij over mochten beschikken. Geestelijke orden die voorschriften erkenden, welke hiermee in strijd waren, werden in Frankrijk niet meer geduld. Ingesteld werden tien metropolitaan

arrondissementen, terwijl in ieder der aan te wijzen departementshoofdsteden een bisschop gezeteld zou zijn. De nieuw aan te wijzen bisschop was het verboden aan den Paus bevestiging te verzoeken, doch moest volstaan met aan het zichbare hoofd der universeele Kerk een verklaring af te leggen van eenheid in geloof en belijdenis. Over de wijze van benoeming der geestelijken is lang gesproken. Robespierre is de man geweest die heeft doorgedreven dat deze zou geschieden door keuze; de verkiezing van bisschoppen moest geschieden uit hen die het geestelijk ambt reeds bekleedden. Vooral deze wijze van benoeming heeft aanleiding gegeven tot krachtig verzet. Immers Joden, hervormden, atheïsten, allen zouden hun stem voor de benoeming van een geestelijke kunnen uitbrengen. Is het te verwonderen dat hiertegen bij de goed-Katholieken een scherp verzet ontstond? Is niet ieder Kerkgenootschap doordrongen van de noodzakelijkheid van het onvervreemdbare recht, de eigen bedienaren te benoemen? Was het geen overschrijding van macht dat men van de geestelijken eischte de Constitution Civile du Clergé te beëedigen? Deze eisch te stellen is wel een der grootste fouten van de Constituante geweest, waardoor men een onoverbrugbare kloof vormde in Frankrijk tusschen de geloovigen en de regeering. En Frankrijk was geloovig. Men zou weldra beëedigde geestelijken krijgen, de assermenté's of constitutionnels en de weerspannigen, de prêtres réfractaires. Tot wie moesten de geloovigen zich richten? Wilde men terugkeeren tot de dagen der Godsdienstoorlogen?

Op den 12 Juli 1790 werd de Constitution Civile du Clergé aangenomen. Bij de ten uitvoerlegging kwamen de moeilijkheden, die voorspeld waren bij de behandeling, duidelijk naar voren. De koning, die hier de stem van zijn geweten volgde, was tegen de wet; de hofpartij, die tegen elke hervorming ijverde,

had een prachtig motief om haar verzet te verklaren. Van de bisschoppen die lid van de Constituante waren, legden alleen Talleyrand en Gobel bisschop in patibus van Lydda, den verlangden eed af. Van de overige prelaten waren er maar drie bereid, hieronder Loménie de Brienne. Toch slaagde men er in de verschillende plaatsen te bezetten. In Januari '91 nam de Constituante het besluit dat allen die den eed geweigerd hadden hun functie moesten neerleggen en dat hun zetels vacant waren. Maar de onbeëedigden, de réfractaires, hadden vooral op het platte land den steun van hun gemeenten. Door vrijwillige bijdragen werd hun salaris opgebracht; heel veel pastoors die voor dien tijd de omwenteling niet ongezind waren geweest, werden nu strijders voor de reactie. Zij gevoelden zich sterk, daar zij wisten dat het Hoofd der kerk aan hun zijde stond; in April '91 werd een schrijven van den Paus bekend gemaakt, waarbij de verkiezing van de constitutioneele priesters een heiligschennis werd genoemd.

Toen op den 12den Juli de Constituante haar onheilbrengende wet goedkeurde, stond zij aan den vooravond van een feest, dat het zichtbare teeken moest zijn van de verbroedering en aaneensluiting van geheel Frankrijk. In het najaar van 1789 en in 1790 waren in de meeste gemeenten vereenigingen ontstaan met het doel zich tegen de dreigende reactie te verzetten. Overal waren nationale gardes opgericht om rustverstoringen, zoowel van de reactie als van rooverbenden, die zich na de inname van de Bastille gevormd hadden, te kunnen onderdrukken. In verschillende gewesten had men broederfeesten, federaties, gevierd; te Lyon, te Valence, te Straatsburg. De Constituante had het besluit genomen dat de kroon op deze federaties gezet zou worden door een viering te Parijs, op den eersten verjaardag van de inname der Bastille, op 14 Juli 1790. Uit alle oorden van Frankrijk zouden

dan delegaties van de nationale garden naar Parijs komen, om zich op het Champ du Mars in een plechtige bijeenkomst te vereenigen. Het terrein werd daartoe gereed gemaakt, ieder in Parijs beschouwde het als een plicht, neen als een eer bij den arbeid daartoe te hebben meegewerkt. Een heuvel werd opgeworpen waarop een mis zou worden opgedragen, zichtbaar voor allen. Een algemeene geestdrift heerschte in het land.

In deze dagen schijnt Mirebeau in nadere verbinding met het Hof te zijn gekomen. De koning meende hem als werktuig te kunnen gebruiken. Achting voor hem koesterde hij niet; dat hij schulden voor den volksman betaalde zal hiertoe minder hebben bijgedragen; aan het hof was men aan het verleenen van dergelijken steun immers tijdens het oude régime wel gewend. Er was iets anders. Lodewijk kende het ongeregelde, ruwe leven van den staatsman, kon zich niet voorstellen dat het hem, een geboren edelman, ernst was, met zijn positie nemen voor den derden stand. Lodewijk geloofde in de handigheid, maar verwierp de oprechtheid van Mirabeau, die uit zijn dagelijksche zorgen gered werd door een maandgeld van 6000 livres.

Mirabeau heeft den koning geraden gebruik te maken van de heerschende geestdriftige stemming en op het federatiefeest de verklaring af te leggen zich aan het hoofd te stellen van de Revolutie. Maar Lodewijk wilde hier niet op ingaan, waarschijnlijk omdat twee dagen daarvoor de Constitution Civile du Clergé was aanvaard.

Het feest op den 14en Juli was een uiting van de gegoede burgerij. De passieve, geen directe belasting betalende groepen, voelden de terugstelling nog niet en waren er evenzeer mee ingenomen, ook zij hadden vrijwillig meegewerkt aan het gereed maken van het veld. In tegenwoordigheid van ruim 400000 toeschou-

wers, die meerendeels op tribunes hadden plaats genomen en 50000 nationale gardes als vertegenwoordigers van de 3 millioen Franschen, die in het land verspreid, gewapend gereed stonden, droeg de bisschop van Talleyrand de mis op. Lafayette legde daarna op het altaar van het vaderland den eed van trouw af namens de gefedereerden. Daarna sprak Lodewijk langzaam en krachtig: „Ik, Koning der Franschen, zweer al het gezag, dat mij is toevertrouwd door de Constitutioneele Wet van den Staat, te zullen gebruiken tot handhaving van de Constitutie, gelijk zij is vastgesteld door de Nationale Vergadering en door mij is aanvaard en al de wetten te doen uitvoeren." Men twijfelde nog niet aan het koningschap, men juichte Marie Antoinette toe, die den dauphin ophief om hem beter door de aanwezigen te kunnen doen zien.

De koning was niet oprecht. Al in October na de terugvoering uit Versailles had hij zijn zwager, keizer Leopold om hulp verzocht; in October reeds en daarna nog herhaaldelijk in 1790 was hij op de hoogte geweest van plannen om hem uit Parijs weg te helpen. Nu, na 12 Juli, zou hij in twee dagen tijd veranderd zijn? Hij wachtte op hulp uit het buitenland, hopende eens alles ongedaan te zullen maken. Terwijl Parijs feestvierde, verbonden Pruisen en Oostenrijk zich te Reichenbach, om zoo noodig samen tegen de Revolutie front te kunnen maken. In October '90 schreef Lodewijk XVI aan den koning van Spanje dat deze geen rekening moest houden met de verklaringen die hem opgelegd waren. Wanneer men dat weet, kan men dan vertrouwen hebben in de uitingen van den koning op den 14en Juli?

Na de viering van het federatiefeest hervatte de Constituante haar werk, reeds in Versailles aangevangen. Daar was vastgesteld dat de koning een opschortend véto zou bezitten, dus wetten niet definitief mocht tegenhouden, maar zijn bewilliging moest verleenen,

wanneer de volksvertegenwoordiging het voorstel in een volgende zitting weer aannam. Tevens was aangenomen dat de Volksvertegenwoordiging zou bestaan uit één Kamer. De koning zou de ministers benoemen en kreeg een civiele lijst van 25 millioen francs. Het recht van oorlogsverklaring berustte bij het Wetgevend Lichaam, doch moest bekrachtigd worden door den Koning.

Was het eenkamerstelsel democratisch, had men een kamer van erfelijke pairs verworpen, het democratische beginsel werd geducht gekortwiekt door de regeling van het stemrecht. Er werd een scherpe scheiding gemaakt tusschen passieve burgers — die wel recht op bescherming door de wet zouden kunnen doen gelden, maar verder ieder ander middel ontbeerden om invloed te oefenen op de tot stand koming ervan — en actieve burgers, aan wie wel het stemrecht werd gegeven. Deze laatsten waren in verschillende groepen verdeeld: allen die de voorgeschreven som in de belasting betaalden konden kiezers aanwijzen uit hen, die weer een hooger bedrag betaalden aan de schatkist en deze benoemden de afgevaardigden, die minstens voor 50 livres in de belasting waren aangeslagen en bovendien grondbezit moesten hebben. Op deze wijze konden ruim 4 millioen Franschen het stemrecht in de grondvergaderingen verkrijgen; de helft der Fransche burgers was uitgesloten. Aan het geven van algemeen stemrecht dacht niemand, slechts enkele welvarende arbeiders konden in de grondvergaderingen komen, aan een recht om mede te stemmen van de groote massa der arbeidersbevolking, de arbeidsmachines gelijk Sieyès hen noemde, dacht niemand. Wel vond de bepaling eenig verzet dat, om afgevaardigde te worden, aan zulke betrekkelijk hooge eischen voldaan moest zijn. Camille Desmoulins wees er op dat door deze bepalingen mannen als Rousseau

en Mably niet verkiesbaar zouden zijn geweest. Mably was een schrijver vóór de revolutie, die een der eersten is geweest die voor de rechten van de arbeiders opkwam.

Van zeer veel beteekenis, van grooter gevolgen dan de regeling van het kiesrecht, waarover buiten de Constituante weinig gesproken is, werd de nieuwe indeeling van het land in departementen. Zeker, de oude namen van landschappen als Artois, Guyenne, Provence, ze zijn in den volksmond blijven voortleven, maar de nieuwe indeeling in 83 bestuursdepartementen is er ook gekomen, heeft zich ingeburgerd en bestaat nog. Voor de centrale regeering een niet te onderschatten belang. De kaart van het oude Frankrijk gaf een beeld als een tallooze malen met verschillende stoffen herstelde lappendeken. Overal woonden Franschen, men sprak overal dezelfde taal, maar eenheid in bestuur was er niet. Het oude Frankrijk was verdeeld in 35 provincies, men had er 38 generaliteiten, 175 groot-baljuwschappen, 13 parlementen (hooge gerechtshoven als dat van Parijs), 38 militaire gouvernementen en 142 zetels van kerkvorsten, alles onregelmatig over de 35 provincies verdeeld.

De Constituante, die al zooveel historische toestanden die hinderlijk waren geworden op zijde had geschoven, leverde ook hier frisch en goed werk. De nieuwe departementen werden niet alleen kiesdistricten, maar tevens bestuursafdeelingen. In de hoofdsteden kwamen niet slechts de departementale raden bijeen, maar werden rechtbanken gevestigd, kreeg men een bisschop, was alles vereenigd wat voor het departement van belang was. In de hoofdsteden vereenigden zich ook de kiezers om de leden van de departementale raden aan te wijzen, zoo goed als de afgevaardigden naar het Vertegenwoordigend lichaam te Parijs.

Ook de gemeentebesturen werden opnieuw geregeld. Aan hen werd de zorg overgelaten van de inning der rijksbelastingen, wat heel vaak aanleiding heeft gegeven tot moeielijkheden, want herhaaldelijk had men te kampen met tegenwerking van locale autoriteitjes. In sommige gemeenten kostte het heel veel moeite de oligarchische besturen, die eeuwen lang berust hadden in handen van enkelen, te doen vervangen door nieuwe gekozen gezagvoerders.

Toen de nieuwe regelingen in '91 werden ingevoerd, liep de nieuwe bestuursformatie niet aanstonds zooals wenschelijk geweest ware. Er bleken fouten en gebreken te zijn. De nieuwe mannen moesten het besturen nog leeren, begrepen de voorschriften niet of pasten deze verkeerd toe. Een voortdurend contact met de centrale regeering in Parijs bleek niet te bestaan, de plaatselijke autoriteiten waren te veel aan zichzelf overgelaten. Men miste een vertegenwoordiger van de regeering, die in de vele moeielijke kwesties een advies zou kunnen geven.

De toepassing van de beginselen van de rechten van den mensch en van den burger bracht in de koloniën heel wat bezwaren. De kolonisten en hun eigendommen werden immers gesteld onder de bescherming der natie. Moest men onder die eigendommen ook de slaven verstaan? Er waren in de Constituante mannen die de slavernij verfoeiden, als Brissot en Mirabeau, die men zou kunnen aanduiden als abolitionisten, gelijk men de tegenstanders van de slavernij zestig jaar later in Amerika zou noemen, maar de overgroote meerderheid vond de slavernij gewettigd en noodzakelijk. De groep der reeders uit de groote havensteden, die bevreesd was voor moeilijkheden in de koloniën, was machtig in de Constituante, die samengesteld was uit leden der bezittende burgerij, lieden die vaak groote winsten trokken uit den handel in koloniale waren, en zoo ook geldelijk geïnteresseerd

waren bij de overzeesche plantages. Het einde was dat practisch de rechten van den mensch voor den zwarten broeder niet bestonden.

De arbeidende klasse werd niet met veel meer zorg besproken dan de slaven in de koloniën. In de Constituante vond de arbeidende stand, de ambachtsstand, heel weinig belangstelling: daarbuiten trachtte Marat hem tot zich te trekken, hem belang te doen stellen in de gebeurtenissen, doch deze pogingen leden schipbreuk; het verkrijgen van stemrecht, de arbeiders maalden er niet om, stelden zich er weinig van voor. Meer verwachtten zij van de opheffing der gilden, waartoe in '91 het besluit viel. Men meende dat daardoor een eind zou komen aan de mogelijkheid van de groot-industrie om zich bovenmatig te verrijken. Doch met deze bedoeling heeft de Constituante de verouderde instelling niet afgeschaft. Eenigen tijd later werd door de Vergadering een andere wet vastgesteld, die voor de ontwikkeling van de arbeidende klasse funest zou blijken, doch in geen der centra van industrie schonk men er aanvankelijk aandacht aan. De wet hield in een verbod voor alle burgers van denzelfden stand of hetzelfde beroep, werkgevers, arbeiders, winkeliers of gezellen in een bedrijf, een vereeniging te vormen. En deze wet is vijf en zeventig jaren blijven bestaan!

Van veel beteekenis werd de vrijmaking in '91 van het vervoer van levensmiddelen; de stedelijke rechten werden afgeschaft. Voor de stedenbewoners was deze vrijmaking haast van evenveel gewicht als de afschaffing van de tienden voor het platte land.

De Constituante heeft in de jaren van haar bestaan veel verricht. Zij heeft afgebroken maar ook opgebouwd en van het nieuwe is veel duurzaam gebleken. Zij heeft vorm gegeven aan „de beginselen van '89." Dat haar werk ook fouten vertoonde, kan geen reden zijn om smalend over haar te spreken. Meer dan hare

opvolgsters heeft zij moeten zoeken naar instellingen van blijvende waarde en vaak heeft zij het goede gevonden. Dit verdient te meer waardeering, waar het hoofd van den staat haar in het geheim tegenwerkte en zij de voorlichting moest missen van bekwame ministers. Want Necker heeft niet gegeven wat men aanvankelijk van hem verwachtte. Dat kon hij niet, wijl hij alleen financier was. Toen de nationale vergadering zijn plannen niet alle goedkeurde, ging hij mokken, eindigde ten slotte met in November 1790 zijn ontslag te vragen en naar Zwitserland terug te gaan. Zijn rol in de Fransche geschiedenis was afgeloopen.

Men heeft veel van Necker verwacht, wat hij niet geven kon; hij was te veel verbonden met het Ancien régime om krachtig te kunnen meewerken aan een grondige vernieuwing. Hij heeft zich meermalen geërgerd aan de ernst waarmee de Constituante zaken van weinig gewicht behandelde zoo goed als aan het onbedachtzame waarmee zij oude instellingen afschafte. Zoo als hij waren er velen. In 1790 werden de adellijke titels afgeschaft. Toch zijn ze in gebruik blijven bestaan. Met kleinzielige zorg wilde de Constituante dit tegen gaan, door vast te stellen dat ieder notaris of ambtenaar van een regeeringslichaam die in een officieel stuk den afgeschaften titel vermeldde, of na den nieuwen burgerlijken naam schreef ci-devant met de oude aanduiding, van zijn functie ontheven zou worden. Mirabeau, Lafayette, Montmorency zouden de namen voeren van Riquetti, Mottié, Bouchard. Mirabeau lachte er om, maar was niet machtig geweest om het dwaze besluit te voorkomen. In meer opzichten is hij het met de Constituante niet eens geweest.

In 1790 was hij van meening dat de revolutie veel ging gelijken op een hollend paard, want toen hij op den 23en Juni 1789 mee hielp om den stoot te geven

tot het omverwerpen van het absolute koningschap, had hij andere verwachtingen van de toekomst, dan de Constituante een jaar later. Hij meende nu zijn doel te kunnen bereiken met behulp van het Hof. Maar de hofpartij geloofde niet in hem; Marie Antoinette schreef dat men zich van hem bediende, maar niet van plan was hem ernstig te steunen. Toch was hij misschien een der weinigen die een botsing tusschen Hof en Volksvertegenwoordiging had kunnen voorkomen. En terwijl hij aan het Hof geen medewerking vond, verloor hij bij het groote publiek ook veel van zijn aanzien. Men keurde het af dat hij bij de behandeling van het recht van oorlogsverklaring in de Constituante, dit alleen wilde toekennen aan den Koning en men hoorde daarna in de straten van Parijs het geroep over „het groote verraad van Graaf de Mirabeau". Toen men eenige maanden daarna scherpe maatregelen wilde nemen tegen de émigrés, hun goederen wilde verbeurd verklaren, kwam Mirabeau hier krachtig tegen op. In de volksvertegenwoordiging nam zijn invloed af; toch was zijn eigen meening dat hij het koningschap zou kunnen redden. In het voorjaar van '91 werd hij ziek, misschien als gevolg van zijn ruw, ongeregeld leven. 2 April overleed hij; de Constituante vergat de kleinere oneenigheden, eerde in hem het goede dat hij in '89 had weten te bereiken. Zijn heengaan beschouwde men als een ramp voor den staat.

Het Hof heeft Mirabeau niet betreurd. Misschien zag het bij den dood van Mirabeau de kans grooter worden zich aan de overheersching van Parijs te onttrekken. Want al sinds weken overwoog men er de mogelijkheid Parijs te verlaten. Het was de koningin die hier vooral op aandrong. Zij vond steun in haar voornemen bij den Zweedschen graaf Fersen, die in opdracht van zijn koning Gustaaf III aan het Hof bleef. Hij was met het koninklijk gezin uit Versailles

gekomen, vond het verblijf in de hoofdstad niet anders dan een gevangenschap. Al in Februari waren er plannen geweest om Parijs heimelijk te verlaten. Er lekte iets van uit; Marat ten minste moet er wat van vernomen hebben, doch geheel ten onrechte meende hij dat Bailly, de maire van Parijs, en Lafayette, de commandant van de nationale garde, hierbij mee wilden helpen.

Spoedig zou het bewijs geleverd worden dat de koning werkelijk niet vrij in zijn beweging was. Op den 18den April wilde hij naar Saint-Cloud gaan, naar het volk meende om daar het Paaschfeest te vieren met een prêtre réfractair en vermoedelijk na afloop daarvan naar het Oosten te reizen, naar het leger, om steun te zoeken tegen de Constituante. Bailly had vernomen dat het volk dit vertrek zou verhinderen en waarschuwde den koning. Toen de Koninklijke familie niettemin toch wilde uitrijden werd zij door het volk tegengehouden. Lafayette trachtte de nationale gardes te bewegen ruim baan te maken, doch zijn bevelen werden niet opgevolgd. Ruw werd de koning toegeschreeuwd dat hij te Parijs moest blijven.

Den volgenden dag beklaagde Lodewijk XVI zich in de Constituante erover dat hij belemmerd werd in zijn vrijheid van beweging, maakte gewag van de beleedigingen welke men hem had toegevoegd, doch eindigde nog met een verklaring van trouw aan de natie en verknochtheid aan de Constituante. In denzelfden tijd werden naar het buitenland brieven met een anderen inhoud gezonden, waarin ronduit gezegd werd dat de verklaringen, die gegeven werden aan de Constituante, niet ernstig moesten worden opgevat, dat men er naar verlangde zich in vrijheid te brengen. IJverig werd voortgewerkt aan een plan tot ontsnapping. Graaf Fersen werd gebruikt als bemiddelaar tusschen den commandant van het leger in het N. O.

Bouillé. Nauwkeurig werd de reisroute voor een vlucht opgemaakt. Wanneer de troepen van Bouillé bereikt waren, zou men over de grens gaan en daar hulp krijgen van de emigrés en van de buitenlandsche vorsten. Lodewijk XVI heeft zich bij het opmaken van de plannen meer laten leiden, dan zelf gepoogd een uitweg te zoeken. Dit laatste was trouwens uiterst moeilijk. Hij was het niet eens met de richting door de Constituante ingeslagen, was vooral door de maatregelen tegen de Kerk meer dan pijnlijk getroffen. De houding aangenomen tegen de emigrés keurde hij af. Hij vreesde, niet ten onrechte, dat de toekomst voor hem nog meer onoverkomelijke moeielijkheden zou brengen, moeielijkheden die hij als gewetensbezwaren moest opvatten. Hoe hier aan te ontkomen? Opgevoed in de beginselen van het Ancien Régime had hij steeds steun gezocht bij geestelijkheid en adel en deze waren hem ontnomen. En zwak man als hij was, moest hij het veilige spoor dat hij zocht missen. Zoo kwam hij geleid door de Koningin op een dwaalweg en ten einde raad gaf hij zijn bewilliging in de voornemens van graaf Fersen.

Graaf Fersen wist een paspoort te krijgen, noodig om Parijs te kunnen verlaten, op naam van barones De Korff. In den nacht van 20 Juni waagde men den vlucht, aanvankelijk met succes. Madame Tourzel gaf zich uit voor barones de Korff, de koningin voor de gouvernante van hare kinderen, de koning, door een pruik zooveel mogelijk onkenbaar gemaakt, voor kamerdienaar. Fersen reed zelf het rijtuig, om te Bondy de vluchtelingen te verlaten en zoo snel mogelijk naar Belgie te gaan, ten einde daar verder alles voor de ontvangst der Koninklijke familie in gereedheid te brengen. Lodewijk en de zijnen gingen verder over Saint Ménéhould naar Montmédy. In Saint Ménéhould herkende de postmeester Drouet den koning: hij bracht, het rijtuig te paard vooruitrijdende,

de bevolking van Varennes op de been. Daar werd de koninklijke familie tegengehouden en bericht naar Parijs gezonden.

Haast was de ontvluchting geslaagd, reeds waren de cavaleristen van Bouillé in de nabijheid, doch tegen de te wapen geloopen burgers waagden deze enkele ruiters het niet door te zetten.

Toen in Parijs in den morgen van 21 Juni de Constituante kennis kreeg van het vertrek van den koning, liet zij onmiddellijk de ministers voor zich ontbieden. Zij bepaalde dat alle besluiten, door haar gedurende de afwezigheid des konings genomen, kracht van wet zouden hebben, ook zonder verdere bekrachtiging. De koning werd in de uitoefening van zijn gezag geschorst. Spoedig daarna ontving zij een schrijven dat de koning voor zijn vertrek aan een intendant van het koninklijk huis had ter hand gesteld en dat aan de vergadering gericht was. Daarin klaagde hij over de beperking van zijn vrijheid, over het te geringe bedrag van zijn civile lijst — 25 millioen francs — en gaf in bedekte woorden te kennen dat de ontworpen constitutie gewijzigd moest worden. Terwijl men bezig was met beraadslagen, kwam op 22 Juni de koerier uit Saint Ménéhould met de tijding dat de koning was aangehouden en op weg was naar Parijs.

Drie leden van de Constituante werden aangewezen om den monarch tegemoet te gaan en hem verder te geleiden. Aanstonds nadat dezen hem op weg ontmoet hadden, verklaarde Lodewijk dat het niet zijn bedoeling was geweest, Frankrijk te verlaten; hiermee had hij, voorloopig, zijn veiligheid verzekerd. Te Parijs had de Constituante alle maatregelen genomen om ordeverstoringen te voorkomen; toen het koninklijke rijtuig de stad binnenreed hoorde men geen verwenschingen, maar evenmin toejuichingen. De Constituante nam het besluit dat de koning eerst in zijn macht hersteld zou worden, nadat hij op de Constitutie den eed had afgelegd.

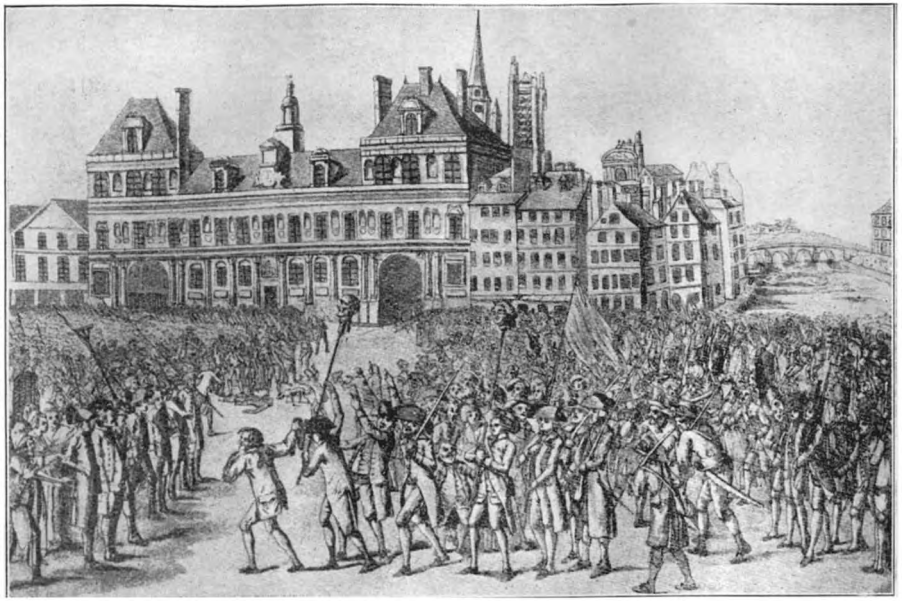

Tocht van de strijders op 14 Juli na inname der Bastille, het hoofd van den gouverneur de Launey werd op een piek meegevoerd; wellicht ook dat van een van de gevallen Zwitsers of invaliden. De strijders hadden intusschen vergeten de zeven gevangenen te bevrijden!

Joseph Guillotin

Een der bekende leden van de Constituante. Naar aanleiding van zijn voorstel om de terechtstellingen zoo vlug en zacht mogelijk te doen plaats hebben, werd de dood door de Guillotine (naar hem genoemd) ingesteld.

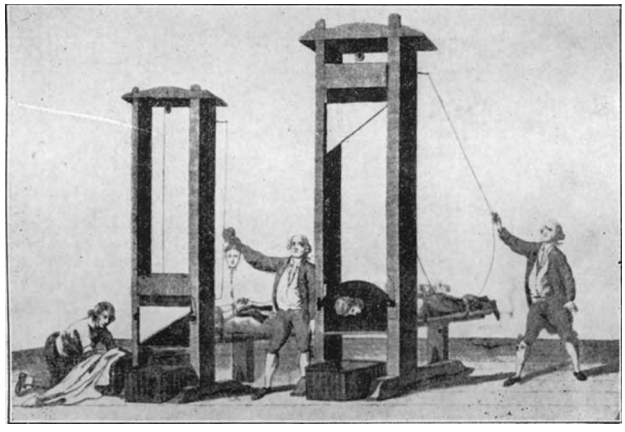

De Guillotine, zooals deze bij de terechtstellingen werd gebruikt. Naar een teekening uit dien tijd.

Voor den verderen loop der revolutie is dit laatste besluit van noodlottige beteekenis geweest. Nu Lodewijk duidelijk getoond had zich niet te kunnen vereenigen met de wil van de natie, nu hij de constitutie onaannemelijk vond, had men hem niet moeten behouden. Want toen reeds was het te voorzien dat bij zijn aanblijven de toekomst, nieuwe, grootere moeilijkheden zou moeten brengen. Wat ook had moeten geschieden, geen handhaving van Lodewijk XVI.

Vóór de vlucht naar Varennes waren er reeds geweest die aan een republiek als de beste regeeringsvorm voor Frankrijk dachten, al kon men niet spreken van een republikeinsche partij. Toch moest deze ontstaan uit de verdere ontwikkeling van de stellingen die door de philosophen verkondigd waren; zij moest er uit voortkomen, hoewel geen van die denkers er zich rekenschap van heeft gegeven. Zij waren allen voor het koningschap geweest, omdat zij het volk nog niet rijp, nog te onwetend vonden voor zelfbestuur. De mannen van '89 waren het daarmee eens geweest en Lodewijk XVI was onder de groote menigte populair. Daarom, zoolang het koningschap maar eenigszins mogelijk was, zouden zij de monarchale regeering voorstaan. Langzamerhand waren er in 1791 afvalligen gekomen: zij ergerden zich aan de gewetensbezwaren tegen de Constitution du Clergé, waren woedend geworden toen zij een zoeken naar aansluiting van het hof bij de buitenlandsche vorsten meenden te gaan bemerken. Men kreeg meer republikeinen, niet onder de boeren, niet onder de arbeiders, maar wel onder jeugdige letterkundigen en enkele jour nalisten. En in eens, na de vlucht, worden zij talrijk, verdwijnt de glorie die altijd nog het koningschap omstraald had. In de Constituante vonden zij woordvoerders. Condorcet sprak het rondweg uit, dat nu het oogenblik gekomen was om over een andere

regeeringsvorm te beraadslagen. En zijn woorden brachten het volk in beweging, terwijl de vergadering zelve den sprong niet durfde te wagen.

In de Jacobijnenclub vonden de meeningen van Condorcet weinig steun, in de meer vooruitstrevende club der Cordeliers werden ze overgenomen door Danton, die openlijk verklaarde dat aan het koningschap een einde gemaakt moest worden. Ook in de Jacobijnenclub trachtte hij aanhangers te vinden, daar ging hij spreken en verklaarde dat de koning of een onnoozele of een misdadiger was, maar in geen geval kon men hem het hooge gezag aan zijn waardigheid verbonden toevertrouwen. De Jacobijnen waren van meening dat men de wetten door de Constituante gemaakt niet op zijde kon schuiven, die moesten rotsvast blijven staan. In de arbeiders, waarvan de Cordeliers spraken, hadden zij geen vertrouwen. Barnave waarschuwde krachtig tegen hun optreden; lieden zonder bezit, zonder politieke ondervinding, zou men aan hen macht willen geven? Bij Barnave kwam nog een persoonlijk motief bij zijn strijd tegen Danton. Afkomstig uit een industrieel district had hij weinig sympathie met vermeerdering van rechten van het proletariaat. Hij kende de arbeiders te goed. Daarbij had hij als vertegenwoordiger van de Constituante den terugtocht van het koninklijk gezin naar Parijs meegemaakt, was bekoord geworden door de welwillendheid van Marie Antoinette, wilde haar sparen. Later zou men, geheel ten onrechte, gaan beweren dat hij omgekocht was door het Hof.

Toen de Cordeliers zagen dat hun plannen geen steun vonden bij de Constituante, besloten zij andere middelen te baat te nemen. Zij richtten zich rechtstreeks tot het Parijsche volk en legden op het Champ de Mars een petitie neer ter onderteekening, om deze daarna aan te bieden aan de Volksvertegenwoordiging. Geëischt werd afdanking van Lodewijk XVI en bijeen-

roeping van een nieuwe vergadering, die het gedrag van den koning zou moeten beoordeelen en een nieuw uitvoerend gezag zou aanwijzen.

Het volk stroomde op den 17den Juli naar het Champ de Mars. In den ochtend hadden er eenige wanordelijkheden plaats, waarbij twee personen gedood werden. Het gemeentebestuur kreeg op het stadhuis hier melding van, en werd bevreesd voor een nieuwe journée révolutionaire, waarbij de lagere bevolking de leiding zou krijgen. Het was de bezittende klasse, die sinds het vorige jaar meende de leiding in handen te moeten houden, welke bevreesd werd voor haar positie. De samenscholingen op het Champ de Mars moesten uiteengejaagd worden en daarbij zou blijken wie het gezag in handen hadden. Zoo werd de krijgswet afgekondigd en kreeg Lafayette opdracht met de nationale garde het terrein te ontruimen. De geheele toestand werd geweldig overdreven. De nationale garde, getrokken uit de gegoede burgerij, was bereid en rukte op. Bailly als maire ging mee. Voorafgegaan door de roode vlag kwam de troep op het Champ de Mars. Er werd gewaarschuwd, gesommeerd; het volk wierp met steenen terug. Aan welke zijde het eerst schot is gelost is nimmer uitgemaakt, weldra klonken de salvo's. Verschillende personen werden gedood, honderden werden gewond. Voor het eerst had men een botsing gehad tusschen révolutionnairen onderling. Velen zien in den bloedigen middag op het Champ de Mars, het begin van den klassestrijd; in ieder geval is een beweging die veel steun kreeg van de Parijsche werklieden onderdrukt. In de provincie werd de meening verspreid dat de manifestanten slechts herriemakers waren, die in het geheim medewerking ondervonden van de royalisten, wat ten eenemale onwaar was. In de eerste weken waren de Cordeliers onmogelijk, de democraten als Marat moesten zich schuil houden. Ook Danton hield zich

voorloopig stil. Verschillende vervolgingen werden ingesteld, maar in het midden van September gaf men voor allen, die in vervolgingen naar aanleiding van het gebeurde op het Champ de Mars gemengd waren, een volledige amnestie. De broederstrijd werd met den mantel der vergetelheid voorloopig bedekt. Voor Lafayette en Bailly was de affaire van het Champ de Mars een keerpunt; zij verloren er hun populariteit door; het vergoten bloed is hun nimmer vergeven.

In het buitenland bracht het gebeurde voor Frankrijk een nadeelige verandering teweeg, want de twijfel kwam boven aan het succes van de Constituante. Was werkelijk de eenheid onder de hervormers wel zoo groot als in de Volksvertegenwoordiging gezegd werd? Velen begrepen reeds toen dat de revolutiemannen zouden ondergaan in onderlinge twisten. Toch waren er ook geweest die den loop der revolutie tot dusver met sympathie hadden gevolgd. In Engeland, in Zweden, ja zelfs in Rusland had de kring der ontwikkelden den val der Bastille begroet als den aanvang van een nieuwen tijd. De kooplieden in Engeland, de geleerden in Duitschland, zij waren niet afkeerig geweest van het werk der volksvertegenwoordiging in Parijs. Hoevelen verwachten ook in Duitschland er een verbetering door! Het schitterende feest op 14 Juli 1790 was zulk een mooi teeken van eenheid geweest; doch nu ging men twijfelen, vreesde men het goede overschat te hebben. De indruk die het federatiefeest er gemaakt had, gaf later Goethe in eenige dichtregels weer:

„Schauten nicht alle Völker in jenen drängenden Tagen
„Nach der Haupstadt der Welt, die es schon so lange (gewesen
„Und selbst mehr als je den herrlichen Namen verdiente?
„Wuchs nicht jeglichem Menschen der Mut und die Geist (und die Sprache

„Wer leugnet es wohl, das hoch sich das Herz ihm erhoben,
„Ihm die freiere Brust mit reineren Puls geschlagen,
„Als sich der erste Glanz der neueren Sonne heranhob?

De burgerij in den vreemde mocht juichen en bewonderen, de regeeringen, de vorsten dachten er met andere gewaarwordingen over. De koning van Pruisen en de keizer van Oostenrijk zagen in de omwenteling een gevaar voor eigen positie. Zij ergerden zich aan de vrijheidsbeperking van Lodewijk XVI, hadden de brieven van Marie Antoinette niet noodig om zich te vereenigen voor het brengen van hulp aan het wegzakkende koningschap. Andere vraagstukken hadden hen tot dusver weerhouden zich ernstig met den toestand in Frankrijk bezig te houden. Leopold II, broer en opvolger van Joseph II, had onder lastige en groote moeilijkheden in 1790 de regeering aanvaard, België was in opstand en had zich zelfs vrij verklaard, mede een gevolg van wat in Frankrijk voorviel. In het laatst van het jaar was de opstand onderdrukt en België weer onder Oostenrijksch gezag teruggebracht. Ook het rumoerige Hongarije en Bohemen werden gekalmeerd. In het Oosten begon Polen zich te roeren en gaf zich in 1791 een constitutie, die merkwaardig veel overeenkomst had met haar Fransche zuster. Katharina van Rusland schold heftig op dit Jacobijnenmaaksel; waar moest het heen?

De onrust der vorsten was begrijpelijk. De gebeurtenissen te Parijs in '91 vermeerderden haar. Zij begonnen Gustaaf III, die reeds eerder op ingrijpen had aangedrongen, gelijk te geven. In Augustus '91 kwamen Frederik Willem II en Leopold II samen te Pillnitz, waar ook de keurvorst van Saksen verscheen. De gedragslijn ten opzichte van Frankrijk werd er vastgesteld. De broers van Lodewijk XVI — de graaf van Provence had het voorbeeld van Artois gevolgd en was ook geëmigreerd — en de vroegere minister Calonne vertelden er over den toestand te Parijs.

Zij drongen aan op een onmiddellijke interventie, waarbij gerekend kon worden op de hulp der honderden émigrés. Toch is het slot der conferentie, neergelegd in de z.g. verklaring van Pillnitz, nog vrij gematigd. Vooral Leopold II, een bedachtzaam man, die van overijlde besluiten een afkeer had, heeft hier veel invloed op gehad. De vorsten stelden zich tevreden de Europeesche mogendheden uit te noodigen mede te werken tot herstel der monarchie en der orde in Frankrijk. Werd hierin overeenstemming verkregen dan kon een gewapende interventie volgen. Reeds aanstonds was het met zekerheid te voorspellen dat die overeenstemming voorloopig wel niet bereikt zou worden, want Engeland zou vast en zeker niet meedoen.

De verklaring van Pillnitz werd in Frankrijk bekend; men besloot er niet langer te wachten met de afkondiging der Constitutie, daar men meende dan de weg van rust en orde te kunnen bewandelen. Zouden de vorsten niet ontwapend worden, wanneer zij zagen hoe kalm de omwenteling verder ging, de omwenteling die zou zijn overgegaan in een geregelde regeering? Voor dwang schrok de Constituante niet terug; dat toonde zij, toen zij als antwoord op de tegenwerking van Pius VI, de pauselijke enclave in Frankrijk, Avignon, nog eenige weken voor zij uiteenging, in bezit nam. Maar aan rust gaf zij de voorkeur. Vijandig wenschte zij niet tegenover Europa te staan, aan propaganda over de grens dacht zij niet. Zij was tevreden dat haar voorschriften in Frankrijk erkend werden: de verkoop der kerkelijke goederen ging zonder schokken verder door; reeds voor een milliard was onder den hamer gebracht, de boeren waren voor de omwenteling, die in de stad begonnen was, gewonnen. De nijverheid ging voort zich te ontwikkelen, de handel breidde zich uit; een goede toekomst lag in het nabije verschiet.

Op den dertigsten September 1789 kwam Lodewijk XVI voor de laatste maal in de Constituante en hernieuwde den eed, reeds twee weken daarvoor op de Constitutie afgelegd. Daarna sprak de Voorzitter de sluitingswoorden uit: „De nationale constitueerende vergadering verklaart hare opdracht volbracht te hebben." Men dacht dat de revolutie geëindigd was; in werkelijkheid was zij nog slechts pas begonnen. Want in het nieuwe Frankrijk stonden wetgevend gezag en uitvoerende macht, volksvertegenwoordiging en koning, van den aanvang af, wantrouwend tegenover elkaar, zoodat van een goede vruchtbare samenwerking geen sprake kon zijn.

HOOFDSTUK V.

DE LEGISLATIVE.

MEN pleegt de verschillende tijdperken van de Fransche revolutie aan te duiden met den naam van het wetgevend lichaam. Zoo gebruikt men om het tijdvak aan te geven dat volgt op de Constituante, op de vergadering die tot taak had een constitutie, een grondwet te geven, den naam Législative, een verkorting van de assemblée législative, wetgevende vergadering. Al heel spoedig na haar samenkomst bleek dat zij voor een nog zwaardere taak stond dan de Constituante; want niet slechts waren er binnenlandsche vraagstukken op te lossen, maar de verhouding met het buitenland eischte ook haar aandacht, en dit was bijzonder lastig wijl de Constituante het behandelen van de zoo teere verhouding met den vreemde steeds had weten te ontgaan.

Frankrijk was in de jaren van '89 tot October '91 geheel veranderd. De derde stand was de kern van de natie geworden, meer dan de abbé Siéyès in zijn bekende brochure had durven vermoeden. Onder hen van den vroegeren derden stand namen de boeren een plaats van beteekenis in; de onderdrukte landbouwer, die voorheen de vruchten van zijn werken zag verdwijnen naar geestelijkheid en adel genoot er

nu zelf van. Van verdrukt individu, was hij vrij man geworden. Hij had bezit gekregen, was eigenaar geworden van den grond, die hij eeuwen lang bewerkt had. Wie kent het verlangen niet van den boer in alle landen, in alle tijden, om het zoover te brengen dat hij den ploeg haalt door eigen grond, werkt en rust in zijn eigen hoeve! Na eeuwen lang heimelijk den wensch gekoesterd te hebben het misschien eens zoover te brengen, was dit ver verwijderd schijnende ideaal nu bereikt. De boer had zijn landerijen, zou deze aan zijn kinderen kunnen nalaten. Tegen ieder die hem dit bezit zou willen durven ontnemen, zijn pas verkregen rechten zou kunnen verzwakken, was hij bereid den nieuwen toestand te verdedigen. De revolutie had hem tot zijn trouwste aanhanger gemaakt. Wanneer er voor gestreden moest worden, wel dan kon de regeering rekenen op een schier onuitputtelijke massa, uit boeren bestaande, boeren die steeds de beste kern gevormd hebben voor een leger.

Ook de stedenbevolking was veranderd. De kooplieden, de industrieelen hadden de leiding van het land verkregen. Nog bemerkte men in de groote centra niet de tegenstelling tusschen de verschillende groepen der burgerij, nog maar zelden drongen de passieve burgers aan op vermeerdering van rechten. Het proletariaat had geen leiders, was nog niet georganiseerd, maar hoopte ook reeds van de verandering voldoende te kunnen profiteeren. Eerst wanneer blijken zou dat de burgerlijke bestuurders de vrijheid, die zij zelve verworven hadden, gingen gebruiken om hun lager staande medewerkers in hun verdere ontwikkeling tegen te houden, wanneer het egoïsme der bezittende klasse duidelijk aan den dag zou treden, eerst dan zou men hooren van verzet, eerst dan van oproeren. Hoe vaak is in de geschiedenis pas verworven vrijheid niet gebruikt, om de vrijheid van weer anderen te beperken?

Uit den staat waren adel en geestelijkheid als bevoorrechte groepen verdwenen. Alleen het koningschap was overgebleven, en in weerwil van de nederlagen van '89 en '91 nog altijd machtig. Want Lodewijk XVI, ontwapend door de inname van de Bastille, gedwongen om van Versailles naar de hoofdstad te komen, als een gevangene uit Varennes teruggevoerd en geschorst in de uitoefening van zijn gezag, was, nadat hij als gedwongen den eed op de grondwet had afgelegd, toch nog altijd gevaarlijk. Gevaarlijk omdat hij zocht naar een gelegenheid het nieuwe te vernietigen. Hij had nog steeds een gewapende macht tot zijn beschikking. Behalve de Zwitsersche regimenten waren nog in zijn dienst de troepen die de z.g. constitioneele garde vormden. Tot deze laatsten behoorden 6000 man, waaronder vele edelen, felle vijanden van de regeering, die dachten in de eerstvolgende jaren een betere positie te verwerven. En in tijden van nood kon de koning rekenen op eenige duizenden gepensionneerde oud-militairen, ridders in de orde van den Heiligen Lodewijk, die in Parijs en de onmiddellijke omgeving woonachtig waren.

Ook zonder dien militairen steun was de koning machtig. Het uitvoerend gezag was hem geheel toevertrouwd. Tegenwoordig zijn de ministers ook voor het uitvoerend gezag, verantwoording schuldig aan de Volksvertegenwoordiging. In Frankrijk, nog bij de Constitutie van 1791, waren de ministers niets dan dienaren van den vorst, wiens bevelen zij hadden op te volgen. Zij stonden geheel buiten de volkvertegenwoordiging. Zelfs had de Constituante de bepaling weten te doen aannemen, dat geen lid van de volksvertegenwoordiging het ambt van Minister zou mogen bekleeden. Mirabeau had de nadeelige gevolgen die aan dit besluit verbonden waren, duidelijk in het licht gesteld en er de aandacht op gevestigd, dat juist onder de volks-

vertegenwoordigers in de toekomst de meest kundige mannen aangetoffen zouden worden; hij had er op gewezen dat wanneer een volksvertegenwoordiger minister werd, er een band gelegd werd tusschen vergadering en ministerraad. 't Was tevergeefs geweest. Woedend had hij uitgeroepen dat men alleen hem de mogelijkheid wilde ontnemen minister te worden: „Zeg het ronduit en neem een bepaling op waarbij voor Riquetti (Mirabeau) het ministersambt verboden wordt!"

De ministers bleven buiten de volksvertegenwoordiging staan, kwamen meer onder den invloed van het hof. Zoo werd het mogelijk dat de minister van buitenlandsche zaken in verbinding trad met de émigrés die de contra-revolutie voor bereidden. Zoo werd het mogelijk dat de minister van oorlog de desertie van officieren bevorderde, wanneer zij zich bij de uitgewekenen gingen voegen. De draden van het verraad liepen van het hof, door de ministeries, naar de kampen der émigrés over de grenzen. Dat was niet mogelijk geweest wanneer de ministers benoemd waren uit de législative en aan haar verantwoording schuldig waren geweest.

De koning, het hof, vele ministers stonden vijandig tegenover het nieuwe Frankrijk. Samen vormden zij al een macht, een blok, dat gevaarlijk moest zijn. Maar wilden zij in hun streven naar reactie eindelijk een succes behalen dan moest ook een belangrijk deel van de openbare meening aan hun zijde staan. Daarom werd een groot aantal periodieken gesubsidiëerd uit de civiele lijst van het koninklijk huis. Dagelijks kon men in bladen lezen artikelen waarin den overmoed en onkunde van de nieuwe bestuurders bespot werden, waarin het oprukken van vreemde legers voorspeld werd. De beul kon zich voor de berechting van de mannen van '89 gereed houden!

De pas bijeengekomen législative moest het nieuwe

Frankrijk verdedigen tegen de machten die de wet aan het hoofd der regeering had gesteld. Zij moest op haar hoede zijn voor de prêtres réfractaires, voor de émigrés, voor de vorsten in het buitenland en last not least voor den koning van Frankrijk zelf!

De Législative, aan wie die buitengewoon moeilijke taak was opgedragen, bestond uit in het publieke leven meerendeels ongeschoolde krachten. De leden van de Constituante, die ondervinding gedurende de jaren '89, '90 en '91 vergaard hadden, die wisten hoe de grondwet, die *zij* gemaakt hadden, moest worden toegepast, had men van verkiezing uitgesloten. De Constituante zelf nog had dat bepaald. Van hoeveel waarde zou het geweest zijn, wanneer de nieuwe volksvertegenwoordigers raad hadden kunnen inwinnen bij naast hun zetelende oud-leden der Constituante? Nu waren zij geheel alleen aan eigen inzichten overgelaten.

Een gevolg van deze uitsluiting is geweest dat in de tweede vertegenwoordiging die Frankrijk gekozen had, heel veel tweede-rangs autoriteiten kwamen. In 1791 werden de Franschen moe van het verkiezen, waartoe de grondvergaderingen herhaaldelijk, ja bijna voortdurend moesten saamgeroepen worden. De overgroote meerderheid van de bevolking in Parijs, in de andere steden en op het platte land, vond de verkregen rechten en het nieuwe stelsel goed. Ze was verheugd van druk van geestelijkheid en adel verlost te zijn, de burgerij vond het heerlijk dat het spook van een mogelijk staatsbankroet verdwenen was, maar wilde nu verder met rust gelaten worden. Dat stemmen, die voortdurende oproepingen maakten de menschen kriegelig. Er was heel veel te kiezen: om te beginnen 400000 kiezers van de tweede trap; deze hadden weer aan te wijzen behalve de ruim 700 deputés voor de Législative, administrateurs voor de 83 departementen, voor de 544 districten, voor de 41000 gemeenten, de

procereurs voor de departementen, de officieren der nationale gardes en nog een heele boel meer. 't Was te veel. Meer dan de helft der stemgerechtigden kwam niet op en zelfs de gekozen kiezers bleven in gebreke hun stem uit te brengen.

De verkiezingen voor de Législative waren reeds begonnen voor de vlucht van den koning naar Varennes, toen eenige weken geschorst, daarna hervat. Vóór de avontuurlijke poging van Lodewijk had men maar zeer weinig republikeinen, na de terugkomst te Parijs waren zij talrijker geworden. Doch de botsing op het Champ de Mars, overdreven in de provincie voorgesteld, is er mede oorzaak van geweest dat er weinig of geen geneigdheid bestond republikeinen af te vaardigen. De deputé's waren voor een groot deel gekozen uit leden van besturende lichamen, waaronder men zeer veel juristen aantrof. In Parijs waren het gematigde personen die verkozen waren. Danton had het niet tot een verkiezing kunnen brengen. Brissot wel, doch eerst na een tiental herstemmingen. Hoe meer er in Parijs gekozen moest worden, hoe meer de zakenmannen thuis bleven. Daardoor is het te begrijpen dat voor de verkiezingen van den gemeenteraad ten slotte de meer heftigen de meerderheid kregen. Want de politieke drijvers zaten in de verschillende clubs, hun aanhangers bleven bij de stemmingen opkomen. Zoo geschiedde het dat voor den gemeenteraad de Jacobijnen met de ook nog meer geavanceerde Cordeliers een meerderheid verkregen. Die links staande voorgangers stonden zoo van den aanvang af tegenover de meer bezadigde leden van de Législative. Heel wat botsingen tusschen Parijs en de landsvertegenwoordiging zouden er het gevolg van zijn. Zelfs gelukte het in November Lafayette, de eens zoo populaire markies, uit het stedelijk bestuur te verwijderen. De republikein Pétion werd maire; Danton substituut van den procureur-syndicus van

de hoofdstad. Het hof vond deze keuze niet onaangenaam. Men meent zelfs dat van hofkringen uit de verkiezing van linksche drijvers werd bevorderd; nu het toch eenmaal zoo was zou door hun optreden een interventie van het buitenland wel bespoedigd kunnen worden en daar was het om te doen.

In de Législative had men een andere partijverdeeling dan in de verdwenen Constituante. De volbloed royalisten, die voorheen de uiterste rechterzijde vormden telden niet meer mee; hoogstens had men er een paar, doch men behoefde met die bewonderaars van het Ancien régime geen rekening meer te houden. Van veel meer beteekenis waren de Feuillants of Fayettisten, die een eerlijke toepassing van de Constitutie voorstonden. Buiten de vergadering konden zij rekenen op de gegoede burgerij, op vele bataillons der nationale garde. Lafayette, die als hun leider had kunnen optreden, verliet Parijs al heel spoedig om het bevel op zich te nemen van het Noorder leger. Daar in de Législative de groep geen programma voor de verdere ontwikkeling van den staat had en wilde blijven staan op het punt waar men was, werd de invloed der Feuillants gaandeweg veel minder, liet zij de leiding aan meer vooruitstrevende elementen over.

Die vooruitstrevenden werden gevormd door Jacobijnen en Girondijnen. De Jacobijnen, eens de vrienden van de Constituante genoemd en toen bestaande uit theoretiseerende burgers, waren al heel spoedig overgegaan tot het streven naar verdere hervormingen; in de vergadering zetelden zij hoog, van daar de naam Montagnards. Hun meest bekende leiders hadden geen zitting in de Législative: Robespierre, die al heel gauw erkend zou worden als de leider der Jacobijnenclub niet, Danton en Camille Desmoulins, die de club der Cordeliers leiding gaven niet, de bierbrouwer Santerre niet, evenmin als Marat,

die in zijn Ami du peuple de verdelging predikte van de aristokraten. Aanvankelijk met de Montagnards stemde een groep, die later hun de leiding in de vergadering zal gaan betwisten. De historieschrijvers meer dan hun tijdgenooten, vatten hen samen onder den naam Girondijnen. Zij zelf noemden zich in de legislative patriottes Jacobins, hun tegenstanders Brissotins. Vergniaud, Guadet, Gensonné, drie juristen, waren in de volksvertegenwoordiging hun leiders. Zij waren aanvankelijk meer de mannen van het woord, doch spoedig zouden zij tot daden overgaan, dan zouden zij de nieuwere denkbeelden willen gaan verbreidden en daardoor Frankrijk dwingen tot een oorlog.

Buiten de Législative werd het politieke leven meer en meer beheerscht door de Jacobijnenclub. Zij werd als het ware een afzonderlijke regeering in den staat, met een geweldigen invloed. Hare vergaderingen werden druk bezocht, zij had een publieke tribune die meer bezet was dan die der volksvertegenwoordiging. Buiten Parijs had zij in alle gemeenten, in steden zoowel als in de kleinste gehuchten, afdeelingen, die getrouw de te Parijs gegeven bevelen nakwamen. Daar werden dan de regeeringsambtenaren nagegaan, de verdachten gesignaliseerd. Zij zullen de leiding krijgen bij den verkoop der kerkelijke goederen en de schrik worden van de vijanden der revolutie.

Een vergadering, die voor het overgroote gedeelte bestaat uit middelmatigen en, waar, wat nog bedenkelijker is, de leiding toevertrouwd moet worden aan personen die zich niet boven die middelmatigen weten te verheffen, zal haar kracht vaak zoeken in kleinigheden. Zoo deed de Législative reeds in haar eerste zitting op 1 October 1791. Zij wilde den koning aanstonds van hare hoogheid het bewijs leveren en besloot daarom hem in het vervolg niet meer aan te spreken met Majesteit. Ook zou men hem, wanneer hij de

vergadering bezocht niet meer een vergulden leunstoel aanbieden, die hooger was dan die van den voorzitter, maar een doodgewone zetel, zich door niets onderscheidende van de andere. Den volgenden dag trok men de kinderachtige beslissingen in.

Er kwamen al heel spoedig berichten binnen, die de Vergadering tot meer ernstige beraadslagingen brachten, die de leden zou afhouden van beuzelachtige handelingen. In Avignon was de secretaris van het nieuwe gemeentebestuur vermoord; de man was aanhanger van de revolutie, en zijn partijgenooten hadden bloedig wraak genomen. Zeer beslist een te betreuren feit; vooral het ruwe wraaknemen der revolutionnairen. Avignon was pas bij Frankrijk gevoegd: moest men de nieuwe bondgenooten zoo behandelen? Op San Domingo was een opstand van slaven en halfbloeds uitgebroken. Zij hadden gehoord van menschenrechten, golden die nu niet voor hen? En bij die slechte tijdingen kwamen mededeelingen van royalistische, reactionnaire, woelingen. Neen, rust zou de Législative niet vinden. Tot overmaat van ramp werd de zenuwachtige spanning, waarin de vergadering al heel spoedig kwam, nog vermeerderd door het drijven der Girondijnen. Bij een bespreking hoe men moest handelen ten opzichte van émigrés, die iedere poging tot verzet uit het buitenland trachtten aan te wakkeren, nam Brissot, een der leiders der Girondijnen, het woord. Het was op 20 October, de nieuwe deputé's waren dus nog niet lang bijeen, het moest nog beslist worden wie de leiding zouden nemen, met wie de zwakke Feuillants zouden meegaan.

Brissot wilde de émigrés sommeeren terug te keeren, ook de in het buitenland vertoevende leden der koninklijke familie; gaven zij hieraan geen gevolg dan moest men hun titels en rechten vervallen verklaren. Wanneer niet tegen de émigrés tot krachtige maatregelen werd overgegaan, liep de jonge constitutie gevaar.

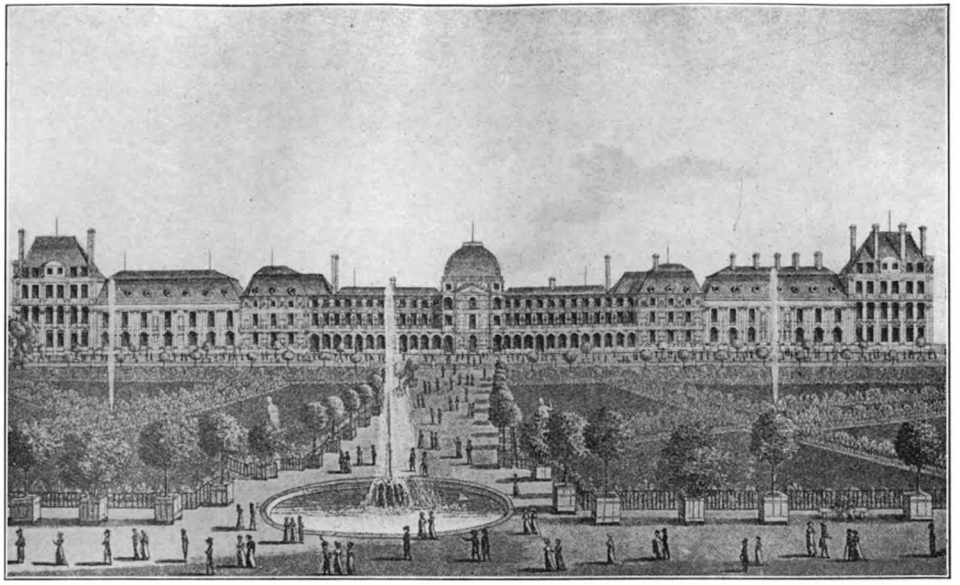

Paleis der Tuillerieën 1789 (Naar Jaurès, Rév. franç.)

Federatiefeest op het „Champ de Mars" 14 Juli 1790.
Teekening van Monnet (ontleend aan Tschudi, Marie Antoinette en de Revolutie.)

De vergadering werd rumoerig, juichte den spreker toe, ja de émigrés waren er de oorzaak van, dat in Frankrijk niet alles ging zooals het wezen moest. Brissot prikkelde de zucht naar roem, naar roem waar ieder Franschman zoo aan hecht. Het was niet te dulden dat de gezanten van het nieuwe Frankrijk met minachting in het buitenland bejegend werden. Wanneer de vreemde vorsten hiertoe meewerkten dan moest het toonen nieuwe kracht te bezitten en den heiligen oorlog voor de groote beginselen gaan voeren.

Voor het eerst werd er van oorlog gesproken en dat wel door de revolutiemannen, niet door de vorsten buiten Frankrijk. Onder die vorsten waren er als Leopold II, die meenden dat waar men te Parijs nu eenmaal een nieuwe proef had genomen, men die proef moest laten doorwerken. Hij was van oordeel dat nog niet tot een gewapend optreden besloten mocht worden. Hij was het niet eens met Lodewijk XVI en Marie Antoinette, die in hun brieven voortdurend aandrongen op het houden van een vorstencongres, waar de Fransche toestanden besproken zouden moeten worden. Gelukkig voor het land dat de vorsten het onder elkaar niet eens konden worden. Katharina II was woedend dat Lodewijk de grondwet had beëedigd; ook Gustaaf III toonde zich ontevreden over de houding van het Fransche koningspaar. Engeland volhardde in het voornemen om neutraal te blijven. Oorlog met het buitenland behoefde er niet te komen, wanneer Frankrijk zelf hier niet op aanstuurde.

Het waren de Girondijnen die een aanvang maakten met het verwekken van moeielijkheden, de Girondijnen die zich bij monde van Brissot reeds oorlogszuchtig toonden in de eerste weken van het samenzijn der Législative. Zij zorgden er voor dat Frankrijk niet insliep, maar jammer genoeg waren hun opwekkingsmiddelen te heftig. Zij waren het die krachtige maat-

regelen voorstelden te nemen tegen de émigrés. Wanneer zij niet vóór 1 Januari met hun samenkomsten waren opgehouden, moesten zij schuldig verklaard worden aan samenzwering tegen den staat; gingen zij door dan moest men hen vervolgen en de doodstraf op het overtreden van het verbod stellen. De inkomsten van de aldus bij verstek veroordeelden zouden aan den staat komen. Het slot dezer bepalingen, die in November '91 werden aangenomen, was een bedreiging voor de vreemde mogendheden. Men verzocht aan den koning maatregelen voor te stellen, waardoor men buitenlandsche mogendheden kon dwingen tot samenwerking tegen de émigrés.

De koning kwam door de decreten die de Législative wilde uitvaardigen in botsing met de vergadering. Maatregelen die voorgesteld werden tegen zijn broers, hij wilde ze bekrachtigen maar tegen de andere émigrés niet.

Niet alleen de émigrés hadden de toorn opgewekt van Girondijnen, ook de prêtres réfractaires moesten het ontgelden. In de Législative werd een verontrustend tafereel opgehangen over de agitatie die door hen verwekt werd. Heel veel was daarvan waar; doch ook zonder het heimelijk opstoken van de weigerachtige abbés was de oneenigheid, die er bij de Franschen kwam over de kerkelijke wetten al hinderlijk genoeg. Nu begonnen de Girondijnen de gemoederen nog meer te verbitteren door redevoeringen, waarin verkondigd werd dat Rome de constitutie voortdurend trachtte te benadeelen, dat het twisten deed ontstaan in de huisgezinnen en wettige autoriteiten door de geestelijken beleedigd werden. Stond de geestelijkheid niet in geregelde verbinding met de émigrés, klonk het van de banken der Girondijnen. Men noemde gevallen waarin den stervenden de genademiddelen der kerk geweigerd waren, wanneer zij bezitters waren van vroegere kerkelijke goederen. De vrouwen werden

opgehitst tegen hun mannen. Waar tegen de émigrés maatregelen getroffen waren volgden die tegen de prêtres réfractaires. De Législative was zenuwachtig geworden, door die herhaaldelijk gehouden opwindende, verdenking strooiende redevoeringen, zij geraakte het goede stuur kwijt. Wel waarschuwden verschillende leden van Feuillants voor het nemen van besluiten, die de verdeeldheid der Franschen eer zouden vermeerderen dan verminderen, wel vermaande Robespierre tot kalmte, wees hij er op dat men aanstuurde op een oorlog, die noodlottig moest worden, waar de eenheid in het land nog niet bestond, maar niets weerhield de meerderheid. Er werd een wet aangenomen waarbij het afleggen van den eed van trouw werd voorgeschreven op alle wetten van den staat voor alle priesters. Waren zij weigerachtig dan verloren zij ieder aanspraak op traktement en moesten als verdachte personen onder toezicht gesteld worden.

Door de scherpe wetten tegen émigrés en priesters werden de moeielijkheden steeds grooter, daar de koning bekrachtiging niet met zijn geweten kon overeen brengen. Een bezadigd ministerie had middelen tot verzoening tusschen koning en volksvertegenwoordiging kunnen beramen. Helaas waren de ministers voor zulk een taak niet berekend. In December werd Narbonne belast met de portefeuille van oorlog, een intrigant en avonturier van het Ancien régime, die zich half en half aan de revolutie had gegeven, een man waarvan men ten slotte niet wist wat men aan hem had. Te gevaarlijker was het aan zoo iemand de leiding van het leger te geven, nu er heftige stemmen opgingen die een oorlog met het buitenland wilden verwekken. Aan het hof vertrouwde men hem niet. Marie Antoinette verachtte hem, omdat hij bevriend was met de dochter van Necker, madame De Stael, die van uit haar salon meende

een rol te kunnen spelen. Aan graaf Fersen, met wien zij nog voortdurend in briefwisseling stond, deelde zij haar minachting voor den nieuwen bewindsman ronduit mee; hoe meer verwarring er kwam hoe eerder alles zou spaak loopen en dan zou zij zich toonen als een koningin der wraak! „Wat een geluk zal het zijn, als ik nog eens weer zoo sterk kan worden, dat ik al die schurken kan laten zien dat ik hun slachtoffer niet ben."

Het Hof maakte gebruik van de agitatie verwekt door de Girondijnen. Wanneer er oorlog of oorlogsgevaar was, moest Lodewijk XVI zich aan het hoofd van het leger stellen; dan had hij gelegenheid de revolutie te kunnen bedwingen. Weldra werd een stap gedaan, waardoor de verhouding tot het buitenland veel gevaarlijker werd. Het gebied van den keurvorst van Trier grensde onmiddellijk aan Frankrijk en was een schuilplaats geweest voor heel veel émigrés. In het laatst van November '91 kwam de koning in de Legislative en deed er de mededeeling dat hij een verzoek zou richten tot den keurvorst om een eind te maken aan het bijeenkomen van émigrés in zijn gebied; werd hieraan geen gevolg gegeven dan zou hij als vijand beschouwd worden.

De Girondijnen juichten; Robespierre waarschuwde, worstelde tegen de toenemende oorlogszuchtige neigingen; wilde men Frankrijk een sprong laten doen in het onbekende? Wanneer er oorlog kwam met het kleine zwakke Trier, moest het onafwendbare gevolg zijn dat de Duitsche vorsten den keurvorst te hulp snelden. Reeds in December bleek het dat Robespierre juist had gezien. Want er kwam een schrijven van den keizer van Duitschland dat een aanval op Trier niet door hem geduld kon worden.

De brief van Leopold II deed de opwinding van de volksvertegenwoordiging nog toenemen. De Girondijnen verkondigden dat hij de groote vijand van de

revolutie was. Ieder verbond tusschen het Fransche volk en den Habsburgschen heerscher diende te worden verbroken. In 1756 was een verdrag gesloten tusschen Frankrijk en Oostenrijk, waardoor het samengaan van Oostenrijk met Engeland verbroken werd en Frankrijk den steun verkreeg van de oude tegenstanders op het vaste land. Vergniaud, Brissot, kopstukken van de Girondijnsche partij, drongen aan op verbreking van alle gemeenschap met Weenen, waar men de émigrés steunde. De Girondijnen, die den steun van de Feuillants wisten te krijgen, de middenpartij zonder vast programma, dreven door dat in Januari 1792 besloten werd den Koning te verzoeken een krachtig schrijven te richten tot zijn zwager in Weenen. De inhoud van dat verlangde epistel werd gelijk aangegeven. Aan den keizer moest gevraagd worden elk tractaat en elke overeenkomst gericht tegen de souvereiniteit, de onafhankelijkheid en de veiligheid van de Fransche natie op te zeggen. Vóór 1 Maart moest het antwoord ontvangen zijn dat aan deze verzoeken gevolg was gegeven, was dit op dien datum niet geschied dan werden andere maatregelen in het verschiet gesteld.

De Girondijnen gingen zich dus bemoeien met de politiek van een vreemden staat, dreigden met oorlog. En dat het ernst was met die dreiging bleek toen de vergadering zich meer met het leger ging bezighouden.

Wanneer Leopold II een driftig man was geweest, een vorst naar het type van Gustaaf III, en zich had laten meesleepen door een begrijpelijke verstoordheid over de Fransche aanmatiging, als hij het oor geleend had aan de émigrés in zijn omgeving of gevolg had gegeven aan de aansporingen van Marie Antoinette, dan was in Januari den oorlog al uitgebroken. Maar Leopold II had, gelukkig voor Frankrijk, nog andere vraagstukken te behandelen, dan alleen de Parijsche kwesties. In Polen stond een nieuwe deeling voor de

deur en de Poolsche regelingen hadden het Hof te Weenen al sinds jaren bezig gehouden. Wanneer het tot een optreden tegen Frankrijk zou komen, dan moest dit geschieden in overeenstemming met Pruisen, dat alleen mee wilde marcheeren wanneer Oostenrijk's eischen ten opzichte van Polen veranderd werden. Daar wilde Leopold II nog niet van weten en daarom ook al nam hij het Fransche ultimatum niet al te ernstig op. Aan vertogen van Katharina II, die te Weenen door haar gezant liet zeggen dat het eindelijk tijd werd om tegen de Fransche aanmatiging krachtig op te treden, gaf hij geen gevolg. Zelfs schreef hij aan Marie Antoinette, dat een oorlog het koninklijk gezin verderfelijk moest zijn. Alleen wanneer de veiligheid van haar en Lodewijk ernstig bedreigd werd, alleen dan wilde hij het zwaard trekken; de ontvangen dreigementen konden hem hier niet toe doen besluiten.

De houding van den keizer deed Marie Antoinette leed; haar raadsman uit het vorige jaar, graaf Fersen, kwam heimelijk uit Brussel naar Parijs. Weer had hij het plan tot een nieuwe vlucht uit de hoofdstad gereed, doch moest dat opgeven. Lodewijk was niet over te halen, de bewaking was te sterk.

Op den 1sten Maart werd aan de Législative meegedeeld dat de antwoorden van den keizer niet geheel bevredigend waren, doch een oorlog scheen nog niet onafwendbaar te zijn. Het gevaar hiervoor werd grooter toen den koning in dienzelfden maand een Girondijnsch ministerie werd opgedrongen. Daar kwamen niet in de leiders van de partij; die zaten in de législative en mochten daardoor geen minister worden. Alzoo kreeg men weer personen van den tweeden rang, als Dumouriez, die belast werd met buitenlandsche zaken en Roland die de binnenlandsche zaken voor zijn rekening nam.

Dumouriez had zich het vorige jaar onderscheiden bij de onderdrukking van opstanden in de Vendée.

Hoewel hij veel relaties had in adelijke kringen, had hij zich de volksbeweging sympathiek betoond, had meegedaan aan dansen om den vrijheidsboom, zich de taal der revolutie eigen gemaakt. Voor het land vond hij een beperkte koninklijke macht het meest gewenscht. Toen hij minister was geworden, ging hij naar de Jacobijnenclub om daar zijn meeningen uit een te zetten. Zooals het gebruik voor sprekers daar wilde tooide hij zich met de Jacobijnenmuts. Een minister als spreker in de club was iets nieuws; het geeft duidelijk aan hoeveel beteekenis aan het oordeel van de menigte, die buiten de volksvertegenwoordiging stond, gehecht werd. Ondervinding, hoe met menschen om te gaan, had hij. Reeds onder Lodewijk XV had hij zendingen verricht in Zweden en Polen. In den Poolschen oorlog, voor de eerste deeling in 1772, had hij voor de vrijheid meegestreden.

Roland was eerst in '91 naar Parijs gekomen, als afgevaardigde in de Constituante. Voor dien tijd was hij inspecteur-generaal van de nijverheid in Lyon geweest. Hij was niet onbekwaam, doch stond veel onder den invloed van zijn twintig jaar jongere vrouw. Ook in het ministerie wist deze haar gevoelens te doen doordringen. Madame Roland zou men een tweede Madame de Stael kunnen noemen. Beiden hielden ervan op den voorgrond tredende personen bij zich te ontvangen, beiden waren overtuigd tot iets groots in staat te zijn. Madame Roland streefde naar het verkrijgen van een politieke vrijheid, waarvan het einde de republiek moest zijn. Als Madame de Stael was zij in haar, minder weelderig, salon omgeven door een kring bewonderaars. Weldra woonde zij de bijeenkomsten der ministers bij, redigeerde hun besluiten, die van haar geest doortrokken waren.

Het nieuwe ministerie, dat niet het vertrouwen had van den koning, kwam voor een lastige taak te staan. De moeielijkheden, ook zonder dat men een oorlog

in het uitzicht had, waren vele. De opstand in San Domingo deed zich tot in Frankrijk bemerken, daar de toevoer van suiker zeer onregelmatig werd. Speculanten maakten gebruik van de gelegenheid, kochten suiker op, waardoor de prijs van 30 stuivers tot 3 livres opliep. Katoen werd eveneens duur, was niet meer te betalen. De assignaten daalden in koers, de levensmiddelen stegen in omgekeerde richting. Nu dit alles plotseling geschiedde hielden de loonen hier niet dadelijk gelijken tred mee. Daar de werkgevers gesteund door de Girondijnen van een loonsverhooging afkeerig waren, kwamen er reeds in Januari '92 opstootjes. Men begreep niet waarom de assignaten in het buitenland slechts tegen een lage koers in ontvangst werden genomen, ging dit toeschrijven aan tegenwerking van de contra-revolutionnairen. Dat de handel zich niet stoort aan gevoelens van sympathie of afkeer, maar alleen rekening houdt met werkelijke toestanden, daar kon men zich geen rekenschap van geven, omdat de groote massa, en zelfs ook de leiders daarvan, de eenvoudigste grondslagen van het geldverkeer niet kenden. In het buitenland begreep men dat de voortgaande uitgave van het papieren geld niet overeenkwam met de waarde der goederen die aan het assignaat de kracht moest geven, en daarom daalde de koers. Of het geld dat betaald werd van aanhangers van het Ancien régime of van nieuwe revolutiemannen afkomstig was, liet de buitenlandsche koopman geheel onverschillig. Alleen eischte hij dat het geld dat hij ontving ook in zijn eigen land waarde zou hebben en dat hadden de assignaten niet. In Frankrijk gaf men zich hiervan geen rekenschap: men voelde ook het gebrek aan pasmunt, alles werd onzeker, evenals in het tijdperk van inflatie in Duitschland na den grooten oorlog. Aan den eenen kant, bij het volk geldgebrek en armoede, aan den anderen kant, bij de speculanten weelde, ja overdaad. De

afscheiding tusschen volk, proletariaat en de gegoede burgers, bourgeoisie, wordt scherper. Hébert, die zich in zijn Père Duchêne opwerpt tot de verdediger van de verdrukten, begint op ruwe en platte wijze de kapitalisten, die in plaats zijn gekomen van den adel, aan te vallen. De constitutie acht hij lapwerk, een harlekijnsch kleed, waaraan geen waarde te hechten is. Marat in zijn Ami du Peuple, uit zich wat minder grof, maar ook hij laat merken dat een klassestrijd nadert, dat de revolutie nog niet is afgeloopen, doch dat er nog meer moet komen.

Onlusten in de steden, opstanden op het platteland door dezelfde oorzaken. Ook de kasteelen van den adel, die de wijk genomen had, moesten het ontgelden. De nationale garden stonden hier machteloos tegenover. Sinds '91 waren zij overal georganiseerd in Frankrijk en gevormd uit de actieve burgers. Het was dus een gewapende macht gevormd uit de gegoede burgerij. Die nationale garden zagen de verwildering van het platte land met vrees toenemen, want wat daar gebeurde kon wel eens aanleiding zijn dat de plunderaars geen verschil meer gingen maken tusschen goederen van émigrés en van de stedelingen, die ook landgoederen hadden gekocht.

Van dit alles kwamen berichten bij de Législative binnen. Maar of er geen grens was voor hare werkzaamheid, werden, behalve maatregelen die de rust moesten herstellen, ook plannen gemaakt voor de toekomst. Heel wat zittingen zijn aan besprekingen voor onderwijs-wetgeving gewijd; men had plannen te over. Daar was het plan van Talleyrand, daar was dat van Condorcet. Talleyrand was met minder tevreden: hij was een voorstander van Godsdienstonderwijs op school; den kinderen moest op de lagere school alleen wat lezen, schrijven en rekenen worden bijgebracht, de rest was balast en zoo kon het lager onderwijs zich tevreden stellen met een schooltijd van een drietal jaren.

Verder gingen de plannen van Condorcet, de man die men pleegt te noemen als de groote onderwijswetgever van de revolutie. De geestelijkheid en daarmee het Godsdienstonderwijs wilde hij uit de school weren, maar overigens waren zijn plannen meer omvattend dan die van Talleyrand; zij zouden ingevoerd zijn, wanneer de oorlog al het andere niet had op zijde geschoven. Dat Condorcet den Godsdienst geen plaats wilde geven bij het onderwijs van de lagere school, dient men niet op te vatten als een bewijs dat de leden van de Législative vijandig stonden tegenover den Godsdienst en atheïsten waren. Had Robespierre in een adres aan de vergadering geen beroep gedaan op de Voorzienigheid en hadden de Girondijnsche ministers dat niet overgenomen? Later is door de vijanden van de beginselen van '89 de fabel verspreid dat de leuze steeds is geweest ni Dieu, ni maitre! Maar zoo dacht men in de Constituante niet en evenmin in de Législative. Een oogenblik heeft het later bij een gedeelte der revolutiemannen werkelijk een leus gevormd, geen opperwezen te erkennen; dat zou gebeuren in een periode van grenzenlooze verwarring.

De Législative had goede voornemens, had mooie plannen en had goed werk kunnen verrichten, wanneer zij zich niet had laten meevoeren door de oorlogsgedachte van de Girondijnen. Robespierre, de latere geweldenaar, heeft zich meermalen tegen die politiek verzet. Maar hem ontbrak nog het aanzien en de macht die hij maanden later zou bezitten. Zijn koele betoogtrant maakte geen indruk.

Op den eersten Maart was Leopold II, die voor Oostenrijk den vrede wilde behouden, gestorven. Zijn zoon Frans II miste het juiste inzicht, liet zich door een oorlogszuchtige omgeving gaarne meesleepen. Wanneer Frankrijk den oorlog wilde, dan kon het hem krijgen. Spoedig hoorde men te Parijs een ander

geluid uit Weenen dan in de dagen van Leopold II. De Oostenrijkers bereidden met den aanvoerder der Pruisische legers, den hertog van Brunswijk, een plan voor den veldtocht tegen Frankrijk voor; over de grens maakte men zich gereed voor den strijd. Al spoedig kwam de eisch dat de Duitsche vorsten, die in de Elzas bezittingen hadden, hun oude voorrechten, die als gevolg van de besluiten van 4/5 Augustus '89 verloren waren gegaan, terug moesten krijgen. Avignon moest weer aan den Paus gegeven worden. Een laatste eisch was van nog grootere strekking: de koninklijke macht diende hersteld te worden op den grondslag van de verklaring van 23 Juni '89, in de séance royale geuit! Toen de Législative dit ultimatum werd voorgelezen, vernam zij tevens dat troepen van den Duitschen keizer en van den koning van Pruisen oprukten in de richting der Fransche grens.

Lodewijk XVI werd er door verplicht zijn rol als constitutioneel vorst verder door te spelen. Aangezet door zijn Girondijnsche ministers besloot hij tot den oorlog. Op den 20sten April kwam hij in de Législative. Dumouriez las er de voorstel voor dat tot den oorlog aan den koning van Bohemen en Hongerije het besluit genomen moest worden. Met overgroote meerderheid werd hiertoe besloten. Condorcet kreeg opdracht het manifest, waarin dit aan het volk meegedeeld werd op te stellen. Hij verzekerde er in dat Frankrijk geen verovering wilde en de vrijheid van geen enkel volk zou aantasten.

De Gironde had haar zin gekregen: de oorlog was er! De oorlog, die niet slechts duizenden als offer zou eischen, maar weldra ook de beginselen der revolutie zou aantasten, en zou voeren tot een militaire dictatuur, waarin heel wat slechtere maatregelen en instellingen zouden worden ingevoerd dan het oude Frankrijk er gehad had. De kalme verdere veranderingen en de doorvoering van wat was vastgesteld werden on-

mogelijk; alles moest ondergeschikt worden gemaakt aan den strijd met het buitenland.

Frankrijk nam den oorlog jubelend aan. Reeds stonden er duizenden gereed. De vrouwen waren bereid het werk van te velde zijnde mannen te verrichten. Want de oorlog die uitbrak werd niet meer beschouwd als een particuliere zaak van den koning of van de regeering, maar als eene van het volk. Voor het eerst sinds eeuwen ging men strijden in een oorlog waarin ieder strijder eigen belangen meende te verdedigen. Geen burgeroorlog als in de zestiende eeuw, maar een nationale worsteling aanvaardde het volk. Sinds de dagen der eerste kruistochten had men een zoo groote geestdrift niet gezien. Voor het eerst hoorde men, bij de nationale gardes, namen van Hoche, van Desaix en Joubert, die al spoedig de generaals zouden worden van de republiek. De latere maarschalken van het keizerrijk Masséna, Augereau, Davoust, Macdonald, Murat, die koning van Napels zou worden, Bernadotte, die een nieuwe dynastie zou stichten in Zweden, zij rukten allen op naar de grenzen, vol van toewijding voor het land, pour la patrie!

En al heel gauw zouden al de oprukkende jongelingen en mannen samen zingen het lied dat door den genie officier Rouget de Lisle gedicht was te Straatsburg, maar zijn bekendheid dankt aan de vrijwilligers uit Marseille, de Marseillaise. De moeden kregen kracht, de zwakken sterkte, en allen een onbedwingbare geestdrift bij het aanheffen van dezen krijgszang.

Terwijl het geheele volk zich gereed maakte voor den strijd, pleegde het hof verraad. Marie Antoinette ontzag zich niet de resultaten der besprekingen van den ministerraad mede te deelen aan den vertegenwoordiger van de Oostenrijksche regeering Mercy d'Argenteau te Brussel. De plannen voor den veldtocht werden tevens overgebracht.

De eerste ontmoetingen met den vijand waren on-

gelukkig. Weer werd duidelijk gemaakt, dat men een leger niet uit den grond stampt, dat een soldaat nog wat anders moet kennen dan een burger en dat geestdrift niet alleen een overwinning kan bevechten. Al heel gauw bleek de aanvoering der nationale gardes, der vrijwilligers, slecht te zijn. Daarbij was de legerverzorging, de intendance, onvoldoende. Slecht gevoede soldaten kunnen niet vechten, na den terugtocht kwamen de manschappen in oproer tegen hun officieren.

Voor de Girondijnen vooral waren die tijdingen teleurstellend; hadden zij niet voorspeld dat de slaven der tirannie gemakkelijk verpletterd zouden worden door de soldaten der vrijheid?

Marat spotte er mee en schreef tergend: „Heeft men ons niet verzekerd dat voor de rechten van den mensch zelfs de kanonskogels zouden terug deinzen?" Maar tevens vermoedde hij verraad. De soldaten moesten maar beginnen hun officieren te vermoorden.

De Girondijnen werden ongerust; de oorlog, dien zij ontketend hadden, kon voor hen zelf gevaarlijk worden. Het uitblijven van succes moest veroorzaakt worden door tegenwerking, door verraad! Verraad vermoedde de groote massa, verraad vermoedde de regeeringspartij. Brissot, een der bekende Girondijnen, wees reeds in Mei op een samenspanning van de contra-revolutionnairen, schermde in de Législative met groote woorden, wees op het bestaan van een „Oostenrijksch" comité met de koningin als middelpunt en vroegere ministers als helpers. Frankrijk werd omspannen door een net van verraad. De officieele vertegenwoordigers van de regeering in het buitenland maakten zich schuldig aan het verleenen van hulp voor den vijand. Heel veel van hetgeen Brissot meedeelde was juist, doch het groote nadeel van zijn openlijk optreden was, dat daardoor de zenuwachtigheid en de vrees met den dag toenamen.

De Législative stelde een reeks bepalingen vast ten einde het gevaar in den rug van de legers te verminderen en iedere maatregel had het gevolg dat de spanning vermeerderde.

Op last van de Législative werd de constitutioneele garde van den koning ontbonden en haar commandant de hertog de Brissac in arrest gesteld. Het volk van Parijs, opgezweept door wat het in de clubs hoorde, was overtuigd dat het hof een samenzwering had gevormd om de volksvertegenwoordiging uit een te jagen.

Er waren nog meer gevaren. Sinds jaar en dag wees men de prêtres réfractaires aan als propagandisten voor de contra-revolutie. Aan hun openlijke maar vaak ook geheim gehouden tegenstand moest een einde gemaakt worden. Zeer zeker vond men onder deze groep van geestelijken er die een groote nederlaag der revolutionnaire troepen met gejuich zouden begroeten, die openlijk hun sympathie voor het optreden van den Duitschen keizer betoonden. „Frankrijk had in de dagen van Karel den Grooten het Christendom aan Duitschland gebracht, het zou ondankbaar en goddeloos van het Duitsche volk zijn, wanneer het niet trachtte het bedreigde Christendom te hulp te komen in Frankrijk." Op het eind van Mei vaardigde de Législative het decreet uit tot verbanning van de weerspannige priesters, wanneer hier op aangedrongen werd door 20 burgers. De Girondijnen kwamen nog niet tot het besef dat het onverantwoordelijk van hen was geweest op een oorlog aan te sturen, waar de tegenstanders in het land zoo sterk waren, zij begrepen niet de grootheid van hun eigen fout.

Eenige dagen later weer een nieuw decreet, voorgesteld door den Girondijnschen minister van oorlog. Onder de muren van Parijs moest een kamp gevormd worden van 20000 man, gerecruteerd uit alle departe-

menten van het land, ten einde de hoofdstad te beveiligen. Ook dit werd aangenomen in weerwil van de oppositie van Robespierre en Marat. Want zij, en velen met hen, begrepen dat de Girondijnen nog een ander doel hadden, dan alleen beveiliging van de hoofdstad tegen verraad van het hof. In Parijs werd het volk meer en meer ontevreden over de leiding van het ministerie en het begreep dat het werkelijke doel van het nieuw te vormen leger was de stad in bedwang te houden. De nationale garde van Parijs was eveneens tegen het voorstel, zij deelde de meening van Robespierre.

De koning, die het decreet tot ontbinding van zijn garde had bekrachtigd, aarzelde de twee andere besluiten goed te keuren. Toen Roland op het spoedig nemen van een beslissing aandrong en daarbij liet bemerken dat het vetorecht eigenlijk afgeschaft diende te worden, nam Lodewijk een andere houding aan. Hij zag in dat samenwerking met het ministerie niet meer mogelijk was en gaf aan drie der heftigste ministers, waaronder Roland, hun ontslag. Zij werden vervangen door gematigden, die tot de Feuillants behoorden. Dumouriez heeft in dezen tijd van verwarring een zeer eigenaardige rol gespeeld. Door de Girondijnen naar voren geschoven beproefde hij nu zich meer aan te sluiten bij het Hof; toen hij daar het verwachte vertrouwen niet vond, nam hij in het midden van Juni zijn ontslag en werd op zijn verzoek belast met het bevel over het Noorder leger, nadat Lodewijk zijn besluit tot weigering van de decreten bekend had gemaakt. Van uit het kamp te Maubeuge schreef Lafayette aan den koning een brief waarin hij den raad gaf vol te houden; alle goede Franschen zouden aan zijn zijde komen. Was het wonder dat aan het hof de meening bleef heerschen dat de invloed van de volksvertegenwoordiging dalende was? Maar die volksvertegenwoordiging zocht ook om hulp. Zij nam

het besluit waarin het heengaan der ministers betreurd werd en zond dat ter bekendmaking aan de departementen. Een verscherping van het conflict alzoo. Hoe moest den weg gevonden worden om hier uit te geraken? De constitutie voorzag hier niet in.

Juist omdat de Législative geen uitweg kon vinden, kwam het volk van Parijs in beroering. Danton, wiens invloed de laatste weken vermeerderd was, werd de ziel van de beweging, die zich uitbreidde over de arbeiderswijken. Een slager Legendre en een bierbrouwer Santerre waren zijn adjudanten. Pétion de maire van Parijs deed niets om de samenscholingen tegen te gaan, bleef werkeloos. De bekendwording van de weigering des konings om de besluiten te bekrachtigen bracht de uitbarsting. In den mooien nacht van 19 op 20 Juni stroomde het volk uit de faubourgs samen. Santerre en de markies de Saint-Huruge, die zich bij de volksbeweging had aangesloten hielden hun opwindende toespraken; den volgenden dag, de verjaardag van den eed in de Kaatsbaan moest men oprukken. Zoo geschiedde het ook. Eerst naar de vergaderzaal van de Législative; meer dan drie duizend man zijn hier door getrokken, juichende en schreeuwende. Daarna naar de Tuileriën, die slecht bewaakt werden; een kanon werd meegevoerd, als een herinnering wellicht aan de „bestorming" der Bastille. De deuren werden opengedrongen, het volk was al spoedig tot in de vertrekken van den koning, dien men aantrof in het bijzijn van drie ministers. Legendre sprak hem ruw toe, noemde hem een trouwelooze, verklaarde dat het volk niet van plan was langer met zich te laten spelen. Lodewijk XVI bleef kalm, toonde geen vrees: hij zou doen wat de constituante hem toestond. Van een der omstanders nam hij de roode muts aan en dronk op het welzijn der natie. Buiten het vertrek stond het opdringende volk, waarvan de kreten à bas Monsieur Véto boven

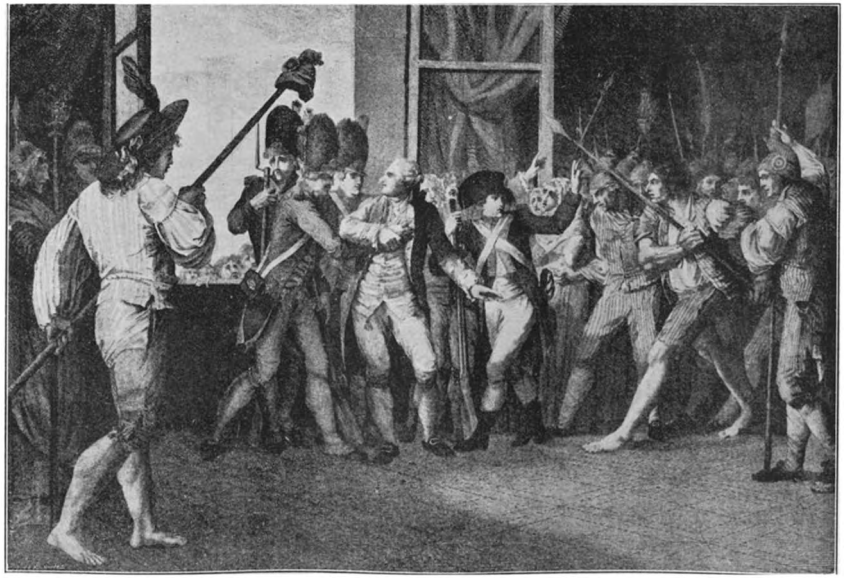

Lodewijk XVI staat op 20 Juni 1792 tegenover het volk dat het Paleis te Parijs is binnengedrongen.

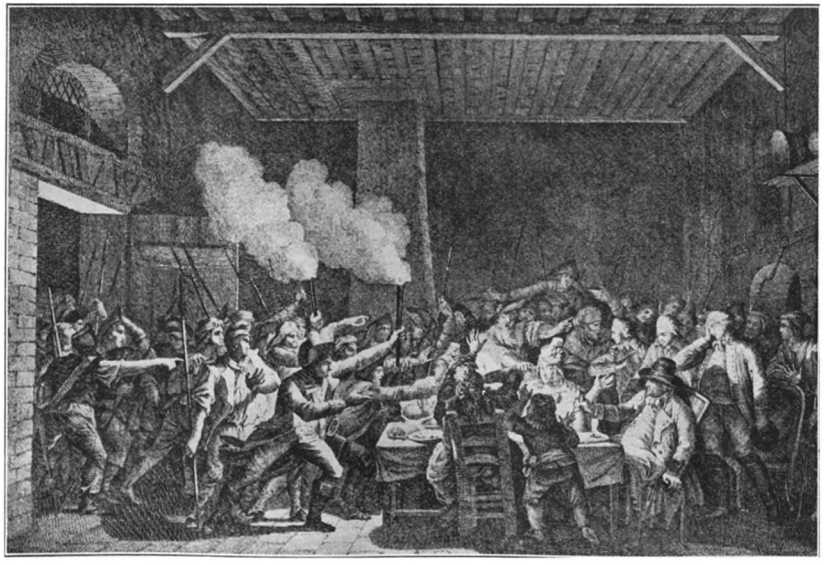

Lodewijk XVI, die met zijn familie Frankrijk tracht te ontvluchten, wordt in Varennes herkend en gevangen genomen.
(Ontleend aan Tschudi, Marie Antoinette en de Revolutie.)

alles uitklonken. Een vrouw vroeg aan den koning of hij niet bevreesd was: hij nam haar hand, legde die op zijn borst en vroeg: „slaat zóó het hart van iemand die bang is?" Eindelijk kwam Pétion, de maire van Parijs, die het volk wist te bewegen het paleis te verlaten. De manifestanten gevoelden zich al spoedig teleurgesteld; de koning bleef volharden in zijn weigering; wat had men bereikt?

Ja wat had het volk bereikt? Algemeen schier werd de inval in de Tuileriën door Frankrijk afgekeurd; de Législative, getrouw aan haar koningsgezinde overtuiging, sprak haar verontwaardiging uit over het ongeoorloofde optreden van enkele duizenden Parijzenaars. Lafayette kwam een week later naar Parijs deelde in de volksvertegenwoordiging zijn verontwaardiging mee en vroeg een flinke afstraffing der Jacobijnen. Het scheen wel alsof de reactie de vruchten zou plukken van den opstand van 20 Juni. In het Zuiden en in het Westen begonnen aanhangers van het Ancien régime zich driester te vertoonen en kwamen er rondweg vooruit dat zij een opstand voorbereidden. Aan de grens bleek het duidelijk dat de vijand meer en meer gereed kwam en de groote aanval te wachten stond. Het Fransche leger dat de Belgische grens overschreden had, moest terugtrekken op Lille.

Vergniaud hield in het begin van Juli in de Assemblé Législative een van zijn meest opwindende redevoeringen, waarin hij fel tegen den koning zich uitsprak: „Het is in naam van den koning, dat de Fransche edellieden beproefd hebben geheel Europa tegen ons te doen opstaan; het is om de waardigheid des konings te redden dat het verdrag van Pillnitz is gesloten; het is om den koning te hulp te komen dat de koningen van Hongarije en Pruisen thans naar onze grenzen oprukken." Hij toonde aan dat de koning alle middelen die de wet hem gaf, gebruikte om de constitutie te kunnen vernietigen.

Zoo werd de spanning steeds grooter; de Feuillant-ministers werden hopeloos en vroegen hun ontslag. Zij werden vervangen door personen van wie de afkeer tegen de beginselen van '89 bekend was. De Législative besloot het teeken te geven tot een algemeene volkswapening. Op den elfden Juli werd het besluit afgekondigd „la patrie est en danger". Overal vormden zich groepen, die deze woorden herhalende, door de stad trokken en opriepen tot vrijwillige dienstname. Het alarm-kanon donderde, om de burgers te herinneren aan hun plicht tot verdediging van het land.

Robespierre stelde op het eind van de maand aan de Législative voor een nationale conventie bijeen te roepen, waar het volk zich in zou kunnen uiten; toch was hij nog niet voor de afschaffing van het koningschap. Danton durfde hier wel voor uit te komen, maar in de eerste plaats wilde hij de scheiding tusschen actieve en passieve burgers laten vervallen.

In Parijs steeg de opwinding tot een kookhitte. Op den dertigsten Juli rukten eenige honderden vrijwilligers uit het Zuiden de stad binnen op hun weg naar de grens. Zij zongen het nieuwe lied van Rouget de Lisle, waarvan nu de Parijzenaars voor het eerst de opwindende tonen hoorden. De oproerige elementen sloten zich bij hen aan, men gevoelde er meerdere kracht door, er kon nu wat gebeuren.

In het geheim werd een commissie aangewezen die de nieuwe aanval op het hof moest voorbereiden. Camille Desmoulins was ervan op de hoogte, woonde zelfs voortdurend zittingen bij. Over de verschillende wijken van Parijs had de samenzwering haar vertakkingen en in vele daarvan hoorde men al spreken van afschaffing van het koningschap.

Zoo stonden de zaken toen een manifest bekend werd van den hertog van Brunswijk, den aanvoerder van het Pruisische leger. De hertog had een goede

reputatie, stond bekend als een zéér kundig man, wellicht heeft men zijn geestelijke gaven vóór de revolutie overschat. Toen hij besloot tot zijn schrijven aan de Législative, dat een manifest voor het Fransche volk werd, heeft hij toegegeven aan den aandrang die op hem werd uitgeoefend door de emigrés in zijn omgeving, door lieden dus die het Frankrijk der laatste jaren niet kenden, die door een felle haat tegen het nieuwe bezield waren. Op den 28sten Juli werd het ongeluk brengende schrijven aan den president overhandigd. Fersen schreef aan de koningin: „Nu is het manifest er; u kunt tevreden zijn." De uitwerking was heel anders dan de reactionnairen zich hadden voorgesteld. Brunswijk begon met de verklaring dat de verbonden legers zich niet wilden bemoeien met het inwendige bestuur van het land. Maar daarna kwamen de grieven der vorsten tegen de revolutie en werd het voornemen aangekondigd dat de verbonden souvereinen een eind wilden maken aan de heerschende anarchie: troon en altaar zouden hersteld worden. Wanneer de koning en zijn gezin hun vroegere vrijheid niet geheel terugkregen en men voortging hen te beleedigen, zou Parijs verwoest worden!

Het manifest heeft de volksbeweging van Augustus niet verwekt, wel haar versterkt, want de woede er over was in de volksbuurten algemeen. Men wist wel niet dat het hof van het voornemen van Brunswijk op de hoogte was geweest, doch men voelde dat er samenwerking tusschen de hovelingen en den vijand bestond. Mevrouw Campan, die later haar mémoires heeft gepubliceerd en als lectrice der koningin veel heeft gehoord, vertelt dat Marie Antoinette in deze dagen herhaaldelijk haar verwachting heeft uitgesproken dat haar marteling spoedig zou eindigen en het koningschap zijn oude glorie zou terugkrijgen.

De Législative was aarzelend in deze troebele

dagen; zij toonde zich niet berekend voor haar taak. Van haar was niets te verwachten dat eenigszins op maatregelen tegen den koning geleek. Zelfs weigerde zij Lafayette, van wien het bewezen was, dat hij openlijk wilde optreden ten gunste van den koning, door een samenzwering te vormen tegen de volksvertegenwoordiging, in staat van beschuldiging te stellen. Zij zag den opstand aankomen, deed niets om dezen te voorkomen, gaf het initiatief uit handen. Onder haar oogen had de voorbereiding van de nieuwe journée revolutionnaire plaats. In de faubourgs Saint-Antoine en Saint-Marceau maakten de arbeiders zich openlijk voor den strijd gereed.

Ook het hof was op de hoogte, wapende zich. Nog op den negenden Augustus meende het te kunnen rekenen op den steun van de meerderheid der nationale gardes en op dien van den maire van Parijs.

In den nacht van 9 op 10 Augustus begonnen de opstandelingen. De stormklok luidde, het volk zou wraak nemen voor het gebeurde op het Champ de Mars in het vorige jaar; met de roode vlag voorop wilde het de laatste steek aan het koningschap toebrengen. De Législative kwam in den nacht bijeen, onzeker, niet wetende wat te doen. Petion deelde mee dat de maatregelen tot verdediging der Tuileriën voldoende geacht konden worden. Intusschen hadden de opstandelingen zich reeds meester gemaakt van het stadhuis, het bestuur voor afgezet verklaard en een nieuw benoemd. De Commandant der nationale garde werd gearresteerd, de maire Pétion na zijn terugkomst uit de volksvertegenwoordiging onder bewaking gesteld. Al spoedig kwam de tijding dat de nationale gardes weigerden samen te strijden met de Zwitsers.

In den vroegen morgen hield Lodewijk XVI een inspectie over de troepen in de Tuileriën. Maar het bracht hem een teleurstelling. Van uit de gelederen der nationale gardes klonk het „à bas le tyran".

Daar viel niet meer op te rekenen. En weldra verschenen de opstandelingen, gewapend, dreigend. Op aanraden van Roederer, besloot Lodewijk zich met zijn gezin naar de volksvertegenwoordiging te begeven. Lodewijk nam daar gekomen plaats naast den president Vergniaud. „Ik ben hier gekomen om een groot misdrijf te voorkomen en zal mij met mijn gezin veilig voelen te midden van de vertegenwoordigers der Natie." Het antwoord van Vergniaud was voor hem niet geruststellend: „De Nationale Vergadering kent haar verplichtingen. Zij heeft gezworen de rechten des volks en der gestelde autoriteiten te handhaven."

Intusschen was het volk het paleis binnengedrongen. Plotseling weerklonk geweervuur. Wie de eerste schoten losten is onbekend gebleven. Het volk schreeuwde verraad en wierp zich op de Zwitsers, die zich tot den laatsten man verdedigden. Onder kanonvuur, beantwoord door de geweren uit de Tuileriën, maakten de opstandelingen zich van het paleis meester; wie men er aantrof werd neergeslagen.

In de vergadering der Volksvertegenwoordigers, waar men het vuren hoorde, wist men niet aan welke zijde de overwinning was. Velen vreesden dat de Zwitsers meester van den toestand zouden blijven om zich daarna op de vergadering te werpen. Een bevel van den koning aan de Zwitsers om het vuren te staken kwam te laat. De moordpartij was toen reeds begonnen. Spoedig daarna drong het volk de vergaderzaal der Législative binnen, de Tuileriën waren gevallen; 700 man van de verdedigers waren gesneuveld, de aanvallers hadden meer dan 1000 dooden. Woedend werd de vervallen verklaring van den koning geëischt.

Vergniaud stelde voor een Nationale Conventie bijeen te roepen, waarover de regeeringsvorm een uitspraak gedaan kon worden. Zijn voorstel werd aanvaard; in afwachting van het bijeenkomen dier nieuwe

vergadering werd de koning in zijn functie geschorst. Nog op dienzelfden dag viel het besluit tot benoeming van een nieuw ministerie, terwijl tevens werd vastgesteld dat alle Franschen boven de 25 jaar aan de nieuwe verkiezingen zouden kunnen deelnemen. Alle scheidingen moesten vervallen, het censusstemrecht verdween. Alleen de getrapte verkiezing zou behouden blijven, maar alleen uit overweging van administratieven aard.

Reeds den volgenden dag werd het duidelijk dat de Législative geen macht meer had. Zij had den koning als verblijf aangewezen het Luxembourg, een paleis. Op last van de Commune van Parijs werd hij overgebracht naar den Tempel, een gevangenis. Het nieuwe ministerie voelde haar zwakheid tegenover de revolutionnaire mannen van den 10den Augustus te goed, om zich hiertegen te kunnen verzetten. De vroegere ministers door Lodewijk ontslagen, waren terug geroepen, onder hen Roland. Zij vormden een kabinet dat voor het meerendeel uit Girondijnen bestond; als vertegenwoordiger van de nieuwe beweging werd aan Danton het ministerie van Justitie toevertrouwd.

Hoe vatte de provincie het gebeurde van 10 Augustus op? De inval op 20 Juni was er afgekeurd, doch de schorsing van de koninklijke macht aanvaardde men. Ook in de departementen was de afkeer van het koningschap in de laatste weken toegenomen. Bovendien nam de Législative nog enkele besluiten, waardoor de boeren zich aan de zijde der revolutiemannen moesten scharen. Alle feodale rechten werden afgeschaft verklaard, zonder eenige vergoeding. Alleen die rechten, waarvan bewezen was, dat hun ontstaan te danken was aan een afstand van grond, maakten een uitzondering, daarvoor moest een bedrag als afkoopsom gegeven worden. De kleine boeren waren er door gewonnen en zouden hun stem in de grond-

vergaderingen niet uitbrengen op koningsgezinden.

Naar het leger werden commissarissen gezonden om de verandering bekend te maken. Alleen Lafayette waagde het zich te verzetten en liet de afgevaardigden in hechtenis nemen. Toen hij begreep dat zijn soldaten hem wantrouwden en niet tot een opmarsch tegen Parijs te krijgen zouden zijn, nam hij de vlucht naar de Oostenrijkers, die hem niet vertrouwden en hem gevangen zetten. Dumouriez volgde hem als generaal op.

In Parijs bevestigde zich de toestand niet zonder moeielijkheden tusschen het nieuwe stedelijk bestuur en de Législatieve. De nieuwe Commune trad als meesteresse op, sloot de poorten der hoofdstad, liet niemand uit of ingaan, zonder nauwlettend onderzoek. Zij meer dan de Législative was meester van Frankrijk. Aan de posterijen werd verboden royalistische bladen te verzenden. Sommige hiervan namen andere namen aan: zoo werd de Gazette de France, de Gazette Nationale de France en werd haar vignet, een blanke lelie, vervangen door de woorden Liberté, Egalité. Voorloopig hadden de royalisten geen kans meer; degenen die van royalistische gevoelens verdacht werden, werden op last van de Commune gearresteerd, al spoedig waren de Parijsche gevangenissen vol.

De macht van het koningschap was gebroken, maar tevens was de regeering van de gegoede burgerij die de eerste aanvallen op het Ancien Regime bestuurd had, geknakt. In de jaren '90 en '91 was zij almachtig geweest; in '89 had zij beginselen verkondigd in de déclaration des droits de l'homme et du citoyen welke maar ten deele in toepassing waren gebracht. Nu was haar ruw weg het bestuur uit handen gerukt. Haar poging, om met de grondwet van '91 aan het land rust te geven, was volkomen mislukt. Versche krachten zouden haar werk overnemen. De revolutie was nog niet ten einde, nieuwe mannen zouden beproeven de moderne denkbeelden vaster te bevestigen.

Hun taak zou moeielijker zijn dan die van de mannen van '91, want zij hadden het land en de vrijheid te verdedigen tegen den buitenlandschen aanval. Voorloopig moest alles achter gesteld worden om den oorlog te kunnen winnen.

De tijd tusschen 10 Augustus en het bijeenkomen der Conventie was er een van overgang. Het uitvoerend gezag, dat de werkzaamheden van den koning moest vervangen werd toevertrouwd aan de ministers, die zouden vormen de Conseil Exécutif Provisoire; Danton, de nieuwe man kreeg hier weldra de leiding; zijn ambtgenooten gevoelden zijn meerderheid, schikten zich naar zijn adviezen. De invloed der Commune bleek herhaaldelijk: Parijs, het volk, had toch geen overwinning behaald, om er geen gebruik van te maken. Het gevangen nemen van verdachten was haar niet voldoende, de visites domiciliaires, op voorstel van Danton ingevoerd, ook nog niet, daar de berechtiging der verdachten te lang duurde. Wat stoort zich de massa, na eenmaal den gewonen weg verlaten te hebben, aan voorschriften? Bijzondere rechtbanken, daar riep men om. Roland, de kalme man, die aan administreeren gewend was, de man die op papier veranderingen kon ontwerpen, maar de heftige kracht van een volk in opstand niet begreep, en daardoor niet kon heerschen, klaagde herhaaldelijk over de aanmatiging van de Commune, die hem te bar werd. Marat, die minder ontwikkeld was dan Roland, maar een geboren spreker in rumoerige volksvergaderingen, maakte er gebruik van. Hij droeg brandstof naar het toch al oplaaiende vuur, verkondigde dat het volk zelf gerechtigheid moest uitoefenen, de „rotte leden" van de Législative moesten uitgestooten worden. De Législative die een week daarvoor op 10 Augustus haar zwakheid al had getoond, kon geen weerstand bieden; op 18 Augustus werden bijzondere rechtbanken ingesteld.

Te midden van de aangroeiende opwinding, terwijl de onrust over mogelijke plannen van de royalisten grooter werd, kwamen tijdingen van nederlagen aan de grenzen. Longwy werd op 24 Augustus ingenomen; in Parijs verwekten de royalisten samenscholingen, onder de ramen van de Temple, waar Lodewijk gevangen gehouden werd, klonken de kreten Vive le Roi. In de gevangenissen spraken de verdachten van het naderend uur van hun bevrijding. Een week later kwam het bericht dat Verdun door de troepen van den hertog van Brunswijk was ingesloten. 2 September werd de stad ingenomen.

Weer kreeg Parijs de leiding. De Commune nam het besluit tot vorming van een leger op het Champ de Mars. Roland stelde in de Législative voor dat de Volksvertegenwoordiging zich zou terugtrekken achter de Loire. Danton verzette zich krachtig: „Frankrijk leeft in Parijs; wanneer Parijs verlaten wordt, wordt Frankrijk in handen van den vreemdeling gegeven. Parijs moet verdedigd worden met alle krachten waarover wij beschikken kunnen." Hij maakte gebruik van de geestdrift der Parijzenaars. Ieder man, die weigerde de wapens op te vatten moest met den dood gestraft worden. „De klok die geluid zal worden, is geen alarmklok, maar het aanvalsignaal voor den storm op de vijanden van het vaderland, wij hebben moed noodig, moed, en Frankrijk is gered."

In den ochtend van dienzelfden dag was het plebs van de hoofdstad al in oproer gekomen. 's Morgens in de vroegte van 2 September werden de deuren der Abbaye opgebroken, de gevangenen uit hun vertrekken gehaald en vermoord. In die uren, waarin de bloeddorstigste individuen hun moordlust botvierden, droeg de Commune haar gezag over aan het ingestelde Comité de Surveillance waarin Marat zitting kreeg, Marat degene die tot het uitoefenen van eigen gerechtigheid den raad had gegeven. Alleen de gevange-

nen die wegens disciplinaire vergrijpen of schulden zich in arrest bevonden werden beschermd. Op 3, 4, 5 en 6 September werden de moorden voortgezet; de gevangenissen la Force, Chatelet, Salpêtrière, Bicêtre werden leeggehaald, de muren ervan dropen van bloed. Een der meest genoemde slachtoffers was de vriendin van Marie Antoinette, de prinses Lamballe. Met haar hoofd op een piek trokken de moordenaars door de stad naar de Temple, waar het koninklijk gezin was. Marat zond van zijn drukkerij een circulaire uit naar de departementen in een omslag van het ministerie van justitie, buiten medeweten van Danton, waarop te Reims, te Meaux, te Lyon en te Châlons het voorbeeld van de hoofdstad gevolgd werd.

Gedurende die verschrikkelijke tooneelen deed de Législative niets, noch Danton, noch Roland, er was geen vertrouwbaar garnizoen in de hoofdstad; de troepen stonden aan de grens. Brissot en zijn vrienden beschuldigden Danton, dreven dezen daardoor later naar de zijde van Robespierre.

De moorden in de eerste dagen van September zijn het werk geweest van een bende van eenige honderden booswichten, die te midden van de ontsteltenis haar slag heeft geslagen. Ieder kreeg een afschuw van het gebeurde. Zelfs Marat deed eenige weken later pogingen om zijn medeplichtigheid te loochenen. Het volk van de faubourg Saint-Antoine betuigde voor de balie der volksvertegenwoordiging, dat het geheel buiten de gruwelen stond. De afschuw over de handelingen der „Septembriseurs" was algemeen. Toen eenige weken daarna een vrijwilliger in het leger, pas bij zijn afdeeling gekomen, er zich op beroemde een der moordenaars van de prinses Lamballe te zijn, vlogen de sabels van zijn kameraden uit de scheede en werd hij neergeslagen. Een Septembriseur kon men niet dulden in het leger.

Maar eerst op 6 September heeft Parijs aan het moorden een einde kunnen maken.

De Septembermoorden hebben de revolutie veel nadeel gedaan. Bij de bespreking van de revolutie zal de herinnering er aan steeds naar voren dringen. De maand September is een der verschrikkelijkste geweest, die haar schaduw werpt over de geheele omwenteling; hij is het bewijs van de binnenlandsche verwarring.

Tegenover het buitenland stond men als één man, schoof men persoonlijke antipathiën op zijde. Dumouriez was allerminst gezien bij de Girondijnen, toch hadden deze hem het bevel over het leger opgedragen; de Montagnards mochten hem evenmin, toch steunden zij de Girondijnen. Danton was zijn vriend niet en vond hem, in weerwil daarvan, den man dien men noodig had.

In het midden van September hield Dumouriez het Argonnerwoud bezet, tegenover de Pruisen, vastbesloten niet te wijken. Zijn troepen werden versterkt door de boeren in den omtrek, die hem niet slechts behulpzaam waren bij het aanwijzen van stellingen en het opwerpen van versterkingen, maar ook als strijders bij hem dienst namen. Hij wilde van de heuvels de Thermopylae van Frankrijk maken, al waren zijn troepen ongeoefend, als was de samenhang slecht. Onderhandelen met den vijand verkoos hij niet; een paar ontvangen brieven werden ongeopend verscheurd: „met kanonskogels zal ik er op antwoorden," was zijn bescheid.

De émigrés, die in het leger van Brunswijk waren, twijfelden geen oogenblik aan de vernietiging van het Fransche leger. Als porcelein zou het gebroken worden. Waren het niet de beroemde Pruisische troepen, de leerlingen van Frederik de Groote, die tegen revolutiemannen opmarcheerden? Op 20 September bij Valmy, begon den strijd met een aanval

op de troepen van Kellermann, de intrépide, de onverschrokkene, zooals hij later bekend zou worden. De Pruisische artillerie opende het gevecht uit 54 vuurmonden, het Fransche geschut gaf antwoord, goed gericht, zonder onderbreking. Daarna rukte de geduchte Pruisische infanterie op, stram en vast, als op het paradeveld. Hoog opgericht stak Kellerman zijn steek op den degen, zichtbaar voor vriend en vijand. „Vive la Nation!" En duizenden van zijn manschappen herhaalden dien kreet, die luid opklonk tegen de heuvels, boven het bulderen van het geschut, boven het knetteren der geweren uit. Staande met geveld geweer wilde men den storm afwachten. Tot een handgemeen kwam het niet, het Fransche kanonvuur hield de Pruisen tegen, de aanval werd niet doorgezet. De hertog van Brunswijk besloot zijn oude positie weer in te nemen: „Hier schlagen wir nicht".

De z.g. „kanonnade van Valmy" is geen veldslag geweest. Toch was haar beteekenis groot, omdat de Fransche soldaat vertrouwen kreeg in eigen kracht; vertrouwen ook in de aanvoering. Goethe, die bij de Pruisische troepen, het gevecht heeft gadegeslagen, moet het gewicht ervan hebben begrepen. 's Avonds zat hij te midden van verschillende hoofdofficieren bij een kampvuur, waar het gebeurde besproken werd. Hij deed niet mee aan het schelden op de sansculotten, liet andere woorden hooren: „Van deze plaats en van dit uur dagteekent een nieuw tijdvak in de wereldgeschiedenis. Gij, heeren, kunt u er later op beroemen bij de geboorte ervan tegenwoordig te zijn geweest!"

De Fransche émigrés en de buitenlandsche legers hadden de kracht van de weermacht van het Fransche volk leeren kennen; zij moesten erkennen dat het tot iets hoogers en beters in staat was dan het leeghalen van gevangenissen en vermoorden van weerloozen.

HET ZELFBESTUUR DER BURGERS.

HOOFDSTUK VI.

DE CONVENTIE TOT AAN DE TERECHTSTELLING VAN LODEWIJK XVI.

IN de eerste weken van September hadden de verkiezingen plaats gehad voor leden van de nieuwe vertegenwoordiging, waartoe op 10 Augustus het besluit was gevallen. Op 21 September kwam de Conventie bijeen, nog niet voltallig, daar de verkiezingen nog pas een week waren afgeloopen. Royalisten kon men onder hare leden niet vinden, gematigden zeer weinig. Twee betrekkelijk kleine groepen, ieder ongeveer honderd personen sterk zouden er weldra den toon aangeven, elkaar gaan bestrijden tot het verkrijgen van de leiding: de Gironde en de Montagne. De overige 500 leden zouden zich nu bij de eene, dan bij de andere groep aansluiten, zij vormden de Plaine, of ook wel de Marais.

De Gironde — ook onder de Conventie was de naam nog niet ingeburgerd, sprak men nog veel van Brissotins — ontleende haar kracht aan de departementen; haar voornaamste woordvoerders waren afkomstig uit Bordeaux. De meesten hadden zitting gehad in de Constituante of in de Législative. Vergniaud, Condorcet, Brissot, Isnard, Pétion hadden hun sporen reeds verdiend.

De Montagne vormde de uiterste linkerzijde. De naam was tijdens de Constituante niet gehoord, onder de Législative een enkele maal, tijdens de Conventie werd de aanduiding als Montagne populair. De club der Jacobijnen vormde het kader ervan en al heel spoedig werden de namen Montagnard en Jacobijn synoniem. Parijs had geen Girondijnen afgevaardigd, slechts Montagnards. Weldra zal het duidelijk worden dat de Montagnards het overwicht van Parijs voorloopig voor het behoud der republiek noodzakelijk achten, terwijl de Girondijnen aan de hoofdstad niet meer beteekenis willen toekennen dan aan een der 82 andere departementen. Onder de Montagnards die zitting kregen in de Conventie hadden o.a. Robespierre en Grégoire deel uitgemaakt van de Constituante. Cambon, Lindet, Couthon waren lid geweest van de Législative. Danton, Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Legendre, Marat, Saint Just, de schilder David, Robespierre Jr., Fouché, Barras, Tallien, maakten voor het eerst deel uit van de volksvertegenwoordiging. De eenheid van de Montagne was slechts schijn; al spoedig kreeg men Robespierristen, Maratisten, Dantonisten.

Bij de Plaine telde men heel wat mannen die in de afgeloopen jaren grooten invloed hadden gehad. Zij zouden eerst weer beteekenis krijgen wanneer de Girondijnen en Jacobijnen door twisten elkander hadden vernietigd. Dan komt de leiding aan de Plaine, op het einde der revolutie. Eerst helpt zij de Gironde, daarna de Montagne. Een eigen opinie vindt men de eerste jaren niet bij haar.

De groote moeilijkheid, waarmee de Conventie gedurende haar geheele bestaan te worstelen heeft gehad, is het instellen van een bestuur geweest. Vertegenwoordigers van haar gezag in de departementen waren er niet: de besturen der gewesten en steden stonden geheel los van haar. Om de recruteering van

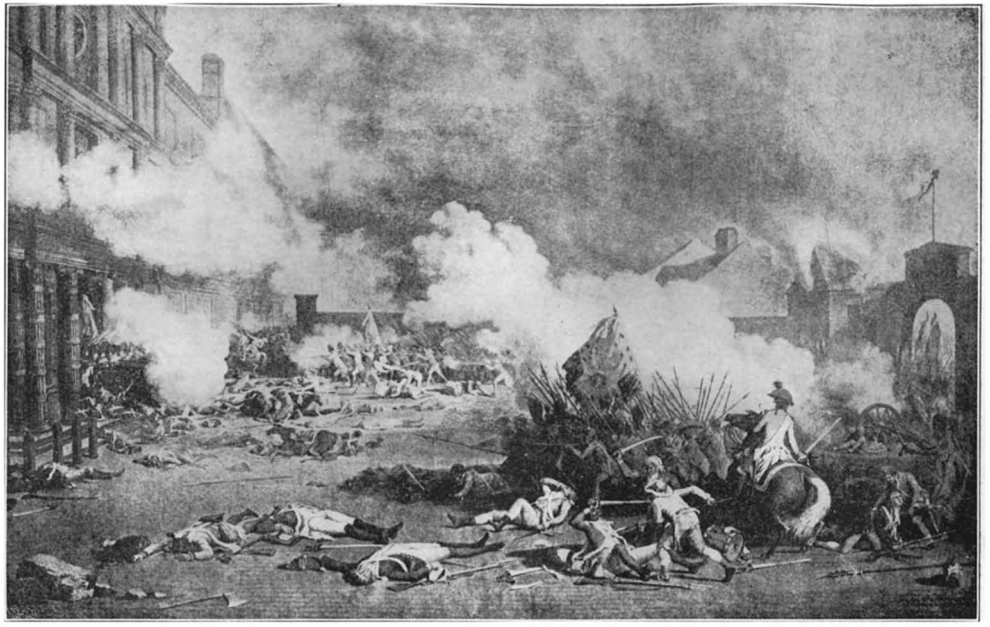

Bestorming van de Tuillerieën door het volk 10 Aug. 1792. Schilderij van Duplessis-Bertaun.
Musée du Louvre.

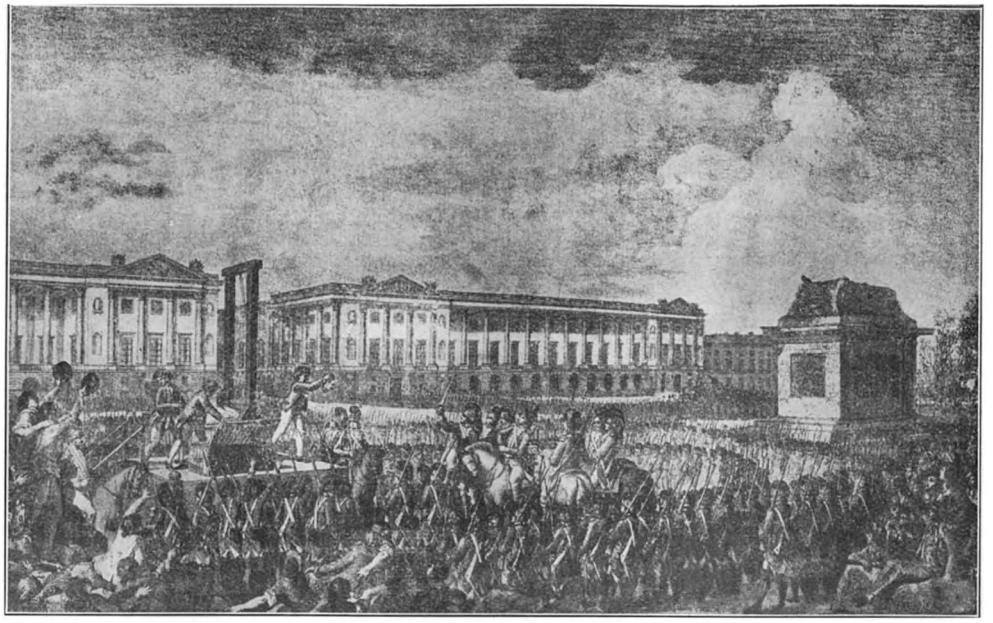

Terechtstelling door de guillottine van Lodewijk XVI, 21 Jan. 1793. Een der helpers toont het hoofd aan de menigte onder de uitroep: Leve de fransche Natie!

(Dayot. Révolution franç.)

het leger, de inning der belasting, de werkzaamheid der justitie geregeld te doen geschieden moest zij er toe komen, bizondere comité's te vormen; naast de lokale besturen de Jacobijnsche genootschappen, naast de gewone rechtbanken, de revolutionnaire. Op dat alles moest toezicht gehouden worden, daarvoor zijn dan de „représentants en mission," de volksvertegenwoordigers die het land ingezonden worden, voorzien van een buitengewone volmacht.

De Conventie had geen enkele wet waardoor haar bevoegdheid geregeld werd. Zij was immers opgeroepen om een Constitutie te maken? Zij vereenigde in zich alle bevoegdheden: die van het uitvoerend gezag zoowel als van het wetgevend gezag of van de rechtspraak. Omdat haar gezag niet omschreven was, werd het bestreden, wanneer de maatregelen, die getroffen werden, geen goedkeuring vonden. De Commune van Parijs meende vaak niet minder te zijn, nam soms besluiten juist tegenovergesteld aan die van de Conventie. De secties van Parijs, de bataillons der nationale garden namen beslissingen, die zij dezelfde beteekenis toekenden als de decreten van de Volksvertegenwoordiging. Een groep toevallig samen gekomen burgers meende rechten te hebben en te kunnen handelen als „het souvereine volk"; zij behandelde de Conventie als haar gelijke, soms als haar mindere, ofschoon deze gekozen was door de geheele natie.

Gedurende de eerste maanden hadden de Girondijnen den steun van de Plaine en konden daardoor leiding geven. Zij bezetten de ministerszetels; uit hun midden werd steeds de voorzitter der Conventie aangewezen. Door hun bladen gaven zij de publieke meening een richting. Hun medestander Dumouriez verzekerde hun de sympathie van het leger. Men vertrouwde hen als goede republikeinen, daar Brissot, Condorcet en anderen hunner partij reeds de wensche-

lijkheid van het uitroepen van een republiek hadden betoogd, toen Robespierre zoover niet wilde gaan en nog de republiek voor onmogelijk had gehouden. De Girondijnen hadden de boeren en burgers gewapend, den oorlog doorgedreven tegen de vorsten, zij hadden de roode muts aanvaard als teeken der revolutie.

In de eerste zitting der Conventie viel het besluit dat de nieuwe regeeringsvorm van Frankrijk zou zijn de republikeinsche. Gelijk hiermee wilde men de bezittende klasse geruststellen betreffende haar eigendommen en enkele uitingen over communaal bezit den kop indrukken. De aanhangers van de „loi agraire", het verdeelen van het grondbezit, vonden bestrijding bij alle partijen in de Conventie, van haar begin tot haar einde. Op voorstel van Danton werd het eigendomsrecht gewaarborgd; een half jaar later werd zelfs de doodstraf gesteld op het propaganda maken voor de „Loi agraire". De boeren en de bourgeoisie gevoelden zich gerustgesteld.

Maar er waren nog andere onderwerpen die Frankrijk bezig hielden, die vrees verwekten. Er werd reeds gesproken van een mogelijke dictatuur van Robespierre, Marat en Danton. Die vrees werd opzijde geschoven toen Danton voorstelde dat geen Constitutie van kracht zou zijn, zoo lang zij niet door de stemgerechtigde Franschen in de grondvergaderingen was goedgekeurd.

De eerste besluiten der Conventie vermeerderden het vertrouwen in haar toekomstig werk. Toch stond zij reeds in die zelfde dagen voor groote moeielijkheden, de erfenis van haar voorgangster. De vrees voor de actie der niet beëedigde geestelijkheid was niet verdwenen, was dikwijls veranderd in een afkeer van de kerk. Vooral in Parijs. Daar had de Commune reeds besluiten genomen woordoor de uitoefening van den Godsdienst verschillende malen belet was,

had men de nationale garde het verbod gegeven behulpzaam te zijn bij de gebruikelijke processie op Hemelvaartsdag. Er kwam een richting op tegen den Katholieken Godsdienst, niet alleen tegen de onbeëedigde priesters. Op den laatsten dag van haar bestaan had de Législatieve het decreet uitgevaardigd tot instelling van den burgerlijken stand. Deze nieuwigheid vond èn bij de niet beëedigden en bij de beëedigden weerstand; men vond er in een aanslag op de heiligheid van het huwelijk, ja meer nog op de geheiligdheid van het gezin, toen gelijk daarmee de wet op de echtscheiding was aangenomen.

Het Katholieke gedeelte van Frankrijk, dat gehecht was aan de kerk en aan den Godsdienst, zag de weg geopend voor nog meer gevreesde veranderingen. De ongerustheid werd nog grooter toen bekend werd dat Cambon in de Conventie het voorstel had gedaan tot afschaffing van het budget van den eeredienst, in de eerste plaats om redenen van bezuiniging, waardoor belastingvermindering mogelijk zou worden. Het voorstel vond in de Conventie een algemeene bestrijding, ook in de Jacobijnenclub werd het fel gecritiseerd. Danton en Condorcet verklaarden zich er tegen, ook al omdat hierdoor de beëedigde priesters getroffen zouden worden en men aan de voormalige monniken die door de revolutie uit hun kloosters waren gezet, de eenige bron van inkomsten zou ontnemen. Met Danton en Condorcet, werd het voorstel bestreden door Robespierre, die als geloovig deïst, den Godsdienst niet wilde aanvallen. Maar, al was het voorstel verworpen, de geloovige Franschen gingen zich afvragen of de toekomst niet meer gevaren zou brengen.

Nu heette het nog dat Cambon alleen door bezuinigingsmotieven gedrongen was. Want bezuiniging, daar was ieder het over eens, moest er komen. De oorlog begon steeds meer te eischen. Om de belasting-

druk niet nog meer op te voeren moest overgegaan worden tot verdere uitgifte van assignaten, die men wilde dekken door nog niet verkochte goederen van émigrés en door de staatsbosschen. Een gevaarlijk experiment, waarvan de nadeelen direct merkbaar werden. Aanstonds gingen de graanprijzen omhoog, werd het brood duurder, speculanten maakten gebruik van de gelegenheid. De leveranciers voor het leger kochten reusachtige voorraden op, de intendance werkte maar al te vaak samen met de leveranciers; de boeren trachtten het graan zoo lang mogelijk vast te houden, om het eenige weken later duurder te kunnen verkoopen; voor den burger was het brood haast niet meer te betalen. De industrie kreeg moeilijkheden wegens hooger geëischte loonen, in Lyon waren reeds duizenden werklieden werkeloos. Maar in de Conventie waren er geen vertegenwoordigers te vinden, die inzagen dat de groote fout was het uitgeven van slecht geld; alleen Camille Desmoulins heeft voor de vermeerderde uitgiften van assignaten gewaarschuwd.

Terwijl de Conventie in haar eerste zittingen bijeen was, kwam de tijding van de overwinning bij Valmy. En gedurende de eerste maanden van haar bijeenzijn volgden de berichten van overwinningen elkaar op. Het werd geen verdediging meer, maar een aanval, een propagandastrijd voor de nieuwe beginselen, waarnaar duizenden over de grenzen van Frankrijk verlangend de handen uitstrekten. Uit Savoye kwamen verzoeken om Fransche hulp te Lyon. De generaal Montesquieu rukte het Sardinische Savoye binnen; waar zich de driekleur vertoonde werden de poorten geopend. Op 22 September reeds kon de generaal melden dat hij geen overwinning behaald, maar een volk bevrijd had. In October sprak een volksstemming zich voor de vereeniging met Frankrijk uit.

Spoedig was ook Nizza bezet. Custine gaf gehoor

aan den oproep van Duitsche burgers en rukte de Rijnstreek binnen. Als rijpe kersen vielen de steden in handen der Franschen. Spiers, Worms, Mainz, ze gaven zich over zonder eenigen weerstand van beteekenis. Overal vormden zich daar patriottenclubs, werd er gedanst om een opgerichte vrijheidsboom. Wij kennen die gebeurtenissen uit onze eigen geschiedenis, wij weten ook hoe duur de bevrijding gekocht is. De overwinningen in het Oosten waren niet anders dan die van eenige jaren later in het Noorden. Weldra vormden de bezette gebieden aan den Rijn een republiek en kwam te Mainz een conventie bijeen, in navolging van die van Parijs; daar werd besloten tot aansluiting van het geheele gebied links van den Rijn bij Frankrijk.

Terwijl de strijd aan de Oostgrens in het laatst van '92 voor de Franschen gemakkelijk was, waren de moeilijkheden aan den Noordkant grooter. De Oostenrijkers onder bevel van den hertog van Saksen-Coburg belegerden Rijsel. Van 20 September tot 7 October werd de stad gebombardeerd, meer dan 400 huizen werden in asch gelegd, maar de burgerij hield zich uitstekend, wilde van geen overgave hooren.

In November richtte Dumouriez zijn troepen naar het Noorden. Bij Jemappes viel hij de Oostenrijkers aan, die zich langs de heuvels een uitstekende stelling hadden uitgezocht en goede punten voor hun batterijen hadden genomen. Voor het artillerievuur hielden de jonge soldaten een moment halt: de aarzeling kon door een paniek gevolgd worden. Maar op dat gevaarlijke oogenblik weerklonk bij een afdeeling de Marseillaise, het gezang werd vernomen, de vrees overwonnen en met de bajonetten werden de stellingen van de Oostenrijkers genomen en schoongeveegd. Er was iets nieuws in het leger gekomen, wat de troepen van het Ancien régime niet kenden, waartegen ingeranselde tucht niet bestand was: de geestdrift voor

een zaak die allen heilig was, de bereidvaardigheid om in den dood te gaan, liever dan te wijken. De verliezen der Franschen waren groot, grooter dan die der geallieerden, maar duizenden stonden klaar om zoo aanstonds de plaatsen der gevallenen in te nemen, met dezelfde geestdrift, met dezelfde offervaardigheid.

Als in een stormwind trokken de Fransche troepen door België; op 6 November hadden zij de overwinning bij Jemappes behaald, den dag daarna was Dumouriez al in Bergen, den 14en in Brussel, den 15en in Luik. Onder zijn officieren was de hertog van Chartres, die later als Louis Philippe in 1830 koning van Frankrijk zou worden, de zoon van den hertog van Orleans, die onder den naam Egalité lid was van de Conventie. Dumouriez had nog niet de veeleischendheid der latere generaals van de revolutie, die, zooals Napoleon het zou doen, het bezette land leeg haalden ten voordeele van Frankrijk. Dumouriez legde België een schatting op van honderd millioen, toch al een aanmerkelijk bedrag, maar deed verder alles wat hij kon om de gevoeligheid der „bevrijde Belgen" te ontzien. 't Was een lastige taak, vooral waar de invloed der geestelijkheid er zoo groot was en de adel er ontzien moest worden. Daarom hield hij de vorming van Jacobijnen-clubs zooveel mogelijk tegen en bood weerstand aan de bevelen uit Parijs om van België een spuigat te maken voor de assignaten. Voor den verkoop van geestelijke goederen in België gevoelde hij weinig. Danton werd naar het Noorden gezonden om den generaal betere revolutionnaire denkbeelden bij te brengen, maar had weinig succes.

De overwinningen hadden in Parijs het denkbeeld doen ontstaan de militaire uitgaven te verlichten door bijdragen van de bevrijde volken. Niet alleen door rechtstreeksche bijdragen, doch ook door verdere tegemoetkomingen. De contracten door Dumouriez met leveranciers gesloten, werden verbroken en

mochten in het vervolg alleen worden aangegaan door Commissarissen van de Conventie. De Conventie ging verder dan Dumouriez wilde toen zij reeds in Novem ber het decreet uitvaardigde, dat Frankrijk iedere natie zou ondersteunen, die zich wilde bevrijden. Was het geen uitdaging voor de landen met wie de jonge republiek nog niet in oorlog was? Robespierre, die maanden voor den oorlog met Oostenrijk en Pruisen al gewaarschuwd had voor buitenlandsche verwikkelingen, was tegen een mogelijke uitbreiding van den strijd; tegen de oorlogszuchtige neiging van de Gironde kon hij echter geen dam opwerpen.

Achter een front zijn vaak door regeeringen bepalingen gemaakt, die door de legerleiding veroordeeld worden. Dumouriez heeft het ondervonden in België; waar hij voorstander was van het invoeren van geleidelijke hervormingen, kreeg hij uit Parijs bevelen, dat alles aanstonds veranderd moest worden in navolging van het Fransche voorbeeld. In December decreteerde de Conventie dat in alle landen waar het Fransche leger binnengerukt was, de aristokratische autoriteiten terzijde moesten worden geschoven en hun gezag in handen gesteld zou worden van sansculotten. In bezitname van kerkelijke goederen werd eveneens bevolen. Als belooning kreeg het bevrijde volk dan afschaffing van tiendrechten en van heerlijke rechten. Maar men vergat dat men de bevrijde landen zoo wierp in een verwarring, waaruit men in Frankrijk zelf geen uitweg had gevonden. Dumouriez zag het gevaar in; hij begon zich af te vragen of de regeering in Parijs zijn overwinningen niet in gevaar bracht, zijn bewondering, zoo hij die ooit gehad had, voor de nieuwe regeeringsmannen verdween. Er zou niet zoo heel veel moeten gebeuren of hij zou de revolutie in den steek laten, verraad plegen, gelijk de uitdrukking zou worden. De ontevredenheid bij hem was er a spoedig na de inbezitname van België.

Gedurende de eerste maanden van de Conventie, zijn er heel wat besluiten genomen, belangrijke en onbelangrijke. Was het van veel beteekenis dat voorgeschreven werd de aanroep citoyen te gebruiken instede van Monsieur? Was het goed dat men voorschreef een nieuwe tijdrekening in te voeren, met als aanvang de datum van het bijeenkomen van de Conventie, het jaar I van de Republiek? Was het verstandig dat al op 23 September Roland aandrong op de vorming van een bizondere garde voor de vergadering; alzoo een blijk van wantrouwen tegen de Parijsche bevolking?

De tegenstelling tusschen Girondijnen en Jacobijnen was er reeds aanstonds na het bijeenkomen van de Conventie en zou spoedig scherper worden. De Plaine hielp hieraan mee door aanvankelijk de Gironde naar voren te schuiven. Op 11 October moest een Commissie benoemd worden om de Constitutie te ontwerpen; behalve Danton waren het slechts vrienden van Roland, overtuigde Girondijnen, die tot het comité benoemd werden. Danton stond alleen en sloot zich nauwer aan bij de Jacobijnen. De Jacobijnen, nijdig dat er in de Conventie niet genoeg rekening met hen werd gehouden, verheerlijkten de Parijzenaars. Robespierre en Marat, die in de volksvertegenwoordiging geen ingang voor hun woorden vonden, gaven in de Jacobijnenclub onder aandachtig toeluisteren van de propvolle tribunes, uiting aan hun ontevredenheid. Hoe anders zou de loop van de volgende jaren geweest zijn, wanneer in het laatst van '92 de Gironde de meeningen van de Montagne, die nagenoeg even talrijk vertegenwoordigd was als zij, in overweging had genomen! Ook voor de Plaine geldt dit verwijt, want zij maakte de exclusieve politiek van Roland mogelijk. Toen Robespierre op een persoonlijken aanval, zich in October verdedigen wilde, weigerde de vergadering hem aan te hooren en eerst na een week gaf zij hem het woord.

Hébert, die er altijd op uit was in troebel water te visschen, kreeg herhaaldelijk gelegenheid zijn gal tegen de Conventie uit te spuwen; zijn venijnig blaadje Père Duchêne vond gretige lezers bij het mindere volk, bij de mannen van 14 Juli en 10 Augustus, waarin hij Roland aftakelde: „voor den donder," wat deed die „oude geschoren vos," die zich te buiten ging aan „buffelarij" die aan tafel de belangen der Republiek in gevaar bracht; hij schold op de valsche haren van Madame Roland. Reeds heel gauw was het te voorspellen dat de verschillen alleen door geweld bijgelegd konden worden, wanneer de aanhangers van Roland en Brissot geen rekening wilden houden met de minderheid in de vergadering en met het Parijsche volk daar buiten.

Op den 10 October kwam een verzoek van de Jacobijnenclub te Auxerre in behandeling, dat aandrong op berechtiging van Lodewijk XVI. De vraag stellen, stond reeds gelijk met een veroordeeling. Saint-Just was van meening dat men den koning moest behandelen als vijand, Robespierre was het daarmee eens, een proces was niet noodig: „Volken oordeelen niet als een gerechtshof; zij vellen geen vonnis, maar slingeren een bliksemstraal, zij veroordeelen koningen niet, maar werpen hen terug in het niet." Doch ook meer bezadigde, verstandige woorden werden vernomen van Marat. Met de grootste kalmte, zeide hij, moesten de leden der Vergadering uitspraak doen over het lot van den ex-monarch; minder voor hun eigen eer, dan wel om aan zijn aanhangers het voorwendsel te ontnemen hen te lasteren, door de beschuldiging dat zij hem met het zwaard der wet vermoorden. Op den 3den December werd het besluit genomen dat Lodewijk Capet door de vergadering gehoord en geoordeeld zou worden.

De akte van beschuldiging vermeldde de handelingen van den Koning en berustte op stukken die

men in de Tuileriën had gevonden. Uit die papieren bleek dat herhaaldelijk beproefd was revolutiemannen om te koopen, werd het bewijs geleverd dat Mirabeau geld van het Hof aangenomen had. De pensioenen betaald aan ex-lijfwachtsoldaten, de gelden toegezonden aan émigrés, waren wel de gevaarlijkste feiten die uit die papieren bleken. Juridisch hadden ze feitelijk weinig waarde. Daarbij kwam nog dat ze in beslag genomen waren niet in bijzijn van den koning, en niet aanstonds onder getuigen verzegeld zijn geworden. Hoe was het bewijs te leveren dat ze niet vervalscht waren, dat er geen andere stukken aan waren onttrokken? Ja, wanneer de Conventie de later gevonden brieven van Marie Antoinette had gekend, dan had ze een beschuldiging van hoog verraad kunnen samenstellen; nu was de beschuldiging vaag.

Slechts twee maal is Lodewijk als beklaagde voor de balie der Conventie verschenen. Zijne houding was kalm en waardig. Zijn raadslieden waren Malesherbes, Fronchet en een jeugdige advocaat Desèze, die het pleidooi hield. Hij wees er op dat Lodewijk de eenige Franschman was voor wien geen wet of wettelijke vormen bestonden, naar het scheen. Immers de rechten die men iederen burger toestond werden vóór hem terzijde gesteld. De Jacobijnen voelden de juistheid ervan; maar ook zij waren tot den ondergang van den ex-koning besloten. Marat ging over naar de zijde van Robespierre; de tiran moest beschouwd worden als een vijand van het openbaar welzijn, „dien men met de wapens in de hand heeft gegrepen." Dat was weer de Marat uit de Augustusdagen, de bloedige, de wreker!

De Conventie kon zich niet onttrekken aan den invloed van Parijs; in het begin van December was de Commune er vernieuwd, nauwelijks geïnstalleerd had zij de veroordeeling van den koning gevraagd.

Wat kon het dezen baten dat hij zich, toen de vlucht naar Varennes en de schietpartij op het Champ de Mars ter sprake kwam, beriep op het feit dat hij daarna de Constituante had bezworen? Zijn veroordeeling immers stond vast.

De Girondijnen waren voor het proces geweest, maar velen hunner hoopten het leven van den koning te kunnen redden. Vergniaud wees op de gevolgen die een terechtstelling kon hebben, maar nu men eenmaal met het proces begonnen was, bestond er maar een mogelijk einde: het uitspreken van den doodstraf.

Ten slotte werd besloten dat aan de Conventie drie vragen voorgelegd moesten worden: Is Lodewijk schuldig? — Heeft hij beroep op het Volk? — Welke straf moet worden toegepast?

Op den 15 Januari 1792 nam de hoofdelijke stemming een aanvang. Ieder afgevaardigde moest, na het aflezen van zijn naam op het spreekgestoelte komen en met luide stem zijn meening bekend maken. Van 15 tot 19 Januari hield de vergadering onafgebroken zitting, dag en nacht. Met op 30 na algemeene stemmen werd de eerste vraag bevestigend beantwoord en Lodewijk schuldig verklaard aan samenspanning tegen de vrijheid van de Natie en de veiligheid van den Staat.

Het beroep op het volk, waardoor de ten uitvoerlegging van het vonnis voor een onbepaalden tijd zou worden uitgesteld, werd verworpen met 453 tegen 281 stemmen.

De derde stemming werd meer gecompliceerd. Verschillende leden deinsden terug voor de doodstraf zonder meer. Condorcet, een principieel tegenstander van de doodstraf stemde voor de zwaarste straf daarna; Brissot was vóór, doch wilde de ten uitvoerlegging opschorten tot dat het volk de Constitutie, die door de Conventie moest worden ontworpen, zou hebben

goedgekeurd, alzoo weer een verkapte poging tot een beroep op de natie. De Gironde was dus verdeeld; sommigen waren voor de doodstraf, anderen voor verbanning. Zelfs onder de leden der Montagne hoorde men met ontsteltenis dat Philippe Egalité, de hertog van Orleans, zijn stem onvoorwaardelijk uitbracht voor de doodstraf van zijn bloedverwant. Van Egalité kon men alles verwachten, had hij Marat niet finantiëel gesteund voor de uitgave van zijn schendblad Père Duchêne? Toch ging er een rilling door de bergpartij toen zijn woorden gehoord werden: „pour la mort sans sursis": de dood zonder uitstel!

Van de 749 afgevaardigden hebben er 721 aan de stemming deelgenomen. Voor gevangenhouding of verbanning verklaarden zich 290, voor de doodstraf met uitstel 46, voor de doodstraf 387.

Op den 19den Januari had een laatste stemming plaats om te beslissen wanneer het vonnis voltrokken moest worden. Met 380 tegen 310 stemmen viel het besluit tot ten uitvoerbrenging binnen 24 uur.

De stemmingen hebben plaats gehad, zonder dat de afgevaardigden van de zijde der bevolking van de hoofdstad pressie ondervonden. Men heeft hen vrijgelaten in het vellen van een oordeel. Misschien hebben enkele verkapte royalisten gepoogd door omkooping den koning te redden. De zaakgelastigde van Spanje schijnt ten minste getracht te hebben enkele afgevaardigden over te halen hun stem voor een mildere straf uit te brengen. Wanneer echter Camille Desmoulins schrijft dat het Engelsche goud bij stroomen vloeide om den koning te redden, mag men aannemen dat hij geloof heeft geschonken aan praatjes van de straat.

De leden der Conventie meenden een plicht te vervullen met het stemmen vóór de doodstraf. Carnot getuigde later dat geen plicht hem zooveel had gekost. Men vergist zich wanneer men meent dat de afgevaardigden die voor de doodstraf hun stem uitbrachten

dit deden uit vrees. Want het voorstemmen immers kon veel gevaarlijker zijn, daar Parijs nog honderden soldaten van het hof, gardes constitutionnels, herbergde. Den avond vóór de tesechtstelling van Lodewijk XVI sprak een oud soldaat van de koninklijke garde in een restaurant Lepelletier de Saint-Fargeau, lid van de Conventie aan, met de vraag: „je hebt immers voor den eood gestemd" en doorstak den afgevaardigde met een mes; de moordenaar wist te ontsnappen.

In den avond van 20 Januari nam Lodewijk XVI in de Temple afscheid van de zijnen. Daarna sprak hij eenige uren met een niet-beëedigden priester. Van twee tot vijf uur heeft hij nog wat geslapen. Om negen uur verliet hij de gevangenis; het rijtuig van den maire van Parijs bracht hem naar de Place de la Révolution waar het schavot was opgeslagen.

De ruimte om het schavot was afgezet door bataillons van de nationale garde onder bevel van Santerre. Toen de koning op het platvorm gekomen was, wilde hij zich aanvankelijk de handen niet laten binden, doch op raad van zijn biechtvader gaf hij toe. Hij deed een poging om het volk, dat achter de troepen stond, toe te spreken. Duidelijk verstaanbaar sprak hij: „Ik sterf onschuldig, ik vergeef mijn vijanden en wensch dat mijn bloed den Franschen tot nut moge verstrekken en Gods toorn moge bevredigen." Toen vielen de trommels in, de roffels maakten zijn verdere woorden onverstaanbaar. Tien minuten over tienen viel het hoofd van Lodewijk XVI, nog meer het slachtoffer van het verdwenen regeeringsstelsel dan van zijn eigen daden, hoe verkeerd die ook geweest mogen zijn.

De terechtstelling van Lodewijk XVI heeft Frankrijk geen rust gebracht. In het buitenland, waar men in sommige kringen de revolutie tot dusver niet onwelgevallig was geweest, kreeg men een afschuw van de

„koningsmoordenaars". Engeland werd er door gedwongen naar de zijde van Pruisen en Oostenrijk, een machtige coalitie zou zich gaan vormen. En in Frankrijk zelf beproefden weldra de royalisten een uiterste poging om de republiek ten val te brengen. De Vendée werd hun punt van uitgang. Inwendige verdeeldheid onder de „koningsmoordenaars" zou het gevaar nog vergrooten. De moeielijkste dagen, die men achter zich dacht te hebben, lagen nog in het verschiet.

HOOFDSTUK VII.

DE STRIJD TUSSCHEN GIRONDIJNEN EN JACOBIJNEN.

REEDS den 24 Januari gaf de Engelsche regeering aan den vertegenwoordiger van Frankrijk bevel Engeland te verlaten. De bezetting van België had Pitt, den Engelschen minister, reeds onaangenaam gestemd, de dood des konings gaf hem een goede aanleiding zich tegen de machtsuitbreiding te verzetten. Engeland heeft nimmer kunnen dulden dat België gevoegd zou worden bij Frankrijk, in de 17de eeuw niet, in de achttiende al evenmin. In Spanje kwam de leiding in handen van Godoy, een fel tegenstander der revolutie, die zich haastte met aansluiting bij de verbonden vorsten, wat ook geschiedde in Napels, waar de koningin Carolina, zuster van Marie Antoinette geen moeite had om haar gemaal te overreden. Waar de conventie zag dat allen zich tegen haar vereenigden, besloot zij aan den toestand van onzekerheid een eind te maken en zond reeds op 1 Februari de oorlogsverklaring aan Engeland en „den stadhouder" van de Vereenigde Nederlanden, op 7 Maart aan den koning van Spanje. Eenige weken later ontving zij de oorlogsverklaring van het Duitsche rijk, waardoor alle kleine Duitsche vorsten gemeene zaak maakten met de Habsburgers en Pruisen.

In de Vendée had men zich sinds '91 reeds verzet; de adel was er meer verbonden met de boeren dan in één ander gebied van Frankrijk, de boer conservatief en gehecht aan zijn geestelijken, die voor het meerendeel den eed op de Constitutie niet hadden willen afleggen. Nu na den dood van Lodewijk XVI predikten de adel en geestelijkheid openlijk den strijd tegen de republikeinen, tegen de godloochenaars in de steden. En zij vonden gehoor; binnen eenige weken was de Vendée tegen de revolutie in het geweer, hoorde men van moorden op patriotten. Honderd duizend boeren waren gewapend, onder aanvoering van den rijtuigmaker Cathelineau, de jachtopziener Stofflet en de pruikenmaker Gaston. Eerst later zou de aanvoering overgaan in handen van edellieden als Charette en Larochejacquelein. Als onderscheidingsteeken droegen de boeren een geborduurd hart op de kiel, met het onderschrift: „Halt, het hart van Jezus is met mij." Wanneer patriotten gevangen genomen waren, zou men nimmer vergeten hen eerst te laten biechten vóór hen te fusilleeren. Wreed waren ze in den strijd, genade vroegen ze evenmin als haar te geven. In dollen moed wierpen zij zich voor de kanonnen, aangevuurd door priesters, die de boeren in wreedheid niets toegaven. Waar de revolutionnairen alles overhadden voor de republiek, gaven de boeren gaarne hun leven voor den Godsdienst, dien zij bedreigd achtten. Hun eerste overwinningen waren gemakkelijk daar ze slechts te strijden hadden met de thuis gebleven nationale gardes der kleine steden. De Godsdienstijver werd aangewakkerd door het verschil tusschen boeren en stedelingen. De stedelingen waren er gehaat als kooplui, als mannen van de wet; zij vormden nu troepen, als *blauwen* aangeduid om de *brigands*, de boeren te bedwingen. Naar de herkenningskreet in nachtelijke gevechten, de schreeuw van den uil, noemden de opstandelingen zichzelf Chouans, van daar de naam Chouannerie.

Robespierre

(naar een schilderij in het Museum Carnavalet). Maximiliaan Robespierre, geb. te Arras in 1758, was advocaat; in 1789 afgevaardigde naar de Nationale Vergadering; kreeg den bijnaam van l'incorruptible, in Thermidor, 27 Juli 1794 geguillotineerd.

Danton

geboren 1759; geguillotineerd te Parijs 5 April 1794. (Museum Carnavalet).

Marat

Naar een schilderij in het Museum Carnavalet. Geb. 1744 te Baudry in Neufchâtel; heeft in Engeland en Schotland gereisd, is veearts geweest bij den graaf van Artois. 13 Juli 1793 vermoord.

Charlotte Corday, die Marat in het bad vermoordde, geboren 1768; geguillotineerd 17 Juli 1793.

Tegenover al die gevaren toonde de Conventie zich oorlogsbereid; van aarzelen was geen sprake. Danton sprak al van de verkrijging der natuurlijke grenzen van Frankrijk: Rijn, Alpen en Noordzee. Als Dumouriez slaagde in de bezetting van de Vereenigde Nederlanden moest Engeland wel in een vrede bewilligen. Om betere samenwerking tusschen Parijs en het leger in het Noorden te krijgen werd een vriend van Dumouriez belast met het ministerie van oorlog. Roland werd eveneens vervangen; zijn heengaan gaf nog eenige hoop op een verzoening of toenadering, ten minste tusschen Jacobijnen en Girondijnen.

Om oorlog te voeren heeft men geld en soldaten noodig. Geld verkreeg men door de uitgifte van 800 millioen nieuwe assignaten. Ook soldaten moest men hebben, steeds meer. De legers van het vorige jaar waren al tot de helft ingeslonken, door verliezen in den strijd, door ziekte, maar ook omdat veel vrijwilligers zich slechts voor één campagne hadden verbonden en nu de gelederen verlieten. Om de sterkte tot 500000 man op te voeren moesten 300000 man ingelijfd worden. De samensmelting tusschen oude beroepstroepen en nieuwe vrijwilligers, die men tot dusver van elkaar afgezonderd had gehouden, werd voor het leger beslist noodzakelijk geacht. Aan de keuze van officieren door de manschappen waagde de legerleiding nog niet in eens een einde te maken, ook al was de proef volkomen mislukt. Want de discipline leed er geducht onder; voorloopig werd vastgesteld dat de hoofdofficieren niet door den troep gekozen zouden worden, maar hun benoeming moesten afwachten van de regeering. Dat bleek spoedig niet voldoende te zijn, de discipline bleef zoek. Ook de Commissarissen van de Conventie, ras-echte republikeinen, mannen doordrongen van het gelijkheidsprincipe, zagen het, eenmaal in het leger, al gauw in dat voor het behalen van succes in een republikeinsch

leger de discipline al evenmin gemist kon worden als in een vroeger leger tijdens het Ancien régime. Het regende mededeelingen van uitspattingen door soldaten in België gepleegd evenals in de Vendée. In de eerste plaats om de tucht weer te herstellen werd eindelijk in den zomer het decreet uitgevaardigd dat verkiezing van officieren geheel was afgeschaft.

De benoodigd geachte 300000 man heeft de Conventie gekregen, doch alleen op vrijwilligers meende men niet te kunnen rekenen. De stok werd achter de deur klaargezet. Wanneer een stad het aangewezen getal vrijwilligers niet ter beschikking kon stellen, moest het te kort aangevuld worden uit ongehuwden of weduwnaars van 18 tot 40 jaar. 't Was een tegemoetkoming aan den weerzin der gegoede burgers, dat toegestaan werd plaatsvervangers, remplaçanten te stellen. De legers van de revulutie, zoo goed als die van vroegere tijden, werden gevormd door de onderste lagen der samenleving. De meer gegoeden bleven thuis, dankten voor de eer.

De bepalingen omtrent legeraanvulling bleken te voldoen; de uitgifte van het papieren geld bracht weer verwarring, al zag men de mislukking nog niet in. Opnieuw onstond er een streven om zich er van te ontdoen, waren er die goud opkochten om het te bewaren voor nog slechter tijden, of om er mee te kunnen speculeeren. Slechts heel enkelen, als Cambon, de financier der revolutie, zagen het dreigende gevaar in. Dumouriez deed pogingen om zijn soldaten alleen met goed metalen geld te betalen, wilde de assignaten uit België houden, en kreeg daardoor het verwijt te hooren dat hij een der medewerkers was van hen die de assignaten kunstmatig lieten dalen. Alsof de daling een gevolg was van simpele beursspeculanten!

De assignaten daalden na de nieuwe uitgifte vlugger dan ooit, en de prijzen der levensmiddelen stegen in

verband daarmee geweldig. Het volk begreep de oorzaak niet, dacht alleen aan winstjagerij van winkeliers en tusschenhandelaars. De kleine burgerij bemerkte met schrik dat hun bestaan na 21 Januari van dag tot dag meer onzeker werd. In Februari al werden verschillende winkels in Parijs door het hongerige volk geplunderd. In Lyon ging het eveneens zoo; daar had men gedacht dat de dood van den koning de schrik zou brengen onder de opkoopers en dat de prijzen zouden dalen! En nu werd de duurte steeds grooter. De royalisten maakten handig gebruik van de groeiende ontevredenheid; al heel spoedig kwamen er tijdingen te Parijs dat ingrijpen noodzakelijk was geworden. Jacobijnsche afgevaardigden werden naar Lyon gezonden, die de stedelijke regeering in hun richting omzetten, de stad bleef niettemin gevaarlijk.

Uit verschillende departementen kwamen al in Februari verzoeken bij de Conventie om door vaststelling van de prijzen der levensmiddelen de toenemende duurte te bestrijden. Vooral van de zijde der Jacobijnen vonden deze verzoeken bestrijding. Niet in het papieren geld, maar in de kuiperijen der royalisten zagen zij de oorzaak van de prijsstijging, de geheime bron der ontevredenheid.

Dumouriez was in Januari in Parijs geweest; hij had den koning willen redden, het doodvonnis voorkomen. Nog in denzelfden maand was hij naar zijn leger teruggekeerd, zooals hij zich uitdrukte met de wanhoop in het hart. Zijn leger stond voor het Hollandsche diep, toen hij bericht kreeg dat de hertog van Coburg een inval gedaan had in België en zijn verbinding met Frankrijk bedreigd werd. Aken en Luik waren reeds in handen van den vijand. Toch achtte hij het gevaar niet groot en bleef voor Geertruidenberg. Eindelijk op 8 Maart kreeg hij bevel naar België te gaan en daar het commando tegen den vijand op

zich te nemen; de regeering achtte den toestand gevaarlijk. Maar de Gironde vond het nog gevaarlijker, om de Conventie in te lichten omtrent den juisten stand van zaken. Zelfs loochende Condorcet, tegen beter weten in, dat Luik gevallen was. Er waren reeds enkelen die aan de oprechte revolutionnaire gevoelens van Dumouriez begonnen te twijfelen, ook Robespierre. Doch in tijd van oorlog verandering te brengen in legerleiding was zóó gevaarlijk dat hij Dumouriez, die toch de eerste overwinningen der revolutielegers had gebracht, bleef steunen, hij zoowel als Danton, zoowel als Marat.

Robespierre, de man die steeds er voor was geweest dat vóór den oorlog eerst de zekerheid in het land zelf bevestigd diende te worden, zocht in de critieke dagen van Maart een anderen weg om de republiek te beveiligen. Voor hem was en bleef het groote gevaar, grooter dan dat van den hertog van Coburg, de binnenlandsche vijand. Dien moest men bestrijden met buitengewone middelen; een revolutionnaire rechtbank met uitgebreide macht diende gevormd te worden. Danton en Marat steunden hem en de Conventie ging met hen mee. In het begin Maart werd ingesteld de tribunal revolutionnaire, gevestigd te Parijs, zij moest kennis nemen van alle contra-revolutionnaire woelingen, van elken aanslag op de vrijheid, de gelijkheid en op de eenheid van de republiek. De vijf rechters kregen hun benoeming van de Conventie: aanwijzing door verkiezing vertrouwde men niet meer; alleen de 12 juryleden mochten gekozen worden. Van de vonnissen was geen hooger beroep; de goederen van de veroordeelden vervielen aan de republiek, die zich zoo noodig belastte met de zorg voor de nagelaten betrekkingen.

Al meer en meer voelde de Gironde zich de leiding uit handen glippen, hoorde zij woorden van gebrek in vertrouwen dat men in haar stelde, werden voor-

stellen van haar tegenstanders aangenomen. Zij had de instelling van de nieuwe rechtbank aanvankelijk niet noodig gevonden, doch had haar ten slotte aanvaard. Danton deed een nieuwen aanval met voor te stellen dat de ministers ook benoemd mochten worden uit de leden der Conventie, waardoor waarschijnlijk Montagnards in het ministerie zouden worden aangewezen. De aanval werd afgeslagen. Om de Montagnards verder in de Conventie geen overwicht te geven weigerden de Girondijnen zich als commissaris naar de provincie te laten zenden: de weigering had het gevolg dat Jacobijnen benoemd werden en dezen er voor zorgden dat in de departementen hun invloed en gezag grooter werden. Daar ging men begrijpen dat de Jacobijnen niet zoo gevaarlijk en bekrompen waren als de Gironde het wilde doen voorkomen. Het gezag van de Girondijnen wankelde; een gebeurtenis buiten Parijs zou de oorzaak worden van haar val. Van twee kanten kreeg men de meest onrustbarende tijdingen.

Eerst uit de Vendée: de opstand nam er toe. Iederen dag kwamen er berichten in van overwinningen van het „Koninklijke Leger". In een klein plaatsje, Machecoul, waren van de 2000 inwoners er 542 door de opstandelingen terechtgesteld, vermoord. Alleen de havensteden waren nog in handen van de republikeinen. Toch zag de Gironde het gevaar nog niet in en insinueerde heimelijk dat de opstand het werk was van anarchisten, waarmee zij de Jacobijnen bedoelde!

Nog ernstiger waren de toestanden in het Noorden. Op den 14den Maart kreeg de Conventie een schrijven zooals zij er nog nimmer een van een generaal had ontvangen. Dumouriez deelde mee, dat hij in België een eigen politiek zou gaan volgen en geen rekening meer wenschte te houden met de voorschriften der commissarissen der volksvertegenwoordiging. De

Girondijnen vonden die uitingen zoo bar, dat zij den brief geheim hielden en geen mededeeling ervan waagden te doen in de zitting, zij gevoelden zich te veel met den generaal verbonden, om den storm tegen hem te ontketenen, die hen zelf zou kunnen meesleepen.

Op den 18den Maart viel Dumouriez met 35000 man de Oostenrijkers bij Neerwinden aan; hij streed tegen een overmacht van 52000 man en werd totaal verslagen. Hij zag geen anderen uitweg meer, voor het bereiken van zijn plannen, het herstel van het koningschap met den hertog van Chartres, den zoon van Egalité, als koning en wederinvoering van de Oonstitutie van 1791, dan aansluiting bij de Oostenrijkers, dus verraad. Hij trad in het geheim in onderhandeling met den kolonel Mack, vertegenwoordiger van den hertog van Coburg, beloofde Condé en Valenciennes over te zullen geven, mits men samen met hem oprukte tegen Parijs. Aan drie vertegenwoordigers van de Jacobijnenclub, die hem kwamen opzoeken, verklaarde hij ronduit, dat de Conventie een tyran was met 743 hoofden en dat de republiek een droombeeld was.

Toen de Conventie deze uitlatingen gehoord had kreeg Dumouriez bevel voor haar te verschijnen. Hij weigerde. Drie commissarissen, der Conventie, die belast werden om hem te gaan mededeelen dat hij ontzet was uit zijn commando, werden door hem gearresteerd en uitgeleverd aan de Oostenrijkers. Zelf ging Dumouriez naar Mack en kwam terug in zijn legerplaats, vergezeld van Oostenrijksche dragonders. Toen hij zijn soldaten wilde toespreken, werden zij woedend. Het hielp niet of hij beweerde dat hij den vrede bracht. „Wij zullen naar Parijs oprukken om een einde te maken aan het bloedvergieten." Een eenvoudig fourier trad naar voren en riep „Verraad". Een soldaat schoot op hem, hij wist niet beter te doen dan met de Oostenrijkers den teugel te wenden en er

vandoor te gaan, gevolgd door den hertog van Chartres. Dumouriez verdween uit de geschiedenis van Frankrijk de hertog van Chartres zou tot Juli 1830 moeten wachten op zijn koningskroon.

De nederlaag en het verraad van Dumouriez brachten aan het gezag van de Girondijnen den doodelijken stoot toe. Sedert het proces van den koning had de Montagne meer eenheid en besluitvaardigheid betoond en een voorsprong gekregen. Het volk in de straat wist niet dat Dumouriez ook gesteund was door de Jacobijnen, zag in hem een man van de Gironde. Men schreeuwde door de straten van Parijs: „het verraad van den Girondijnschen Generaal."

De positie der Girondijnen was aller gevaarlijkst, zij hadden de ministerszetels bezet, uit hun midden waren de voorzitters der Conventie steeds afkomstig; zij vormden de regeering, en werden verantwoordelijk gesteld. In de eerste plaats voor de maatregelen die mislukten. Het volk van Parijs had al weken voor de nederlaag van Dumouriez zijn ontevredenheid betoond. Men had toen gepoogd de wijken in opstand te brengen; een groot oproer was er niet gekomen alleen enkele Girondijnsche drukkerijen waren geplunderd. Er werd al gesproken over een zuivering van de Conventie; bewijzen te over dat de bevolking van Parijs ontevreden was en Parijs gaf de meening van het overgroote gedeelte van het land weer.

De Gironde trachtte zich aan haar plaats vast te klemmen en de Plaine hielp daarbij. Het is de groote fout van de Plaine, van de meerderheid der Conventie geweest, dat zij de Jacobijnen haar stem gaf wanneer deze krachtige maatregelen voorstelden, maar de uitvoering ervan steeds overliet aan de Gironde. Logisch ware geweest wanneer de Gironde de leiding had overgegeven aan de Montagnards, dat de Girondijnsche ministers hun ontslag hadden genomen, gevolgd

door hun aanhangers in de departementale besturen en dat dus een Jacobijnsche regeering hun functies had overgenomen. Doch de Girondijnen meenden dat teruggaan uit het bestuur zou beschouwd worden als een wijken voor het gevaar; van lafheid wilden zij zich niet laten beschuldigen. En de Plaine ging steeds voort als President een Girondijn aan te wijzen, zoodat de partij kon gelooven te beschikken over een regeeringsmeerderheid.

De pogingen van de Girondijnen om tot eenheid te komen bij de militaire en diplomatieke ondernemingen waren mislukt. In Januari was opgericht het Comité de défense générale, men had er wonderen van verwacht, doch van verbetering niets bemerkt, aan haar weet men de achteruitgang in het Noorden. Toen het bericht van de nederlaag bij Neerwinden was gekomen, droeg de Conventie aan het Comité op dat het voorstellen zou doen voor een nieuw orgaan, voor een Comité de Salut Public. Uit vrees dat de naam ongerustheid zou brengen decreteerde de Conventie dat het nieuwe Comité denzelfden naam zou dragen als het oude, dus weer Comité de défense generale. Het werd gevormd uit 25 leden, die alle wetten moesten voorbereiden en maatregelen konden voorstellen, zoowel voor in- als uitwendige bescherming van de republiek, alzoo een soort van Raad van State. Tweemaal per week moesten de ministers de vergaderingen ervan bijwonen. Het nieuwe Comité heeft weinig gedaan, was overtuigd geen verbetering te kunnen brengen. Toen op 4 April het verraad van Dumouriez bekend was geworden stelde het zijn eigen ontbinding en opheffing voor en instelling van een nieuwe commissie, met uitgebreider bevoegdheden. De Conventie keurde dit goed en decreteerde 6 April de oprichting van een comité, waaraan men den naam gaf, waarvoor men eenige weken daarvoor was teruggeschrikt, Comité de Salut Public. Het zou bevelen

kunnen geven aan den Conseil Exécutif, den ministerraad, zoodat feitelijk de ministers de hoofdambtenaren werden van het Comité. In de oogen van Frankrijk en spoedig ook van Europa was het Comité de eigenlijke regeering. Het benoemde en ontsloeg ambtenaren, hield verband met de departementen, had de algemeene leiding in handen. Danton was de leidende geest ervan. En toch heeft dit eerste Comité de Salut Public niet gegeven wat men ervan verwachtte. Eerst later wanneer Robespierre er was ingekomen, eerst dan zou het aan het doel, waartoe het opgericht was, beantwoorden. Het Comité is ingesteld tegen den zin van haast alle Girondijnen.

Zoo zou ook in Mei, weer tegen het gevoelen van de Girondijnen besloten worden tot een gedwongen leening, met progressie van de rijken, zoo wordt in weerwil van hun verzet een maximum prijs vastgesteld voor het graan. Waarom bleven zij aan de regeering? In een constitutioneelen staat zou hun houding niet geduld zijn geworden.

De Jacobijnen zochten naar een middel om hen te verwijderen, zij waren ervan overtuigd dat de Gironde te zwak was geworden. Al in het begin van April deden zij een heftigen oproep tot de dochtergenootschappen, waarin aangeraden werd een beweging te verwekken tot intrekking van de mandaten aan de leiders der Girondijnen als volksvertegenwoordigers. De Montagne begreep dat er op de Plaine druk uitgeoefend moest worden en de Plaine verstond het niet. Marat hield in de Jacobijnenclub een heftige rede. De Gironde bij wie Marat meer misschien dan een ander gehaat was, vroeg aan de Conventie toestemming hem wegens beleediging van de nationale vertegenwoordiging naar de tribunal revolutionnaire te verwijzen. De Plaine werkt mee, het verzoek werd ingewilligd. Maar Marat werd met algemeene stemmen vrijgesproken. Weer een nederlaag der Girondijnen. En toch bleven zij.

Zij wilden aan hun bestrijding in de sectie-bijeenkomsten van Parijs een einde maken door de meer gegoede burgers, die zoo vaak afwezig bleken, aan te sporen vaker ter vergadering te komen. De bijeenkomsten waren de eerste maanden van '93 schier alleen door de minder gegoede bezocht. De beter gesitueerden, die tegenstanders waren van de progressieve leeningen, in de Gironde hun beschermers zagen voldeden aan het verzoek. Hébert slingerde in de Père Duchêne zijn bliksemstralen naar die indringers. Zouden de patriotten zich laten verdringen? „Duizend donders, hoever zijn we al. Wat moeten die rijken tollenaars, die vette groothandelaars hier doen? — Pas maar op voor uw prachtige paleizen en uw mooie winkels, smerige egoïsten.... Gij dappere sansculotten neemt nog eens het gebit tusschen je tanden. Vrouwen van 6 October komt te voorschijn." Hébert was bij de Montagne niet gezien; Robespierre haatte hem toen reeds, maar men aanvaardde zijn hulp. De gegoede burgerij, eenmaal ter sectievergadering verschenen, bleef komen al werd zij gehoond door de sansculotten. Er stonden hooge belangen voor haar op het spel; werd er niet gesproken over afschaffing van de plaatsvervanging in het leger? Eerst de progressieve leening en nu dit nog! Een bezwaar voor hen was dat zij niet zoo georganiseerd waren als hun tegenstanders. De sansculotten hielden een scherp toezicht en het was gevaarlijk onder verdenking te komen van sympathie te koesteren voor royalisten. De Commune deed wat zij kon om de patriotten in de sectievergaderingen te steunen en hun de meerderheid te verschaffen. Ambtenaren die van Girondijnsche gevoelens verdacht werden, kregen hun ontslag; de patriotten werden van wapenen voorzien; bij huiszoekingen werden wapenen bij „verdachte" personen in beslag genomen. Uit de 48 secties waarin Parijs verdeeld was vormde zich een nieuwe macht, naast

de eigen Commune, het Comité Central, dat nog verder wilde gaan.

Robespierre trad in April heftig tegen de Girondijnen op; hij voegde in een rede welke hij in de conventie hield al de grieven samen, die in de clubs gehoord werden, verweet hun de ontketening van den oorlog, die door geheel Frankrijk met geestdrift was aanvaard, verweet hun ook medeplichtigheid met Dumouriez, die toch ook door hem zelf was gesteund. Nog heftiger viel Camille Desmoulins de verzwakkende leiders aan in een pamflet: l'Histoire des Brissotins. Buiten de vergadering hoorde men geruchten opduiken van koningsgezinde neigingen bij de Girondijnen; hoewel deze absoluut onjuist waren hechtte het volk er geloof aan. Later heeft men het fabeltje ingang willen doen vinden dat de Gironde republikeinsch was tijdens het koningschap, en koningsgezind tijdens de republiek, maar noch in de geschriften, noch in de redevoeringen van hare leiders is er ook maar één woord te vinden dat als bewijs hiervoor kan dienen. Evenmin is tusschen de twee partijen een verschil in zachtzinnigheid of beter in bloeddorstigheid; voor bestraffing van de vijanden der republiek waren beide even heftig. Ja, de moordpartijen in September waren wel afgekeurd door de Gironde, doch niet minder door de Montagne.

Het eenige werkelijke verschil bestond in de rol die Parijs werd toebedeeld. De Montagne zag voorloopig in de hoofdstad de leidster, de Gironde wilde haar niet meer beteekenis toekennen dan een der andere departementen. Zoo beproefde men van beide kanten elkaar te verdringen. Vergniaud deed nog een poging om de eenheid te herstellen, de Montagnards te bezweren hun actie te staken en samen te werken aan het groote doel, afwending der gevaren. Desmoulins wilde ook eenheid, maar achtte haar op een andere wijze te verkrijgen: „Laten de Brissotins zich terug

trekken, ons laten werken, later kunnen zij terugkeeren." En daar waren zij juist niet voor te vinden; dat was immers wijken voor het gevaar.

De Plaine, onvoorzichtig en onverstandig ging niettegenstaande het in Parijs begon te rommelen en de nadering van een opstand duidelijker werd, door met de Gironde te steunen. Half Mei, bij de veertiendaagsche verwisseling van het presidentschap werd Isnard de heftigste redenaar der partij aangewezen als Voorzitter! Toen had Camille Desmoulins reeds aangedrongen om 22 leden der Girondijnen uit de Conventie te verwijderen en die eisch was door Parijs met instemming begroet. In de Jacobijnenclubs kwamen afgevaardigden der heftiger Cordeliers de opwinding vermeerderen, toch begreep de Plaine niet dat de Gironde moest aftreden.

De Gironde vatte niet dat haar positie onhoudbaar was, wilde door krachtvertoon zich handhaven, vertrouwend op de Plaine. Zij wist gedaan te krijgen dat de Conventie een commissie van twaalf leden benoemde om den politieken toestand te onderzoeken en samenspanningen tegen te gaan. Als antwoord daarop kwam in het stadhuis een vergadering samen van vertegenwoordigers van revolutionnaire comité's waarin het besluit viel, de Gironde uit de leiding te verdrijven; de secties van Parijs waren het er volkomen mee eens. Hébert werd de ziel van het verzet. De Commissie van twaalf aanvaardde den strijd. Zij vroeg aan de Conventie een scherp decreet om die woelingen te kunnen onderdrukken, de nationale gardes moesten rechtstreeks onder toezicht der Conventie geplaatst worden. De Secties van Parijs kregen bevel zich aan de contrôle der commissie te onderwerpen en haar inzage te verleenen van al haar bescheiden. Hébert ontving last voor haar te verschijnen en werd gearresteerd.

Dat alles was niets anders dan noodeloos prikkelen

van de bestaande ontevredenheid. Op den 25sten Mei kwam een deputatie van de Commune voor de balie van de Conventie en vroeg in vrijheidsstelling van Hébert. De sectie van de Cîté vulde dit verzoek nog aan en eischte dat de leden der Commissie van twaalf verwezen zouden worden naar de Revolutionnaire rechtbank. Isnard, impulsief als steeds en ook nu weer toegevende aan zijn verontwaardiging antwoordde op een wijze die de ontevredenheid nog deed aangroeien: „Hoort naar wat ik u zal mededeelen: wanneer het ooit mocht gebeuren dat er een aanslag wordt gedaan op de nationale vertegenwoordiging, dan zal Parijs, ik verklaar het u uit naam van geheel Frankrijk, vernietigd worden; ja heel Frankrijk zal dien aanslag wreken en spoedig zal men aan de oevers van de Seine moeten zoeken naar de plaats waar Parijs heeft gelegen." Dat was een taaltje à la het manifest van den hertog van Brunswijk, even onverstandig als ondoordacht.

In de wijken van Parijs werd het volk woedend toen het de uitlatingen van den voorzitter der Conventie hoorde; ze werkten als olie in het vuur. De sansculotten konden zonder moeite zich aan het hoofd der ontevredenen stellen. Marat en Robespierre lieten den volgenden dag op 26 Mei reeds een opruiende toon hooren; wanneer de commissie van twaalf niet heel gauw verdween, dan opstand. Om de vergaderzaal der Conventie begon het volk al samen te scholen, terwijl daar binnen heftige tooneelen zich afspeelden. Robespierre begon, wij zouden tegenwoordig zeggen obstructie te voeren; vroeg telkens hoofdelijke stemming, zoodat Isnard weigerde hem het woord te geven.

Op den 27sten Mei verklaarde de sectie Gravilliers zich in toestand van oproer. Afgevaardigden van Montmartre kwamen in de Conventie een petitie indienen, „op de spits van een piek". Weldra drongen

anderen de zaal binnen. Het hielp niet dat de Gironde een afdeeling van de nationale garde uit een betrouwbare sectïe te hulp riep, de massa was niet te keeren. Afschaffing van de Commissie van twaalf, invrijheidsstelling van Hébert, vervolging van Roland, den gehaten Girondijn, herhaaldelijk werden de eischen gillend door de vergaderzaal geroepen. Vele betoogers zetten zich neer naast de afgevaardigden en zoo wisten de Montagnards, bij een ongeregelde stemming, de besluiten van afschaffing van de commissie en van het bevel tot invrijheidsstelling van Hébert te verkrijgen.

Bij den aanvang der zitting op 28 Mei vroegen de Girondijnen herstel der Commissie. En weer ging de Plaine hierop in en gaf de Gironde haar stem. Het antwoord van Parijs was de verdere organisatie van het verzet. Robespierre sprak in een bijeengeroepen vergadering der Secties, hield voor dat de wettige middelen voor het bereiken van het doel mislukt waren, alleen opstand was mogelijk; hij verklaarde zich solidair met Parijs, sloot zich aan bij Marat. Slechts Danton durfde nog van een poging tot verzoening te gewagen, doch vond in de opwinding geen gehoor. De verdere leiding werd toevertrouwd aan een comité van zes personen, dat zich in het geheim reeds gevormd had. Het eerste wat dit deed was het uitvaardigen van een manifest waarbij bekend werd gemaakt dat alle eigendom onder bescherming der sans-culotten werd gesteld. Het was een geruststelling voor de gegoede burgerij, die na de ondervinding in de sectie-vergaderingen, de laatste weken opgedaan, met schrik een beweging zag groeien, waarvan Hébert een der leiders was.

Den dertigsten Mei werd nog gebruikt voor voorbereidingen, den laatsten dag van den Meimaand rukte het volk op. De Conventie bleef werkeloos, het Comité de Salut Public deed niets. Het eerste wat het volk in opstand deed, was het in bezit nemen van

net stadhuis, waar een nieuw stadsbestuur, een nieuwe communė benoemd werd. Aan het hoofd van de nationale garde werd Hanriot geplaatst. Terwijl de groote klok van de Notre Dame het alarm luidde, trok het gewapende volk op naar de Volksvertegenwoordiging; geweld tegen de leden werd niet gebruikt. De opstandelingen trokken terug nadat besloten was tot afschaffing der Commissie van twaalf, waarvan de werkzaamheid onderzocht zou worden door het Comité de Salut Public.

Toen het volk de Conventie verlaten had, kwam het al heel spoedig tot de overtuiging dat het succes maar matig was geweest. Marat was bijzonder ontevreden. Bleven de Girondijnen niet in de volksvertegenwoordiging, was men wel zeker van de toekomst? Een nieuwe actie was noodig. In de Jacobijnenclub dacht men er evenzoo over. Er werd besloten tot een nieuwe gedwongen leening bij de bezittende klasse, waaruit een revolutionnair leger gevormd kon worden: de club handelde of er geen Conventie was, geen volksvertegenwoordiging bestond. Het bericht dat Lyon in opstand was gekomen tegen de republiek, dat daar Jacobijnen waren vermoord, deed de woede toenemen. Weer kon Marat de stormklok laten luiden.

Terwijl de hernieuwde opstand in de Jacobijnenclub bevolen werd, deed het Comité de Salut Public nog een laatste poging in de Conventie de eensgezindheid terug te voeren: de vooraanstaande Girondijnen zouden uit de vergadering treden en een gelijk getal Montagnards zou de vertegenwoordiging verlaten met een zending naar het binnenland. Doch voor deze oplossing was het te laat, Robespierre bespotte met scherp sarcasme het verzoeningsvoorstel.

Om tien uur in den morgen van 2 Juni was het volk voor de vergadering die zitting hield in de groote zaal der Tuileriën. Hanriot had de leiding der opstandelingen. De vertegenwoordigers die het gebouw

wilden verlaten werden tegengehouden. „Laten wij bewijzen," riep Barrère, „dat wij vrij zijn; wij kunnen evengoed beraadslagen omringd door gewapenden; zij zullen de Conventie ongetwijfeld beschermen."

Samen besloten de leden te gaan zien, wat er buiten gebeurde. Bij den hoofduitgang vonden zij Hanriot. Op de vraag wat men verlangde en de verzekering dat de Conventie toch werkte in het belang van het volk, gaf Hanriot ten antwoord, dat het volk niet gekomen was om phrases aan te hooren, maar bevelen wilde geven, en de uitlevering verlangde van 34 schuldigen. „Wij stellen ons allen beschikbaar," antwoordden de afgevaardigden en beproefden het volk op zijde te schuiven. Voortgaan werd onmogelijk, want de opstandelingen besloten tot geweld: „Kanonniers bij de stukken"; zes vuurmonden stonden gereed.

Langs een anderen weg beproefden de leden het gebouw te verlaten: zij troffen er Marat aan, die de „getrouwe afgevaardigden" verzocht naar hun plaatsen terug te gaan. In de zaal teruggekeerd bewilligde de vergadering in de nog pas teruggewezen eischen. Couthon deed het voorstel de aangeklaagde afgevaardigden met de ministers Clavière en Lebrun in hun woningen in arrest te doen stellen. De vergadering besloot onmiddellijk hen te doen vervolgen, waarbij zij nog voegde de meeste leden der Commissie van twaalf. Aanstonds daarna ontving de Conventie den dank van Parijs!

Aan een strijd om de leiding tusschen twee partijen was een einde gemaakt. Weer als den 10den Augustus had het Parijsche volk het inititatief genomen, weer was over de toekomst en over de werkwijze van de volksvertegenwoordiging beslist door het gewapende volk van de hoofdstad, door een onverantwoordelijke massa. En weer heeft het grootste gedeelte van Frankrijk het geduld. Als na 10 Augustus kwam er in enkele departementen verzet; na 10 Augus-

Gevangenneming van Charlotte Corday, nadat zij Marat gedood had op 13 Juli 1793.
Naar een teekening uit dien tijd.

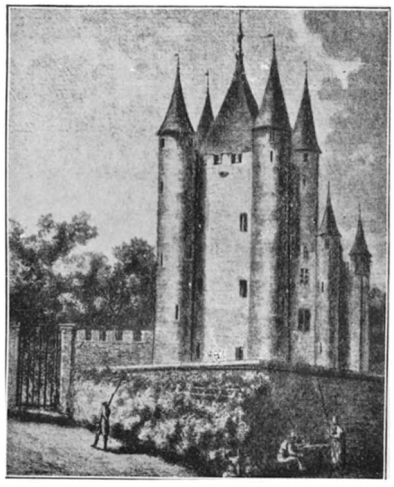

„De Temple", waar Marie Antoinette gevangen werd gehouden.

Het eenvoudige vertrek van Koningin Marie Antoinette in de gevangenis „De Temple".

tus de Vendee, na 2 Juni het Zuiden. Maar die weerstand zou overwonnen worden, Parijs bleef de eerste maanden de leiding houden. Naast de Conventie bleven de Commune en de Jacobijnenclub als machten voor geheel Frankrijk. De Girondijnen, de mannen die Parijs niet meer invloed wilden geven dan één ander departement, waren machteloos gemaakt. Veel heeft men hen ten onrechte verweten, ze waren noch royalisten, noch federalisten, die de eenheid van Frankrijk bedreigden. Zij zijn uit de vergadering verwijderd als een versleten partij, waaraan men de leiding niet meer durfde toe te vertrouwen. Toen zij eenmaal uitgezet waren uit de volksvertegenwoordiging liet men hen aanvankelijk met rust: ze werden niet in een gevangenis gezet, maar konden in hun woningen ter beschikking blijven. Zoo zorgeloos was hun bewaking, dat velen konden ontsnappen naar de provincie. De Montagne was er mee tevreden dat hun stem niet meer gehoord werd in de Conventie, dat men rustig, naar men dacht, zou kunnen doorwerken, tot bereiking van het doel waartoe de volksvertegenwoordigers in September van het vorige jaar waren bijeengeroepen.

HOOFDSTUK VIII.

DE LEIDING DER JACOBIJNEN TOT AAN DE TERREUR.

VOORTGAAN met het groote werk, het tot stand brengen van een constitutie, dat wilde men. Het vertrouwen in den arbeid van de Gironde had men sinds maanden verloren, nu hoopte men te kunnen vorderen. Terwijl geheel West-Europa zich tegenover Frankrijk geplaatst had, terwijl een half millioen soldaten dreigend tegen het land oprukten, wilde de Conventie haar werk ten einde brengen. Ook door hare wetgeving hoopte zij den oorlog te kunnen beslissen; was de grondwet gereed, waren de beginselen der revolutie daarin scherp geformuleerd, dan verwachtte men daarvan het sterkste middel om den vijand tot andere gedachten te brengen, dan moesten de volken om vrede vragen, de opstandelingen in het land zelve het hoofd buigen voor den nieuwen regeeringsvorm die als beginsel voerde rechtvaardigheid voor allen. Want diezelfde mannen, die nu den oorlog overbrachten naar het buitenland, den strijd predikten tegen de tirannen, gebruik maakten van geweld om in het land zelf hun wil te kunnen doorvoeren, diezelfde mannen waren vast er van overtuigd, dat wanneer Frankrijk eenmaal de wetten had die zij

het wilden geven, het oogenblik van den eeuwigen vrede was aangebroken. Zij, zoo goed als de overwonnen Girondijnen, waren nog theoretici, die geloofden dat het lot der volken alleen door het woord bepaald kon worden.

Toen de Conventie in 1792 bijeen was gekomen had zij een commissie benoemd, met de opdracht een grondwet te ontwerpen. Al in Januari van '23 was deze hiermee gereed en kon Condorcet het ontwerp aan de Conventie overleggen, om in behandeling te nemen. De beginselen ervan waren zeer democratisch, en daarbij geruststellend voor de bezittende klasse. Een ver gaande sociale hervorming wilde het niet; aan de scheiding van arm en rijk was toch niets te veranderen. Sociale hervormingen werden in het ontwerp niet aangeroerd. Toch waren er geweest die ook voor de proletariërs hoopbrengende beginselen in het ontwerp hadden willen doen opnemen. Billaud-Varennes was krachtig voor de rechten der armen opgekomen. Hij heeft de meening, door Voltaire aanvaard, dat er nu eenmaal armen moeten zijn, krachtig bestreden. Want in die armoede zag hij een hinderpaal voor de vooruitgang, daar armoede de geesten verstompt en de energie doodt. Is het niet alsof hier de theoriën van zestig jaar later uit klinken? De regeering moest het leven schooner en genotvoller maken door oprichting van prachtige openbare gebouwen, zooals het oude Rome het gedaan had. Aan de regeering de zorg dat opeenhooping van kapitaal en grond voorkomen werd. Een hoog opgevoerd te heffen erfrecht kon volgens hem daartoe dienstig gemaakt worden.

De behandeling der voorstellen was soms vermakelijk, herinnerde te vaak aan de onbekendheid met een goede parlementaire werkwijze van de leden der Constituante. Zij leden aan hetzelfde gebrek als hun voorgangers in de Constituante. In de zitting van 23 April, toen de strijd tusschen Gironde en Montagne

haar hoogtepunt reeds ging bereiken kwam Anacharsis Cloots afwisseling brengen. Hij las een manifest voor over de eene en ondeelbare souvereiniteit van het menschelijk geslacht en over de toekomstige politieke organisatie van den geheelen aardbol. Zóó ingespannen zou men niet bezig zijn met het werk van de nieuwe grondwet, zóó werd men niet meegesleept door den strijd tusschen de twee partijen, dat men zich niet kon vermaken bij het aanhooren van de onzin van den Kleefschen baron; de vergadering kwam bij het voorlezen van het manifest in een onbedaarlijke lachbui. In de Jacobijnenclub zou die zonderlinge man met zijn verwarde denkbeelden eenige maanden later toch nog grooten invloed krijgen.

Na de overwinning der Bergpartij ging de Conventie verder met de behandeling der Grondwet. Het Girondijnsche ontwerp werd geducht herzien. Zoo verdween het voorgestelde referendum, waarbij aan het volk het recht gegeven werd zich voor of tegen een wet uit te spreken. Ook de benoeming van ministers door het volk werd geschrapt. De enkele communisten die in Frankrijk gevonden werden hebben nog getracht een aanval te doen op het recht van bezit; Babeuf had reeds in het voorjaar het denkbeeld geopperd om het grondbezit, telkens na den dood van een eigenaar, te doen overgaan aan den staat, doch de Conventie was daar in Juni even afkeerig van als in April. Alleen de geävanceerde Cordeliers vonden het werk van de Conventie ook na Juni, bijzonder gebrekkig, drongen aan op pogingen tot verzachting van het lot der armen.

Het plan der nieuwere leiders vond dus geen onverdeelde instemming, doch dit hield hun werk niet tegen. In de nieuwe grondwet werd het mandaat der afgevaardigden teruggebracht tot één jaar, een regeling die van den staat een voortdurend stembureau gemaakt zou

hebben. Gelukkig voor Frankrijk is het tot invoering nimmer gekomen.

Terwijl gewerkt werd aan de Constitutie, werden andere wetten uitgevaardigd, reeds dadelijk nadat de Montagne het roer had overgenomen. Allereerst moesten de boeren gerust gesteld worden, daarom werd voortgegaan met de vernietiging van al wat nog van de oude feodaliteit, de leenheerlijke rechten, overgebleven was. De vergoedingen, die men in Augustus van het vorige jaar nog had laten bestaan, werden geheel afgeschaft. Van de boeren was daardoor geen steun voor nog weerstrevende Girondijnen te krijgen; ze waren maar te best tevreden met de nieuwe bepaling. Ook de gemeentegronden moesten gelijk onder de gemeentenaren verdeeld worden: acht millioen bunders grond werden zoo ter beschikking gesteld van de dorpsbewoners. Ieder boer werd landeigenaar, het kon niet mooier.

Maar terwijl men aan den arbeid was gegaan, bleek het al spoedig dat de Gironde wel overwonnen was in de Volksvertegenwoordiging, maar niet van plan was zich voetstoots bij de nederlaag neer te leggen. In de steden in Zuid-Frankrijk was men reeds lang ontevreden met de voorschriften die uit Parijs kwamen: het drijven van de Jacobijnen vervulde er de gegoede burgerij met weerzin. De dochterclubs misten in die kleine steden de intellectueele leiders waar de groote club in de hoofdstad over beschikte. Als voorgangers traden er op ruwe volksmenners, lieden vaak uit achterbuurten, die de bevelen uit Parijs op de meest onoordeelkundige manier opvolgden, die een schrikbewind uitoefenden, dat onduldbaar werd. De gegoede burgerij mat de leiders van de beweging in de hoofdstad af naar de maat die de mindere goden in hun omgeving hen verschaften.

Toen de gezeten burgers bekend werden met de gebeurtenissen van 29 Mei en 2 Juni sloeg hen de

schrik om het hart. Te Bordeaux, te Lyon, te Marseille, kwamen zij tegen de Conventie in verzet en weldra werd het voorbeeld in tal van kleinere plaatsen gevolgd. De beweging werd spoedig aangewakkerd door de Girondijnen die uit Parijs hadden weten te ontsnappen. Niet alleen in het Zuiden, ook in het Westen verklaarden zich velen tegen de overheersching van Parijs over Frankrijk; de Girondijn Rebecqui predikte den opstand in de Provence, Brissot in het gebied van de Allier, dus in het Centrum; Barbaroux in Normandië.

Onder de Girondijnsche vlag schaarden zich ook de royalisten, die zich maanden hadden stil gehouden en nu de gelegenheid schoon zagen. Toen de beweging en het verzet begonnen waren, kwamen zij al spoedig voor hun bedoelingen uit. In het Westen verschenen de agenten van Engeland, met geld en wapens, stelden bekende koningsgezinden zich aan het hoofd. Na eenige weken was Lyon vol van teruggekeerde emigrés en prêtres réfractaires, waaide de witte vlag der Bourbons er van de torens, inplaats van de driekleur der revolutie. In Augustus werd Toulon overgeleverd aan de Engelschen.

Ook aan de andere grenzen van het land drongen de vijanden op: de Spanjaarden namen Roussillon in bezit. De Oostenrijkers rukten uit het Noorden op: in Juni bezetten zij Condé, in Juli Valencennes terwijl de Pruisen Mainz innamen. Kléber en de afgevaardigde Merlin de Thionville hadden er het beleg vier maanden weerstaan; toen zij geen hulp van buiten kregen, een maand hadden geleefd onder een „hemel van vuur" konden zij niet anders dan capituleeren. Het Fransche garnizoen moest de belofte afleggen gedurende een jaar niet meer tegen de coalitie te zullen strijden; na inwilliging van deze voorwaarde stond men het toe met volle krijgsmanseer, met vliegende vaandels en slaande trom onder het zingen der Marseillaise

de stad te verlaten. De Conventie heeft zich aan de belofte door Kléber afgelegd gehouden; de troepen werden gedirigeerd naar het Westen, om den opstand te onderdrukken in de Vendée, waar zij al gauw bekend werden als „Mainzenaars" of „helsche colonnes."

De Conventie moest weer tot nieuwe maatregelen overgaan om aan de grootere militaire eischen te voldoen. Zij vond steun in het Comité de Salut Public, dat op den 10en Juli vernieuwd werd en dat een samenstelling kreeg, waardoor er kracht van kon uitgaan. Jean Bon Saint André, Saint Just, Couthon, waren de voornaamste nieuwe leden. Robespierre had nog geweigerd zitting te nemen, maar toen de nood dringender werd gaf hij ruim twee weken later toe; op 27 Juli trad hij in het Comité, dat daardoor vaste leiding kreeg en voor Frankrijk zou worden, wat men al bij de oprichting in het voorjaar gewenscht had, het regeeringslichaam bij uitstek, dat in heel veel de veelhoofdige Conventie kon vervangen.

De nood was toen dringender. Want in Parijs had een gebeurtenis groote onsteltenis gebracht, de moord op Marat. Een jong meisje uit Caën, Charlotte Corday, nakomelinge van Corncille, opgewonden door de verhalen van gevluchte Girondijnen, was naar de hoofdstad gekomen met het doel de martelaren der revolutie te wreken. Marat meende zij was de leider van de heftige tegenstanders der Gironde, de man die anarchie en moordzucht over het land bracht. Hem wilde zij treffen. Op Zondag den 13 Juli wist zij toegang tot hem te verkrijgen. Hij ontving haar terwijl hij in een bad lag, waarin hij zich den laatsten tijd veelal bevond om genezing te vinden van een ontsteking. Op een plank stond een inktkoker en lag wat papier. Na eenige woorden gesproken te hebben doorstak Charlotte hem met het mes, dat zij onder haar mantel verborgen had weten te houden; haast

onmiddellijk gaf hij den geest. Charlotte dacht niet aan vluchten, liet zich zonder tegenstand wegvoeren. Voor de revolutionnaire rechtbank toonde zij zich voldaan over het slagen van haar aanslag. Moedig en kalm besteeg zij vier dagen na den moord het schavot. De royalisten hebben haar later beschouwd als tot hun partij te behooren: niets is minder waar. Charlotte Corday rekende zich zelf tot de Girondijnen. Haar daad, de moord, heeft niet de gevolgen gehad welke zij zich er van voorgesteld heeft; de heftigheid der Montagnards heeft zich niet verminderd, maar werd er door aangewakkerd. Marat heeft er door gekregen een verheerlijking, die hij bij zijn leven niet gevonden had. Het oordeel over hem is nog verschillend, zeer uit een loopend. Er zijn er die gelooven dat hij de latere botsing tusschen Danton en Robespierre had kunnen voorkomen, dat wanneer hij in leven was gebleven de moordpartijen der Groote Terreur verhinderd zouden zijn. Zijn zuster heeft het later reeds gezegd: „Marat zou het leven van Danton gered hebben." Een tijdlang hebben zijn aanhangers zelfs een soort eeredienst van zijn nagedachtenis ingesteld. Maar voor anderen hecht zich aan de herinnering aan Danton steeds de gedachte vast aan zijn medeplichtigheid aan de gruwelijke Septemberdagen van '92, welke hij niet heeft weten te beletten. Voor hen is hij de bekrompen man, zonder kennis, die alleen in troebele dagen naar voren kon komen en een rol kon spelen, boven zijn krachten.

De moord op Marat bracht ontsteltenis in Parijs, voerde de Conventie tot krachtiger maatregelen. Daarbij kwamen verschrikkelijke berichten uit de Vendeé. Cathelineau, „de heilige van Anjou" zooals zijn volgelingen hem noemden had zijn besluit bekend gemaakt Nantes te zullen nemen. Tot de stad werd de sommatie gericht te capituleeren; weigerde zij dan zou na inname een militair strafgericht worden ge-

houden, waarbij niemand van de bezetting zou worden gespaard. Nu dat wisten de republikeinen wel, ook zonder de aankondiging. De aanval werd afgeslagen en Chatelineau, zelf doodelijk gewond, trok af. Maar een verschrikkelijke wraak over deze mislukking nam de la Rochejacquelein. Bij Chatillon werd op den 11den Juli een republikeinsche legerafdeeling in den nacht overvallen en gevangen gemaakt; honderden soldaten werden daarna in koelen bloede vermoord. Uit Lyon kwamen eveneens berichten in van moorden op republikeinen.

Onder den indruk van al die gebeurtenissen nam de Conventie geweldige besluiten. Op 1 Augustus vaardigde zij het decreet uit tot verbeurdverklaring der goederen van al de personen die buiten de wet gesteld waren, werd besloten tot vervolging van de koningin, tot vernietiging van de koninklijke graven te Saint-Denis, tot instelling van een gedwongen koers der assignaten, tot stelselmatige verwoesting van de Vendée, waar de bosschen verbrand, de huizen afgebroken, de schuilplaatsen der opstandelingen verdelgd moesten worden.

Tegenover den steeds voortdringenden vijand wist de Conventie, overstelpt met werk niet aanstonds de juiste maatregelen te nemen. Want wel was de Montagne na het uitdrijven van de Girondijnen meester van het gezag, maar in de partij zelf begonnen zich scheuringen te vertoonen. Zoo kwam het dat gedurende de eerste maanden van haar bewind in de nationale verdediging geen eenheid was te bespeuren. De maatregelen tot afwering van den vijand waren feitelijk aan de bedreigde departementen overgelaten, en nog meer was dat het geval met het onderdrukken van den girondijnschen opstand. De représentants en mission namen zelf zonder bevelen te ontvangen uit Parijs het gezag in handen, riepen eigenmachtig burgers op; in de Vendée wezen de bewoners van

Nantes zelf den aanval der Chonans af, zonder hulp uit Parijs. Eerst in Augustus, toen men ieder oogenblik verwachtte dat de Oostenrijkers tegen Parijs zouden kunnen oprukken kwam er meer vastheid. Natuurlijk weer aangekondigd door geweldige bepalingen. De generaals die teruggeslagen werden stelde de Conventie verantwoordelijk voor de nederlaag. Custine, die verzuimd had Mainz te ontzetten werd naar Parijs geroepen. Zijn hoofd viel onder de guillotine, een voorbeeld voor de legeraanvoerders, voor hen gold voortaan de overwinning of den dood. Danton wees er op dat scherpe maatregelen met den dag meer dringend noodig werden, hij, die als oud-lid van het Comité de Salut Public wist dat de ministers nog steeds aan hun vroeger gezag gehecht waren en zich aan de bevelen van het nieuw ingestelde Comité weinig gelegen wilden laten liggen spoorde Robespierre aan het bestuur geheel in handen te nemen.

Maar Robespierre, pas eenige weken in het Comité, aarzelde nog. Hij wilde nog niet optreden tegen de Hébertisten, die verdeeldheid brachten. Na den dood van Marat had Hébert, door zijn blad Père Duchêne een geweldigen invloed gekregen. De minister van oorlog en de meeste ambtenaren van dat departement waren aanhangers van Hébert. Met duizenden werden de exemplaren van het blad van den aanstoker tot geweld onder de soldaten verspreid. Robespierre, die zijn positie eerst wilde versterken, nam niet aanstonds den strijd tegen den man dien hij verfoeide op. Wanneer hij aan het samenwerken met Saint Just en Couthon, die een driemanschap met hem gingen vormen, gewend was, dan zou het anders worden. Reeds werd het aanzien van het Comité grooter, het vertrouwen meer toen Carnot in Augustus er in benoemd werd; van hem kende men het organiseerend talent, dat het departement van oorlog zou kunnen bedwingen.

Al spoedig daarna bemerkte men dat er een nieuwe geest kwam, toen door het Comité voorgesteld werd de levée en masse. Alle Franschen werden opgeroepen tot verdediging van het vaderland en de vrijheid. Het was een oproep tot het instellen van een dienstplicht voor allen, zoowel mannen als vrouwen, het geheele volk moest deelnemen aan de worsteling. De jeugdige mannen aan den strijd met de wapenen, de oudere zorg dragen voor den dienst achter het front, de vrouwen voor het vervaardigen van al wat het leger noodig mocht hebben, voor kleeren, voor tenten, voor voedsel, voor verzorging van gewonden. De openbare gebouwen werden kazernes en werkplaatsen voor het leger, de kelders moesten het salpeter leveren benoodigd voor het kruit. Paarden requisitie werd bevolen, alle wapenen opgevorderd. De republiek moest zich doen kennen als een belegerde vesting, waar ieder naar de wallen ijlde om den aanval te kunnen weerstaan.

De Augustusmaand liet zien waartoe het Fransche volk, wanneer het de uiterste krachten inspande, in staat zou zijn. Want terwijl de volksvertegenwoordigers te Parijs de maatregelen voorschreven, die zij noodzakelijk achtten, toonden hun collega's, die de vergadering in het leger vertegenwoordigden, dat zij niet alleen toezicht hielden op de handelingen der aanvoerders, maar dat zij in den aanval de soldaten durfden voor te gaan, dat zij het voorbeeld konden geven hoe de overwinning te behalen was. Vooraan gingen zij bij den storm, de sabel op zijde, kenbaar aan de driekleurige sjerp om het middel. Zij voerden de nieuwe taktiek in die Carnot voorschreef, die verklaarde dat alleen den aanval overwinningen kon brengen, een taktiek die hem den naam bezorgd heeft van „Organisateur de la victoire."

De oproep van Augustus heeft in Frankrijk gehoor gevonden. Men kreeg er de menschen door voor den

aanvallenden oorlog, men kreeg er de benoodigdheden door, welke het leger vorderde. De kanonnen werden gegoten van de klokken der kerken, het lood aangevuld door het te ontnemen aan de lijkkisten. De wetenschap stelde zich in dienst van den bevrijdingsoorlog. Lavoisier, de groote scheikundige wees nieuwe methoden aan om het brons, het staal te bewerken en kruit te vervaardigen. De burgerij heeft den oproep beantwoord, ook in het leger vond hij weerklank, steeg de geestdrift er door. Voorbeelden daarvoor zijn er in massa. Een jongen van 14 jaar was als vrijwilliger der huzaren bij het leger in het Westen. Jozef Bara. Bij een patrouillerit viel hij in handen van de Vendéeërs: „Roep leve de koning, of het is met je gedaan," werd hem toegeroepen. „Leve de republiek" was het antwoord van Bara, die direct daarop werd afgemaakt. — In het Zuiden bij Avignon moest een republikeinsche afdeeling terugtrekken voor een overmacht van royalisten. Redding was alleen mogelijk wanneer een pontonbrug over een rivier werd weggeslagen; er werd over gesproken hoe dit zou kunnen gebeuren. Een jongen van dertien jaar, Viala, grijpt een bijl, snelt weg en hakt de kabel door die de booten samen hield. Terwijl hij bezig is, wordt hij neergeschoten. De namen van Bara en Viala werden bekend, geroemd en geëerd, zooals bij ons in 1831 de naam van Van Speijk. Aan geestdrift en moed zou het den verdedigers van Frankrijk niet ontbreken.

Nog andere, oudere moeilijkheden moest de Conventie bezweren in Augustus '93. De prijzen der levensmiddelen gingen voort omhoog te loopen. Weer werd de oorzaak gezocht bij de opkoopers, de accapareurs, de mannen die het behalen van een groote winst hooger stelden dan de beveiliging van het vaderland. De tegen opkooperij bepaalde straffen bleken geen verbetering te kunnen brengen, de prijzen gingen nog voortdurend hooger worden. In werkelijkheid

werd de stijging hoofdzakelijk veroorzaakt door de steeds zinkende waarde der assignaten, waarbij kwam een werkelijk tekort aan graan. Men kreeg toestanden als op het laatst van den grooten wereldoorlog in Duitschland. Niets sparende speculanten kochten goud en zilver op, verschaften zich wissels op het buitenland en vreemd muntpapier. De Conventie schreef een nieuwe, gedwongen geldleening van een milliard uit, met een sterke progressie. Van inkomens hooger dan 4500 livres moest het meerdere in de schatkist gestort worden, dus van een inkomen van 10000 livres 5500, bij een van 100000, 95000. Om de daling van de assignaten tegen te houden werd een maximumprijs van levensmiddelen vastgesteld, een voorlooper van latere nog scherper maatregelen, terwijl voorgeschreven werd dat het assignaat steeds als betaalmiddel aangenomen moest worden.

Het volk dat gebrek heeft, toont geen geduld. Ook het Parijsche volk deed dat niet. Al in Augustus hadden er weer plunderingen plaats, schoolden ontevredenen samen voor de Conventie. In verschillende wijken hadden vergaderingen plaats waar de klachten over de voedselvoorziening naar voren werden gebracht. Graanopkoopers werden er met namen aangewezen; wanneer er nog graan was, waarom werd dan het brood nog steeds duurder? Voor alle bakkerswinkels kwamen oploopjes. Chaumette, een partijgenoot van Hébert, maakte er gebruik van om de menigte op te zetten tegen de bourgeoisie: „de rijken zijn den oorlog begonnen tegen de armen; zij willen ons verpletteren, laten wij hen voor zijn. Zij hebben de vruchten van onzen arbeid opgeslokt, ze hebben ons het hemd van het lichaam gereten en ons zweet gedronken, maar nu wordt het te erg." In een tijd waarin eensgezindheid meer dan ooit noodzakelijk was, werd zoo een splijtzwam tusschen het volk geworpen. Hébert zelf plaatste zich aan het hoofd van de on-

tevredenen, wilde dat het volk weer als op 2 Juni oprukte naar de Conventie. En dan niet heengaan voordat de vergadering middelen had gevonden om aan de ellende een eind te maken. Het Parijsche volk uit de achterbuurten luisterde gaarne naar Hébert, een hongerige maag wekt spoedig tot geweld op. Parijs werd onrustig, de meer gegoeden werden bevreesd voor een herhaling van de gebeurtenissen uit September '92, maar nu zouden de gevangenissen niet leeggehaald worden, maar de huizen der welgestelden. In de Jacobijnenclub werd de toenemende actie met bezorgdheid waargenomen. Een aanval op de Conventie kwam daar al zeer ongelegen, want nu zouden zij, de Jacobijnen in hun bestuur worden bedreigd. Robespierre beproefde de toenemende zenuwachtigheid te kalmeeren. Zeer zeker, wanneer het bleek dat Chaumette gelijk had en uitzuigers oorzaak waren van de vermeerderende duurte, dan zouden nog scherper maatregelen tegen hen niet uitblijven. Hij wilde zoo de massa tot bedaring brengen en wees daarna tevens op het ware karakter van de ophitsers, die het volk in beroering brachten; dat waren onruststokers, die steeds en altijd opkwamen tegen het bestaande gezag, schurken die den dood wenschten van de Jacobijnen en de patriotten, lui die het bestuur van de stad voortdurend beleedigden en hinderden.

Ook de Jacobijnenclub geraakte haar kalmte kwijt; ook daar kregen in het begin van September de heftigen de overhand, misschien uit vrees de leiding geheel te zien overgaan in handen van Hébert en de zijnen. Stemmen vonden er gehoor die aandrongen dat de club zich met het Parijsche volk moest vereenigen om op te trekken naar de Conventie. Te midden van de toenemende verwarring kwam als een donderslag het bericht dat Toulon zich had overgegeven aan de Engelschen.

De royalisten hadden er de overhand gekregen en in naam van Lodewijk XVIII de Engelsche admiraal Hood in den haven gehaald. De arbeiders hadden meegeholpen, omgekocht door het Engelsche goud, naar al spoedig beweerd werd. Overal geloofde men het Engelsche spook te zien opduiken, overal moesten geheime agenten van Engeland werkzaam zijn tot voorbereiding van een terugkeer naar het koningschap. Hoogst waarschijnlijk maakten de bourgeois wel gemeene zaak met hen. Geen bericht van een nederlaag is op meer ongelegen tijd in de hoofdstad gekomen dan de tijding van den overgang van Toulon.

Chaumette stond klaar, maakte aanstonds gebruik van de gelegenheid. Den dag na het bekend worden van den overgang van Toulon, voerde hij duizenden manifestanten door de zaal der Conventie en hield een schetterende rede. „De vijand wil het volk uithongeren, om daar zijn souvereiniteit te kunnen bemachtigen in ruil voor een stuk brood!.... Geen genade voor verraders, geeft hun geen kwartier, Zijn wij hen niet voor, dan zullen zij ons voor zijn!" Zoo hitste hij, onder de toejuichingen van het volk de vergadering op, die zich liet meesleepen.

Een deputatie bestaande uit afgevaardigden van de 48 secties van Parijs en van de Societé des Jacobins, vroeg eveneens het woord. Zij gebruikte het woord, dat later de beruchte bekendheid verwierf: „Législateurs, placez la Terreur à l'ordre du jour." Waar de wetten voor kalme tijden vervaardigd niet afdoende waren gebleken, moest de Conventie door schrik de gehoorzaamheid aan haar bevelen afdwingen en haar tegenstanders in toom houden. Als voorbeeld eischte de deputatie dat de Girondijnen, die na 2 Juni nog altijd in arrest waren gehouden, onmiddellijk werden geoordeeld en terechtgesteld. Het groote woord was gesproken, reeds juichte de vergadering de deputatie

toe. Ook zij zag geen anderen uitweg. Barère, sprekende uit naam van het Comité de Salut Public, nam het voorstel over. Ook hij sprak over het royalistische gevaar. „Alles schijnt te wijzen op een reactionnaire beweging, die in het geheim in Parijs wordt voorbereid. Onderschepte brieven geven het bewijs van de pogingen van geheime agenten en aristokraten om in onze groote stad een beweging, zooals zij het noemen, te verwekken. Welnu zij zullen die beweging hebben, maar door ons georganiseerd, en geregeld door een revolutionnair leger, dat ten uitvoer zal brengen de groote woorden, die uitgesproken door de Commune van Parijs: Plaçons la Terreur à l'ordre du jour."

Zoo nam de Conventie het wachtwoord aan, uitgegeven door de Commune. Bij dit toegeven aan een drang die van buiten de vergadering kwam, had zij er evenwel aanstonds zorg voor te toonen, in de toekomst de leiding te willen houden. Danton wist, spontaan zich uitende, daartoe het middel te vinden. Hij vleide het volk door te verzoeken den minister van oorlog op te dragen het volk wapenen, pieken, te verschaffen. Daarop wees hij op het volk, dat arbeiden moest voor zijn bestaan en niet steeds de sectievergaderingen kon bijwonen, terwijl de muscadins, de rijke lui, er den tijd immer voor konden vinden. Daarom moesten de sectievergaderingen beperkt worden tot een tweetal in de week, waarvoor den arbeiders dan een presentiegeld kon worden toegekend. Zijn voorstel werd aangenomen. Maar niet de rijke lui werden er door getroffen; wel de heftigen, de voortdurende oproerkraaiers, de fanatieke volgelingen van Hébert, die een minderheid vormden, maar altijd ter vergadering kwamen en daar, wanneer het bezoek gering was, hun wil hadden kunnen doorvoeren. Nu, nu in de toekomst de vergaderingen beperkt werden en het bezoek door het geven van presentie-

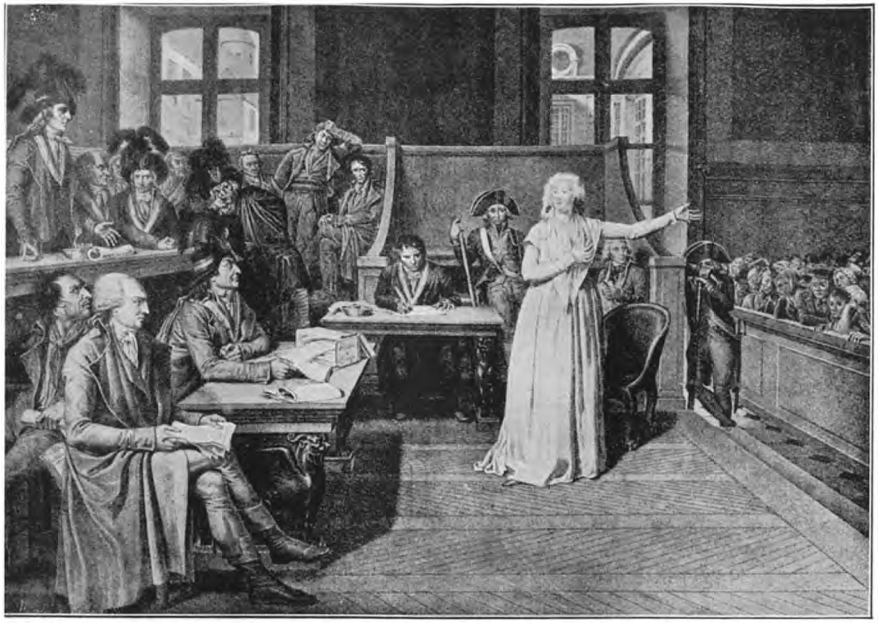

Marie Antoinette voor haar rechters. Naar een teekening van Bourtton.
(Ontleend aan Tschudi, Marie Antoinette en de Revolutie.)

Marie Antoinette neemt afscheid van haar kinderen, bij het verlaten van de gevangenis, van waar zij naar de „Conciergerie" overgebracht wordt, om voor de Revolutionnaire Rechtbank te verschijnen.

(Ontleend aan Tschudi, Marie Antoinette en de Revolutie.)

geld aanzienlijker, nu zagen zij zich de macht ontglippen. De Conventie hoopte bevrijd te worden van een voortdurend ingrijpen in haar werk; toen de Hébertisten eenige dagen later intrekking van het besluit kwamen vragen gaf men hun nul op het request.

HOOFDSTUK IX.

DE TERREUR.

SINDS 5 September '93 zal de Conventie door schrik te verwekken haar tegenstanders in bedwang houden. Dan eerst wordt het Comité de Salut Public het machtige regeeringslichaam, gelijk het nageslacht het zal kennen, geleid door het driemanschap Robespierre, Couthon en Saint-Just. De Conventie gaf in September een reeks wetten uit, die door den toestand noodzakelijk geacht konden worden. Een nieuwe legerafdeeling, een revolutionnair leger, welke een militaire politie moest vormen achter het front, werd opgericht, om elke poging tot een contra-revolutie te onderdrukken en de ten uitvoer brenging van de besluiten der Conventie te verzekeren. In het midden van September werd het bevel gegeven met het proces tegen Marie Antoinette, madame Roland, de vroegere maire van Parijs Bailly, en 23 Girondijnen een aanvang te maken. In het laatst van September werden opnieuw maximumprijzen vastgesteld, maar nu voor alles dat voor eerste levensbehoeften noodzakelijk was. Het was een wet die het geheele economische leven zou beheerschen. Graanprijzen waren reeds voorheen onderworpen aan een wet, nu kwamen daarbij de andere levensmiddelen, verder

brandstoffen, genotmiddelen, bouwmaterialen, kleedingstoffen, alles wat men dagelijks noodig had, Als grondslag werd de prijs aangenomen van 1790, vermeerderd met een derde. Ook de loonen der arbeiders werden vastgesteld; als standdaardloon werd het bedrag aangenomen dat 50% hooger was dan dat van 1790.

Al deze wetten vonden hun sluitstuk, hun bekroning in de „Wet op de Verdachten." Ieder werd hierdoor naar de tribunal révolutionnaire verwezen, die blijk had gegeven aanhanger te zijn van het koningschap of het federalisme. Wie zijn burgerplichten niet vervulde, de voormalige edelman die zich niet ijverig toonde voor de republiek, de afgezette ambtenaren, elk die maar eenigszins gevaarlijk voor de republiek dreigde te worden, konden voor de gevreesde rechtbank gedaagd worden. In honderden gezinnen werd de mededeeling dat de Loi des suspects door de Conventie was aangenomen, met schrik gehoord. Want de Franschen wisten dat de regeering het niet bij dreigen zou laten, maar de wet zou toepassen, tot in haar uiterste gevolgen.

In alles wat besloten werd openbaarde zich de wil van het Comité de Salut Public. Er is sprake van geweest Danton er in op te nemen; men bewonderde zijn kennis, kende den gloed van zijn woorden, wilde hem dienstbaar maken aan het vele werk dat verricht moest worden, had behoefte aan den invloed dien hij kon uitoefenen. En wellicht wilde men ook een tegenwicht vormen tegen de reusachtig toenemende macht van Robespierre. Hoe heilzaam moest het zijn, wanneer een persoonlijkheid als Danton den eenigen grooten leider in het Comité zou kunnen matigen en zijn voorstellen zou onderwerpen aan een zuivere kritiek! Maar Danton weigerde; pas getrouwd met een jong vrouwtje uit royalistische kringen, zocht hij naar kalmte in een huiselijk leven. Hij was tegen de heftige

maatregelen die men op het punt stond te gaan uitvoeren, was tegen den dood van de Girondijnen, wier proces was begonnen, was tegen de stelselmatige verwoesting der Vendée. In weerwil van zijn uitingen op 5 September in de Conventie begon men hem al te verdenken van sympathiën met de gematigden.

Terwijl Danton weigerde, traden twee mannen in het Comité, die tot de uiterste, geweldigste toepassing van het stelsel, het brengen van schrik, wilden overgaan, Billaud-Varennes en Collot d'Herbois, die een richting insloegen, welke spoedig ook Robespierre met afschuw vervulde. Voorloopig had hij echter het doel goed gevonden, moest alzoo de middelen aanvaarden.

Het Comité de Salut Public kreeg toen de samenstelling die het heeft gehouden tot aan den val van Robespierre. De algemeene leiding werd aangegeven door het driemanschap Robespierre, Couthon en Saint-Just; Barrère, Billaud-Varennes en Collot d'Herbois waren belast met de correspondentie met de répresentants en mission, hielden zich daardoor op de hoogte van alles wat er in Frankrijk omging. Carnot, Prieur en Jean Bon Saint André zorgden voor de nationale verdediging, Lindet was meer in het bijzonder belast met de zorg voor de approviandeering.

Naast het Comité de Salut Public en er voortdurend mee samenwerkende stond het Comité de Sûreté Générale, waarin de meeningen van Robespierre werden gesteund door zijn vrienden Lebas en den schilder David. De Tribunal Révolutionnaire was geheel samengesteld uit zijn aanhangers.

Frankrijk had behoefte aan een sterke, gecentraliseerde macht gehad. Nu had het er een gekregen. Voor het keeren van gevaar had echter ook dit bewind tijd noodig. Niets kon gevaarlijker worden dan plotselinge veranderingen, daarom werd op 10 October door de Conventie op voorstel van Saint-Just beslist dat

de inwerking treding van de grondwet uitgesteld werd; het revolutionnaire bestuur zou gehandhaafd blijven tot aan den algemeenen vrede.

De gevolgen van het krachtige bestuur lieten niet lang op zich wachten. Couthon ging, in opdracht van de Conventie naar de Rhônestreek, om Lyon weer tot de republiek terug te brengen. Het leger, dat de stad zou bedwingen was versterkt door de levée en masse van het hoogland van Auvergne. Na een laatste sommatie werd in den nacht van 8 op 9 October de stad door een stormaanval ingenomen. Ruim 2000 wanhopigen wisten zich door de aanrukkende overwinnaars heen te slaan en ontkwamen; in Parijs weet men dit aan zucht tot toegevendheid bij Couthon. Want Couthon was geen geweldenaar. Hij stelde een militaire rechtbank in om te oordeelen over hen die met de wapens in de hand gevangen genomen waren en een burgerrechtbank om te rechten over hen die men als afgedwaalden kon beschouwen.

Maar de Conventie was het daar niet mee eens. Hoe vaak is het niet vertoond dat de thuis blijvenden heftiger zijn dan zij die aan den strijd hebben deelgenomen? De Conventie veroordeelde de van „zachtzinnigheid" blijk gevende bepalingen van Couthon en Barrère stookte haar wraakzucht aan. Met kanonnen en mijnen moest de stad vernietigd worden: „Lyon was in verzet gekomen, Lyon heeft opgehouden te bestaan". Zoo moest het luiden. Met veel vertoon liet Couthon een enkel huis afbreken. De Conventie verving hem door Fouché en Collot d'Herbois. Toen was het met zachte maatregelen gedaan; de huizen werden bij rijen verbrand en afgebroken, de verdachten na kort geding, bij tientallen gefusilleerd.

Van uit Lyon drong het republikeinsche leger door naar het Zuiden. Toulon was al gauw belegerd, onder leiding van den generaal Dugommier. De artillerie stond er onder beval van Napoleon Bonaparte,

die na eerst officier te zijn geweest in het leger van Lodewijk XVI, in dienst was getreden der revolutie. In zijn vaderland op Corsika was hij bezig geweest met 'de verbreiding der revolutionnaire beginselen, had er het commando gevoerd over de nationale gardes, maar had met zijn geheele familie het eiland moeten verlaten, na de komst der Engelschen in den zomer van '93. Hij bood zijn diensten aan bij Dugommier en deze maakte gaarne van het aanbod gebruik. Want aan officieren die voor hun taak berekend waren, had men gebrek, vooral aan artillerieofficieren. Bonaparte maakte hierdoor een vlugge promotie, was spoedig generaal. Samen met de représentant en mission Robespierre Jeune stormde hij op 16 December op tegen de muren van Toulon. De vesting werd genomen. Robespierre Jr., was in overeenstemming met de bevelen die hij van zijn broer gekregen had, geneigd om genade voor recht te laten gelden. Barras en Fréron, die hem weldra opvolgden, evenals Fouché en Collot d'Herbois, Couthon hadden opgevolgd, waren zonder mededoogen. Men zag te Toulon een herhaling van hetgeen te Lyon was geschied, de Terreur in haar verschrikkelijke toepassing.

Aan de Oostgrens werden de royalistische opstanden eveneens onderdrukt. De prêtres réfractaires hadden in de Rijnstreken de boeren te wapen geroepen, toen de lichting van nieuwe troepen bevolen was. De rebellen, die met de wapens in de hand gevangen waren gemaakt, werden na een kort proces gefusilleerd. Uit Straatsburg rukten troepen burgers uit om de opstandige boeren te straffen; de oude priester Schneider, fel republikein geworden, heeft zich bij die strafexpedities aan de gruwelijkste wreedheden schuldig gemaakt. Toen Saint Just te Straatsburg kwam, maakte hij aanstonds aan het noodelooze bloedvergieten een einde. Schneider werd gedurende vier en twintig uur op een schavot, gebonden aan een

schandpaal, te pronk gesteld en daarna onder militair geleide naar Parijs gezonden.

In het Noorden hadden de geallieerden nog de overmacht. Het Fransche leger was er niet sterker dan 35000 man. De Oostenrijkers beschikten over meer dan 150000. In Duinkerken hield Hoche met uiterste krachtsinspanning zich staande. In September viel Houchard den vijand bij Hondschoote aan, sloeg hen op den achtsten terug; bij een gevecht tien dagen later, maakte een paniek zich van zijn troepen meester, zij vluchtten, trokken terug op Lille. Een nederlaag kon het Comité de Salut Public niet dulden. Waarom had Houchard na zijn overwinning op 8 September den vijand niet vervolgd en geheel vernietigd? Hij had gebrek aan doorzettingsvermogen getoond; weer moest een voorbeeld gesteld worden. Houchard werd naar Parijs teruggeroepen, voor den Tribunal Révolutionnaire gebracht en terecht gesteld. Zoo zouden ook de generaals Biron en Beauharnais het schavot bestijgen, eenigen tijd later.

Het Comité de Salut Public wist meer te doen dan generaals die ongelukkig waren geweest, te verwijderen. Het heeft ook voortreffelijke aanvoerders weten te ontdekken en aan het hoofd te plaatsen; het gaf Jourdan het bevel over het Noorder leger, Pichegru over het Rijnleger. Het Moezelleger werd toevertrouwd aan Moreau, die opgevolgd zou worden door Hoche. Jourdan had meermalen voor de eer bedankt, want gelijk ieder wist, was een generaals-commando maar te vaak als een uitnoodiging voor het schavot te beschouwen doch ten slotte had hij echter het bevel op zich genomen. Toen hij de eerste maal tegenover de Oostenrijkers stond bij Wattignies en hun stellingen door een gevecht verkende had hij geen succes. Hij meende niet te moeten doorzetten. Maar Carnot bracht hem tot andere gedachten; de Oostenrijkers moesten teruggeworpen worden, want een gedeelte van het

leger van Jourdan moest weer ergens anders gebruikt worden. Jourdan besloot te wagen en gebruik makende van een zware ochtendnevel viel hij op den 18en October de Oostenrijkers aan, die totaal verslagen werden.

Ook uit de Vendée kwamen in October en November meer geruststellende tijdingen. Kléber en Marceau waren er in geslaagd de boeren terug te dringen zoodat ook het onmiddellijke gevaar van die zijde bedwongen was.

Wanneer Robespierre zoo het oog liet gaan naar de nog voor kort zoo gevaarlijke bedreigingen voor het bestaan der republiek, kon hij tevreden zijn; het nieuwe stelsel had succes. In Parijs zelf echter waren er langzamerhand teekenen waargenomen die hem nieuwe moeilijkheden voorspelden, die er op wezen dat de Montagne voor andere gevaren zou komen te staan. Moest de Terreur doorgevoerd worden? Na Hondschoote en Wattignies geloofden Danton en zijn vrienden dat het niet meer noodig was. Hoe oordeelde Robespierre zelf; men meende dat ook hij het stelsel niet dan noodgedwongen had aanvaard; men wist immers hoe vaak hij gepoogd had de heftige republikeinen en hun zucht naar wraak te temperen. Terwijl aan den eenen kant de meening zich ging verbreiden, dat matiging geoorloofd was, gingen er aan den anderen kant stemmen op die om nog krasser maatregelen vroegen. Op 3 October kwam Amar, lid van het Comité du Sûreté Génerale in de Conventie, met een rapport over de Girondijnen. Hij deed gewichtig, liet voor hij met voorlezing begon de deuren sluiten. Hij had een verzameling beschuldigingen en vroeg de vervolging van alle Girondijnen die na 31 Mei geprotesteerd hadden tegen de verbanning uit de vergadering van hun collega's. Men stond reeds op punt hen naar den Tribunal révolutionnaire te verwijzen, een verwijzing, die vrijwel gelijk stond met het uitspreken van het doodvonnis, toen Robespierre tusschen

beide kwam; alleen de aanvoerders van de Gironde moest men vervolgen, en deze waren immers reeds naar den tribunal verwezen. Wanneer er meer waren, waarom hen dan niet genoemd? Ten slotte vond de Conventie goed dat de Girondijnen die tegen de uitsluiting geprotesteerd hadden niet naar de rechtbank werden verwezen, maar alleen in arrest werden genomen. Voorloopig waren zij gered. Velen geloofden na dit optreden van Robespierre dat deze een steun voor gematigd optreden zou gaan zoeken bij de Plaine. Wanneer hij dit voornemen al heeft gehad, dan moest hij het spoedig laten varen door het drijven van Billaud-Varennes en Collot d'Herbois; zij wisten het Comité de Salut Public hun overtuiging te doen deelen, dat matiging van de Terreur de royalisten weer zou doen opstaan, de requisities zouden onmogelijk worden, de wet op het maximum en de gedwongen koers der assignaten zouden niet gehandhaafd kunnen worden. En Robespierre kon niet tegen hen op; hij moest meedoen en teekende met zijn collega's de besluiten tot verwoesting van Lyon, de Terreur bleef gehandhaafd, zou nog verschrikkelijker worden.

Op denzelfden dag dat Jourdan de Oostenrijkers bij Wattignies versloeg, werd Marie Antoinette te Parijs terecht gesteld, als schuldig aan verraad van het vaderland. Zij heeft niet als Lodewijk XVI voor de Conventie maar voor den Tribunal Revolutionnaire terecht gestaan. De behandeling welke men haar heeft laten ondergaan was schandelijk. Hébert, voor wien niets te min was, verweet haar een onmenschelijke behandeling, welke zij haar zoon zou hebben laten ondergaan, om hem vroegtijdig te verstompen. Verontwaardigd riep Marie Antoinette uit: „ik doe een beroep op alle moeders." In de Commune heeft Chaumette dezelfde lage beschuldiging herhaald. In de beulskar werd zij naar het schavot gevoerd, recht

overeind staande, met de handen op den rug gebonden. De hulp van een beëedigden priester was door haar geweigerd, maar op haar laatste rit, richtte zij haar blikken naar de vensters, om daar een priester te zoeken, die haar den zegen kon schenken, dien zij zoo gaarne ontvangen had.

Op den 31 October werden een en twintig Girondijnen terecht gesteld; sinds 31 Mei waren zij in arrest geweest; onder hen vond men de grondleggers van de republiek, zij allen waren onschuldig aan den royalistischen opstand, velen hadden geweigerd door een vlucht zich aan de vervolging te onttrekken; Vergniaud, die zoo vaak president van de Conventie was geweest, die het verraad van de hofpartij had gesignaleerd, Brissot die Europa de vrijheid had willen brengen, de bisschop Fauchet, die het eerst de Constitution Civile du clergé had bezworen en een der eersten was geweest die had aangedrongen op afschaffing van het koningschap, en allen mannen waar de republiek nog veel van had kunnen verwachten, zij vielen als slachtoffers van partijtwisten. Vastberaden gingen zij allen naar het schavot, onder het zingen der Marseillaise.

Een week later werd madame Roland naar het schavot gevoerd. Na het uitspreken van het vonnis had zij het vergift geweigerd dat een bevriende hand haar wilde verschaffen. Zij wilde sterven als de anderen in het licht van den dag. Met de verachting op het gelaat, voor hen die de revolutie door moorden trachtten te dienen, betrad zij het platvorm van de guillotine. Roland wilde haar niet overleven; hij verliet het huis waar hij een schuilplaats had gevonden om zijn gastheer niet in gevaar te brengen en pleegde op een veld zelfmoord. Een half jaar later volgde Condorcet, een der grootste geesten van de revolutie, wanhopende aan de toekomst, het fatale voorbeeld. In December vielen de hoofden van de laatste Girondijnen die sinds

de lentemaand in arrest waren. Voor de Gironde behoefde men geen vrees meer te hebben, de leiders waren uit den weg geruimd. Maar ook de anderen, die geen rol in de partij hadden vervuld zouden nog volgen; want het zou nog verschrikkelijker worden.

Niet alleen onder de Gironde en de royalisten vond de Tribunal Revolutionnaire slachtoffers. Bailly de man die de leden der Constituante in Juni om zich vereenigd had tegen het absolute koningschap, die den eed had afgenomen in de kaatsbaan, de eerste president van de Constituante en de eerste maire van Parijs, werd voor de rechtbank gedaagd. In de laatste maanden was hij niet op den voorgrond getreden, maar hij moest zich verantwoorden wegens zijn gedrag op het Champ de Mars in 1791. Dat hij gehandeld had in opdracht der Legislative kon hem niet baten. Toen zijn handen bij het bestijgen van het schavot beefden, zeide een van hen, die de terechtstelling moesten bijwonen, tot den ouden man: „je handen beven, ben je bang?" „'t Is van de koude, m'n goede vriend," was het kalme antwoord.

Zoo vielen de hoofden van allen van wie de Montagne leiding van het verzet tegen haar bestuur kon verwachten, van allen, van wie men voorheen tegenspraak en tegenwerking had moeten ondervinden. En intusschen ging men door met het invoeren van maatregelen om de maatschappij te vervormen naar het denkbeeld dat de leiders zich van een nieuwe samenleving hadden gevormd. De mode nam de republikeinsche kleederdracht over, men ging de haren kort dragen, vertoonde zich algemeen met de Carmagnole, de roode muts. In de omgangsvormen verdween het vous, om plaats te maken voor tu. Een ieder volgde het officieele gebruik van citoyen; van monsieur te spreken werd gevaarlijk. Al in October werd officieel een nieuwe kalender ingevoerd, waartoe het besluit reeds genomen was op den eersten dag

van het samenkomen der Conventie. Want volgens de denkbeelden van de ultra-revolutiemannen was de zegepraal van het republikeinsche beginsel een even belanrijk feit geweest als de eerste prediking van het Christendom. Romme heeft het decreet tot aanneming van den kalender toegelicht; samen met de wiskundigen Lagrange en Laplace had hij de nieuwe tijdrekening ontworpen. De maanden werden er in verdeeld in décades, groepen van tien dagen. De literator Fabre d'Eglantine heeft voor de maanden de poëtische namen bedacht:

Vendémiaire (Wijnmaand van 22 September tot 23 October), Brumaire (Nevelmaand van 23 October tot 21 November), Frimaire (Vorstmaand van 21 November tot 20 December), Nivôse (Sneeuwmaand van 21 December tot 19 Januari), Pluviôse (Regenmaand van 20 Januari tot 19 Februari), Ventôse (Windmaand van 19 Februari tot 20 Maart), Germinal (Kiemmaand van 21 Maart tot 19 April), Floréal (Bloeimaand van 20 April tot 20 Mei), Prairial (Weidemaand van 20 Mei tot 18 Juni), Messidor (Oogstmaand van 19 Juni tot 18 Juli) Thermidor (Warmtemaand van 19 Juli tot 17 Augustus) Fructidor (Vruchtmaand van 18 Augustus tot 16 September). De vijf overblijvende dagen waren sans-culottides, of zooals men later zeide Jours complémentaires. De zesde dag die bij ieder schrikkeljaar toegevoegd was, was de dag der revolutie. Als rustdag werd de Zondag vervangen door den tienden dag der décade. Romme, een verklaarde vijand van den Godsdienst wilde met de nieuwe kalender het Christendom een stoot toebrengen. Het is hem niet gelukt. In de officieele stukken werd de nieuwe tijdrekening gebruikt, ze wordt nog gebezigd bij het aangeven van sommige bekende gebeurtenissen uit de jaren 1795 tot 1800 maar ingeburgerd heeft ze zich nimmer. De groote massa bleef getrouw aan de Zondagviering, en nam

de décade als officieele rustdag er bij. Napoleon heeft de republikeinsche tijdrekening voor de staatsstukken afgeschaft, nadat ze in het burgerlijk leven reeds geheel verdwenen was.

Robespierre heeft den aanval op het Christendom ongaarne gezien. Op het eind van 1794 dacht hij dat de constitutie ingevoerd zou kunnen worden, dan zou de Terreur een einde nemen. Daarom wilde hij geen nieuwe verschillen tusschen de Franschen laten opwerpen, daarom was hij tegen het streven van Romme en diens aanhang. Zeker alle verraders wilde hij vernietigen, maar dan moesten hun vijanden, de vrienden der republiek één zijn. De verdrijving van de contra-revolutionnaire elementen moest haar beslag hebben gekregen, vóór de Constitutie kon ingevoerd worden.

De eenheid in Parijs was inmiddels zeer twijfelachtig. Hébert was voor de nieuwe regeering haast even hinderlijk als hij het voor de Girondijnen geweest was. En Hébert had zijn vrienden in het ministerie van oorlog, had zijn invloed op het Parijsche volk, was daar in sommige kringen nog meer populair dan Robespierre, die niet mee deed aan de republikeinsche kleederdracht, die aan dergelijke uiterlijke teekenen geen waarde hechtte. Welk een verschil tusschen Hébert, de ruwe man van de straat en de doctrinaire Robespierre, die alles naar zijn wil meende te kunnen verzetten! Van het begin van de Terreur af was Hébert zijn oppositie tegen het Comité de Salut Public begonnen. Hij ergerde zich dat het Parijsche volk eigenlijk evenmin onbeperkt heerscher was, als vroeger. En onder het Parijsche volk verstond hij zijn groep, zijn kliek. De Montagne had gebruik gemaakt van den aanval der Parijzenaars op de Girondijnen, maar nu zij zelve de leiding had waren de hoofdmannen niet van plan zich te laten beheerschen door schetteraars als Hébert en de zijnen. Robespierre

had een afkeer van de ruwe toon in de Père Duchêne, gelijk hij een afschuw had van den man die ze gebruikte. Hij wist dat Hébert geen plannen voor de toekomst had, maar de man was van het oogenblik, alleen bereid en geschikt voor een afbrekende kritiek, maar niet een leider aan wien de vorming van een nieuw staatsbestuur kon toevertrouwd worden. Hébert wilde dooden uit wraak, Robespierre om voorbeelden te stellen. Helaas zou hij zich ten slotte ook door de wraak laten meevoeren.

Hébert vond niet alleen steun bij de lagere Parijsche bevolking. Chaumette ging met hem mee. Fouché, de latere minister van Napoleon was in heftige uitingen zijn gelijke, al was de vorm er van minder ruw. Chaumette droomde van een lotsverbetering van de arbeidende klasse, wilde meer sociale hervormingen. Fouché, die in het midden van Frankrijk als répresentant en mission bij de gegoede burgerij, de kooplui en de industrieelen niet de hulp gevonden had die hij wilde hebben om de royalistische woelingen te onderdrukken, had de arbeiders noodig. De denkbeelden van Chaumette gaven aan hoe die te krijgen was. Door de noodzakelijkheid gedreven accepteerde hij de gevoelens van Chaumette, beloofde den arbeiders nog verder gaande veranderingen. Zoo kreeg het Comité de Salut Public tegenstanders onder de uiterste linksche groepen. Fouché had een haat tegen de kerk, werkte de geestelijkheid overal tegen waar hij er gelegenheid voor had. In October gaf hij, in zijn functie van répresentant en mission te Nevers het verbod van uitoefening van den Godsdienst buiten de muren der kerken, gelastte wegneming van alle godsdienstige beelden langs den openbaren weg en uit de regeeringsgebouwen. De constitutioneele priesters vertrouwde hij evenmin als de onbeëedigde.

In Parijs werkte de anti-kerkelijke propaganda onafgebroken, zag men haast dagelijks pogingen om

het Christendom belachelijk te maken. In de provincie volgden verschillende voorgangers de gebeurtenissen in Parijs, daar werd de aanval op het kerkelijke dogma voortgezet, ruw en onbeschaafd. In Orleans en Berry verbood een vroeger Benediktijner monnik, Laplanche, het houden van processies, liet de kruisen van de kerken verwijderen en ontvingen de priesters het bevel zoo snel mogelijk te trouwen. Te Amiëns werd op last van André Dumont bepaald dat geestelijken die op dagen voorheen als Zondag beschouwd den dienst verrichten op die vroegere feestdagen gebruikelijk, als weerspannig aan de wet, vervolgd moesten worden. Lieden als Clootz gaven aan hun afkeer van alles wat aan den Godsdienst herinnerde in de Parijsche clubs onafgebroken uiting en een man als Clootz, die men in de vergadering der Volksvertegenwoordiging had uitgelachen, de ex-vertegenwoordiger van het menschelijk geslacht, die door geen ernstig man als voorganger beschouwd kon worden, vond gehoor. Zelfs wist hij den bisschop van Parijs, Gobel, over te halen tot neerlegging van de geestelijke waardigheid. Op den 7den November kwam Gobel van zijn besluit mededeeling doen aan de Conventie, omringd door tal van zijn geestelijken, die zijn voorbeeld volgden. Het was een triomf voor Chaumette, die al sinds weken met zijn redevoeringen het verbod van godsdienstoefeningen had gevraagd en aangedrongen had op het inhouden van alle uitgaven bestemd voor de religie.

De Conventie is aanvankelijk met de denkbeelden van die hervormers meegegaan. Zij nam de beelden, de vazen, de versieringen aan die de bevolking van Parijs haar uit de kerken bracht; met welwillendheid en zelfs hier en daar met instemming had zij de verklaringen van Gobel begroet. Maar toch verzette zij zich niet tegen de protesten van den bisschop Grégoire, die tot aan het einde van de Terreur toe op

de banken der Montagne zijn plaats bleef innemen gekleed in het officieele gewaad van Katholiek bisschop.

De Commune van Parijs ging verder; zij schreef een groot burgerfeest uit tot vervanging van de religieuse plechtigheden. Op den 10den November werd dit feest gevierd in de Notre Dame. Het Feest van de Rede. De dienst der rede zou komen ter vervanging van den geopenbaarden Godsdienst. Mademoiselle Maillard, een actrice, zegde een gedicht. Na afloop van de viering in de Notre Dame werd een bezoek gebracht aan de Conventie. 's Avonds werd de voorstelling in de kerk herhaald; de leden der Conventie waren er toen aanwezig. Mademoiselle Momoro, of beter volgens het gebruik dier dagen, burgeres Momoro, die de Godin der Rede voorstelde daalde van haar troon en omhelsde den voorzitter der Volksvertegenwoordigers. Voor zoover de departementen Parijs niet waren voorgegaan, werd nu het voorbeeld gevolgd. De volksvertegenwoordiger Rühl brak te Reims de Sainte-Ampoule, de schaal die door een wonder op aarde gebracht zou zijn en waarin sinds eeuwen de heilige zalf bewaard was, die bij de kroning der Fransche koningen gebruikt werd, eigenhandig in stukken. Kerken werden ontheiligd en aangewezen voor andere doeleinden.

Waren de verguizenaars van den Godsdienst overwinnaar? Robespierre had de beweging met toenemenden weerzin waargenomen, had zich geërgerd aan het feest van de rede, vond het misdadig dat men den Godsdienst wilde vervangen door de Culte de la Raison. Hij ging zich verzetten tegen de opkomende macht van de straat, verzetten tegen de Commune, die hem voor eenige maanden gesteund had. In de club der Jacobijnen verklaarde hij zich den 21sten November tegen den nieuwen, gevaarlijken, afkeurenswaardigen weg die de Revolutie wilde inslaan. „De politicus, de wetgever, die het atheïsme als een nieuw

De soldaten van de Revolutie.

„Het is zeven uur; in deze hinderlaag blijven wij om den vijand morgenochtend om 4 uur(!) te overvallen." Caricatuur van Raffel. (Dayot Rév. franç.)

De soldaten van de Fransche Revolutie.

„Het is verboden te rooken, maar als ge wilt kunt ge gaan zitten."
Caricaturen van Raffel. (Dayot: Rév. franç.)

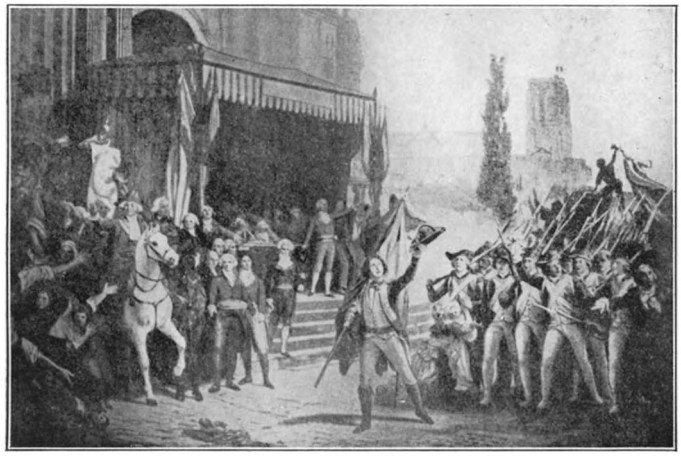

Inschrijving van vrijwilligers voor het Revolutionaire leger.
Naar een schilderij. (Musée du Louvre.)

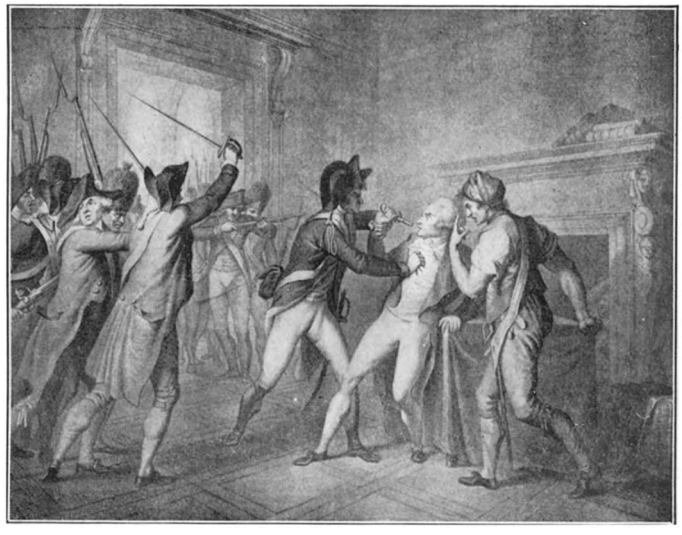

Gevangenneming van Robespierre, 27 Juli 1794.
Naar een teekening van Barbier.
Verkeerd is de voorstelling dat Robespierre zelfmoord wilde plegen.

soort godsdienst verkondigt of zou willen doen aannemen, is erger dan zinneloos. De Conventie heeft niet voor niets, toen zij opnieuw de Verklaring van de Rechten van den Mensch uitvaardigde, het Opperwezen aangeroepen.... Het atheïsme is een aristokratische overtuiging, maar het denkbeeld van een opperwezen dat over de verdrukte onschuld waakt en de triomfeerende misdaad straft, is een volksgeloof."

De Jacobijnenclub, onder invloed van die woorden stelde zich aan de zijde van Robespierre. Hébert durfde zich niet te verzetten. Wat had hij over godsdienst nagedacht? Hem was het alleen om populariteit te doen. Zoo nam hij al spoedig zijn draai, verklaarde ook geen atheïst te zijn en Christus te beschouwen als den eersten sansculot en den eersten stichter van de Jacobijnenclub. Danton, die naar Parijs teruggekeerd was met het voornemen het Comité de Salut Public te bestrijden, besloot Robespierre in zijn houding te steunen. In de Conventie kwam hij den 26sten November krachtig op tegen „de anti-religieuse maskerades". De Commune werd bevreesd voor verdere toenadering tusschen Robespierre en Danton en besloot haar besluiten tegen de kerk genomen in te trekken: reeds twee dagen later werden de gebouwen die in beslag waren genomen aan de kerk teruggegeven. Robespierre ging verder met zijn optreden tegen het atheïsme. Aan hem is het te danken geweest dat de dienst in de Katholieke kerken onafgebroken door kon worden uitgeoefend. In de Notre Dame werd voor hem gebeden. Hij zorgde er voor dat de censuur publicaties, welke tegen den Godsdienst gericht waren, in beslag nam. In de Jacobijnenclub wist hij door te zetten dat constitutioneele bisschoppen en priesters lid konden blijven. Anarchis Clootz werd door zijn toedoen van de ledenlijst geschrapt; zoo'n individu wilde hij allen invloed ontnemen.

Maar als was Robespierre overwinnaar, de tegen-

stand van de Hebertisten was nog niet geheel verdwenen. Zij vormden een kliek, die vooral sterk was in het departement van oorlog. Vaak is beweerd dat de Hébertisten feitelijk een militairistische groep vormden. Ten deele is dit juist, wijl zij een afkeer hadden van burgerlijk gezag en men onder hen degenen vond die voor het uitbreiden van den oorlog waren, Onder de Hébertisten werden de lieden aangetroffen die de strengste wraakmaatregelen toepassen wilden. Collot d'Herbois, de man die in het Comité de Salut Public werkelijk als een aanhanger van Hébert kon gelden, had de bevolking van Lyon over geheel Frankrijk willen verspreiden, na er eerst een flinke opruiming onder te hebben gehouden. Carrier, die zich ook Hébertist noemde, heeft te Nantes bij de onderdrukking van het verzet, gevangenen bij tientallen laten verdrinken. En Clootz verkondigde de theorie dat aan geen vrede gedacht kon worden voor de Rijnmonden Fransch waren. Al weer zag Robespierre in dat die uitbreiding een gevaar voor Frankrijk zelf was; wanneer het tot vrede kwam, moest dit zijn zonder veroveringen, die de kiem voor nieuwen strijd moesten bevatten. Zelfs van een propaganda-oorlog, waarop door het ministerie van oorlog werd aangedrongen was hij een tegenstander. Wanneer een volk de vrijheid wilde, kon het die zelf verkrijgen. Altijd heeft hij gemeend dat Frankrijk in de eerste plaats moest zorgen voor de rust in het eigen land.

Daarom bestreed hij de Hébertisten, die onrust brachten; aanvankelijk met wetten. Want aan de wet moesten allen zich onderwerpen. Om het eigenmachtig optreden der Communes tegen te gaan, hun te beletten zelfstandig aan de Comité's van waakzaamheid bevelen te geven, had hij reeds laten vaststellen dat deze laatste alleen met de Conventie mochten correspondeeren. In December volgde een besluit van de Conventie, waarbij de macht van het Comité de Salut

Public nog grooter werd gemaakt dan zij reeds was. De leidende regeeringsambtenaren van de departementen kwamen rechtstreeks onder het Comité te staan, dat al de draden van het bestuur in handen kreeg. Zoo kwam Robespierre op het toppunt van zijn macht en meende den strijd tegen hen, die hem gevaarlijk voorkwamen verder te kunnen doorvoeren. Hij was gewoon de vergaderingen in de Jacobijnenclub 's avonds vrij geregeld bij te wonen; van daaruit immers hield hij contact met de bevolking van de hoofdstad, daar kon hij ook zijn positie in de Conventie versterken. Nu, nu het gevaar van een buitenlandsche inval was verdwenen, nu binnenlandsche opstanden grootendeels bedwongen waren, wilde hij het land zuiveren van al wat, ook in revolutionnaire kringen, het instellen van een regelmatig bestuur tegenhield. Voor afgedwaalden wilde hij genade betoonen, zijn partijgenoot stelde reeds voor de Vendée een vergaande amnestie voor. Maar voor de onruststokers onder de revolutionnairen, daarvoor kende hij geen genade. Daarom begon hij in de Jacobijnenclub mededeelingen te doen van zijn plannen. In Januari trachtte hij haar langzaam aan voor zijn maatregelen te winnen, kwam op tegen den invloed van de Club der Cordeliers en van de Hébertisten. In Februari verscheen hij voor het laatst in de Club en hield een heftige rede tegen de Hébertisten; ten einde niet te lijden onder een mogelijke beschuldiging van aansluiting bij de gematigden deelde hij ook slagen uit naar de aanhangers van Danton. De ultra's, de valsche revolutiemannen die door hun woedend geschreeuw een regelmatige organisatie tegenwerkten, waren gevaarlijk, maar ook de toegeeflijken, die de contra-revolutie in de hand werkten. Wilden zij niet ophouden, dan stond de dood hen te wachten, de guillotinekar was gereed.

Na deze heftige redevoering, die een nieuwen strijd in het verschiet liet zien, trok Robespierre zich terug.

Hij wilde de uitwerking afwachten, verscheen de eerste weken niet meer in de club, niet meer in de Conventie. Wanneer hij geen vergaderingen van het Comité de Salut Public bijwoonde, was hij thuis, in het gezin van de familie Duplay.

De Hébertisten namen de toegeworpen handschoen op. Om zich van de overwinning te kunnen verzekeren besloten zij te beproeven de Conventie te ontbinden, of zoo dat te gevaarlijk zou blijken haar ten minste te zuiveren, waardoor zij ondergeschikt moest worden aan de Commune en het departement van oorlog. Robespierre begreep dat zij steun zochten bij de Commune en wilde daarom zijn invloed op het volk grooter maken. Saint Just kon hem daarbij helpen en de Montagne weer aan het hoofd van de volksbeweging trachten te brengen, waar nu de Hébertisten zich wilden plaatsen. 't Werd een kwestie van beloven. De Hébertisten beloofden veel, maar Saint Just ging verder. Hij verkondigde dat de sociale omwenteling de politieke revolutie moest volgen: als eerste begin konden de armen rekenen op de goederen van de rijken. Hij wees op de spilzucht, waaraan het ministerie van Oorlog zich schuldig maakte. Zuinigheid moest bij de regeering de leus worden; het volk moest zich niet laten regeeren door een groep ambtenaren. Zoo won Saint Just aanhangers voor zich en voor Robespierre.

Waar met woorden het niet meer mogelijk was te slagen, besloten de Hébertisten een geweldigen staatsgreep te beproeven. Van uit het ministerie van Oorlog werd het leger bewerkt, werden verlofgangers naar Parijs gelokt om mee te helpen. Onvoorzichtigheid van een van de samenzweerders bracht Robespierre op de hoogte van de voornemens. Al heel spoedig meenden de Hébertisten sterk genoeg te zijn om de plannen openlijk te bespreken. In de vergadering van 4 Maart van de club der Cordeliers werd de naderende

opstand openlijk aangekondigd; de partij van Danton, de gematigden, waartoe men ook Robespierre rekende, wilde men verpletteren. Carrier, de moordenaar van Nantes verdedigde de politiek van geweld. Hébert wees Robespierre, zoo al niet met name, dan toch duidelijk genoeg aan als de man die een gevaar voor den staat werd; had hij Camille Desmoulins niet opgestookt voor zijn aanvallen op den Père Duchêne? De Hebertisten waren niet bevreesd voor het bespreken van hun voornemens. Zij hoopten op medewerking van de Commune, bereidden het leger voor, door verspreiding van den Père Duchêne, waartoe alweer de ambtenaren van oorlog meehielpen. Was ook de opstand van 10 Augustus niet openlijk voorbereid? Maar nu was het Robespierre tegen wien de aanval gericht werd. Op den 13den Maart besloot hij een einde aan de samenspanning te maken; hij liet door Saint Just in de Conventie een rapport voorlezen, waarin de gevaarlijke plannen werden blootgelegd. Ook nu weer kwam de zwaarte niet geheel neer op de Hébertisten alleen, maar kregen ook de Dantonisten hun beurt. Om het volk buiten de vergadering op te winden, werd er in gesproken van de „parti étranger", alsof het buitenland van de woelingen gebruik zou maken. Zoo wees hij naar de verschillende groepen die voor de Republiek gevaarlijk werden. 's Avonds werden Hébert en zijn aanhangers door Hanriot in hechtenis genomen. Om een schijn van waarheid aan de verdachtmaking van het hebben van connecties met het buitenland te geven, werden ook een paar vreemdelingen gearresteerd, waaronder Anarchis Clootz en de Hollander de Kock.

Robespierre, na een afwezigheid van weken, verscheen weer in de vergadering der Jacobijnenclub om de uitwerking van de genomen maatregelen na te gaan. Hij kon tevreden zijn; de club meende revanche te kunnen nemen op de Cordeliers en sloot

zich geheel bij het Comité de Salut Public aan.

De behandeling van de zaak der Hébertisten voor de Tribunal Revolutionnaire was kort. 't Was een eigenaardige groep, waarover het oordeel geveld moest worden; daar waren eigenlijke Hébertisten bij en lieden die met hun politiek niets te maken hadden. 't Was om het even, het doodvonnis werd over hen allen uitgesproken. Enkelen toonden moed, Hébert niet. Clootz ging kalm zijn laatste gang. Momoro schreef aan zijn vrouw een roerend afscheidsbriefje: „Voed mijn zoon op tot een republikein zooals ik was en ben. Ik ga rustig naar het schavot."

Op den dag der terechtstelling, 24 Maart, was het Parijsche volk kalm, toonde geen spoor van medelijden voor Hébert, die eens zijn apostel was geweest. Integendeel, jouwende en scheldende liep het langs de kar, die hem en zijn metgezellen naar de guillotine voerde: „Steek je kop nu maar door het venster, vader Duchêne". „Spuw in je zak, vadertje." Weende hij omdat hij die blijken van verachting hoorde of bracht de vrees voor den dood de tranen in zijn oogen? Op het schavot werden die sporen van vrees of ontroering ruw door den beul met een roode muts weggeveegd.

Het krachtige optreden tegen de Hébertisten van het Comité de Salut Public had instemming gevonden bij velen die de republiek wilden bevestigen, doch afkeerig waren van het woelige optreden van de aanhangers van Hébert. Toen echter het gevaar van een journée revolutionnaire door de terechtstelling verdwenen was, ging men zich afvragen of de beschuldigingen wel alle juist waren geweest. Spoedig twijfelde men niet meer aan de overdrijving ervan en ging men verkondigen dat er zelfs geen complot bestaan had. De Hébertisten noemden zich vaak Maratisten, de naam van Marat had nog altijd een goeden klank. Zoo kwam het, dat al enkele dagen na de terecht-

stelling, de vraag gedaan werd of willekeur van Robespierre niet de drijfveer was geweest, willekeur die haar oorzaak vond in de neiging van den leider om zijn meening door te voeren ten koste van wien dan ook.

Spoedig werd de herinnering aan den dood van Hébert verdrongen door het proces tegen Danton en zijn aanhangers. Robespierre had in het Comité de Salut Public zijn wil niet anders kunnen doorzetten, dan door front te maken tegen Hébert en Danton. Veertien dagen nadat Hébert gearresteerd was, volgde de arrestatie van Danton. Vermoedelijk zijn het Billaud-Varennes en Collot d'Herbois geweest, die in het Comité hun stem slechts hebben gegeven tegen Hébert, wanneer ook de gematigden getroffen werden in Danton. En zoo geschiedde het.

Hébert was 24 Maart geguillotineerd, 31 Maart werden Danton, Camille Desmoulins en eenige anderen in hechtenis genomen. Eerst bracht men hen naar het Luxembourg, waar zij als lotgenooten Fabre d'Eglantine en Hérault de Séchelles aantroffen, daarna naar de Conciergerie, waarheen reeds andere gematigden gezonden waren. Evenals bij de Hébertisten voegde men bij de Dantonisten weer eenige vreemdelingen, een Duitscher, een Spanjaard en een Deen. De massa van het volk kon gelooven dat weer buitenlandsch verraad in het spel was.

Besliste feiten kon men Danton niet ten lasten leggen, evenmin als aan zijn vrienden. Lasteringen en onware beschuldigingen werden gebruikt en Robespierre heeft hier aan mee gewerkt. Saint-Just durfde te beweren dat Danton, die zich reeds vóór Robespierre voor de republiek had verklaard, die nimmer een gebrek aan moed had getoond, zich op den tienden Augustus lafweg had schuil gehouden. De jury was opzettelijk samengesteld uit personen van wie men wist dat zij de beschuldigden vijandig gezind waren;

de processen-verbaal der verhooren werden verminkt. De beklaagden hielden zich flink, toonden geen vrees, hoewel zij het lot dat hen wachtte, onafwendbaar wisten. Toen aan Danton de gebruikelijke vragen gedaan werden, antwoordde hij: „Mijn naam is Danton, vijf en dertig jaar oud, mijn woning is morgen het onbekende, mijn naam zal blijven in het Panthéon der Geschiedenis". „En ik," ging zijn vriend door, „ben Camille Desmoulins, drie en dertig jaar, zoo oud als Jezus was." Danton, die den 20sten Juni voorbereid had evenals den 10den Augustus, het koningschap daardoor ten val had gebracht, Desmoulins die den stoot had gegeven tot de groote volksbeweging van 14 Juli, men durfde hen te beschuldigen van koningsgezindheid! Toen zij zich in hun verhooren krachtig verdedigden, liet het Comité de Salut Public, bevreesd voor hun woorden, in de Conventie besluiten dat aan beschuldigden die de orde verstoorden het woord ontnomen moest worden. Als gevolg van deze beslissing werden de Dantonisten weggeleid, in hun afwezigheid werd het vonnis uitgesproken. Zelfs de uitgezochte jury heeft nog geaarzeld het schuldig uit te spreken, doch zij werd bewerkt; de rechters ook deinsden nog terug voor het doodvonnis. Een der rechters, Topino-Lebrun nam een der twijfelaars onder vier oogen en wees op het Staatsbelang. „Hier wordt geen proces gevoerd, maar moet een maatregel getroffen worden. Twee mannen staan tegenover elkaar, die niet samen kunnen blijven. Een moet verdwijnen. Wil je den dood van Robespierre? — Neen. — Welnu, daardoor spreek je het vonnis uit over Danton."

Danton dacht in de gevangenis met smart aan zijn jonge vrouw, de toekomst der republiek achtte hij twijfelachtig: „Wanneer ik mijn beenen kon geven aan Couthon (die half verlamd was) en mijn doorzicht aan Robespierre, zou het nog een tijd kunnen gaan."

Kalm bestegen zij allen op den 5den April het schavot. De beul weerhield Danton Herault te omhelzen: „Stommeling, je kunt toch onze hoofden niet beletten in de mand tegen elkaar te komen," voegde Danton hem toe. Toen Camille Desmoulins het bloedige mes zag, mompelde hij: „een waardige belooning voor den eersten apostel der vrijheid."

In de breede lagen van de Fransche samenleving ging men na den dood der Dantonisten twijfelen aan de Revolutie; men kon de terechtstelling niet goedkeuren. Alleen in het leger werd het vonnis aanvaard als juist. Custine was terecht gesteld, waarom nu ook geen burgers wanneer zij de eindoverwinning in gevaar brachten? De dood van Danton is een onvergeeflijke misdaad van Robespierre geweest; een van de groote steunpilaren der omwenteling heeft hij uit den weg geruimd, aan den vijanden der revolutie een der sterkste wapenen verschaft tegen den nieuwen tijd. Ook in dit geval straft de misdaad zichzelf; van nu af gaat de reactie voet winnen, eerst in het geheim, spoedig openlijk.

Eerst in het geheim, want aanstonds na den dood van Danton overheerschte de vrees. Want schijnbaar stond Robespierre machtiger dan ooit. De terechtstellingen gingen door. De weduwe van Camille Desmoulins ontkwam slechts door haar dood aan de guillotine, doch na eenige dagen vielen ook de hoofden van Chaumette, van Gobel en van de weduwe van Hebert. Tegen Chaumette en Gobel had Robespierre een sterke persoonlijke afkeer, want zij waren de mannen geweest van den Godsdienst van de Rede. Waar de dictator, want dat was hij reeds, geen personen ontzag, toonde hij ook denkbeelden te durven bestrijden, die hij voor gevaarlijk hield voor de verwezenlijking van zijn plannen. Daarom werd door Couthon in de Conventie meegedeeld dat een feest in voorbereiding was voor het Opperwezen. En in-

tusschen gingen de terechtstellingen door, werd Lavoissier, een man waarop de wetenschap trotsch was, een scheikundige van beteekenis en goed republikein aan den beul overgegeven, gevolgd door Malesherbes, een der medewerkers van Turgot bij diens hervorming in 1774. Ongevoelig voor menschelijke aandoeningen deinsde Robespierre voor niets meer terug; had hij in '93, nog in December, voorgehouden dat rechtvaardigheid het motto der revolutie moest zijn, nu volgde hij de aansporingen van Billaud Varennes zonder mededoogen. Van verzet der Commune van Parijs had hij niet meer te duchten, na den dood van Chaumette en Hébert; ook daar was hij heerscher geworden. Bij zijn dictatuur als staatsman, wilde hij ook hoogepriester worden van een nieuwen staatsgodsdienst, hij verlangde alles te regelen naar de beginselen die hij als juist erkend had, duldde geen afwijking. Daarom liet hij reeds den 7 Mei het beroemde decreet uitvaardigen waarbij het Fransche volk het bestaan van het Opperwezen en de onsterfelijkheid der ziel erkende.

De successen die het Fransche leger aan de grenzen behaalde, versterkte zijn positie in het binnenland. De keizer van Duitschland Frans II en de koning van Pruisen, Frederik Willem II meenden dat Robespierre weldra de onbeperkte leiding zou nemen en maakten zich gereed met hem te onderhandelen, met hem eerder dan met de Conventie. Want overal drongen de wapenen der Franschen zegevierend door, Pichegru had Vlaanderen bezet, Jourdan trok langs de Sambre op, en weldra was geheel België weer heroverd.

Alleen op zee werden geen overwinningen behaald; daar ondervond, de Fransche marine tegenslagen, die evenwel door den moed der zeelui, met overwinningen gelijk genoemd kunnen worden. Frankrijk verwachtte het binnenvallen van een groot convooi Amerikaansche schepen met graan. Een Fransche flotille werd de

vloot tegemoet gezonden, bestaande uit 24 schepen, bemand met ongeoefende officieren en équipages waarbij velen, die voor het eerst zee zagen. Op den eersten Juni had een scherp gevecht plaats met de Engelschen; de Franschen moesten terug met achterlating van zes schepen, niet veel meer dan wrakken. Een zevende, de Vengeur, werd afgesneden van de vloot, doch weigerde zich over te geven. De overlevenden spijkerden de driekleur aan de mast en toen het schip in de golven verdween, klonk een laatste kreet der bemanning „Vive la République". De geestdrift op de vloot was niet minder dan die van het leger.

Voor het aanvaarden van het officieele dictatorschap had Robespierre maar een tegenstand: de partij waar hij zelf uit afkomstig was, de Montagne. Zij beefde voor hem, maar begon hem tevens te haten. Er waren in onbetrouwbare elementen als Tallien en Fouché, die er toe behoorden alleen uit zucht om naar voren te komen; men had er oude vrienden van Hébert en Danton; er waren ook nog onafhankelijke geesten die de vrijheid bedreigd achtten. In het Comité de Salut Public vond hij alleen onvoorwaardelijk steun bij Couthon en Saint Just. De vage beschuldigingen die hij uitte vermeerderde dagelijks de rijen van zijn vijanden. Zij haatten hem, doch vreesden hem nog meer. Zijn vriend David, de schilder, uitte zich zorgelijk dat er van de Montagne spoedig maar een twintigtal zou overblijven.

De leden van het Comité de Salut Public, al waren zij het niet allen met hem eens, lieten hem doorgaan, verzetten zich niet. Door hun medewerking werd hij verheven tot president der Conventie. Toen zou hij bevestigen het decreet dat het Opperwezen erkende, op het groote feest „la Fête de l'Etre suprême". Op een prachtigen zonnigen dag, op den achtsten Juni 1794, ging hij de leden der Conventie in plechtigen

optocht voor om God de officieele erkenning en huldiging aan te bieden uit naam der revolutie. Het was het antwoord op de onzinnige uitingen, die men voor maanden gehoord had, ni Dieu, ni maître. Onzinnig, want ongodsdienstig is de meerderheid der revolutionnairen niet geweest. Toch was de handelwijze van Robespierre een fout, omdat zij den grondslag moest vormen voor een Staatsgodsdienst, waardoor een ieder veroordeeld zou worden, die andere meeningen was toegedaan. Al bij de plechtigheid merkte Robespierre op hoeveel tegenstand er tegen hem was, want hij hoorde woorden als dictator, als koning. Wanneer hij rondzag, moest hij op de gezichten der aanwezigen weerzin lezen. En zachter werd er gezegd: „hij is niet tevreden de meester te zijn, hij wil God zelf worden."

Wanneer er geweest zijn die meenden dat het Feest van het Opperwezen gevolgd zou worden door matiging, dan moest die hoop al spoedig verdwijnen. Robespierre was en bleef de man der revolutie, de man van het geweld, zooals hij de laatste weken geworden was, de man van de guillotine.

Twee dagen na het Groote Feest werd, op voorstel van het Comité de Salut Public, dat zich weer niet tegen het driemanschap waagde te verzetten, aangenomen de verschrikkelijke Wet van 22 Prairial. De macht van de Revolutionnaire rechtbank werd als het ware onbeperkt. Niet slechts de vijanden der revolutie werden er heen verwezen, maar ook zij die, op welke wijze ook, hun eenigen steun hadden verleend, konden er voor geroepen worden. Allen. die de voedselvoorziening van Parijs bemoeielijkten. Allen die de beginselen der Revolutie, de wetten van de regeering misbruikten, of deze verkeerd toepasten. Ja, wie kon men er niet voor halen? En de eenige straf die de rechtbank mocht uitspreken was de doodstraf. Recht van verdediging bestond niet. Getuigen werden niet

gehoord. Verdedigers niet toegelaten. Debat van den beklaagde met den rechter niet geoorloofd! Wettelijk bewijs was onnoodig: de rechters behoefden slechts de overtuiging van schuld der beklaagden te bezitten. Kon men nog spreken van een rechtbank?

Van 22 Prairial af begint de Groote Terreur, vangen de terechtstellingen in massa aan. Er zijn dagen geweest, en zeldzaam waren ze niet, waarop vijftig, zestig personen werden terecht gesteld. Waarom? Velen ervan wisten het niet. Iederen dag vernam het volk van nieuwe arrestaties. De gevangenissen werden vol, overvol. De vrees groeide, maar toch bleef verzet uit. Hoe is Ropespierre gekomen tot maatregelen, zoo verschrikkelijk als de geschiedenis ze slechts zelden vermeld? Wie zal het raadsel oplossen? Heeft hij tot de uiterste pogingen het besluit genomen in de verwachting alle bestrijders der revolutie in bedwang te zullen houden, om dan over te kunnen gaan tot den terugkeer naar een geregeld, kalm gouvernement? Maar hij bemerkte de weerzin, de afschuw overal, moest weten dat hij alleen zou komen te staan. Zelfs Billaud Varennes wendde zich van hem af. Toen deze hem in het Comité de wet van 22 Prairial verweet, hem beschuldigde dat hij de nationale Conventie onder de guillotine wilde brengen, voelde hij zich zoo eenzaam, dat hij de vergadering niet meer bezocht. Niettemin zette de Tribunal Revolutionnaire zijn afschuwelijk werk voort; dagelijks hoorde men de wanhopige kreten der tientallen slachtoffers. Men zag wanhopigen naar het schavot brengen die als madame Dubarry, de voormalige maîtresse van Lodewijk XVI, onder het voorbijrijden naar de plaats der terechtstelling het volk om hulp aanriepen, voor de guillotine den beul smeekende „ah monsieur le bourreau, encore un moment, un tout petit moment. Men zag er heen voeren schier wezenloozen, die als dooden onder de valbijl geworpen werden. Het volk

vreesde, maar ook de Conventie: 60 afgevaardigden waagden het niet meer, uit angst voor een onverwachte arrestatie in hun woning te overnachten. Met afschuw vernam men de aanwijzing van nieuwe begraafplaatsen.

Het einde van die verschrikkingen moest komen; doch men wist niet hoe. Want hoe de weerzin ook groeide, er was een gevoel, dat met het neerwerpen van Robespierre, de reactie zou opstaan die de revolutie zou bedwingen. Was ook de commandant van de nationale garde van Parijs, Hanriot, geen aanhanger van den dictator? Verzet scheen gelijk te staan met prijsgeven van het eigen leven, zonder iets te bereiken. Er liep al een gerucht dat nieuwe lijsten voor vervolging gereed lagen, waarop alleen Montagnards voorkwamen! In de Jacobijnenclub deed Robespierre een aanval op Fouché, verweet hem zijn atheïstische handelingen, wierp hem voor de voeten dat hij goede patriotten van de republiek afkeerig gemaakt had. Fouché waagde het niet om openlijk tegen den machtige op te komen, verscheen niet meer in de clubvergaderingen, maar zocht in het geheim bevriende conventieleden op, om hen te wijzen op dreigende gevaren, begon de draden van het net te spannen, waarmee hij zijn aanklagers wilde overmeesteren.

Robespierre voelde den strijd wel aankomen; hij wilde krachten verzamelen voor den grooten slag, dien hij meende te zullen winnen door den invloed van zijn woord. Wie was ooit in het debat tegen hem opgewassen geweest? Na eenige dagen buiten Parijs rust gezocht te hebben, verscheen hij wederom in de vergadering der Conventie, op den 8sten Thermidor. Hij beklaagde er zich over dat men na eerst het Comité de Salut Public beschuldigd te hebben van een streven naar de dictatuur, nu die beschuldiging op hem ging overbrengen. Het was niet waar dat hij de Revolutie wilde vernielen; men sprak onwaarheid wanneer men hem dat plan toedichtte ten einde zich

zelf te redden. De schurken die dergelijke fabelen verbreidden waren maar weinigen in aantal, aan hen moest men de republiek niet opofferen.

Het waren weer vage beschuldigingen die door hem uitgesproken werden. De Conventieleden vroegen zich af, wie met die schurken bedoeld werden. Na eerst het openbaar maken van de rede besloten te hebben, kwam de Conventie hierop denzelfden dag nog terug. Het drukken en doorzenden naar de departementen werd verboden; dus weinig minder dan een motie van wantrouwen voor Robespierre.

Zoo voelde Robespierre het ook. Toen hij terug was gekomen in het gezin Duplay, uitte hij zich dat hij niets meer van de Montagne verwachtte; doch de meerderheid zou hij nog wel meekrijgen. Met die meerderheid bedoelde hij de leden van het Marais, die hij nog voor eenige maanden genoemd had de slangen van het Marais, de lieden die eerst de Girondijnen, daarna de Montagne aan het bestuur hadden geholpen. Het moest een misrekening worden, want diezelfde mannen voelden zich evenzeer bedreigd als de Montagne.

Buiten de Conventie had hij nog aanhangers in de Jacobijnenclub. Den avond van 8 Thermidor hield hij er dezelfde rede die de Volksvertegenwoordiging geweigerd had te laten drukken. Hij vond er instemming en op voorstel van Couthon werden de Conventieleden die tegen de publiceering hadden gestemd van de ledenlijst geschrapt. Saint-Just wilde nog verder gaan en een nieuwe journée revolutionnaire organiseeren; hoewel Robespierre daarvoor terugschrok, besloot Hanriot in den nacht zijn kanonniers bijeen te roepen.

Ook de tegenstanders van Robespierre bereidden zich verder voor. De verschillende comité's, die door de Conventie waren ingesteld, waren niet tot het doen van een greep over te halen, maar de rechterzijde,

het Marais, was bereid hen te steunen. Zij toonde aan dat wanneer Robespierre was verdwenen aan de rechterzijde de leiding zou komen; de karrevrachten naar de guillotine zouden ophouden. Ook Saint-Just werd in den nacht door Billaud aangezocht de zijde van Robespierre te verlaten, maar hij was hier niet toe te vinden. Wel wilde hij een middenweg vinden. Hij gaf toe, dat het van Robespierre verkeerd was geweest, geruimen tijd de vergaderingen van het Comité niet te hebben bijgewoond, doch verweet Billaud Varennes en Collot d'Herbois dat zij dien tijd gebruikt hadden om een samenspanning tegen Robespierre op touw te zetten. Zij hadden daar ruimschoots gelegenheid voor gehad, omdat hij, Saint-Just, bij het leger was geweest, Jean Bon Saint-André bij de vloot in de havens vertoefde en Couthon ziek was. Wat Saint-Just zeide was juist, doch samenzweerders maken van iedere gelegenheid gebruik en het was naïef van hem om te denken dat de tegenstanders zouden wachten totdat de partij van Robespierre weer op krachten was gekomen. In het voorstel van Saint-Just om het Comité gedeeltelijk te vernieuwen hebben Billaud en de zijnen niet willen treden.

In den morgen van 9 Thermidor werd de strijd in de Conventie voortgezet. Saint-Just kreeg het woord om een rapport uit te brengen over Billaud en Collot, waarin hij mededeeling wilde doen van hetgeen Billaud hem in den afgeloopen nacht had voorgesteld. Maar reeds toen hij een paar woorden had geuit, werd hij in de rede gevallen. Tallien en Billaud vooral maakten het hem lastig. Tallien had een bijzonder motief voor zijn vurig optreden. De toekomstige mevrouw Tallien, toen nog madame de Fontenay was sinds Mei in hechtenis, haar vonnis reeds geveld en iederen dag kon haar terechtstelling verwacht worden. Billaud wist Saint-Just van het redenaarsgestoelte te dringen en schreeuwde de ver-

Na den dood van Robespierre worden verschillende gevangenen uit de gevangenis St. Lazare in vrijheid gesteld, waarvan de meeste reeds tot de guillotine veroordeeld waren. Twee dagen te voren was de bekende dichter André Chenier juist uit deze gevangenis naar de guillotine geleid. (Museum Carnavalet).

Heldendood van Bara. Deze jeugdige soldaat van 14 jaar weigerde „Leve de Koning" te roepen.

Naar een schilderij van Weerts. (Musée du Luxembourg).

gadering toe dat de president van de Tribunal Revolutionnaire openlijk had meegedeeld dat alle onzuivere elementen uit de Conventie verwijderd moesten worden. En van alle kanten klonken teekenen van instemming met het optreden van Billaud.

Robespierre snelt naar den katheder; hij wordt begroet met kreten „weg met den tiran". Tallien komt naast hem staan en valt hem heftig aan. Hij maakt Robespierre uit voor een nieuwen Cromwell, die de volksvertegenwoordiging wil uiteenjagen. Wanneer de Conventie zich zelf niet beschermt, welnu dan zal hij den tiran met een dolk neersteken. Maar voor en aleer men Robespierre verder gaat aanvallen, wil men hem eerst nog berooven van de hulp die hij van buiten zou kunnen krijgen; er was iets bekend geworden van de maatregelen van Hanriot. Tallien verzocht aan de vergadering bevel te geven tot arrestatie van dezen commandant. Daarna richtte hij zich tegen den dictator; gedurende vier weken had deze de vergadering van het Comité niet bijgewoond, en dat in een tijd waarin de toestand van het leger in het Noorden zooveel zorg baarde, om nu terug te komen om zijn medeleden in de Conventie te belasteren. Op hem laadde Tallien de geheele verantwoordelijkheid van de Terreur, om dan verder te gaan met verwijten van verdrukking en onrechtvaardige vonnissen. Woedend vloog Robespierre op: „dat is een leugen" riep hij uit. Met de oogen doorliep hij de rijen van de Montagne, maar las op de gezichten van zijn voormalige vrienden niets dan verachting en haat. Hij werd, wat nog nimmer gebeurd was, zenuwachtig en woedend, wilde een beroep doen op het Marais. „Tot u richt ik mij, tot u, onbevlekte mannen en niet tot schurken." Uit de zaal klonken luide uitroepen van afkeer en verwenschingen, hij kon zich niet verstaanbaar meer maken, voelde dat de macht van zijn woord niet meer in staat was hem

de overwinning te bezorgen. De president Collot d'Herbois, een vroegere vriend van Hébert, wist de rumoerige, opstandig geworden vergadering niet tot kalmte te brengen; Robespierre riep hem toe: „President van een troep moordenaars, zal ik mogen spreken!" De Dantonist Thuriot Collot nam te midden van de toenemende wanorde het voorzittersschap over en antwoordde: „Het woord zal je gegeven worden, wanneer het je beurt is." Robespierre, die de laatste maanden nimmer op verzet was gestuit, altijd was toegejuicht, werd als dol, zocht naar zijn woorden, doch kon zich niet verstaanbaar maken. Daar klonk luid boven het rumoer: „dat is het bloed van Danton dat je verstikt." Die uitroep, vergezeld van kreten als: „ja dat is het" gaven hem de beschikking over zijn stem terug.

„Zoo jelui willen dus Danton wreken! Lafaards, waarom hebben jelui hem dan niet verdedigd?" Te midden van de nog grooter wordende verwarring, werd door een der anders niet op den voorgrond tredende afgevaardigden het voorstel gedaan hem in staat van beschuldiging te stellen. Met algemeene stemmen werd het aangenomen, maar aan de wanorde bracht dit geen einde. „Arresteeren, voor de balie met de beschuldigden!" „Geen voorrechten!" Robespierre verliet zijn zetel, plaatste zich voor de balie; zijn broer, Lebas, Couthon, Saint-Just, plaatsten zich naast hem, werden ook in staat van beschuldiging gesteld. De deurwaarders geleidden hen weg, doch de cipiers van de gevangenis weigerden hen op te nemen. Uit vrees of wijl zij hoopten op hulp van de Parijzenaars voor de vroegere leiders? Ongehinderd konden zij zich daarop naar het stadhuis begeven. Toen de Conventie dit vernam stelde zij hen op voorstel van Barère, onmiddellijk buiten de wet, dat was dus het doodvonnis zonder rechterlijke uitspraak.

Het bericht van den val van Robespierre verspreidde

zich als een loopend vuur door de stad; het klonk als de aankondiging van een nieuwen, beteren tijd: nu weg met de guillotine! De faubourgs, waar zoo vaak de heftigen de leiding hadden gehad, waar velen volgelingen waren geweest van den leider der Jacobijnenclubs, kwamen niet in beweging. Het gerucht liep er dat Robespierre verraad had gepleegd en bij hem een zegel was gevonden met de leliën der Bourbons. In de faubourgs Saint-Antoine en Saint-Marceau waren nog te veel vrienden van Danton en Hébert om nu in opstand te komen voor hun vervolger.

Enkele aanhangers van Robespierre lieten de alarmklok luiden, doch dat gebeier, dat zoo vaak had opgeroepen voor den strijd, vond nu geen gehoor, slechts enkele tientallen meldden zich. Robespierre was hier zelf tegen, hij wenschte geen opstand. In zijn gedachten was hij altijd de man van de wet geweest. Hij was toch nimmer een dictator, maar niet anders dan een van de zeven honderd afgevaardigden. Was hij een moordenaar? De slachtoffers wier hoofden gevallen waren, waren toch veroordeeld door den Tribunal Revolutionnaire, die niet ingesteld was door hem, maar door de Conventie. Kon men hem verwijten een terrorist te zijn? Alleen om de bevrijding der onschuldigen te verhaasten, de bestraffing der schuldigen te bespoedigen, enkel om die redenen heeft hij de procedure willen versnellen. Was zijn doel niet geweest alles te zuiveren en de vrijheid te doen zegevieren. Zoo heeft Robespierre gesproken en wat hij zeide geloofde hij ook. Hij meende altijd de man der wet te zijn geweest, wilde nu niet overgaan tot handelingen tegen de wet. Men raadde hem aan een oproep tot het volk te richten. Maar in naam van wien? Zoo wachtte hij af in het Stadhuis, zonder iets te doen wat op zelfverdediging geleek.

De overwinnende Conventie zat niet stil. Barras

werd commandant van de troepen die de vergadering opriep. Al spoedig beschikte hij over een kleine twee duizend man. In de straten van de hoofdstad riepen de afgevaardigden de burgers op voor den strijd tegen den „tiran" en den „oproerling", want zij konden zich niet voorstellen dat de gevallen afgod van de club zich zonder verdediging zou overgeven. Tegen half een in den nacht gingen Leonard Bourdon en Barras met gewapenden als afgevaardigden der Conventie, voorafgegaan door deurwaarders naar de mairie. De kanonniers, die bij de voor het stadhuis opgestelde stukken stonden, verzetten zich niet, nadat zij vernomen hadden dat de beschuldigden bij een decreet van de Conventie buiten de wet gesteld waren. Zonder tegenstand te ontmoeten drongen enkele gendarmes door tot de kamer waar de gezochten bijeen waren. Door een pistoolschot werd Robespierre een kaak verbrijzeld: Couthon kreeg een sabelhouw, Robespierre Jeune sprong uit het raam. Lebas joeg zich zelf een kogel door het hoofd.

De gewonden werden naar het gebouw van het Comité de Salut Public gevoerd, in afwachting van de voltrekking van het vonnis. Door de overwinnaars werd het fabeltje verspreid dat Robespierre een poging had gedaan tot zelfmoord. In den nacht werd de guillotine op het plein dicht bij het gebouw van het Comité opgesteld; in den morgen van 10 Thermidor had de executie plaats. Half dood werden Robespierre, zijn broer, Couthon en Hanriot naar het schavot gebracht; met hen werden terechtgesteld Saint Just, de president van de Revolutionnaire rechtbank Dumas, de maire van Parijs Fleuriot en nog veertien anderen. De leiders der Terreur stierven jong, evenals de Girondijnen, Hébertisten en Dantonisten; de oudste was de acht en dertig jarige Couthon, Robespierre was vijf en dertig, Saint-Just zeven en twintig jaar. Nog twee dagen zouden de Parijzenaars een reeks slachtoffers

naar de guillotine zien voeren; den IIen Thermidor vielen de hoofden van zeventig aanhangers van Robespierre, den dag daarna dertien, toen was het afgeloopen; de partij van Robespierre was vernietigd. Eindelijk zou de vrees, plaats maken voor kalmte.

HOOFDSTUK X.

HET BESTUUR DER THERMIDORISTEN.

ROBESPIERRE heeft aan de Terreur geen einde gemaakt toen de toestanden, die de invoering ervan in de oogen der tijdgenooten noodzakelijk hadden gemaakt, gewijzigd waren. De overwinning bij Fleurus vooral heeft het niet meer noodzakelijke van het Schrikbewind aangetoond. Al gedurende weken had het zich alleen kunnen handhaven door het wantrouwen dat er heerschte tusschen het driemanschap van Robespierre en Collot, Billaud en Barère. Deze twee groepen gunden elkaar de overwinning niet, streefden elk voor zich naar de onbeperkte leiding. Nu Robespierre gevallen was, moest het nieuwe bewind zich versterken door maatregelen van verzoening; Parijs en geheel Frankrijk verfoeiden het tijdperk van willekeurig bloedvergieten.

Barère en Billaud hebben nog een poging gedaan om instellingen uit het verdwenen bestuur onveranderd te doen voortleven. Op den 11en Thermidor had de Conventie de werkzaamheden van de Tribunal geschorst, doch op voorstel van Billaud werd de rechtbank weer hersteld. Barère wilde nog verder gaan en alle leden, ook de ambtenaar van het Openbaar Ministerie, Fouquier-Tinville handhaven. Tinville

was de meest gehate ambtenaar, de man die de jury steeds had opgestookt, de rechters had bewerkt, de man die in ieder beklaagde een schuldige had gezien. Benoemd door invloed van Desmoulins, had hij niettemin voor dezen de doodstraf geëischt, hij had de vijanden van Robespierre vervolgd, zou het ook diens vrienden doen. Hij was niet de ambtenaar die de toepassing van de wet verlangde, maar de egoïst, die de bovendrijvende partij uit eigen belang naar de oogen zag. Meer beul dan officier van Justitie, een individu zonder beginselen, zonder genade. De Conventie wilde hem niet handhaven, verwees hem zelfs naar den rechter en besloot de leden van den Tribunal Revolutionnaire door andere, meer gematigden te vervangen. Het spreekt haast van zelf dat de wet van Prairial, waardoor de Grande Terreur mogelijk was geworden, werd ingetrokken. Zoo kreeg Frankrijk het gevoel van rechtszekerheid weer terug.

Ook de bezetting der verschillende comité's, die door de Conventie in het leven waren geroepen, werd grondig herzien; enkele comité's werden opgeheven; die bleven bestaan kregen de werkzaamheden, welke men tegenwoordig aan een ministerie toevertrouwt. Daardoor werd aan het Comité de Salut Public, waaraan tot dusver de uitoefening van het uitvoerend gezag was gegeven, heel wat werk afgenomen. Verloor het door die verdeeling reeds veel beteekenis, de nieuwe leden die er in benoemd werden, ontnamen er heel wat van het vroegere aanzien aan. Collot, Billaud, Barère en Carnot moesten hun plaats afstaan aan gematigden, aan de Thermidoristen. Carnot, vreesde men niet om zijn heftigheid, doch men was ontevreden over hem wijl hij geen rem had kunnen vormen voor de geweldige maatregelen van de Terreur. Het Comité de Salut Public behield de leiding van den oorlog en van buitenlandsche zaken. De binnenlandsche zaken kwamen in handen van het Comité

de Législation. Het régime Thermidorien liet zich hoopvol aanzien.

In de Conventie kon men een nieuwe partijgroepeering onderscheiden. Men had er de aanmerkelijk verminderde partij van de Montagne, of Crête gelijk het overblijvende gedeelte ook wel werd genoemd, waartoe gerekend werden de afgetreden leden der Comité's en de terugkeerende députés en mission, die zich solidair hadden verklaard met het vroegere Comité de Salut Public, en nu bevreesd werden dat de reactie die op de Terreur volgde de contra-revolutie zou mogelijk maken. Langzamerhand zal de weerzin tegen het nieuwe bewind bij hen toenemen, voorloopig zijn zij nog te zwak om zich te laten gelden. Immers de kopstukken uit de groote Montagne, gelijk zij in 1793 was, waren reeds gevallen onder de guillotine; de halswervels waren hun al even verplaatst, gelijk men toen zeide. Een tweede partij was van meer beteekenis, had zich voornamelijk gevormd uit het Marais en enkele afvalligen van de bergpartij; het was de partij der Thermidoristen, wij kunnen haar de eigenlijke regeeringspartij noemen. Zij verwierp elke gemeenschap met het vorige bewind en zocht aansluiting bij de gematigden. De leiders waren geen krachtige persoonlijkheden, geen staatslieden; men vond er onder lieden die het eigen belang niet uit het oog verloren, wanneer zij de staatszaken behartigden. Geen van hen kon den bijnaam van Robespierre, l'incorruptible voor zich opeischen. Tallien, Barras, Fréron waren mannen van den tweeden rang. Hun zedelijk leven was niet van smetten vrij. Waar velen hunner voor eenige maanden behoord hadden onder de bewonderaars van Robespierre, trachtten zij nu de herinnering hieraan zooveel mogelijk te doen verdwijnen.

De derde groep werd gevormd door de gematigden, die geen deel hadden genomen aan het schrikbewind;

zij ook waren getrouw aan de beginselen van '89, maar toonden toch een merkwaardige neiging tot toenadering naar de royalisten. Siéyès en Cambacérès kan men tot deze derde partij rekenen, mannen die later een verandering van regeering gaarne zullen aanvaarden.

De strijd in de vergadering, een strijd die voorheen zoo noodlottig was geweest, werd weldra voortgezet. Want wilden de Thermidoristen niet steeds hun afkeer van het verdwenen bewind toonen? Fréron, die Robespierre gesteund had, David, die hem bewonderd had, zelfs eens gezegd had den giftbeker met den rechtvaardige te zullen ledigen, begonnen den aanval. Er werd zelfs voorgesteld het stadhuis, het „Louvre van den Tyran Robespierre" te slechten. Zoo zouden in 1815 de reactionnairen de wegen in Italië willen vernielen, omdat deze door Napoleon waren aangelegd. Velen die sympathie hadden getoond met Robespierre, werden uit den staatsdienst ontslagen of in hechtenis genomen. In de Conventie werd een voorstel gedaan om verschillende leden der comité's voor de rechtbank te dagen; doch de vergadering voelde zich zelf eveneens schuldig, want had zij de Terreur niet mogelijk gemaakt? Toen Tallien uitriep dat de schaduw van Robespierre nog steeds door de vergadering rondwaarde, riep een der afgevaardigden terecht uit: „Zij die vandaag zoo schelden op het stelsel van de terreur, hebben gister er de noodzakelijkheid van betoogd."

Buiten de vergadering bestond nog de Jacobijnenclub. Zij was als een tempel tot verheerlijking van de gedachtenis aan Robespierre, daar werd geen aanval op zijn werk geduld. Tallien werd van de ledenlijst geschrapt. Zij durfde aan de Conventie handhaving der revolutionnaire beginselen te verzoeken. De deputatie werd welwillend ontvangen, want de Conventie voelde zich niet sterk genoeg om overal den strijd te

beginnen; zij was nog te vaak aarzelend, was bevreesd zich de macht te laten ontglippen. Krachtfiguren waren immers mannen als Barras en Tallien, overloopers van de eene partij naar de andere, allerminst. Was het niet om de Parijsche bevolking te vleien dat door de Thermidoristen besloten werd het stoffelijk overschot van Marat over te brengen naar het Panthéon, een eer die iets later ook te beurt viel aan dat van Rousseau.

Die vereering van Marat, die huldiging van het werk van Rousseau, konden tevens dienen om het volk af te leiden van andere maatregelen, die vermoedelijk minder werden goedgekeurd. Zoo de sluiting van de club van het Evéché, waar de overgebleven aanhangers van Hébert zich verzamelden om te luisteren naar de opwindende redevoeringen van Babeuf, die een nieuwe sociale omwenteling predikte.

Voor die socialistische propaganda was de meerderheid der revolutionnairen van den aanvang af bevreesd geweest. De revolutie immers is niet gemaakt door de proletariërs, maar door de partijen van het burgerlijk blok. Hoogstens waren zooals in October '93 enkele maatregelen genomen om bedelarij tegen te gaan, doch dit was niets nieuws, doch slechts een voortzetting geweest van de politiek van het Ancien Régime, maar geen sociale hervorming. Het Comité de Salut Public had in de dagen van zijn almachtigheid niet verder durven te gaan dan het gebrek door liefdadigheid te gemoet te komen en voor behoeftigen een soort lijfrente vast te stellen, terwijl de rijken gedwongen moesten worden tot het verleenen van steun. Een enkele député en mission was verder gegaan, zooals Laplance, dezelfde die zulke scherpe maatregelen beval tegen de kerk, ook hij wilde doorgaan met sociale hervormingen. Zoo spraken Bernard, zoo Albitte, wanneer zij ver van de Conventie, hun opdracht, volgens eigen inzichten, vervulden. In de

Commune van Parijs decreteerde men de vooruitstrevenden bepalingen die verder gingen dan de besluiten der Volksvertegenwoordiging: „Rijkdom en armoede moeten gelijktijdig verdwijnen. Bij het régime van gelijkheid mag geen brood van bloem van meel meer gebakken worden voor den rijke en brood van zemelen voor den arme. Alle bakkers zijn gehouden op straffe van gevangenschap maar een soort goed brood te bakken, het brood van gelijkheid."

In andere steden had men ook bepalingen gemaakt die een begin vormden van een sociale omwenteling. Reeds kwam de lagere bevolking hier en daar in opstand, werden bezittingen van vermogenden in brand gestoken. Sommige député's en mission hadden de ontevredenheid der armen gesteund en zich vijandig gedragen ten opzichte van de gegoeden. Florent Guiot schreef uit Rijsel dat hij 250000 livres noodig had gehad, om te voorzien in de behoeften van de patriotten uit den vreemde die in die stad een schuilplaats hadden gezocht en voor de versiering van den tempel van de Rede. Hij had ze zich verschaft door een gedwongen gift van de rijken. Het proletariaat wilde hij voeden ten koste der bourgeoisie.

Soms had het den schijn alsof de regeering de grootere sociale hervorming steunde, zoo door de verklaring dat eens de dag moest komen, waarop ieder Franschman een gedeelte van den grond als eigenaar zou bezitten. Hebben de wetten die de verdeeling der communale goederen gelasten aan die socialistische denkbeelden geen voedsel gegeven? Voelden velen de toepassing van de uitermate hooge progressie bij de gedwongen leeningen niet als een stap op den weg der kapitaalsverdeeling? Het zich uitende socialisme had nog geen wetenschappelijke grondslag, er werd nog te veel in den blinde rondgetast, doch de sporen van een nieuwe beweging, waarvan het proletariaat alleen de voordeelen kon

genieten, waren er reeds. Te Brest werd een gestadige toeneming van socialistische maatregelen geconstateerd, waardoor een collectivistische stad zou ontstaan, waar lles ten dienste van de gemeenschap kon worden opgeëischt. De resultaten van de invoering van de maximum-prijzen, de requisities van personen en voorwerpen maakten plannen tot verdere socialisatie mogelijk. Op het platteland waren reeds verschillende gemeenten waar socialisatie was toegepast.

De Thermidoristen waren niet voornemens die sociale maatregelen verder door te laten gaan. Het recht van bezit was hun heilig, aan het drijven van Babeuf moest een einde komen. Daarom werd de club van de Evêché in September '94 gesloten. Toen de Parijsche bevolking zich niet verzette waagde de regeering verdere maatregelen te nemen tegen haar tegenstanders. De aanvankelijke welwillendheid jegens de Jacobijnenclub was maar schijn geweest. Toen voor het gebouw van de Club wanordelijkheden waren voorgekomen viel het besluit tot sluiting van haar zaal op den elfden November. Een macht in het land, een staat in den staat werd hiermee vernietigd. Voor de reactionnairen was het een teeken dat de beurt voor het regeeren van den staat spoedig aan hen zou komen. De Jeunesse dorée begon zich weer te vertoonen, liet haar afkeer van de republikeinsche zeden duidelijker blijken. Reeds klonk het gezang van het Reveil du peuple dreigend door de straten, werd de Marseillaise overstemd.

De Thermidoristen deden niets om die beweging tegen te houden, integendeel ze gaven er voedsel aan. In December werden 73 oud-Girondijnsche afgevaardigden, die wijl zij geprotesteerd hadden tegen de Journée Révolutionnaire van 31 Mei 1793 uitgesloten waren geweest, in de vergadering teruggeroepen. Tijdens de eerste dagen van de Terreur was hun verwijzing naar de Tribunal Revolutionnaire gevraagd,

Robespierre had hen toen weten te redden. In de volgende maanden was hun bewondering voor de revolutie heel wat verminderd, toen zij in de Conventie teruggekeerd waren versterkten zij de partij der gematigden.

Met afschuw dacht de vergadering terug aan het bloedvergieten in de provincie. Carrier, de man van de noyades in de Loire, werd tot verantwoording opgeroepen. Hij was als Fouquier Tinville, had onnoodig wreed, gemoord, was steeds aan de zijde der bovendrijvende partijen geweest. Op den tienden Thermidor had hij scheldende meegeloopen achter de kar die Robespierre naar het schavot bracht, meeschreeuwende „à bas le tyran". Het heeft niet mogen baten. Op den 25 November stond hij als beschuldigde voor de balie der Conventie. Zijn verdediging was kort: „wanneer hij schuldig was, de Conventie was het eveneens, alles is hier schuldig, tot de bel van den president toe." Maar de Conventie schrikte terug voor een medeplichtigheid aan maatregelen van een ongehoorde wreedheid, gelijk Carrier haar getoond had; met 498 stemmen van de 500 werd hij verwezen naar de Tribunal Révolutionnaire, en met hem het geheele Comité révolutionnaire van Nantes. De revolutionnaire rechtbank was heel wat zachtmoediger dan zij zich betoond had, toen ze gevormd was door de mannen van de Terreur. Van de drie en dertig beschuldigden werden slechts drie, daaronder Carrier, ter dood veroordeeld.

Zoo ging men voort met de herinnering aan het schrikbewind uit te wisschen. In December werd de wet die de maximumprijzen had voorgeschreven afgeschaft. De instelling was een dwangmaatregel geweest, die veel verzet had gevonden. Kennen wij gelijke bepalingen niet uit de oorlogsjaren? De intrekking zonder overgangsmaatregelen heeft nog verderfelijker gewerkt dan de instelling. De deur werd geopend voor de speculanten, die een misdadig

gebruik van de verkregen vrijheid maakten. Ook veel volksvertegenwoordigers hebben gebruik gemaakt van de gelegenheid; de „nouveaux riches" rezen als paddestoelen uit den grond. De assignaten daalden met ongekende snelheid; „knappe lui" profiteerden ervan. En terwijl de armoede zich schrikbarend uitbreidde, stroomde het geld bij enkelen binnen. De vreemdeling die het waagde in die dagen Parijs te bezoeken, de provinciaal die er heenging, zij zagen niet de ellende die binnen de huizen heerschte, maar bemerkten alleen de feesten die de gelukkigen gaven. Die feesten zouden spoedig zich tot orgieën zich uitbreidden. Dan zouden daar ook aan meedoen de teruggekeerde edelen, daartoe aangezet door de zich weer vertoonende prêtres réfraictaires. Want de wetten tegen de émigrés en de priesters die weigerachtig bleven de eed af te leggen werden ingetrokken. Trouwens de Constitution Civile du Clergé, welke zooveel verzet had ontmoet werd zoo al niet officieel ingetrokken, dan toch buiten werking gesteld, toen op 3 Ventôse, 21 Februari 1795, de uitoefening van den Godsdienst, mits binnen de muren, vrij verklaard werd.

Niet alleen werden zachtere maatregelen genomen, ook wat ergenis verwekte, wilde men verwijderen. De marmeren buste van Marat werd uit de zaal der Conventie verwijderd. Billaud, Collot en Barère, waarbij Vadier, werden na een onderzoek van de Conventie, naar de rechtbank verwezen. Al die besluiten gaven de royalisten hoop op een voor hen betere toekomst, hun bijeenkomsten werden rumoeriger. In de Conventie gingen er stemmen op, die wezen op het gevaar voor de republiek, wanneer de republikeinen onder elkaar verdere scheidingen gingen vormen. Carnot, die zijn meening veelal ingang wist te doen vinden, ofschoon hij lid van het Comité de Salut Public was geweest, maakte het groeiende

gevaar duidelijk; de republikeinsche partij mocht zich zelf niet verzwakken. Zoo besloot de vergadering de vervolging tegen Billaud en de zijnen te eindigen en hen weer tot de Conventie toe te laten. Een verzoeningspolitiek naar rechts werd alzoo gevolgd door een naar links.

Terwijl de regeering dus moeite deed om de rust te bevestigen, namen de onlusten buiten de volksvertegenwoordiging toe. Weer als in de zomerdagen van '89 werden er opwindende redevoeringen gehouden in de tuin van het Palais Royal, hadden er in de straten van Parijs vechtpartijen plaats tusschen het volk en de jeunesse dorée. Weer werd het Parijsche volk bevreesd dat zijn rechten verwaarloosd werden, nu de steeds stijgende prijzen der levensmiddelen gebrek deden ontstaan. Volksmenners wonden de gemoederen op. Op den 30 Maart kreeg de Conventie een verzoek tot herstel van het stedelijk bestuur van Parijs, dat na de verdrijving der aanhangers van Robespierre vervangen was door commissies benoemd door de volksvertegenwoordiging, tot heropening der clubs, in werking stelling van Constitutie van 1793 en ten slotte drong men aan op betere voorziening in den toevoer van levensmiddelen.

Reeds den dag daarna, op 1 April, 12 Germinal werd dit verzoek door een krachtiger optreden van het volk gevolgd. Honderden manifestanten drongen in de zaal van de Conventie door, schreeuwende „brood! de Constitutie van 93!" De gematigden wilden zich op een dergelijke wijze de wet niet laten voorschrijven; zij besloten te laten zien dat zij door zulke oproerige bewegingen zich niet lieten intimideeren. De leden der Montagne die sympathie voor de manifestatie hadden getoond werden vervolgd; Billaud en de zijnen verbannen, verschillende anderen onderworpen aan een gerechtelijk onderzoek. De faubourgs moesten hun wapenen inleveren, de nationale garde

werd gereorganiseerd, waardoor de gematigde partij zich meende te zullen versterken, de Tribunal Revolutionnaire kreeg weer werk. Het gevolg was een toenemende ontevredenheid in de Parijsche volksbuurten.

Maar op 20 Mei (1 Prairial) zag men weer eens een echte Journée revolutionnaire, die herinnerde aan 31 Mei 1793. Als toen gaven de faubourgs Saint-Antoine en Saint-Marceau de leiding aan de beweging. Gewapend trokken de oproerlingen naar de Conventie. Een afgevaardigde, Féraud, wilde de menigte tegen houden, men verstond zijn naam verkeerd, hield hem voor Fréron, dien men als de ziel van de reactie beschouwde. Hij werd door het opdringende volk neergeslagen, afgemaakt en weldra stonden de oproerlingen met zijn bloedend hoofd op een piek voor den president der vergadering. Deze behield zijn kalmte en bracht, zich van zijn zetel verheffende, een groet aan den vermoorden volksvertegenwoordiger.

Terwijl de president aldus een waardige houding aannam, lieten de leden der Montagne, die een oogenblik dachten de leiding te kunnen hernemen, zich verleiden tot daden, die hen een maakten met de opstandelingen. Romme, toegejuicht door de linksche leden, vroeg inwilliging van de eischen der opstandelingen. En zoo geschiedde het. Er werden voorstellen aangenomen tot arrestatie van teruggekeerde émigrés, bevelen gegeven tot het doen van huiszoekingen, ontwapening van verdachten gelast. De gematigden hadden de zaal verlaten, hun plaatsen waren door de oproerlingen bezet. De linksche leden beschouwden de vergadering nog steeds als de wettige conventie.

Tot middernacht duurde deze dolle zitting voort; toen kwam er verandering. De gematigden hadden zich de hulp verschaft van eenige bataillons der nationale garde. Onder tromgeroffel rukten zij op; hard-

Bonaparte als luitenant der artillerie.
Naar een teekening van Greuze. (Dayot: Revolution franç.)

Napoleon veegt op Vendémiaire 1795 de straten van Parijs schoon.

Ets van Berthault (Ullstein).

handig werden de overweldigers uit de zaal geworpen en weldra konden de verdreven leden hun plaatsen weer innemen. Een vernieuwing van het schrikbewind was voorkomen.

De gematigden, weer meester van den toestand, onder leiding van Tallien en Fréron, trokken de genomen besluiten alle in, 14 leden der linksche partij, die gemeene zaak met het volk hadden gemaakt werden gearresteerd. Toen het volk den volgenden dag weer een optocht wilde formeeren werd het uiteengejaagd. De Conventie liet met den meesten spoed eenige regimenten ruiterij naar de hoofdstad komen, waardoor het de volksbuurten wist te bedwingen. Huiszoekingen werden gedaan, maar anders dan de oproerlingen het op 1 Prairial hadden bepaald. Nu werden de arbeiderswoningen doorzocht en al de wapenen welke men er aantrof meegenomen. Niet minder dan 10000 verdachten — geen émigré's — werden gearresteerd. Het volk van Parijs was voor goed de lust om zich te verzetten ontnomen; het zou zich tijdens de verdere dagen van de revolutie niet meer doen bemerken. Wanneer er wederom journeés georganiseerd zullen worden, dan zal het leger daarin een rol spelen.

Allen die in de partij der Montagne eenigszins op den voorgrond waren getreden werden in hechtenis genomen, ook al hadden zij zich voorheen tegen de maatregelen van het schrikbewind verzet. Er waren mannen bij die wegens hun handelingen als député en mission slechts lof hadden verdiend, lieden die gestreden hadden tegen Hébert, ja mannen die het gewaagd hadden zich tegenover Robespierre te plaatsen toen deze in de Terreur iederen tegenstand met den dood dreigde te beantwoorden. Niets kon tot hun redding baten, zij moesten verdwijnen want de Thermidoristen wilden voorgoed het dreigende spook van een hernieuwde volksbeweging doen be-

zweren. Enkelen van de gearresteerden zooals Ruhl, die te Reims de Saint-Ampoule had vernietigd, pleegden, voor zij verhoord werden, zelfmoord. Zes leiders stonden voor een krijgsraad terecht. Na het verlaten van de gerechtzaal trachtten zij zich zelf te dooden, wat Romme (de voorsteller van de republikeinsche kalender), Gouyon en Duquesnoy gelukte; een ander overleed aan zijn zelftoegebrachte verwondingen op de kar die hem naar het schavot voerde; twee vielen onder de guillotine: het waren de laatste Montagnards.

Zoo heeft de Revolutie haar eigen kinderen verslonden. Er zijn er bij geweest die alleen in woelige tijden een rol hebben kunnen spelen, doch velen waren, wanneer zij ook de volgende jaren hadden kunnen beleven, als voorbeschikt om hun vaderland nog groote diensten te bewijzen. Helaas bleven nu slechts mannen over die in het staatkundige leven een tweede rol konden opnemen. Zij zouden niet in staat blijken te zijn om de grenzenlooze eerzucht van een genie aan banden te leggen, niet bij machte zijn om Frankrijk te redden uit de handen van een man, die allereerst dacht aan bevrediging van eigen verwachtingen. Zou Napoleon geslaagd zijn wanneer hij tegenover zich had gevonden, den moed van Condorcet, de felle welsprekendheid van Vergniaud, het revolutionnaire genie van een Danton, de vastheid van een Robespierre, de overtuiging van een Romme? Geboren leiders van het volk waren verdwenen, de leiding kon nu komen in het bezit van den man die er zich met sterke hand van meester wist te maken.

Terwijl de regeering in Parijs zich de eerste maanden na den val van Robespierre trachtte te bevestigen, werden de veroveringen over de grenzen voortgezet. In den winter van 1794—'95 slaagde Pichegru er in door te dringen in het gebied der Vereenigde Nederlanden. Willem V moest in Januari den Haag

verlaten, wij werden bevrijd! Wij weten wat ons de vrijheid gekost heeft; de geplante vrijheidsboomen waren duur. Met „vrijheid, gelijkheid en broederschap" deed ook de armoede haar intrede in ons vaderland. Met Pichegru kwam Daendels, die als advocaat na 1787 geëmigreerd was naar Frankrijk, nu als generaal terug. Veel heftigen onder onze landgenooten wilden hier een trouwe copy invoeren van de Fransche revolutie, en meenden dat een guillotine niet mocht ontbreken. Maar in Frankrijk was men de periode van geweld te boven gekomen; de Thermidoristen ijverden voor gematigdheid. Daardoor is de inbezitname van Nederland niet gepaard gegaan met bloedige wraak op de overwonnen stadhoudersgezinden. Bovendien wenschte men in Parijs geld te zien uit het bevrijde gebied, en dat geld was het gemakkelijkste te verkrijgen uit een rustig land.

De veroveringen der revolutionnaire legers zijn opgesierd met daden van heldenmoed, soms werkelijk bedreven, soms verzonnen. Verzonnen is de verovering van de Hollandsche oorlogsschepen op de reede van den Helder door Fransche huzaren, die te paard over het ijs gejakkerd zouden hebben, ondersteund door lichte artillerie. Toch heeft men dit wapenfeit, dat nimmer heeft plaats gehad, vereeuwigd in plaatwerken, wordt het nog in Fransche historiewerken vermeld.

Terwijl Pichegru naar het Noorden oprukte, voerde Jourdan zijn troepen verder naar het Oosten, werden Keulen, Andernach en Coblenz bezet, zoodat de geheele Westoever van den Rijn Fransch werd. De koning van Pruisen meende niet beter te kunnen doen dan het voorbeeld van den hertog van Toskane, die al in Februari 1795 vrede sloot met Frankrijk, te volgen. In April kwam de vrede van Bazel, tusschen Pruisen en de republiek tot stand. Spanje sloot zich hierbij in Juli aan, zoodat in de groote coalitie alleen

nog Sardinië, Oostenrijk, het Duitsche rijk en Engeland vereenigd bleven.

In Frankrijk was het succes over de in verzet gebleven gedeelten niet minder. Daar trad vergevensgezindheid in de eerste plaats naar voren. In December 1794 schreef de Conventie een amnestie uit voor de opstandelingen in de Vendée die binnen een maand de wapens zouden neerleggen. Hoche trad met de uiterste gematigdheid op, zoodat veel boeren zich onderwierpen. Maar die gematigdhied wilde niet in zwakheid ontaarden toen in Juni '95 Engeland een poging deed om den opstand weer aan te wakkeren. 1500 émigré's kwamen de zich nog verzettende Chouans te hulp; Hoche wist hen te omsingelen, 500 vielen in den strijd, 1000 werden standrechterlijk terecht gesteld. Tallien vertegenwoordigde hierbij de Conventie; het woord genade was weer een oogenblik uit het republikeinsche woordenboek verdwenen, men wilde Europa duidelijk doen zien dat het zwaard der revolutie nog gereed stond.

Zoo trad de regeerende partij eveneens op in het Zuiden, waar uit de Girondijnsche opstanden van '93 royalistische bewegingen waren ontstaan. Ook al waren de groote steden onderworpen, op het platteland hadden zich duizenden koningsgezinden verborgen gehouden. In het voorjaar van '95 begonnen zij zich weer, georganiseerd in benden, te vertoonen. De „chauffeurs" deden daar door hun wraakexpeditities een gruwelijke terreur blanche ontstaan. 't Was een schrikbewind van royalisten, nu niet noodzakelijk wegens bedreigde beginselen, maar een waarbij alleen aan gevoelens van wraak voldaan werd. Constitutioneele priesters werden zonder vorm van proces vermoord, uit de steden republikeinen weggevoerd en daarna doodgeslagen. De vertegenwoordigers van den adel spoorden de boeren tot geweldmaatregelen aan, en tusschen die boeren schuilden tal van booswichten,

die het alleen om roof en doodslag te doen was. Een agent van den prins van Condé, d'Antraigues, vormde plannen tot herstel van het koningschap en knoopte in den zomer van 1795 onderhandelingen aan met Pichegru, die toen het Rijn- en Moezelleger commandeerde en reeds neigingen vertoonde de zijde der republikeinen te verlaten. d'Antraigues moet toen zich eens geuit hebben dat hij de Marat van de contrarevolutie wilde worden. Wanneer de royalisten meester werden — men kon er vast van overtuigd zijn — zou hun wraakneming geweldig worden. Reeds kondigden zij aan, dat in het geval de koning genade wilde schenken, zij wel de zorg op zich zouden nemen om het „recht" zijn loop te laten gaan. De koning, dat was de graaf van Provence, die door zijn aanhangers als Lodewijk XVIII erkend werd na den dood van den dauphin in de Temple op 8 Juni '95. Jaren later heeft een zekere Naundorff zich willen doen erkennen als de dauphin, die niet gestorven zou zijn, maar op geheimzinnige wijze uit de gevangenis ontsnapt was. In Nederland heeft hij zich gevestigd en den naam Bourbon weten te krijgen. Professor Fruin heeft het onwaarschijnlijke van het ontsnappingsverhaal duidelijk aangetoond.

De Thermidoristen hebben het dreigende gevaar in het Zuiden afdoende weten te overwinnen. In de zomermaanden was de kans op de overwinning der royalisten voor goed verdwenen.

De Conventie, overwinnaar op haar buitenlandsche vijanden, meester van den toestand in het binnenland, kon toen aan het beëindigen van haar taak gaan denken. Zij was immers bijeengekomen in 1792 om Frankrijk een Constitutie te geven. De Constitutie van '93, wier inwerkingtreding verschoven was, kon niet meer als bruikbaar beschouwd worden. Zij was te veel het werk der Montagnards; men erkende er bovendien te veel fouten in. Het verschil tusschen

actieve en passieve burgers, ingesteld door de Constitutie van '91, was er wel uit verdwenen, het algemeene stemrecht er in opgenomen, doch de zittingsduur van de afgevaardigden, slechts één jaar, was te gevaarlijk voor een regelmatig staatsbestuur. Daarbij was de mogelijkheid opengelaten voor een hinderlijk ingrijpen door de primaire kiezersvergaderingen in het bestuur en de wetgeving. Werd zij ingevoerd dan kon anarchie de vrijheid verdringen.

De leden der Conventie, dachten in 1795 anders over een grondwet, dan zij het gedaan hadden in '92 toen zij voor het eerst bijeenkwamen. Zij waren, voor het grootste gedeelte althans, republikeinsch gebleven, doch de volksbewegingen der jaren '93 en '94 hadden hun aanvankelijke heftigheid aanmerkelijk getemperd. En men vergete niet dat de knapste leiders gevallen waren. Aan heel wat vraagstukken, die nog na een eeuw de aandacht zouden trekken, heeft de Conventie haar aandacht geschonken. Zoo aan het vrouwenkiesrecht. Eén lid heeft het voorgesteld; bij zijn medeleden vond hij geen ondersteuning. Lanquinais bestreed het ontwerp met de volgende woorden: „Wij zouden wel eens willen weten, wie de fatsoenlijke vrouw is, die durft te beweren dat zij in haar wenschen niet één is met haar echtgenoot. Wanneer de echtgenoot zijn stem uitbrengt, doet hij dat daarmee tevens voor zijn echtgenoote, die één met hem is. De vrouwen hebben een andere roeping, voor hen ligt een roem gereed, die wellicht meer verheven is. Zij zijn geroepen om van de wieg af, de karakters te vormen van hun kinderen, waarbij zij de schitterende republikeinsche gevoelens zullen opwekken: „de moeder der Gracchen zal hun voorbeeld zijn."

Ons klinken die woorden van het in andere gevallen zoo vooruitstrevende Conventielid al erg conservatief in de ooren. De vrouwen had men geroemd toen zij mee naar Versailles oprukten, in de zalen van de

volksvertegenwoordiging had men maar al te dikwijls rekening gehouden met haar meening. 't Was bekend dat de Fransche vrouw een macht was voor de geestelijkheid. Ieder kende den grooten invloed eens door Madame Roland uitgeoefend, wist dat in de salons van Madame de Stael als het ware staatslieden gevormd werden, doch onder al de Conventieleden was er maar één man, die een poging gewaagd heeft om voor den nieuwen staat steun te zoeken bij de vrouwen, die ook haar rechten wilde geven, waarop zij door hare deelname aan de omwenteling aanspraak mochten maken. Aan de positie van de vrouw wilde de Conventie niet raken.

Ook de belangen van de proletariërs vonden geen verdedigers. Onbewust werd aan de bourgeoisie een macht gegeven, die haar het overwicht gedurende tientallen van jaren zou verschaffen. Evenmin als bij de bespreking der vrouwenrechten kon wat de rechten der arbeiders aangaat de Conventie het verwijt van een neiging tot reactie gedaan worden. Wèl ontbrak er de wil het volk, den arbeider, op te heffen. Zij vond het noodzakelijk de regeering te laten voeren door de ontwikkelde burgerij, door de bezittende klasse. Wanneer aan het „volk" invloed werd gegeven, dan zou de zekerheid van de gemeenschap gevaar loopen. Want doemde dan het spook van het communisme niet weer op? Werd dan de priesterheerschappij niet weer mogelijk? Zou het volk niet zijn een werktuig in handen van anarchie of reactie? De domme onwetende massa was steeds geweest de vijand van licht en vrijheid, daarom hield de Conventie haar kort. Terwijl zoo een groot aantal Franschen met opzettelijke zorg onmondig werden gehouden, maakten de Conventieleden het mogelijk, dat een andere macht zich kon opwerken en doen gelden, wanneer het blijken zou dat de nieuwe staatsregeling ging haperen. Zij hebben de mogelijkheid geopend voor een militaire dictatuur.

Het resultaat der besprekingen is geweest de Constitutie van het jaar III. Het uitvoerend gezag werd daarin gegeven aan een Directoire, van vijf leden, die ieder gedurende drie maanden den titel van president zouden voeren; ieder jaar moest een hunner aftreden. De ministers waren hun ondergeschikt. Om tot directeur te worden gekozen moest men minstens veertig jaar zijn. De Conventieleden waren blijkbaar vergeten dat hun meest invloedrijke leiders allen op jeugdigen leeftijd naar voren waren gekomen. Maar met het klimmen der jaren neemt vaak de bedachtzaamheid toe; daarop rekenden de wetgevers, ook al wisten zij dat daarmee maar al te vaak de kracht verdwijnt. Aan het uiterlijk vertoon werd onmiskenbaar waarde gehecht; den directeuren werd een ambtscostuum voorgeschreven, waarin zij bij de uitoefening van hun functie steeds gekleed moesten zijn; wanneer zij als directeur werkten mochten zij het niet afleggen: „soit au dehors, soit dans l'intérieur de leur maison."

Het meest kenmerkende van de Constitutie van het jaar III was de instelling van het twee-kamerstelsel. Het wetgevend gezag werd uitgeoefend door een Raad van Ouden gevormd door twee honderdvijftig leden en een Raad van Jongen, meestal aangeduid als Raad van vijfhonderd. De raad van vijfhonderd stelde de wetten vast; die der Ouden konden deze verwerpen of nietig verklaren als strijdig met de Constitutie. Ieder jaar moest een derde van de beide kamers aftreden. Het verschil tusschen kiezers van den eersten en van den tweeden trap werd hersteld. Tot de kiezers van den eersten trap behoorden alle Franschen, die den leeftijd van 21 jaar bereikt hadden en een bepaalde som in de belasting betaalden. Zij kwamen samen in de Assemblées primaires en moesten daar aanwijzen de kiezers aan wie de benoeming van de afgevaardigden werd toevertrouwd. De kiezers moesten bezittingen hebben waarvan de jaarlijksche opbrengst

gelijk stond met de verdiensten van 150 arbeidsdagen. De bezittende klasse kreeg dus een nieuw privelege: dat van medezeggingschap in het staatsbestuur.

Wanneer ook al velen het werk der Thermidoristen, der overgebleven leden van de Conventie, wat het geven van een grondwet betreft, gebrekkig moge voorkomen, mag toch niet vergeten worden, dat er heel veel tot stand gekomen is tijdens hun bestuur van groote beteekenis en blijvende waarde. Over onderwijswetgeving was èn in de Constituante èn in de Législative reeds breedvoerig gesproken. De Conventie nam twee dagen voor zij uiteen ging het besluit tot instelling van lagere scholen in alle gemeenten: het onderwijs was gratis en verplichtend tot het twaalfde jaar. In ieder departement moest een Centrale School opgericht worden, waar de beste leerlingen uit de Lagere Scholen verdere ontwikkeling zouden kunnen krijgen. Voor ambachtsonderwijs werden opgericht écoles spéciales.

Daarvóór reeds waren instellingen opgericht die de verdere vooruitgang van het Fransche volk krachtig konden bevorderen. De polytechnische school dagteekent van September 1794, de normaalschool, voor opleiding van onderwijzers, van October van hetzelfde jaar. In den zelfden tijd werden de faculteiten voor de letteren, voor de natuurwetenschappen, voor de rechten, voor de geneeskunde georganiseerd. Nog tijdens de Terreur was het Museum voor Natuurlijke Historie opgericht. Door het krachtig aandringen van den schilder David werd het museum van het Louvre voor het publiek opengesteld. De meeste groote plaatsen kregen openbare bibliotheken. Onder het jongere Frankrijk kwam de lust om van de nieuwe instellingen gebruik te maken, met de oprichting ervan. Duizenden jongelui kwamen naar Parijs; voor onbemiddelden werden beurzen beschikbaar gesteld. En al dat waardevolle nieuwe is opgericht in een tijd dat

Frankrijk bedreigd werd door de legers van half Europa. Is er mooier geloof in een toekomst denkbaar?

Toch bleven de royalisten, de vijanden van de revolutie, werkzaam. Het verzet met de wapens in het Westen en in het Zuiden was hun mislukt, nu gingen zij over tot wettige middelen. Bij de verkiezingen voor het nieuwe wetgevend lichaam hoopten zij een meerderheid te verwerven. Om dit te voorkomen decreteerden de Volksvertegenwoordigers dat twee derde der leden van de twee nieuwe Raden gekozen moest worden uit leden der Conventie. Hoe heftig de tegenstanders hier ook tegen opkwamen, toch werd dit besluit in de Assemblées primaires met groote meerderheid goedgekeurd; de nieuwe grondwet zelve werd in die vergaderingen met nagenoeg algemeene stemmen aanvaard, van de 940000 stemmen waren maar 40000 tegen.

Ongetwijfeld is het besluit van de Conventie om de geheel vrije verkiezing te beletten, bedenkelijk te achten, wanneer men alleen rekening houdt met het geschreven recht. Begrijpelijk is het, als men de menschelijke eigenschap erkent, waarbij ieder tracht het goede te bewaren dat hij tot stand heeft gebracht. De Conventieleden, allen republikeinen, geloofden in het levensvatbare van hun arbeid, twijfelden niet of Frankrijk moest het heilzame van de nieuwe wetgeving binnen enkele jaren algemeen erkennen; daarom gaven zij een beperking van de vrije keus. Zij wilden hun kind niet voor de geboorte laten vermoorden.

In Parijs waren de royalisten, wij wezen er reeds op, sterk geworden. Zij waren niet voornemens zich zonder weerstand te laten op zij duwen. In verschillende secties rekenden zij op medewerking, van alle kanten kregen zij uit het land versterking, kwamen émigré's en vroegere Chouans uit Bretagne, die niets liever verlangden dan met de wapens in de vuist eens voorgoed met de republikeinen af te rekenen.

Op het laatst van September rekenden zij een veertig duizend man op de been te kunnen brengen. In de eerste week van October moest de slag geleverd worden. De Conventie had het gevaar zien aankomen; de voorbereiding immers was allerminst een geheim gebleven. In de sectie Lepelletier hadden de royalistische oproerlingen zich versterkt in het klooster van de Filles Saint Thomas, nog zeven andere secties verkeerden in opstand. De Conventie deed een oproep, doch slechts 1800 „patriotten van '89" meldden zich aan. Toen de generaal Menou, bevelhebber van de troepen van de Conventie een twijfelachtige houding aannam werd hij in zijn commando vervangen door den afgevaardigde Barras.

Barras was geen soldaat. Maar hij kende er een, waarvan hij den moed wist, en wiens eerzucht hij bevroedde en dien hij te hulp riep: Napoleon Bonaparte. Bonaparte was na den val van Robespierre uit den dienst ontslagen, daarna, te Parijs gekomen, had hij er getracht een nieuwe carrière te maken; hij stelde zich aanstonds ter beschikking. Toen op den 5den October (13 Vendémiaire) de opstandelingen tot den aanval overgingen, waren de leden der Conventie gereed hen te ontvangen. Zij vormden gewapend een reserve in de Tuileriën: de generaal Carteaux was belast met bewaking van de kade voor het gebouw, de rue Saint Honoré was afgezet door Bonaparte, hersteld in zijn rang van generaal. De generaal der opstandelingen, Danican, zond een parlementair naar de vergadering met den eisch de troepen terug te trekken en de „terroristen" te doen ontwapenen. Terwijl dit ultimatum besproken werd, hoorden de leden der Conventie de kanonschoten, waarmee Bonaparte de Rue Sainte Honoré en de trappen van de kerk Saint Roche liet schoonvegen. De opstandelingen namen in verwarring met achterlating van twee honderd dooden de vlucht; de beweging met zooveel

zorg en voorbereiding op touw gezet, was onderdrukt. Nimmer was een verzet zoo snel gebroken.

De Conventie is niet overgegaan tot strengheid toen zij de overwinning had behaald. Slechts twee leiders der royalistische partij zijn terechtgesteld. In de opstandige secties werden alleen de wapenen in beslag genomen.

Maar meer dan ooit was zij voornemens het gezag in republikeinsche handen te verzekeren. Waar toch de meerderheid van het nieuwe wetgevende lichaam door hare leden gevormd zou worden krachtens het goedgekeurde besluit dat 2/3 daarvan moest bestaan uit Conventieleden, wees zij de leden aan die zitting zouden nemen als lid van den Raad van Ouden en van Vijfhonderd. Op den 17en October kozen dezen de vijf directeuren: Lareveillère-Lépeaux, Rewbell, Letourneur, Barras en Carnot, allen overtuigde republikeinen, allen hadden in Januari 1793 gestemd voor den dood van den koning.

Nadat op den 26sten October de vergadering een algemeene amnestie had afgekondigd, waarvan alleen uitgezonderd waren de émigre's, de prêtres réfractaires, de vervaardigers van valsche assignaten en de opstandelingen van 13 Vendémiaire, sprak de president de formule uit: „De Conventie verklaart dat haar opdracht vervuld en haar zitting geëindigd is."

HOOFDSTUK XI

HET DIRECTOIRE

DE revolutie was geëindigd. Frankrijk hoopte een tijdperk van rust in te gaan, dat gelegenheid zou geven de beginselen van '89 te kunnen toepassen. Na de bloedige jaren verlangde men naar kalmte. De overwonnen partij der royalisten liet zich nog bemerken, was gereed om van iedere gelegenheid gebruik te maken, die haar aan de regeering zou kunnen brengen, maar de republikeinen bleven van meening dat na eenige jaren het geheele land met het nieuwe bestuur tevreden zou zijn. Van het Directoire waren geen maatregelen te wachten, die de oude felheid weer zouden doen opleven. De leiding welke van het Luxembourg, de zetel van de vijf directeuren, uitging was gematigd; onderling hadden de directeuren hun taak verdeeld. Zij wilden de republiek verdedigen tegenover de royalisten, de orde handhaven tegenover de anarchisten, het land de schrikkelijke maanden der Terreur doen vergeten, in plaats van de revolutionnaire maatregelen stellen de wet, die Frankrijk een normaal en regelmatig bestuur moest geven. Voor dat alles was kracht noodig, kracht ontstaan door vastheid. En die vastheid zou het Directoire helaas niet bezitten, daar het ieder jaar voor een vijfde vernieuwd moest worden.

Een ander gevaar voor het directoire schuilde in de bepaling dat ieder jaar een gedeelte van het Wetgevend Lichaam, van de twee raden vernieuwd moest worden, waarna een directeur gekozen werd, die met de andere vier zou samenwerken. Wanneer dus de meerderheid in het wetgevend lichaam veranderde, zou langzamerhand in het Directoire de eenheid verdwijnen. Dan moest het uitvoerend bewind zwakker worden en een conflict met de volksvertegenwoordiging ontstaan. De gebeurtenissen van 22 Floreal en 13 Vendémiaire hadden echter geleerd op welke wijze moeilijkheden overwonnen konden worden.

De kiem van het verzet tegen de republikeinsche instellingen was aanwezig in het derde deel van de volksvertegenwoordiging dat vrij gekozen was. Hieronder bevonden zich verschillende ijverige aanhangers van Lodewijk XVIII die voortdurend met hem in contact stonden.

Gedurende de eerste maanden werd de oorlog voortgezet, zonder dat de reeks van overwinningen, die in den aanvang van '95 behaald was, werd voortgezet. Jourdan trok in September bij Dusseldorp over de Rijn en rukte langs den rechteroever naar het Zuiden om zich met Pichegru te vereenigen. Pichegru, nog steeds in onderhandeling met den prins van Condé liet zich verslaan bij Heidelberg, trok terug en sloot in December een wapenstilstand.

Hoewel het Directoire geen bewijzen had van het verraad van Pichegru, vereenigde het zich toch niet met zijn maatregelen en ontnam hem zijn commando, dat werd overgegeven aan Moreau. Een offensief dat door Moreau en Jourdan werd beproefd in den zomer van '96 had geen succes. Beide generaals zouden opmarcheeren in de richting van Weenen, terwijl de generaal Bonaparte in Italië den aanval op de Oostenrijkers voortzette. De aartshertog wist een samenwerking tusschen Moreau en Jourdan te verhinderen;

beiden werden afzonderlijk teruggeslagen. In de lente van '97 werd de aanval hervat. Jourdan was vervangen door Hoche. Weer trokken de twee Fransche legers over de Rijn; zij stonden op het punt zich in de Neckarstreek te vereenigen, de weg naar Weenen lag voor hen open, toen zij bericht kregen dat Bonaparte den praeliminairen vrede van Leoben had geteekend.

Het was in Italië gebruikelijk geworden dat de militaire commandant eigenmachtig vrede sloot en daarvan kennis gaf aan het Directoire! Iets nieuws in de revolutielegers. In het voorjaar van '96 was Bonaparte de overwinnaar der royalisten op 13 Vendemiaire als belooning voor bewezen diensten het commando gegeven over de troepen in Italië. Reeds in April dwong hij den koning van Sardinië de wapens neer te leggen en te berusten in den afstand van Savoye en Nizza. Na de overwinning bij Lodi was Bonaparte meester van Lombardije en hield hij in Mei zijn zegevierende intocht in Milaan. De hertogen van Parma en Modena werden gedwongen het voorbeeld van Sardinië te volgen, de Paus moest een oorlogsschatting betalen van 21 millioen francs. Van Venetië en Genua werden schattingen geëischt, waardoor Bonaparte zelf voor een betere uitrusting van zijn troepen kon zorgen. Bij het voortzetten van den oorlog werd een reeks overwinningen behaald in het oostelijk gedeelte van de Povlakte. De oude Oostenrijksche generaal Wurmser leed nederlagen bij Lonato, bij Castiglione, moest ten slotte de sterke vesting Mantua overgeven. De Paus, die gedurende dien strijd tot nieuwe uitrustingen had gemeend over te moeten gaan, zag zich gedwongen den vrede van Tolentino af te smeeken; hij stond Bologna, Ferrara, Ancona en de Romagna af, welke gebieden gevoegd werden bij de nieuw gevormde zusterrepubliek van Frankrijk, de Cis-Alpijnsche republiek.

In het voorjaar van 1797 riep de keizer den aarts-

hertog Karel, de overwinnaar in '96 van Jourdan en Moreau naar Italië, om Bonaparte de opmarsch naar Weenen te beletten. Na verschillende nederlagen, waarvan die bij de Tagliamento de belangrijkste is, moest de aartshertog terugtrekken. Bonaparte was nog maar op 25 mijlen van Weenen, toen keizer Frans om een wapenstilstand vroeg. Deze kwam tot stand, bij den voorloopigen vrede van Leoben. Oostenrijk bewilligde hierbij in den afstand van België en de Oostenrijksche bezittingen aan den linker Rijnoever, erkende de Cis Alpijnsche republiek. Een uitbreiding van gebied ten koste van Venetië werd hem toegestaan, als schadeloosstelling voor het verloren Lombardije. Venetië, waar de gegoede burgerij een eind had willen maken aan de aristokratische regeering, werd droevig teleurgesteld, zij had een oogenblik gehoopt de medewerking te verkrijgen van Bonaparte, die haar ten slotte uitleverde aan Oostenrijk. Bonaparte kon aan het Directoire meedeelen dat hij den vrede had tot stand gebracht en het Directoire, dat reeds op aan andere wijze van den generaal diensten had aanvaard, hechtte hieraan hare goedkeuring. Bonaparte was in twee jaren tijd de meest bekende, de populairste man in Frankrijk geworden. De invloed van Frankrijk in Noord-Italië werd nog sterker toen in Juni '97 de regeering der aristokratie in Genua omver geworpen werd en daar de Ligurische Republiek werd uitgeroepen.

Terwijl Bonaparte den buitenlandschen vijand bedwong, hield het Directoire zich bezig met regeling van den binnenlandschen vrede. De moeilijkheden met de Katholieke kerk werden beëindigd; aan de uitoefening van den dienst geen hinderpalen meer in den weg gelegd. Meer dan 40000 kerken werden weer geopend. Het is een fabel, die samen hangt met de Napoleonistische legende dat de Katholieke eeredienst alleen zijn herstel te danken heeft aan Bonaparte,

Moord op de Fransche gezanten te Rastadt in 1798; een schending van het volkenrecht.
(Dayot. La Revolution française.)

Bonaparte in den Raad der vijfhonderd op 19 Brumaire.
Naar een teekening van Bonchot (Musée du Louvre.)

nadat hij consul was geworden. Want het Directoire heeft hier in de eerste plaats voor zorg gedragen. Het handhaafde de vrijheid bij de uitoefening van den Godsdienst, zoowel voor de Katholieken als voor de Hervormden.

Maar die denkbeelden van vrijheid hebben geen algemeene instemming gevonden. Onder de revolutionnaire mannen waren er velen die in het weer opkomen van de kerk een gevaar zagen, die vonden dat het directoire zich zelf een vijand ging vormen. Ook vond men er die van oordeel waren dat de omwenteling niet ver genoeg was gegaan, die op de politieke revolutie een sociale wilde laten volgen. Het waren de aanhangers van Babeuf die het hoofd weer gingen opsteken. Zij werden versterkt door bewonderaars van Robespierre en kwamen samen in een nieuwe club, die der Gelijken, Egaux. Reeds was alles gereed voor een journée révolutionnaire, toen het Directoire, door een verrader op de hoogte gehouden van de plannen, ingreep; op den 10den Mei 1796 werd Babeuf gearresteerd. Door openbaarmaking van de werkelijke plannen der Communisten ging er een schrik door de bezittende klasse. Op den 10den September kwam het tot een laatste poging van de aanhangers der loi-agraire. Eenige honderden waagden een aanval op het Luxembourg: toen zij afgeslagen waren deden zij een poging om de soldaten van het kamp van Grenelle in opstand te brengen. Ook toen, zooals zoo vaak daarna, overschatten de communisten hun kracht. In plaats van toejuichingen hadden zij sabelslagen in ontvangst te nemen. Zonder veel moeite werd de beweging onderdrukt. Babeuf is eenige weken later terechtgesteld; voorloopig hoorde men niets meer van zijn plannen.

Grooter, gevaarlijker dan de Communistische actie, die maar weinig steun vond, was de beweging der royalisten. Bij de verkiezingen van '97 traden zij in

de grondvergaderingen waar de kiezers gekozen moesten worden, met felle driestheid op: vaak werden de republikeinen verjaagd, openlijk kwamen zij er voor uit dat het koningschap hersteld moest worden. Zoo werden 250 koningsgezinden gekozen, kwamen Pichegru, de generaal Willot, een agent van Lodewijk XVIII, Jourdan, advocaat der prêtres réfractaires, in het Wetgevend Lichaam. Van de revolutie hadden zij de macht der organisatie geleerd; in Parijs vereenigden zij zich in de club van Clichy. Deze werd een vereenigingspunt voor de jeunesse dorée. Pichegru werd gekozen tot president van den Raad van Vijfhonderd. In het Directoire kwam Barthélemy, een geheime propagandist van Lodewijk XVIII.

Zoo werd het mogelijk dat er besluiten kwamen die de kracht van het republikeinsche bewind moesten ondermijnen. Het wapen der gendarmerie werd verzwakt, terwijl de aanvallen op personen die zich in het bezit hadden gesteld van voormalige kerkelijke goederen haast dagelijks voorkwamen. In het Westen werden manschappen aangeworven voor een koninklijk leger; de naam republikein, in het buitenland gevreesd, begon in Frankrijk de beteekenis van een scheldnaam te krijgen. Voortdurend stonden de twee raden tegenover het Directoire. Carnot, de vroegere medewerker van Robespierre, verkondigde in het Directoire dat het royalistische gevaar niet bestond, terwijl hij reeds de partij der republikeinen verlaten had. — Toen Moreau brieven zond, door hem in beslag genomen, waaruit duidelijk bleek dat Pichegru verraad pleegde en onderhandelde met Lodewijk XVIII, deed Laréveillère een poging om Carnot weer tot aansluiting bij de republikeinen te bewegen, maar Carnot, l'organisateur de la victoire, wilde er niet van hooren. Hij was bezweken voor de vleierijen van zijn vroegere vijanden.

Toen de republikeinsche directeuren inzagen dat voor de republiek in Parijs geen steun gevonden kon

worden, besloten zij heimelijk aan Hoche en Bonaparte te schrijven. Want in het leger werd nog de trouw aan de republiek gevonden, daar was de naam citoyen nog in eere. Met verontwaardiging hoorden de soldaten van den terugkeer der émigré's, van den last dien de bezitters van vroegere kerkelijke goederen ondervonden, van de uitlatingen in de club van Clichy. Bonaparte schreef een dreigenden brief; wees er op dat zoo noodig zijn leger van de grenzen naar Parijs zou kunnen oprukken. En de soldaten zelf gaven in een schrijven aan hun verontwaardiging lucht: „Beeft royalisten, van de Etsch naar Parijs is de afstand niet zoo groot." De generalen staf liet zich ook hooren: „We hebben den dood gezworen aan het koningschap." Ook Hoche was bereid hulp te verleenen wanneer het noodig mocht blijken.

Bonaparte zond eenige van zijn beste hoofdofficieren naar de hoofdstad, Bernadotte, toen nog een van zijn vertrouwde medewerkers en Augereau, die het bevel konden voeren wanneer er met de wapens opgetreden moest worden.

Zij kwamen niet te vroeg, want in het kamp der royalisten werden plannen besproken voor een staatsgreep. Reeds was een kern van 1500 man gereed, en wachtten 10000 man op het teeken zich tegen de republiek te verzetten. Enkelen wilden wachten tot de verkiezingen van '98, die waarschijnlijk de rechtsche partijen zouden versterken. Maar de ongeduldigen kregen de overhand. Zij stelden een hervorming voor in het Wetgevend Lichaam van de nationale garde, waardoor de opstandelingen van 13 Vendémiaire hierin konden worden opgenomen. Toen dit voorstel was aangenomen begrepen de republikeinsche directeuren dat het de hoogste tijd was op te treden. Augereau kreeg bevel de troepen die om Parijs waren gelegerd te verzamelen. Op 18 Fructidor, 4 September, rukte hij op naar de vergaderzalen der beide

Raden in de Tuileriën. Daarvoor was de garde van het Wetgevend Lichaam opgesteld, ongeveer een duizend man. „Zijn jelui republikeinen?" riep hij hen toe. „Leve Augereau! Leve de republiek! Leve het Directoire!" was het antwoord. Daarna drong hij met een afdeeling soldaten in het gebouw binnen en werden Pichegru, Willot en enkele anderen gearresteerd.

Nog dienzelfden dag werd de republikeinsche minderheid uit den Raad van Ouden en dien van vijfhonderd samengeroepen, de verkiezingen in 53 departementen werden ongeldig verklaard, de royalistische afgevaardigden en de twee directeuren Barthélemy en Carnot verbannen. Aan de teruggekeerde émigré's werden drie dagen gelaten om uit te wijken, het besluit tot hervorming der nationale garde gecasseerd, de vrijheid van drukpers voor den tijd van een jaar opgeheven.

Met geweld was de republikeinsche regeeringsvorm gered. Hoe het gaan zou wanneer ook het Leger zich tegen het Directoire ging verzetten was niet twijfelachtig.

Van de tijdgenooten begrepen weinigen de zwakheid van de regeering. Integendeel, toen de twee uitgedreven directeuren vervangen waren door de Neufchâteau en Merlin de Douai, was de algemeene opinie dat Frankrijk den goeden weg bereikt had. In het buitenland, zoo goed als in het land zelve, zag men in 18 Fructidor een uiting van kracht van de bestaande regeering. De democraten in Europa zagen naar Frankrijk op als het land van waar het vrijheidsdenkbeeld zich zou uitbreiden. Het Directoire, niet beseffende dat het alleen door geweld, niet door het reeht de vijanden in Parijs overwonnen had, bevorderde deze gedachte en ging een propagandistische politiek volgen. Het nam het voorbeeld over van de vroegere Gironde; zich zelf overschattende ging het

de vijanden van de republiek ook over de grenzen vervolgen.

Te Rome waren onlusten uitgebroken tusschen de burgerij en de pauselijke troepen; vluchtende burgers werden achterhaald in het paleis der Fransche ambassade; de generaal Duphot die het schenden van de rechten van het gezantschap wilde beletten werd onder de oogen van den ambassadeur Jozef Bonaparte vermoord. Het directoire gaf den generaal Berthier opdracht deze schending van het volkenrecht te bestraffen en weldra hadden Fransche troepen Rome bezet. Met behulp der bezetting riep het volk de Romeinsche republiek uit in Februari '98. De Paus Pius VI werd eerst naar Pisa, daarna naar Valence overgebracht, waar hij het volgende jaar overleed. Het had hem niet mogen baten dat verschillende kardinalen hun sympathie met den veranderden toestand uitspraken en een plechtigen kerkdienst, waarin de vrijwording van het Romeinsche volk gevierd werd, hadden bijgewoond. Het directoire meende niet te mogen vergeten dat Pius VI Lodewijk XVI in zijn verzet tegen de Législative had gestijfd, dat hij de geestelijkheid in Frankrijk verboden had den eed op de Constitutie af te leggen en daarna als het ware een kruistocht tegen de republiek had gepredikt. Maar het Directoire vergat wel dat de Heilige Vader in de meeste gezinnen van Frankrijk als het zichtbare hoofd der Katholieke Kerk geëerd werd, dat het door het gevangen nemen van den Paus een vijand deed ontstaan, die voor een zwakke regeering onoverwinnelijk was.

Overal aan de grenzen trad het Directoire op als verbreider van het revolutionnaire beginsel. In Zwitserland was de regeering te Bern aristokratisch; democratische bewegingen werden onderdrukt. Onder bevel van Brune rukte een Fransch leger over de grenzen om de „broeders" hulp te brengen. In April

werd een nieuwe Constitutie ingevoerd, welke die van Frankrijk als voorbeeld had. Zwitserland deelde het lot van Nederland, waar na vele moeielijkheden ook de Fransche grondwet tot model werd genomen, nadat men ruim twee jaar vergeefs gepoogd had zich zelf een Constitutie te geven. De Fransche gezant Delacroix steunde een optreden tegen hen, die zich wilden verzetten. Op den 22sten Januari '98 zag men in den Haag een trouwe navolging van 18 Fructidor in Parijs. De uitgangen der stad werden door de troepen afgezet; 22 leden der Constitueerende vergadering zagen zich onder bewaking gesteld. Weldra werd een grondwet ingevoerd die in Parijs voor ons gereed gemaakt was en die door Delacroix was overhandigd. In April keurde het volk het geschenk goed in de grondvergaderingen.

Over de grenzen werd geen rekening gehouden met de rechten der broeders; in Frankrijk deed men het met die van de Franschen al evenmin. Op 18 Fructidor had men het beginsel gehuldigd dat tegenstanders der republikeinen door dwangmaatregelen uit de volksvertegenwoordiging verwijderd mochten worden. Toen waren de royalisten getroffen. In Mei werden nieuwe verkiezingen gehouden, waardoor enkele heftigen, men zeide anarchisten, tot de beide raden werden afgevaardigd. Tegen hen trad het Directoire op gelijke wijze op. Op den 22 Floreal, 11 Mei, werden zij kalmweg uit de vergadering gezet, nadat hun verkiezing voor onwettig was verklaard. Het beginsel van vrijheid, gelijkheid en broederschap vond een eigenaardige toepassing.

De ruwe wijze waarop het Directoire meende te kunnen optreden tegen al wat zich tegen hem kon verzetten, geeft het denkbeeld van overschatting van krachten. Die overschatting komt ook uit in de roekelooze onderneming naar Egypte, waarheen Bonaparte gezonden werd met de beste generaals en het

keurgedeelte der troepen. Doel was in Egypte Engeland te treffen, van daar uit het gezag van het Britsche rijk in Indië aan te tasten. Een onderneming buiten Europa, terwijl in het werelddeel zelf de vijanden op de loer lagen om een nieuwen aanval te ondernemen.Zelden is een meer roekelooze onderneming gewaagd dan de expeditie naar de Nijl. Midden Mei vertrok de expeditie uit Toulon, als door een wonder ontkwam zij aan de Engelsche vloot; op 21 Juli rukte Napoleon Bonaparte Caïro binnen. Maar reeds op den eersten Augustus vernietigde Nelson bij Aboukir de Fransche vloot, het leger in Egypte was van Frankrijk afgesneden, had voor de republiek geen beteekenis meer. De tocht langs de kust van Syrië in de voorjaarsmaanden van '99 was een mislukking, de overwinning in den landslag bij Aboukir op de Turksche en Engelsche troepen had geen waarde.

En troepen èn generaals had het directoire in Europa zelf zoo broodnoodig. Want in den zomer van '98 was een nieuwe coalitie tegen de republiek ontstaan. Oostenrijk en de Duitsche vorsten sloten zich weer bij Engeland aan, een verbond van Engeland met Turkije, gaf nieuwe kracht aan de mogenheden. Daarbij voegden zich Napels en Sardinië, terwijl tot overmaat van ramp de Czaar van Rusland, Paul I, verontwaardigd over de inbezitname van Malta door de Franschen, Frankrijk den oorlog verklaarde.

Een heel wat machtiger coalitie dan die van 1793. Weldra waren de Napelsche troepen meester van Rome. Toch was na deze verrassing het leger van het directoire in Italië aanvankelijk niet ongelukkig. De koning van Sardinië werd weer uit Turijn verjaagd, Rome weer hernomen en de koning van Napels gedwongen een toevlucht te zoeken op de Engelsche vloot. In Napels moesten de Franschen een zwaren strijd voeren tegen het lagere volk, de lazzaroni, die onder aanvoering van Michel de Gek, de stad hard-

nekkig verdedigden. Maar toen de Fransche generaal beloofd had den Heiligen Januarius te zullen eerbiedigen, kon hij de hoofdstad bezetten. Het beeld van den heilige kreeg een diamanten kroon, het lagere volk was tevreden en juichte in Januari 1799 de uitroeping van de Parthenopaesche republiek even luid toe, als het voorheen den koning van Napels gedaan had. Dit was het laatste succes, want de verbonden mogendheden waren gereed gekomen.

De coalitie had een machtig plan van aanval. In het Noorden moesten de Engelschen en Russen een inval doen in de Bataafsche republiek, in het Zuiden zouden de Oostenrijkers ook gesteund door de Russen, oprukken. Bij de Russen was een Godsdienstig fanatisme; de zucht tot vernietiging van atheïsme, een fanatisme, even sterk als de geestdrift voor de republiek, die de Fransche legers bezield had in den eersten coalitie-oorlog.

Om aan die gevaren het hoofd te kunnen bieden had het Directoire soldaten noodig. Om deze te verkrijgen kon het niet meer alleen rekenen op de vrijwillige dienstname als in 1792, ook niet meer op de requisitie die in 1793 was toegepast. Voor het eerst deed als militaire wet de conscriptie in '99 haar intrede.

In Maart moest Jourdan, na een nederlaag tegen de Oostenrijkers geleden te hebben, bij Stockach, op den Rijn terugtrekken. In Italië verscheen de Russische maarschalk Souwaroff, met een leger, bereid te sterven voor God en den Czaar, een man die zijn soldaten wist te bezielen tot den bajonet aanval.

Het begin van den oorlog is berucht door een moord gepleegd op twee afgevaardigden van Frankrijk te Rastadt. Ten einde de bepalingen van den vrede van Campo Formio te regelen was daar een congres samengekomen; aanstonds na het uitbreken van de vijandelijkheden gingen de Fransche afgezanten naar Frankrijk terug. Onderweg werden zij overvallen door

Oostenrijksche huzaren. Roberjot en Bonnier, leden van de Fransche volksvertegenwoordiging werden door de Oostenrijksche ruiters neergesabeld. De herinnering aan deze wandaad werd in den Raad van Vijfhonderd levendig gehouden. Telkens wanneer bij een nominatieve stemming hun namen werden opgelezen, antwoordde de president: „Vermoord te Rastadt door de Oostenrijkers."

In Italië gingen de Fransche veroveringen van de vorige jaren verloren. De zuster-republikeinen, de Parthenopaesche, de Romeinsche, de Cis-Alpijnsche, werden vernietigd. De Engelschen herstelden den koning van Napels; de koningin Caroline, de zuster van Marie Antoinette kon er uiting geven aan haar gevoel van wraak jegens alles wat republikeinsch was; de beul in Napels had niet minder terechtstellingen ten uitvoer te brengen dan zijn Fransche collega tijdens de Terreur.

Het Directoire moest overgaan tot wanhopige maatregelen. Weer kwam bij de behoefte aan soldaten de geldnood. Het uitvaardigen van nieuwe belastingen was niet meer voldoende. De staatsschuld werd getierceerd, waarvan de vele kleine renteniers het slachtoffer werden. Om zich te beveiligen tegen handelingen van de émigré's werd de wet op de gijzelaars uitgevaardigd. Meer dan 150000 families verkeerden er voortdurend door in een toestand van vrees. In het Directoire zelf kwam verdeeldheid. Siéyès, die in '98 als directeur gekozen was, had het plan de staatsregeling te veranderen. Hij vond steun bij Barras. In Juni '98 wisten zij hun tegenstanders bij den Staatsgreep van 30 Prairial te noodzaken zich terug te trekken. Lareveillère, machteloos, begreep wat het einde zou zijn: de ondergang der republiek. Het directoire was daarna samengesteld uit: Barras, een man zonder beginselen, die alleen eigen voordeel zocht, Siéyès, die besloten was een nieuwe regeeringsvorm in te

voeren, Roger Ducos een vriend der familie Bonaparte en twee oprechte republikeinen Gohier en de generaal Moulin. Buiten de regeeringskringen werden al vergelijkingen gemaakt tusschen de nederlagen die elkaar opvolgden in Italië en overwinningen in Egypte. Men ging verlangen naar den onoverwinlijken generaal uit den eersten Italiaanschen veldtocht.

Toen de val van het Directoire onvermijdelijk scheen, kwamen berichten binnen van onverwachte zegepralen. Masséna had zijn troepen uit Duitschland en Italië verzameld in Zwitserland. Door snelle opmarschen wist hij den aartshertog Karel te misleiden. Hij versloeg den Russischen generaal Korsakof, daarna den maarschalk Souwarof, die uit Italië te hulp kwam, in een reeks van slagen en gevechten bij Zürich in het laatst van September en begin October. De Russische legermacht werd er nagenoeg geheel vernietigd. Niet meer dan een 8000 man konden zich redden in Beieren. De onoverwinlijke Souwarof was niet meer te vreezen.

Eenige weken later was het gevaar dat in het Noorden dreigde eveneens afgewend. De Engelschen en Russen die in Noord-Holland geland waren, moesten zich weer inschepen. Op het juiste oogenblik had de generaal Brune hier de leiding van Daendels overgenomen. Voorloopig was de buitenlandsche vijand niet te duchten. Doch de positie van het Directoire bleef zwak. Door staatsgrepen alleen had het zich kunnen handhaven. Het gebied in Italië veroverd was verloren gegaan: prestige ging er van het uitvoerend gezag niet meer uit.

Alleen een krachtige hand kon verdere verwarringen voorkomen; doch in het land zelve was deze niet te vinden. Siéyès meende dat hij de man was die redding kon brengen; maar de voormalige abbé kon wel plannen ontwerpen, doch voor de ten uitvoerbrenging miste hij den durf en.... de sympathie van het volk.

Flinke voorgangers uit de revolutiejaren waren er niet meer, de guillotine had te veel opgeruimd.

In eens verscheen de man. Den 9den October landde Bonaparte in het Zuiden. In Egypte had hij, na langen tijd niets uit Europa gehoord te hebben, couranten gekregen, waaruit hij den verwarden toestand had leeren kennen, den stand van zaken gelijk die in het voorjaar en de eerste zomermaanden was. En in Egypte kon hij ook niets bereiken. Hij besloot de Nijllanden te verlaten; dat hij zijn makkers in den steek liet, legde geen gewicht bij hem in de schaal. Want wilde hij niet vooruitkomen? De overwinningen in Italië behaald, de overdreven berichten over zijn optreden in Egypte waar kleine overwinningen tot groote zegepralen werden opgeschroefd, konden hun werking nog hebben. Een vast plan had hij niet, toen hij uit Egypte vertrok. 't Was een langdurige reis, meer dan drie weken waren er verstreken sinds de desertie uit Egypte en het oogenblik dat hij voet aan land zette te Fréjus.

Op zijn doorreis naar Parijs werd hij in de verschillende plaatsen als redder van het land begroet. Overal werd als het ware gevoeld dat hij de man was die het oogenblik vereischte, die de republiek kon redden.

Midden October was hij in Parijs. Van Bouillé, van Lafayette, van Dumouriez had men in vroegere jaren geen inmenging in den partijstrijd geduld. Maar de tijden waren veranderd; nu hunkerden de politieke leiders naar de vriendschap van den generaal, die zonder bevel, op eigen verantwoordelijkheid, zijn leger verlaten had; niemand zou hem dwingen rekenschap af te leggen van zijn doen of laten. Siéyès was zelfs ingenomen met de overkomst van den generaal; tegenover zijn vertrouwden liet hij zich er over uit: „Wij hebben een man met hersens en een man met een degen noodig." Nu, de man met de hersens was

hij zelf; de man met den degen, dien hij zocht kon Bonaparte wezen. Barras liep ook rond met het plan tot verandering. Bonaparte had zeer veel aan hem te danken en begrijpelijkerwijze ging hij zich eerst bij zijn beschermer op de hoogte stellen. Barras begreep de eerzucht van den dertigjarige niet, dacht dat deze niet meer kon zijn dan helper gelijk hij het was geweest op 13 Vendémiaire. Barras stelde den generaal Bonaparte eenigszins op de hoogte van zijn plannen, maar daarin werden andere mannen genoemd dan deze had gehoopt te hooren. Wanneer Barras slaagde, was voor Bonaparte maar een ondergeschikte rol weggelegd. Toen ging de teruggekeerde generaal verder met het inwinnen van inlichtingen. Door toedoen van zijn vrouw Josephine had hij connecties onder de royalisten, maar ook bij deze partij was voor hem weinig te verwachten: daar werkten de leiders alleen voor het koningschap. Zoo kwam hij er toe aansluiting te gaan zoeken bij de gematigden, de lieden die te leiden waren; hij ging naar Siéyès.

Ook bij Siéyès waren bezwaren te overwinnen. Siéyès was de boekengeleerde, Bonaparte de man van de daad. De laatste begreep al spoedig dat wanneer de staatsgreep, die men wilde wagen, slaagde, hij daartoe den stoot moest geven; dan zou hij er zelf wel voor zorgen er de vruchten van te plukken. Als practisch man zocht Bonaparte nu verder aansluiting bij de bankiers. De geldmannen hadden met angst en vreeze het verminderde crediet van het Directoire geconstateerd. Ook zij meenden van een nieuw krachtig bestuur verbetering te kunnen verwachten. De bankier Collot gaf Bonaparte de beschikking over de geldmiddelen, die bij de voorbereiding noodig waren; zoo kon deze verschillende corpscommandanten, die lang niet ongevoelig waren voor den klank van zilverlingen, aan zich verbinden. Alles ging vlug en degelijk als in het leger; was de generaal er niet

aan gewend gevechtsbevelen uit te vaardigen, waarin zoo weinig mogelijk aan het toeval mocht worden overgelaten?

Met Siéyès werd het plan van actie vastgesteld. De Raad van Ouden moest overrompeld worden met de aankondiging van een Jacobijnsch complot, waardoor deze de toestemming zou geven tot verplaatsing van het Wetgevend Lichaam naar Saint-Cloud, ver van Parijs en onttrokken aan den invloed van de oproerige faubourgs, terwijl het beschermd kon worden door de troepen die aan Bonaparte verknocht waren. Aan dezen moest het commando worden gegeven over de zeventiende militaire divisie, met opdracht het parlement te beschermen. Dan kon het ontslag gegeven worden aan de republikeinsche directeurs Gohier en Moulin, terwijl het uitvoerend gezag zou worden opgedragen aan Siéyès, Roger-Ducos en Bonaparte. De Constitutie van het jaar III moest buiten werking gesteld worden en dan worden vervangen door een nieuwe, die Siéyès hoopte te kunnen geven volgens het plan dat hij reeds klaar had.

Op 18 Brumaire (9 November) heel in de vroegte werd de raad van Ouden in de Tuileriën samengeroepen. Er werd een rapport voorgelezen over een gefingeerde communistischen aanslag, waarvan het doel moest zijn herstel van de Terreur. De raad keurde daarop de verplaatsing van het Wetgevend Lichaam naar Saint-Cloud goed en benoemde Bonaparte tot commandant van Parijs. Met spanning had deze laatste in zijn woning de berichten afgewacht. Nu hij aangesteld was, ging hij aan het hoofd van een groep officieren, die hem geheel was toegedaan, naar de vergadering. Bij hem waren o.a. Berthier, Lefebre, Moreau, Macdonald, Lannes, Marmont, Murat en Leclerc. Bernadotte had geweigerd mee te doen. Voor de balie van den raad legde Bonaparte den eed af „de republiek, gegrondvest op de ware

vrijheid" te zullen beschermen; de Constitutie noemde hij niet.

Zooals daarvoor was afgesproken namen Siéyès en Roger Ducos hun ontslag als directeur. Barras begreep overbodig te zijn; na eenige tegenstribbeling trok hij zich vrijwillig terug. Gohier en Moulon weigerden dit voorbeeld te volgen, waarop zij in het Luxembourg onder bewaking gesteld werden.

Bonaparte kon tevreden zijn. Alles geschiedde zooals was voorgeschreven en hij toonde zich reeds als meester van den toestand. Tegen den secretaris van Barras sprak hij krasse woorden, welke zijn optreden moesten rechtvaardigen: „Wat hebben jelui van Frankrijk, dat ik zoo had opgewerkt, gemaakt? Ik heb je overwinningen achtergelaten en vond nederlagen terug. Ik heb je de millioenen van Italië gegeven, ik vond terug wetten die de bevolking tot armoede voeren... Wat is er geworden van de 100000 man die over de grenzen zijn getrokken. Het kan zoo niet langer voortgaan." Wijselijk vergat hij te spreken van zijn eigen nederlagen in Syrië en de overwinningen bij Bergen en Zürich verzweeg hij eveneens. Bij een samenzwering is immers alles geoorloofd, zeide hij later.

De 18 Brumaire was dus voor hem een succes. Maar hoe het den 19en zou gaan was nog twijfelachtig. Hij voelde zich nog onzeker en toen hij naar Saint-Cloud reed was hij meer gedrukt dan men hem ooit te voren gezien had. De Raad van Vijfhonderd was ontstemd over de verplaatsing. De leden ervan geloofden niet aan de Jacobijnsche samenzwering, begrepen dat er iets anders gebeuren zou. Verontwaardigd over de militaire maatregelen, besloten zij hoofd voor hoofd den eed op de Constitutie te hernieuwen. Onder het geroep van: „de Constitutie of de dood"! „Weg met den dictator!" werd de eed afgelegd.

Bonaparte kreeg toen hij te Saint-Cloud was gekomen aanstonds bericht over de opwinding waarin de Raad van Vijfhonderd verkeerde. Sommigen uit zijn omgeving voorspelden hem dat hij wel buiten de wet gesteld zou worden en Augereau, die het met den staatsgreep niet eens was, voegde hem spottend toe: „Nu daar heb je je in een aardige positie gebracht." Fouché die aan het complot had meegewerkt, begon aan het goede resultaat te twijfelen: de bajonetten konden wel eens zwakker blijken dan de toga's!

Bonaparte besloot eerst den Raad van Ouden te bezoeken. Hij hield er een verwarde redevoering, met duistere toespelingen, vol van groote woorden: „hij was de metgezel van de goden van het geluk en van den God van den oorlog." Maar niet alle leden wilden zich met die holle woorden tevreden laten stellen: een van hen verzocht hem den eed op de Constitutie af te leggen. Woedend antwoordde Bonaparte: „Constitutie? Wat Constitutie! Zij is geschonden op 18 Fructidor, op 22 Floreal! De Constitutie! Alle partijen doen een beroep op haar en alle hebben haar geweld aangedaan. Laten wij moeite doen hare beginselen te redden, de vrijheid en gelijkheid!"

Nog rumoeriger ging het toe in de vergadering van de Vijfhonderd, toen Bonaparte daar binnengetreden was. De afgevaardigden werden woedend toen zij de soldaten bij de deuren zagen postvatten. In de zitting der Conventie waar Robespierre buiten de wet was gesteld was de opwinding niet grooter geweest, weer klonken dezelfde kreten. Bonaparte, overtuigd van het onwettige van zijn handelingen, werd zenuwachtig. De volksvertegenwoordigers, in hun roode toga's, drongen verontwaardigd op hem toe en verweten hem zijn optreden. „Heb je daarom overwinningen behaald?" „Wat heb je hier te maken? Je schendt de rechten van de wetgeving!" Bonaparte kon geen woorden vinden, hij stotterde maar enkele klanken.

Terwijl hij daar hulpeloos te midden van de tierende volksvertegenwoordigers stond, kwam de generaal Lefebvre de zaal binnen. Deze wist niet beter te doen dan Bonaparte naar buiten te trekken.

De toestand was critiek. Wanneer de Vijfhonderd aanstonds de gewone zitting hervat hadden en het besluit hadden genomen den schender van de rechten der vergadering buiten de Wet te stellen, zouden zij ongetwijfeld de troepen op hun hand hebben gehad; want de soldaten waren nog trouwe republikeinen. En er gingen reeds stemmen op die op zulk een besluit aandrongen. Maar de president der vergadering, Lucien Bonaparte, de broer van Napoleon, deed alles wat hij kon om dit besluit tegen te houden. Schreeuwend en gillend, inplaats van kalm de vergadering te leiden, vermeerderde hij de wanorde. Toen hij zich niet meer verstaanbaar kon maken, ontdeed hij zich van zijn toga en ging naar buiten. Zijn broer stond daar met de troepen, maar wist niet wat te doen. Lucien besteeg een paard en sprak van uit het zadel de soldaten toe. Napoleon had het ook reeds gedaan, doch de uitwerking van zijn woorden was niet groot geweest; de mannen hadden nog ontzag voor de volksvertegenwoordigers. Maar nu sprak een van dezen en nog wel de president. Bij een samenzwering, Napoleon heeft het gezegd en Lucien dacht er blijkbaar evenzoo over, is alles geoorloofd, ook de grootste leugen. Lucien verklaarde niet minder dan dat zijn collega's hem hadden willen vermoorden! „De president van den Raad van Vijfhonderd verklaart u dat de Raad wordt onderdrukt door den schrik die vertegenwoordigers met de dolk verwekken; zij bedreigen hun collega's met den dood!" „Het zijn schurken, die door Engeland betaald worden. In naam der wet, soldaten, beveel ik u de meerderheid der vertegenwoordigers te bevrijden. Laten de bajonetten de dolken bedwingen. Leve de Republiek!"

Na deze woorden aarzelden de soldaten niet meer. En nadat Lucien een degen gegrepen had en, deze richtende op de borst van zijn broer, zwoor dat hij hem doorsteken zou wanneer hij ooit de vrijheid der Franschen in gevaar wilde brengen, rukten de soldaten de vergaderzaal binnen. Met de eerste manschappen binnengedrongen, verklaarde Murat de vergadering voor ontbonden. Sommigen afgevaardigden wilden zich verzetten, maar iedere tegenstand werd onmogelijk, toen een nieuwe afdeeling binnen kwam onder bevel van generaal Leclerc. De laatste woorden die de afgevaardigden hoorden waren die van Murat: „Smijt me die kerels de zaal uit." De Raad van Vijfhonderd bestond niet meer.

Het was het einde der omwenteling. „La Révolution a dévoré ses hommes." Nieuwe mannen zouden een nieuwe staatsregeling ontwerpen. Frankrijk was weerloos; een militaire dictatuur moest de orde brengen welke voor de verschillende volksvertegenwoordigingen onbereikbaar was geweest. Voorloopig was de vrijheid buitengesloten.

HOOFDSTUK XII.

GEVOLGEN VAN DE FRANSCHE REVOLUTIE.

DE gebeurtenissen van 18 en 19 Brumiaire hebben een eind gemaakt aan de omwenteling. Want van dien tijd af zijn geen pogingen meer te vermelden van het volk om zich invloed te verschaffen op het verdere bestuur van den staat. De groote massa was te vermoeid om zich bezig te houden met het zoeken naar een betere regeeringsvorm. De bourgeosie was tevreden met hetgeen bereikt was, de lagere volksklasse besefte te weinig dat door haar geen voordeel was behaald. Beide groepen waren gerust, wijl van een terugkeer tot het Ancien régime geen sprake meer kon zijn; zij waren bereid de leiding over te laten aan den man die blijken zou geven in staat te zijn, in het binnenland de rust te verzekeren en Frankrijk door het buitenland te doen eerbiedigen.

Wat kwam er terecht van het beginsel van gelijkheid? Wat van de vrijheid? Hoe stond het met de broederschap? Het waren woorden geweest, niet meer! Op staatkundig gebied was gelijkheid voor de wet verkregen, aan de privelegies een eind gemaakt, doch van gelijkheid in het maatschappelijke was geen sprake. Niet alleen dat weldra weer een erfelijke adel werd ingesteld, doch daarbij kwam een nieuwe stand, welke

voorheen een onderdeel was geweest van den adel, een militaire kaste. Want doordat de laatste staatsgrepen slechts gelukt waren door medewerking van het leger, ging het leger, en hierin vooral de officieren, zich voelen als een noodzakelijke steunpilaar voor de regeering, meer nog dan voor 1789. Voor den aanvang van de revolutie diende het leger hoofdzakelijk voor den afweer van den buitenlandschen vijand, daarna ook tot het onderdrukken van binnenlandsche moeielijkheden. Het revolutionnaire leger heeft het voorbeeld gegeven hoe over de grenzen, denkbeelden die afgekeurd werden bestreden konden worden; na 1815 zullen de legers van de reactie op een gelijke wijze optreden. De militairen, in de eerste jaren, der revolutie één met het volk, gaan er na '98 tegenover staan. Er ontstaat dan in Frankrijk een militairisme, niet minder sterk dan in Pruisen door de maatregelen van Frederik den Groote. Maar het stelsel van den Pruisischen koning was niet door West-Europa aanvaard; dat van het nieuwe Frankrijk wel. In haast alle landen van West-Europa werd de conscriptie ingevoerd en werden de soldaten gedrild en aangevoerd door officieren die zich niet één gevoelden met het volk en die bereid waren zich hier, op een bevel, tegen te keeren. Vrijheid, zoo min als gelijkheid zijn de gevolgen geweest van de groote omwenteling. Waar deze ontbraken kon van een broederschap geen sprake zijn. Af en toe hoorde men onder Napoleon, later nog door enkelen als herinnering aan vervlogen idealen, de gedachten uiten van gelijkheid, welke er moest komen, ook in het maatschappelijke. Maar de leider van Frankrijk wist dat de meerderheid niet op gelijkheid gesteld was en bevorderde het beginsel van gelijkheid allerminst. Hij wilde het nieuwe met het oude verbinden, daarom moest uiterlijk dat nieuwe niet te veel met vroegere toestanden verschillen. Toen hij de instelling van de Orde van het Legioen

van Eer verdedigde in den Raad van State, wees hij op de ijdelheid, die den menschen als het ware was ingeboren. Hij lachte wat met de revolutionnaire eenvoud en gelijkheid. De tijd heeft hem gelijk gegeven: het legioen van eer is een orde geworden, welke de meeste van zijn maatregelen nog tot op heden overleeft. In de eerste jaren van haar bestaan was het weinig minder dan een persoonlijke adeldom. Een ridder van het legioen van eer stelde zich zelf niet lager dan een geboren edelman en het groote publiek deelde dit gevoelen.

Het standenverschil in de maatschappij is niet door de revolutie òp zijde geschoven. Hoe kort heeft de aanspraak met citoyen niet geduurd! Wat zich sinds eeuwen heeft gevormd, kan niet gewelddadig in een kort tijdsbestek vernietigd worden, zoo min door een buitenlandschen oorlog, als door een binnenlandsche revolutie. Het volk was aan standenverschillen te zeer gewend, om ze plotseling, op bevel, niet meer te achten. Al heel spoedig werd, onbewust, weer tot den ouden weg terug gekeerd.

Voor de overgroote meerderheid van het volk is het verlangen naar rust en welvaren, grooter dan naar medezeggingsschap in het bestuur over het land.

„Panis et Circenses", brood en spelen, daarmee werd het proletariaat van het Romeinsche Keizerrijk tot rust gebracht; en de massa uit het begin van de negentiende eeuw was niet veel anders. Had zij niet gezien, dat ingrijpen in het raderwerk van den staat door onbevoegden en ongeoefenden toch geen verbetering had kunnen brengen? Al gaf men zich in Frankrijk nog geen rekenschap van de waarheid dat het regeeren door de Législatieve van 1791 tot'92 mislukt was door de onbedrevenheid van de regeerders, even zoo goed als de poging van het Directoire, toch gevoelde men dat het zelfbestuur een mislukking was geweest.

Al wilde men het openlijk nog niet toegeven, de uitoefening van de rechten van het souvereine volk door gekozen leiders was geëindigd met een mislukking. Er diende wat anders te komen, terwijl toch het verkeerde van het Ancien régime geweerd moest worden. Na 18 Brumaire behoefde de Fransche burger zich niet meer in te spannen om uit te maken wie hij als zijn vertegenwoordiger wilde verkiezen. En toch werd hem het stemrecht in de weldra geaccepteerde staatsregeling van het consulaat niet ruw weg ontnomen, wat ook weer verzet zou hebben uitgelokt. De schijn werd bewaard, het volk mocht nog kiezen, maar van veel beteekenis was die keuze niet. De staatsregeling van het Consulaat, die later door de verheffing van den eersten Consul Bonaparte tot keizer maar zeer weinig verandering zou ondergaan, is een meesterstukje geweest van politieke handigheid. Want alle Fransche burgers konden deelnemen aan de verkiezing van 600000 notabelen, de z.g. gemeentenotabelen; deze wezen weer uit hun midden 60000 departementale notabelen aan, die op hun beurt weer 6000 nationale notabelen kozen. Hieruit werden door de regeering of de overheid de vertegenwoordigers benoemd. Zoo uit de gemeente notabelen, de leden van den gemeenteraad, uit de departementale de prefecten en leden van de departementale raden; uit de nationale notabelen werden ten slotte door de regeering de ministers en volksvertegenwoordigers en andere hooge dignitarissen benoemd. Wat kwam bij een dergelijk stelsel van het rechtstreeksche kiesrecht terecht? Niets. Maar toch was iedere Franschman kiezer!

Het Uitvoerend Gezag werd gegeven aan den eersten Consul; de beide anderen waren niets dan adviseurs, want de eerste consul besliste. Hij benoemde de ministers, de gezanten, de hoofdambtenaren. Hij benoemde de leden van den Raad van State, die met

hem de wetten moesten maken. De leden van den senaat, waarin moest worden nagegaan of voorstellen van wet strijdig waren met de constitutie hadden geenerlei aandeel aan de samenstelling van wetten. De meest belangrijke functie van den senaat was de benoeming van de leden van het Tribunaat en van het Wetgevend Lichaam. In het Tribunaat mochten de voorstellen besproken en aan critiek onderworpen worden. Op den duur kon Napoleon zich met deze critiek niet vereenigen en daarom werd tijdens het keizerrijk het Tribunaat opgeheven. Het Wetgevend Lichaam kon de wetsvoorstellen aannemen of verwerpen; hen te bespreken was verboden. Wat was er bij deze staatsregeling overgebleven van een invloed van de volksmeening? De man die in alles leiding gaf, die zijn wil wet kon doen worden, was de eerste consul.

De wetgeving is er echter niet op achteruit gegaan, integendeel. In 1804 kwam de Code Civile tot stand, een Burgerlijk Wetboek, dat een eere-monument is geworden voor het keizerrijk. Veel bepalingen hierin zijn ontleend aan het werk van de Conventie, toch heeft Napoleon er een eigen stempel op weten te drukken, verschillende artikelen danken hun redactie aan zijn medewerking. Als militair had hij geleerd alles juist en beknopt te formuleeren; als wetgever heeft hij van deze kennis gebruik weten te maken. Ook het strafrecht vond haar codificatie; het Code Pénal is een voorbeeld geworden voor alle landen van West-Europa, waar de Fransche invloed door is gedrongen. Wij in ons land hebben de vertaling ervan als Wetboek van Strafrecht aanvaard tot 1886. Deze Fransche wetboeken hebben de overwinningen der Fransche legers evenzeer bevestigd als de Romeinsche wetgeving de zegepralen der legers van de keizers uit de eerste eeuwen onzer jaartelling.

Zoo werden na 1799 de regelmatige toestanden in Frankrijk hersteld. Heel veel uit vroegere jaren werd

in de nieuwe staatsinrichting overgenomen. Juist omdat alles er nu volgens vaste voorschriften, onder eenhoofdige leiding geschiedde, was het mogelijk, dat het Fransche voorbeeld in de andere landen gevolgd kon worden. Het werk dier verandering is verricht na de revolutie, toen Bonaparte aan het hoofd der Fransche natie, weldra aan het hoofd van West-Europa stond. Er werd gebroken met heel veel wat de revolutie als heilig had aangenomen: zeer veel bepalingen immers van de ongeschoolde te geestdriftige sprekers uit de Conventie waren voor de practische regeering niet geschikt. Bonaparte, met zijn staatsraad, heeft bewaard wat blijvend nuttig geacht kon worden. Door zijn werk is de omwenteling van 1789 de Groote Revolutie voor geheel West-Europa geworden. Geen land heeft hier meer voordeel van ondervonden dan ons vaderland. Want hier werden, nadat de Franschen de leiding hadden gekregen, toestanden gewijzigd en instellingen afgeschaft, die reeds sinds eeuwen op verandering wachtten. In de rechtspleging heerschten bij ons nog middeleeuwsche gebruiken, die wel is waar herhaaldelijk zijn gewijzigd, doch welke allerminst in overeenstemming konden geacht worden met den tijd. Wij waren niet in staat alles grondig te herzien en het verouderde door nieuwe voorschriften te vervangen. De veel gesmade Fransche overheersching heeft er voor gezorgd; aan haar danken wij dat in de negentiende eeuw regelmatig op goede grondslagen verder gebouwd kon worden.

Toen de Fransche legers overwinnend over de Rijn getrokken waren naar het Oosten, werd ook daar veel veranderd, kwamen ook daar betere toestanden. Het oude, afgeleefde Heilige Roomsche Rijk van de Duitsche Natie verdween, de Habsburgsche heerscher nam den titel aan van Keizer van Oostenrijk. Na den val van Napoleon was het beeld dat Duitschland aanbood geheel anders dan aan den vóóravond der

Fransche revolutie; hoe gehaat de Fransche overheersching ook daar geweest is, toch moest men erkennen dat zij veel goeds had gebracht. Naar geheele terugkeer tot den toestand van voor '89 verlangde men er niet. De Duitsche burgerij is er wakker geschud, werd zich bewust dat de landsvaderlijke regeering der vorsten niet meer geduld kon worden. Helaas hebben de Duitsche vorsten de eischen van hun onderdanen niet begrepen, hebben zij niet ingezien dat na het verdrijven van de vreemde heerschers, de tijd voor het absolute regeeren voorbij was. Zij hebben getracht de beginselen van '89 te onderdrukken; op den duur is het hun niet gelukt.

En in het Zuiden van Europa hebben de Fransche wapenen, de Fransche wetboeken, dus het Fransche bestuur, ook groote verbeteringen gebracht. De eenheid van Italië is er nagenoeg tot stand gekomen. Uit een toestand van moedeloosheid en zwakte was men op het Italiaansche schiereiland gekomen tot vertrouwen in de toekomst. De tijd van verbetering is er slechts kort geweest; door het vorstencongres te Weenen, waar de belangen der volken niet geacht werden, werd Italië wederom verdeeld in tal van kleine staatjes, bestuurd door vreemdelingen, die hun gebied slechts beschouwden als een bron van inkomsten. De volksontwikkeling was er nog te gering om zich met blijvend succes hiertegen te verzetten. De verbetering van het verkeersnet is echter nog lang na de verdrijving der Franschen een gewaardeerd overblijfsel uit de dagen van Napoleon gebleven. En van het in nauwe aanraking komen gedurende een twintigtal jaren met een meer ontwikkeld volk heeft later Italië toch ook nog haar voordeelen genoten.

Het Spaansche volk heeft na de verdrijving der Fransche legers nog getracht de beginselen van de Fransche revolutie toe te passen. Het was tegen de vreemdelingen geweest, doch meende zich niet te

kunnen onderwerpen aan de schier grenzenlooze willekeur van het terug gekomen vorstenhuis. Maar geestelijkheid en hofcamerilla, gesteund door vreemde legers hebben de Spaansche begeerte naar medezeggingsschap in het bestuur onderdrukt. In de negentiende eeuw is Spanje gebleven wat het in de voorgaande eeuwen geweest was, de slechtst geregeerde staat van Europa.

In de eerste jaren van de negentiende eeuw hebben de vereenigde vorsten van Europa in heel veel landen de vrijheid der burgerij, welke deze te danken had aan de Fransche revolutie, trachten te beperken. Soms is het hun voor een wijle gelukt. Doch op den duur heeft die ontwikkelde burgerij overal weten te hernemen, wat haar was onthouden. Zij heeft daarna voortdurend de vruchten kunnen plukken van de Groote Fransche Revolutie.

LAATSTE DEELEN DER MEULENHOFF-EDITIE

DE MEULENHOFF-EDITIE GEEFT WAT ZIJ BELOOFT: EEN GOED BOEK, IN EEN GOED KLEED, VOOR WEINIG GELD . . .

„VRAGEN VAN DEN DAG".

149. WIJSHEID DER MIEREN, door Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk, met 72 afbeeldingen naar gedeelt. photogr. opnamen. Modern gebonden *f* 2.75.

Wij verwachten, dat zeer velen belang stellen in dit aantrekkelijke werkje „De Wijsheid der Mieren", dat met zijn talrijke door photographie en teekening verkregen goed uitgevoerde illustraties zich zoo waardig aansluit bij de onderhoudende lectuur van de Meulenhoff-Editie. *Alg. Handelsblad.*

150. WAT NEDERLAND ZINGT, door Joh. Oostveen. Een keur van Nederlandsche Volksliederen, geïllustreerd met meer dan 100 teekeningen door Jan Wiegman. 265 bladz., gecart. *f* 1.95, geb. *f* 2.20.

Joh. Oostveen heeft een keur van Nederlandsche liederen verzameld waarvan samensteller en uitgever hopen dat zij hiermede bij zullen dragen om het Nederlandsche lied algemeen eigendom te doen worden, wat ongetwijfeld het geval zal zijn.
Het handige formaat, het smakelijke kleed waarin het bundeltje gestoken is, de liederen zelf en niet het laatst de pianobegeleiding bij het lied, dit alles moet deze verzameling wel populair maken. Jan Wiegman teekende er aardige zwartjes bij, een bekoorlijkheid te meer. *Nieuwe Courant.*

151. HET LICHT DAT VERDWEEN, roman door Rudyard Kipling. 300 bladz. (5e duizendtal). Modern gebonden *f* 1.45.

De levendige beschrijving van het wisselvallige leven van den teekenaar-schilder is van een groote bekoring. Zijn streven naar roem, zijn wanhopige liefde voor de vrouw, die geen liefde voelen kan, de wijze waarop hij zijn grootste leed, zijn blind worden, draagt, en het einde van zijn verwoest leven, roeren door de diepten der voorstelling. *Deventer Dagblad.*

152. SHAKESPEARE, door Arthur van Schendel. Geïll. Tweede druk. (4e duizendtal), in linnen stempelband met goud *f* 2.25.

Welk een voorrecht, dat Arthur van Schendel's verrukkelijk boekje over Shakespeare nu ook in de goedkoope Meulenhoff-Editie verschenen is. Ieder die zoekt naar den geest der Meesterwerken, dus naar wat het wezenlijke van Shakespeare is, zal in het prettige boekje groote voldoening vinden.
Wij hebben hier te doen met een waar juweel, dat thans binnen ieders bereik is gekomen.
„Vragen van den Dag"

153. DE PRIMA DONNA, roman door Olga Wohlbrück. 400 bladz. (5e duizendtal). Modern gebonden *f* 1.95.

De levensgeschiedenis van een talentvolle zangeres, met al de romantiek, al de wisselende verrassingen, die dergelijke geschiedenissen plegen te hebben. Een prettig boek dat weer eens doet beseffen dat een leven van triomf en succes vaak ook is een leven van strijd en eenzaamheid. *Arnh. Courant.*

154. DE DANS DES HARTEN, roman uit het Spaansch, door José Francés. 320 bladzijden (5e duizendtal). Modern gebonden *f* 1.95.

Een roman van Spaansch tooneelleven, avontuurlijk en tevens hard, zooals dat leven overal is en was.

Een roerend verhaal van comedie en werkelijkheid, van liefde en ijdelheid, eenvoud en roemzucht.
Prov. Overijs. en Zw. Crt.

155. EEN HUWELIJK IN HET JAAR 2020, roman door M. Wagenvoort. 270 bladz. Modern gebonden *f* 1.95.

Men leest dit boek met de grootste belangstelling, telkens nieuwsgierig naar een volgende enormiteit, want het boek staat daar vol van.
Veel zal dit boek gelezen worden. Het zal zeker worden vertaald en dan zal menig vreemdeling er zich over verwonderen dat „Een huwelijk in 2020" door een volbloed Nederlander geschreven werd.
Fr. Lapidoth.

156. DE TRAGEDIE VAN JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, naar het Engelsch van John Fletcher en Ph. Massinger, vertaald door Prof. Dr. A. J. Barnouw. Eenvoudig gebonden *f* 1.75.

Een mooie aanwinst voor onze historische Literatuur. Eén der meest tragische momenten der Nederlandsche Geschiedenis tot tooneelstuk bewerkt.
De lectuur van deze vertaling is een groot-geestelijk genot en de inleiding bevat veel belangrijks.
Het Vaderland

157. DE JONGE HOSPITA, roman door F. M. Dostojewski. Eenvoudig gebonden *f* 1.50.

Dostojewski, de groote, de overweldigende reus, is een van die schrijvers, die ten allen tijde zullen blijven en de lezers met geweld weten te boeien. Zijn psychologische ontledingen zijn in dezen roman van eene aangrijpende kracht, zoodat we geheel onder den indruk ervan zijn. *Nw. Rotterd. Courant*

158. EEN LIEFDE IN 'T WOUD, roman door M. Hewlett. 448 bladz., modern gebonden *f* 1.95.

Het verhaal is in de moderne opvatting, vlot en niet zonder humor geschreven, en wanneer men er een-

maal mee begonnen is, dan houdt het de aandacht vast tot het einde toe. *Prov. Overijs. en Zw. Crt.*

159. DON QUICHOTE, uitgaaf voor volwassenen, door Miquel Cervantes de Saavedra, uit het Spaansch vertaald door Mr. C. Schuller tot Peursem, opnieuw bewerkt en met een inleiding voorzien door H. v. Booven, Geïllustreerd met 31 platen naar de oorspronkelijke platen van G. Doré, twee deelen in één band, 550 bladz. Geb. *f* 1.95.

160. GEILLUSTREERDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, beknopt overzicht van de vroegste tijden tot op heden, door Prof. Dr. J. Prinsen J.Lzn., met portretten, handschriften enz., verzameld onder leiding van Dr. J. Berg, conservator aan de Universiteits-Bibl. te Amsterdam. 290 bladz. tekst, 143 reproducties naar portretten, schilderijen en oude handschriften, 8 facsimiles naar handschriften. Eenv. geb. *f* 2.95, in stempelband *f* 3.30.

Met een frischheid en een warmte welke de belangstelling wekken, weet Prof. Prinsen over de letteren te schrijven. Warm vaderlander, is hij tevens de man van de vergezichten en hierin een over de grenzen heenkijkend Nederlander, zoodat bij zijn beschouwing van onze eigen literaire verschijningen, gestadig gelet wordt op buitenlandsche invloeden en indrukken. Dit boek beoogt een beknopt overzicht te geven, een taak aan Prinsen bij uitnemendheid toevertrouwd. *Nieuwe Rotterd. Courant.*

161. VERLIEFDE ARTISTEN, roman door Bern. Shaw. 2e dr., 288 bladz. Modern gebonden *f* 1.75.

Treffende passages vindt men er vele in „Verliefde Artisten". Als geheel is het een boeiend boek en de vlotte vertaling maakt de lezing van deze Nederlandsche bewerking tot een onverdeeld genot.
Nieuwe Rotterd. Courant.

162. SIERPLANTEN voor Huis en Tuin, handleiding voor het kweeken en drogen van distels, stroobloemen, siergrassen enz., door Henriette Schilthuis, 27 illustraties naar de natuur, 230 bladz. tekst, eenvoudig gebonden *f* 2.25.

Wie oog heeft voor wilde bloemenpracht, zal dit werkje, dat verlucht is met een 27-tal foto's naar de natuur, van zijn of haar gading vinden.
Mejuffrouw Schilthuis heeft haar kennis van het kweeken en drogen van distels enz. in hoofdzaak opgedaan door ondervinding en vooral hier — méér dan in eenig ander vak — is dit zeker de beste leermeesteres.
Wie van deze ondervinding mede de vruchten plukken en gebruiken wil schaffe zich dit werkje aan.
De Veldpost.

163. BLOED EN ZAND, roman door Vicente Blasco Ibanez, 2e druk, 6e—10e duizendtal, 387 bladz. Eenvoudig gebonden *f* 1.95.

Dit is wel het meest bekende meesterwerk van den Spaanschen schrijver. In felle kleuren schildert hij voor ons oog de bloedige tooneelen welke zich in de arena afspelen. *Maand. Bibliographie.*

164. KÖNIGSMARK, roman door P. Benoit. Naar de oorspronkelijke uitgaaf van het 325e duizendtal, vertaald door W. J. A. Roldanus Jr. Geïllustreerd. Modern gebonden *f* 2.30.

Nooit is de opeenvolging van avonturen vermoeiend, omdat ze steeds amusant en boeiend zijn. „Königsmark" is ontspanningslectuur in den besten zin des woords. *Den Gulden Winckel.*

165. DE RASSEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL, door Prof. Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan. Met 76 afb. naar photographieën, eenvoudig geb. *f* 2.75.

Niettemin is dit boekje over de rassen wel zéér belangrijk. *Nieuwe Rotterd. Courant.*
...wie zich tot doorlezen ervan zet, zal zijn moeite rijkelijk beloond vinden. *De Indische Gids.*
De uitvoering van het boek is keurig, zooals trouwens die van alle nummers dezer reeks. Niet minder dan zes en zeventig fraaie heldere foto's verluchten den tekst. *Groene Amsterdammer.*

166. DE FRANSCHE REVOLUTIE, door H. P. Geerke, geïllustreerd met vele platen en portretten naar de oorspronkelijke schilderijen en prenten uit den tijd der Revolutie. Modern gebonden *f* 2.90.

De bekende geschiedkundige Prof. Dr. H. F. Helmolt schrijft over het werk van Geerke: Op onderhoudenden toon, levendig geschreven, zonder dat de lezer ook maar eenigszins bemerkt, dat aan deze prettig geschreven geschiedenis zoo enorm veel studie ten grondslag ligt. Zóó moet populaire geschiedenis geschreven worden. Geerke kan op één lijn gesteld worden met onze beste geschiedschrijvers op dit gebied.

167. DE VROUW DIE UITGESTOOTEN WERD, roman door Luigi Pirandello, vertaald door Mr. H. P. Berdenis van Berlekom, eenv. geb. *f* 2,30, geb. in prachtband met goud *f* 3.15.

De roman behandelt een huwelijksconflict en geeft te zien den strijd van de vrouw, die valsch door haar man beschuldigd wordt, doch later zoozeer gesuggereerd wordt door dit gewaande schuldbesef, dat zij werkelijk schuldig wordt. De strijd van deze vrouw is prachtig beschreven.
De uitingen van leed en hartstocht zijn weergegeven op een wijze die Pirandello op één lijn stellen met de grootste der hedendaagsche schrijvers.

Revue Européenne.